

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Καθηγητὸς τοῦ Πανεπιστημίου

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

867—1453

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ
ΔΙΑ ΤΗΝ Δ. ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΜΕ ΠΟΛΛΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἀριθ. ἑγκρ. ἀποφάσεως 41795

ἡμερῶν 3 Ἀυγούστου 1933

Ἀντίτυπα 1.000

	66.928
Ἀριθ. ἀδείας κυκλοφορίας	7-9-35
Τιμὴ μετὰ βιβλιοσήμευ Δρ.	70.—
Τιμὴ ἄνευ βιβλιοσήμευ *	50.—
Ἀξία βιβλιοσήμευ *	20.—
Φόρος Ἀναγκ. Διατίτου *	6.—

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΑΘΗΝΑΙ
1935

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

867 — 1453

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ
ΔΙΑ ΤΗΝ Δ΄ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΜΕ ΠΟΛΛΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΑΣ

Ἀριθ. ἔγκρ. ἀποφάσεως 41795

ἡμερομ. 3 Αὐγούστου 1933

Ἀντίτυ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε
7 — ΟΔΟΣ ΚΟΡΑΗ — 7
ΑΘΗΝΑΙ 1935

18587

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγ-
γραφέως.

Α. Ζαμάνης

ΤΥΠΟΙΣ : Γ. Π. ΞΕΝΟΥ
ΒΙΡΓΙΝ, ΜΠΕΝΑΚΗ 9 - ΑΘΗΝΑΙ

Τὸ μέγιστον καὶ πολυσήμαντον τμήμα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τῆς Δ' Γυμνασιακῆς τάξεως, ἐκτίθεται ἐνταῦθα ὁπωσοῦν ἐκτενῶς, πρὸ παντὸς μὲ στενωτάτην σχέσιν πρὸς τὴν ἄλλην Μεσαιωνικὴν ἱστορίαν, Εὐρωπαϊκὴν καὶ Ἀνατολικήν. Τοιοῦτοτρόπως γίνεται περισσότερον εὐνόητος ἡ Βυζαντινὴ ἱστορία καὶ ἐξαίρεται δεόντως τὸ μέγα ἔθνικόν καὶ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τοῦ Βυζαντίου. Αὕτη ἰδίως ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως, νὰ ἐξάρῃ ἀφ' ἐνὸς τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα, τὴν ὁποίαν ἀπειργάσθη ἡ Μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία, ἀφ' ἑτέρου τὴν διάδοσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης τῶν ἀγαθῶν τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ Βυζάντιον διετέλεσεν ὁ πιστὸς θεματοφύλαξ.

Διὰ νὰ ἐκτίθενται ζωηρότερον τὰ γεγονότα καὶ νὰ παριστάνωνται ὡς ἀμερολήπτως ἐκτιθέμενα συχνὰ παρατίθενται περικοταί καὶ ἀπὸ παλαιοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ συγχρόνους μὲ ἡμᾶς ἐπιφανεῖς ἱστορικούς. Διὰ νὰ ἐρμηνευθῇ δὲ τὸ κείμενον καὶ μὲ σκόπιμα ἐποπτικά μέσα, δίδεται ἰδιαίτερα προσοχὴ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν. Ἱστορικοὶ συνοπτικοὶ χάρται, πρωτότυποι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δεικνύουν τὰς διαφόρους πολιτικὰς φάσεις τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἄλλη εἰκονογράφησις θὰ εἶναι πλουσία, καὶ ἰδίως αὐθεντικὴ. Δέν περιορίζεται δὲ αὕτη μόνον εἰς τὰ ὀνομαστικά ἔργα τέχνης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπεικόνισιν σκηνῶν τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου ἀπὸ διάφορα μνημεῖα. Ἡ ἀπὸ πρωτοτύπων μνημείων εἰκονογράφησις εἶναι σπουδαῖον στοιχεῖον πρὸς ἀναδημιουργίαν τοῦ παρελθόντος.

ΑΔ. ΑΔ.

Σημ.—Γεγονότα τινὰ ἢ χρονολογίαι εἶναι διαφοροὶ ἀπὸ τὰς συνήθως ἀναγραφομένας συμφώνως πρὸς τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας (π. χ. τὸ 843 εἶναι τὸ ἀληθὲς ἔτος τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, τὸ 960 τὸ ἔτος τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς τῶν Ρῶς κ.λ.π.).

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΕΩΣ ΤΟΝ Θ' ΑΙΩΝΑ
(ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ)

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολή.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 4. αἰῶνος μ.Χ. συνέβησαν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὅποια ἔκλεισαν τὴν ἀρχαίαν περίοδον τῆς ἱστορίας καὶ ἤνοιξαν τὴν Μεσαιωνικὴν. Τὰ μεγάλα αὐτὰ γεγονότα ἦσαν ἀφ' ἑνὸς ἡ Ἐπιδρομὴ τῶν Βαρβάρων καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀφ' ἑτέρου ἡ ὀριστικὴ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Συνέπεια αὐτῶν ὑπῆρξε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4. αἰῶνος ἡ ἵδρυσις μεγάλης Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἀνατολήν, τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (325). Μετὰ ἓνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος τῆς Δύσεως κατεστράφη ἀπὸ τὰς

ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, δηλαδή τῶν Γερμανῶν (476), καί εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἱδρύθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ χριστιανικὰ βαρβαρικὰ βασίλεια. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅμως ἐξηκολούθησε ν' ἀκμάζη ἐπὶ 1000 ἀκόμῃ σχεδὸν ἔτη ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁλόκληρος ἡ Ἀνατολὴ εἶχε γίνει καθ' ὅλοκληρίαν Ἑλληνικὴ. Κατόπιν δέ, ὅτε οἱ Ρωμαῖοι κατέκτησαν αὐτήν, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐστερεώθη περισσότερο, ἐπεξετάθη δὲ καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἔγινε δηλαδή παγκόσμιος. Ἀργότερα ὁ Ἑλληνισμὸς ἔλαβεν ἀκόμῃ μεγαλυτέραν ζωὴν ἀπὸ τὸν θριαμβεύοντα Χριστιανισμόν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἔγινε, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μετὰ Χριστόν, τὸ μᾶλλον πολυάνθρωπον καὶ τὸ μόνον πολιτισμένον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἐκείνας χώρας ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἵδρυσεν παρὰ τὸν Βόσπορον, ἐκεῖ ὅπου ἦτο τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον, νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ τὴν ἵδρυσιν δὲ μιᾶς πρωτευούσης συνεκροτήθη καὶ ἰδιαίτερον κράτος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἀνατολὴ ἦτο Ἑλληνικὴ, τὸ κράτος ἔγινεν ἀμέσως Ἑλληνικόν.

Τὸ Ἀνατολικὸν Χριστιανικὸν Κράτος.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας (325), διότι ὁ μέγας ἐκεῖνος Αὐτοκράτωρ ἐνίσχυσε τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Διὰ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου (325) ἔβαλε τὰ θεμέλια ἐνὸς μεγάλου Ἑλληνικοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου αἱ ἀσάλευτοι ἠθικαὶ δυνάμεις ἦσαν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία. Ἡ μεγάλη ἐκείνη Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν Βυζαντινὴ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πρωτευούσης αὐτῆς.

Ἐκτὸς τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἔδιδαν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία, καὶ ἄλλα αἵτια συνετέλεσαν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους. Ἦσαν δὲ ταῦτα τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, διότι ὁ Αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ ὅλων τῶν λαῶν ὡς κοσμοκρά-

τωρ. Ἦτο ὁ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ συγχρόνως ὁ διάδοχος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοιούτοτρόπως ἡ Βυζαντική Αὐτοκρατορία συνεκέντρωσε τὴν διπλὴν δόξαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ρώμης. Ἦτο σεβαστὴ εἰς ὅλους τοὺς βαρβάρους, εἰς ὅλους δηλαδὴ τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου.

Εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους συνετέλεσε προσέτι καὶ ἡ ὑπέροχος τοποθεσία τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τῆς οἴκουμένης καὶ τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκυβερνῶντο ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἦσαν γνήσιαι Ἑλληνικαὶ χῶραι. Ἡ δὲ ἰσχυρὰ πολιτικὴ διοργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ μόνη κρατικὴ δύναμις εἰς ὅλον τὸν κόσμον κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

Οἱ πρῶτοι Αὐτοκράτορες

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκυβέρνην τὸν κόσμον, ὅπως καὶ ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἷς ἐκ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ Μέγας Θεοδοσίος, ὅτε ἀπέθνησκεν, ἐμοίρασε τὸ ἀπέραντον Κράτος εἰς τοὺς υἱοὺς του, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ὀνώριος ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Ἀρκάδιος εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἰδιαίτερος αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς, μετὰ τὴν ὀριστικὴν διαίρεσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἦτο ὁ Ἀρκάδιος (395).

Οἱ Αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τοῦ Θεοδοσίου δὲν ἦσαν μεγάλοι ἄνδρες, κατὰ τὴν παλαιὰν ὅμως περίοδον αὐτὴν, τὸν 5ον αἰῶνα, τὸ Ἀνατολικὸν Χριστιανικὸν κράτος ἐπάλαιε γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ Γότθοι ἔκαμναν μεγάλας καταστροφάς, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας. Ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἐνίκηθησαν καὶ οἱ Πέρσαι. Ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς ἔσωσε τὸ Κράτος ἀπὸ τὸν φοβερὸν Ἀττίλαν, τὸν βασιλέα τῶν Οὐννων. Ἐπίσης καὶ οἱ διάδοχοί του ἠγωνίσθησαν ἀποτελεσματικῶς ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἐσώθη ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, καὶ ἰδίως τοὺς Γερμανοὺς, οἱ ὅποιοι κατέστρεψαν τὴν Ρώμην καὶ τὸ κράτος τῆς Δύσεως.

Συγχρόνως ἡ διοίκησις ἔκαμε μεγάλας προσπάθειάς

διὰ τὰ ἐνισχύση ἐσωτερικῶς τὸ Κράτος. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ἀκμαῖος εἰς ὅλας τὰς χώρας αὐτοῦ. Οἱ Αὐτοκράτορες, οἱ Μεγάλοι ἱεράρχαι ἐνίσχυσαν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία ἐγένεν ἰσχυρὸς ἐθνικὸς δεσμὸς μετὰ τῶν ὑπηκόων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἄλλος θεσμὸς ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Εἰς τοὺς αἰμνήστους λοιπὸν Αὐτοκράτορας τοῦ 5ου αἰῶνος ὀφείλεται ἡ δημιουργία τοῦ μεγάλου Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουστινιανὸς

Ὁ πρῶτος μέγας Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ὑπῆρξεν ὁ Ἰουστινιανός. Ἡ μακροτάτη βασιλεία αὐτοῦ εἶναι μεγάλη ὄχι μόνον διὰ τὴν Βυζαντινὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν (ἐβασίλευσε τὸ 527—565).

Ὁ Ἰουστινιανὸς συνέλαβεν εἰς τὸν μεγαλοπράγμονα νοῦν αὐτοῦ τὸ μέγα σχέδιον νὰ ἐκδιώξη τοὺς ἐπιδρομεῖς Γερμανοὺς ἀπὸ τὰς χώρας τῆς Δύσεως καὶ ν' ἀναστηλώσῃ τὴν παλαιὰν Αὐτοκρατορίαν. Κατέστρεψε δύο βαρβαρικά βασίλεια, τὸ βασίλειον τῶν Ὀστρογόθων εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ βασίλειον τῶν Βανδάλων εἰς τὴν Ἀφρικὴν, οὕτως δὲ αἱ δύο μεγάλαι ἐκεῖναι χώραι ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Β. Ἀφρική, ἀπετέλεσαν μέρος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπέκρουσε τοὺς Πέρσας, καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην τοὺς βαρβάρους τοῦ βορρᾶ, οἱ ὅποιοι ἔκαμναν φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Κράτος. Οἱ βάρβαροι οὗτοι ἦσαν οἱ παλαιοὶ Οὐννοι, καὶ νέοι πολὺ φοβεροὶ βάρβαροι, οἱ Ἀβαροι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλάβοι, οἱ ὅποιοι ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ τότε εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ ἔσχον μεγάλην καὶ ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν εἰς τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξετέλει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μεγάλα ἔργα πολιτισμοῦ, τὰ ὅποια ἔκαμναν ἀθάνατον τὸ ὄνομά του εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐβάλε τάξιν εἰς τὴν ἀπέραντον παλαιὰν νομοθεσίαν καὶ ἐξέδωκε σπουδαιοτάτας Συλλογὰς νόμων. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ἰουστινιανέιος νομοθεσία εἶναι ἡ βάσις τοῦ δικαίου. Ἐχων βοηθὸν τὴν σύζυγόν του, τὴν Αὐτοκράτειραν Θεοδώραν, ἐργάσθη

δραστηρίως πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς βαρβάρους λαούς, ἵδρυσε πλεῖστα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, ἐξετέλεσε μεγάλα δημόσια, ἤτοι κοινωφελῆ ἔργα, ἔκτισε πολυαριθμούς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, ἔδωκε δὲ εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν τὴν «Μεγάλην ἐκκλησίαν» αὐτῆς, τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, καὶ ἔκτοτε ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἔλαβε τὸν θεμελιώδη χαρακτήρα αὐτῆς καὶ ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Συγχρόνως ἐνεψύχωσε τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔγινεν ὁ σταθμὸς τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ τὸ κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. ✕

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565 – 610).

Μετὰ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπετεύχθη ἡ κατάρσις τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἡ ὀριστικὴ συγκρότησις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Δὲν ἐπέτυχεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ ὄνειρόν του, νὰ ἰδρῦσῃ παγκόσμιον κράτος, ἀλλὰ κατάρθωσε νὰ στερεωθῇ καὶ νὰ μεγαλουργήσῃ ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπολέμησαν καὶ αὐτοὶ γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν. Οἱ πλέον ἐπικίνδυνοι ἦσαν οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας κατετροπώθησαν καὶ οὗτοι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (περὶ τὸ 600) συνέβησαν μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα.

1ον. Οἱ Λογγοβάρδοι (οἱ μετὰ ταῦτα Λομβαρδοί, οἱ τελευταῖοι Γερμανοὶ ἐπιδρομεῖς) ἐγκυτεστάθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

2ον. Οἱ νέοι ἐχθροί, οἱ Σλάβοι, ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου.

Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου (610 – 717).

Μετὰ τὸν οἶκον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἥρως Αὐτοκράτωρ ὁ Ἡράκλειος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἐκινδύνευσε εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς ἐχθροὺς αὐτῆς τοὺς Πέρσας.

Ὁ Ἡράκλειος ἐπεχείρησε πολλὰς ἐνδόξους ἐκστρατείας εἰς τὴν Περσίαν, τὰς ὁποίας ὠδήγει ὁ ἴδιος. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη ἀπὸ τὴν

πολιορκίαν τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων (626). Μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ὁ Ἡράκλειος κατετρόπωσε τοὺς Πέρσας καὶ οὗτοι ταπεινωμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε θριαμβεύων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα ἔφερεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν τὸν Τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀρπάσει οἱ Πέρσαι (629).

Αἰφνιδίως ὁμῶς ἐνέσκηψεν ἀπὸ τὸν Νότον εἰς νέος φοβερὸς ἐχθρὸς, οἱ Ἀραβες. Τὴν δύναμιν των ὀφείλουν οἱ Ἀραβες εἰς τὸν φανατισμὸν τῆς νέας αὐτῶν πίστεως. Ὁ προφήτης αὐτῶν Μωάμεθ ἐκήρυξεν εἰς αὐτοὺς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ, ἡ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον. Οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὴν λέγονται Μοῦσουλμάνοι (πιστοί).

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Προφήτου ἤρχισαν οἱ Ἀραβες τὸν ἱερὸν πόλεμον (632). Ἐπιπίπτουν ὡς κεραυνός, καταστρέφουν τὸ Περσικὸν κράτος, κυριεύουν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Αἱ δύο αὗται μεγάλαι καὶ Ἑλληνικώταται χῶραι ἐχάθησαν ἀπὸ τότε ὀριστικῶς διὰ τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἐπειτα κατακτοῦν τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰσπανίαν. Μόλις ἐπέρασαν ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, κοὶ οἱ Ἀραβες εἶχον ἰδρύσει ἔν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κράτη, ποὺ ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία, τὸ ὁποῖον ἐξετείνεται ἀπὸ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν ἕως τὰ Πυρρηναῖα.

Τὸ ἀπέραντον Ἀραβικὸν κράτος διεμελίσθη ταχέως εἰς τρία μεγάλα Μουσουλμανικὰ κράτη: τῆς Ἀσίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βαγδάτην, τῆς Ἀφρικῆς μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάϊρον καὶ τῆς Ἰσπανίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κορδοῦην. Τὰ Ἀραβικὰ ταῦτα κράτη ὀνομάζονται Χαλιφάτα καὶ οἱ ἡγέμονες αὐτῶν Χαλίφαι (τοποτηρηταὶ τοῦ Μωάμεθ).

Ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἤρχισεν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία πολὺ σκληρὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξήγαγε γενναίως ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ΄ ὁ Πωγωνάτος ἔσωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ λυσσώδεις ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων (677). Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἡ Θεσσαλονίκη ἀπέκρουσε τοὺς

Σλάβους καὶ ἔγινε μεγάλη. Ἀργότερα οἱ Ἄραβες ἐπολιόρκησαν διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπέκρουσε δὲ τότε τὴν ἐπιδρομὴν ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717). Οἱ ἡρώικοι Ἕλληνες Αὐτοκράτορες ἔσωσαν τὸν Ἑλληνισμόν, τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν πολιτισμόν, ἀνεγνώρισε δὲ τότε καὶ αὕτῃ ἡ Εὐρώπη ὅτι ὀφείλει εἰς αὐτοὺς τὴν σωτηρίαν αὐτῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν σκληρῶν ἀγώνων ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀράβων συνετελέσθη ὁλοκληρωτικῶς ἡ συγκρότησις τοῦ Κράτους εἰς γνησίαν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ γλῶσσα, ἡ διοίκησις, ἡ Ἐκκλησία, ὅλα ἦσαν Ἑλληνικά. Τότε ἐποιήθησαν οἱ κατασκευαστικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, ὡς εὐχαριστήρια διὰ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου καὶ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἶναι μεγάλαι θρησκευτικαί, ἀλλὰ καὶ ἐθνικαί συγχρόνως ἑορταί, αἱ ὁποῖαι συνδέουν ἀδιαρρήκτως ἡμᾶς μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς προγόνους.

Ἡ Ἀναγέννησις διὰ τῶν Ἰσαύρων

Ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, ὁ ὁποῖος ἀπέκρουσε τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων (717) καὶ ἔσωσε τὸ Κράτος, ἦτο ὁ ἀρχηγένης σπουδαιοτάτης δυναστείας Αὐτοκρατόρων. Οἱ Ἰσαυροὶ, ὡς ἐλέγοντο οἱ Αὐτοκράτορες οὗτοι, διότι κατήγοντο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπολέμησαν γενναίως ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους καὶ ἔσωσαν αὐτὸ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἰδίως οἱ πρῶτοι δύο Ἰσαυροὶ, ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ 8. αἰῶνος (718—755) ὑπῆρξαν μεγάλοι Αὐτοκράτορες καὶ ἀφῆκαν ἔνδοξον μνήμην εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν λαὸν τοῦ Βυζαντίου.

Ἐνδόξως ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Λέοντος Γ', ὁ Κωνσταντῖνος Ε' καὶ ὁ Λέων Δ'. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8. αἰῶνος οἱ Ἄραβες δὲν κατῴρθωσαν πλέον νὰ ἐπιχειρήσουν μεγάλας ἐκστρατείας εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Δὲν ἔπαυσαν ὅμως νὰ ἐνοχλοῦν ἐπὶ

πολλούς ακόμη αιώνας την Βυζαντινήν Αυτοκρατορίαν καὶ οἱ πόλεμοι μεταξύ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀράβων ἦσαν συνεχεῖς εἰς τὰ Ἀνατολικά σύνορα ἕως τὸν 11. αἰῶνα.

Ἄλλος ἐπίφοβος ἐχθρὸς ἦσαν οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι μάλιστα εἶχον ἐγκατασταθῇ πολὺ πλησίον τῆς Αυτοκρατορίας, εἰς τὰς χώρας μετὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου. Ὁ ἡρωϊκὸς Αυτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ε' (741—775) ἐπεχείρησεν ἐναντίον αὐτῶν ἐννέα ἐκστρατείας. Ἄλλ' ὁ φοβερὸς αὐτῶν ἀρχηγὸς Κροῦμμος ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Τέλος ὁ γενναῖος Αυτοκράτωρ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος ἔκαμε τρομακτικὴν σφαγὴν εἰς τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὴν Μεσημβρίαν (817). Ἐκτοτε ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἐτόλμησαν οἱ Βούλγαροι νὰ κάμουν ἐπιδρομὴν εἰς τὸ Κράτος.

Μεγάλην ὅμως δύναμιν ἔλαβον κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον οἱ Ἀραβες πειραταί, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο Σαρακηνοὶ ἢ Ἀγαρηνοί, καὶ οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9. αἰῶνος νὰ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια. Σαρακηνοὶ μάλιστα πειραταί ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν κατέλαβον τὴν μεγαλόνησον Κρήτην (825) καὶ ἵδρυσαν Μωαμεθανικὸν πειρατικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἔγινεν ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ὁ τρόμος τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν. Μετ' ὀλίγον χρόνον κατέλαβον Ἀραβες τῆς Βορείου Ἀφρικῆς καὶ τὴν μεγαλόνησον Σικελίαν. Εἰς ἀντιστάθμισμα ἡ Αυτοκρατορία κατώρθωσε ν' ἀφομοιώσῃ τοὺς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα, καὶ προσέτι ν' ἀποκτήσῃ μακρινήν, ἀλλὰ πλουσιωτάτην ἐπαρχίαν, τὴν Κριμαίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ πόλις Χερσῶν ἔγινεν μία ἀπὸ τὰς πλουσιωτέρας Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἡ μεταρρύθμισις.

Οἱ Ἰσαυροὶ βασιλεῖς ἔγιναν ὀνομαστοὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν, διότι ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιφέρουν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν κοινωνίαν ριζικὴν ἀναμόρφωσιν. Ἡ μεγάλη αὕτη προσπάθειά των εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα Εἰκονομαχία, διότι ἐστρέφετο κυρίως ἐναντίον τῆς μέχρι λατρείας τιμῆς τῶν εἰκόνων. Ἡ λα-

τρεῖς τῶν εἰκόνων καὶ τῶν Ἀγίων λειψάνων ἐθεωρήθη ὡς ἐπίδρασις εἰδωλολατρίας. Ἐπίσης ἡ ὑπερβολικὴ ἀφοσίωσις εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐστερεῖτο ἡ κοινωνία ἀπὸ τὰ χρήσιμα στοιχεῖα καὶ ἡ πολιτεία ἀπὸ στρατιώτας, ἔφερε βλάβην εἰς τὸ Κράτος. Ἡ καταδιώξις ὅμως τῶν εἰκόνων ἦτο ἐν μέρος μόνον τοῦ προγράμματος τῶν Εἰκονομάχων βασιλέων. Οἱ δύο πρῶτοι Ἰσαυροὶ, ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Ε', ἐξέδωκαν σπουδαιοτάτους νόμους, διὰ τῶν ὁποίων ἐπροσπάθησαν νὰ διορθώσουν τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν «εἰς τὸ φιλανθρωπότερον». Διὰ τῶν νόμων αὐτῶν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιβάλουν ὁλόκληρον κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν, νὰ στερεώσουν τοὺς δεσμοὺς τῆς οἰκογενείας, νὰ ἐνισχύσουν τὰς πτωχὰς καὶ ἐργατικὰς τάξεις, νὰ διαδώσουν τὴν παιδείαν. Ἡ μεγάλη ἀπόπειρα αὐτῶν πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησίας ἀπέτυχεν. Πολλοὶ ὅμως ἀπὸ τὰς εὐγενεῖς ἰδέας ἐκείνας ἐπεκράτησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐνῶ εἰς τὴν Δυτικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἐφηρμόσθησαν μόλις ἐπ' ἐσχάτων καὶ κατόπιν πολλῶν ἀγώνων.

Ἡ Αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία (780—802) ἐπροσπάθησε νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν καὶ συνεκάλεσε τὴν ἐν Νικαίᾳ Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (787), ἡ ὁποία ἐπέβαλεν εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν πρὸς τὰς εἰκόνας τιμὴν. Ἡ βασιλεία τῆς Εἰρήνης εἶναι ἀξιοληπτέος, διότι κατ' αὐτὴν ἀνῆλθον εἰς μεγίστην δύναμιν δύο μεγάλοι λαοί, οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ οἱ Φράγκοι εἰς τὴν Δύσιν (κατὰ τὸ 800).

Ὁ τελευταῖος εἰκονομάχος Αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Θεόφιλος (829—842), ἱκανὸς καὶ εὐσεβὴς βασιλεὺς. Ἀλλ' ὅλη ἡ κοινωνία εἶχε πλέον ἀποκάμει ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐκεῖνας ἐσωτερικὰς ταραχάς. Διὰ τοῦτο ἡ εὐσεβὴς σύζυγος τοῦ Θεοφίλου Θεοδώρα ἐκάλεσε σύνοδον (843), ἡ ὁποία «ἀνεστήλωσε τὰς ἀγίας εἰκόνας». Ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐορτάζει κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης Σαρακοστής τὴν Ἐορτὴν τῆς Ὁρθοδόξιας ὡς θρίσμιον αὐτῆς ἐναντίον πάσης αἰρέσεως καὶ κακοδοξίας.

Βυζαντινὸν κόσμημα (γλυπτόν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ἈΛΛΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ Θ'. ΑΙΩΝΟΣ

Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν Ἀγίων εἰκόνων ἐστερεώθη ὀριστικῶς ἡ Ὁρθοδοξία, ἡ ὁποία ἦτο τὸ ἰσχυρὸν θεμέλιον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Τοιοῦτοτρόπως ἔληξεν ὁ κοινωνικὸς ἀγὼν, ὁ ὁποῖος εἶχε συνταράξει τὸ Κράτος ἐπὶ 120 ἔτη. Κατὰ τὸν μακρὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα, ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία ἔλαβε νέας δυνάμεις καὶ στερεωτέραν συγκρότησιν. Ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἔγινεν ἰσχυροτέρα καὶ ἀνυψώθη εἰς λαμπροτάτην ἀκμὴν, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9 αἰῶνος.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ πατριάρχου Φωτίου.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνη δυνάμεις τὸ Κράτος καὶ ν' ἀκμάζη εἰς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Θεοφίλος ἦτο φιλόκαλλος βασιλεὺς, ἔκτισε παλάτια, ἐπροστάτευσε τὰς Τέχνας καὶ τὰ Γράμματα. Εἰς μεγάλην ἰδίως ἀκμὴν ἔφθασεν ἡ Παιδεία ἐπὶ τοῦ καίσαρος (ἄρχοντος) Βάρδα, ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε τὸ Κράτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου. Ὁ καῖσαρ Βάρδας ἀναδιωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (κατὰ τὸ 850).

καὶ κατέστησεν αὐτὸ λαμπρότατον κέντρον πνευματικῆς κινήσεως, εἰς τὸ ὅποιον σοφοὶ καθηγηταὶ ἐδίδασκον τὰ Γράμματα καὶ τὰς Ἐπιστήμας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέγας ἦτο ὁ ζήλος διὰ τὴν Παιδείαν, ἀνεφάνησαν δὲ διαπρεπεῖς λόγιοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διέλαμπε διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ὁ πατριάρχης Φώτιος. Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργοῦνται μὲ ζήλον τὰ Γράμματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ καθ' ὅλους τοὺς μετέπειτα αἰῶνας νὰ διαπρέπουν ἐπιφανεῖς λόγιοι καὶ συγγραφεῖς.

Ἡ Ἐκκλησία.

Ὁ μακρὸς ἀγὼν κατὰ τῆς Εἰκονομαχίας, κατέστησε πολὺ ἰσχυράν τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ὁ θρίαμβος τῆς Ὁρθοδοξίας ἔδωκεν εἰς αὐτὴν δυνάμεις διὰ νὰ ἐργασθῇ δραστηρίως πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως εἰς τοὺς βαρβάρους. Προσέτι συνέδεσεν αὐτὴν τόσον στενῶς μὲ τὸν Ἑλληνισμόν, ὥστε ἔγινεν ἀληθῶς Ἐθνικὴ Ἐκκλησία, διὰ τοῦτο δὲ ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία λέγεται Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ μεγάλοι ἱεραπόστολοι Μεθόδιος καὶ Κύριλλος ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς Σλάβους τοῦ Ἀνω Δουνάβεως. Ἡ μνήμη τῶν Ἀγίων ἐκείνων ἀνδρῶν ἔμεινεν ἀθάνατος εἰς ὅλους τοὺς Σλαβικοὺς λαοὺς, διότι διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐσώθησαν οἱ Σλάβοι ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ τὴν καταστροφὴν. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀντιτάχθη μετὰ σθένους ἐναντίον τῶν ἀξιώσεων τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ πατριάρχης Φώτιος ἠγέρθη σθεναρὸς ὑπέρμαχος τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ οὕτως ἐπῆλθε τὸ σχίσμα, ἥτοι διάσπασις, μεταξὺ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ἡ ὁποία ἐλέγετο Καθολικὴ, καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας πνευματικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἑλληνισμός.

Ἡ βαθεῖα καὶ ὀρθή θρησκευτικὴ πίστις, ἡ Ὁρθοδοξία, συνεταυτίσθη τελείως μὲ τὸ ἐθνικὸν αἷσθημα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φωτίου ἡ Κωνσταντινούπολις διέτρεξε μέγαν κίνδυνον ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν νέων βαρβάρων, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἀπὸ τὸν Βορρᾶν καὶ ἐλέγοντο Ρῶς (Ρῶσοι). Ἡ γενναία ἄμυνα τῶν κατοίκων καὶ τὸ ὕγρὸν πῦρ ἔσωσαν τὴν πρωτεύουσαν (860). Οἱ κάτοικοι ἀπέδωκαν τὴν σωτηρίαν των εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Παναγίας, ἡ ὁποία εἶχε σώσει τὴν πόλιν πρωτύτερα καὶ ἀπὸ τὸν Χοσρόην (626) καὶ ἀπὸ τὸν Μωαβίαν (677). Τὴν σωτηρίαν τῆς Χριστιανικῆς πρωτευούσης ἀπὸ ὅλους τοὺς βαρβάρους ἐξύμνησαν μὲ τὸν νικητήριον παιᾶνα, ὁ ὁποῖος ψάλλεται ἐπὶ αἰῶνας καὶ σήμερον εἰς τὰς Ἐκκλησίας :

«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια

Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια...»

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Εἰκονομαχίας ἔλαβεν ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία τὴν γνησίαν αὐτῆς διαμόρφωσιν ὥς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Μεσαίωνα. Κάθε παλαιὰ ἀνάμνησις καὶ σύνδεσμος μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν ἐξηφανίσθη καὶ τὸ μέγα Χριστιανικὸν κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἔγινεν Ἑλληνικὸν ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς τύπους. Ἐσυστηματοποιήθη εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ Κράτους ἡ διοικητικὴ διαίρεσις εἰς θέματα, ἥτοι εἰς πολλὰς ἐπαρχίας, ἐνῶ πρωτύτερα ἡ Αὐτοκρατορία διηρεῖτο εἰς δύο μεγάλα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο ἐπαρχότητες. Ἡ νέα διαίρεσις εἰς θέματα συνετέλεσεν εἰς εὐκολωτέραν ἄμυναν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, διότι εἰς κάθε θέμα ἦτο στρατωνισμένον καὶ ἐν σώμα στρατοῦ, ἔτοιμον νὰ βαδίσῃ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Προσέτι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν παντοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, διότι οἱ στρατηγοί, οἱ διοικηταὶ τῶν θεμάτων, εἰργάζοντο δραστηρίως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ἐν γένει ὁλόκληρος ὁ βίος τοῦ Κράτους, καὶ ὁ ἐπίσημος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς, ἔλαβεν ἔντονον Ἑλληνικὸν χαρα-

κτηρα. Ἡ χρῆσις τῆς λατινικῆς γλώσσης εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλειφθῆ καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον, ἀκόμη καὶ αἱ ὀνομασίαι τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων εἶχον γίνεαι αἱ περισσότεραι Ἑλληνικαὶ (στρατηγός, χιλιάρχος εἰς τὸν στρατόν, οἱ ὑπουργοὶ ἐλέγοντο λογοθέται κ.λ.π.). Ἀπὸ τὸν 9 αἰῶνα ἰδίως ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἔλαβεν ὅλους τοὺς ἰδιάζοντας χαρακτηήρας αὐτῆς, δηλαδὴ τὴν μεγάλην θρησκευτικότητα, τὸν γνήσιον Ἑλληνικὸν χαρακτηήρα καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν ὅτι εἶναι ἡ μόνη πολιτισμένη καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὑψώθη εἰς μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν καὶ ἔφθασεν εἰς ὕψιστον σημεῖον πολιτισμοῦ.

Διὰ τὰ ἐννοήσωμεν καλύτερον τὴν ἔνδοξον ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9 αἰῶνος, πρέπει νὰ ἴδωμεν συντόμως ποιοὶ λαοὶ ἤκμαζον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ εὗρισκοντο εἰς σχέσεις φιλικὰς ἢ ἐχθρικὰς μὲ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος.

Οἱ Σλαβικοὶ λαοί.

Εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ πρὸς Β. αὐτῆς ὑπῆρχεν ὁ μέγας ὄγκος τῶν Σλαβικῶν λαῶν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχον ἐγκατασταθῆ ἀπὸ τὸν 7 αἰῶνα πολυάριθμοι Σλάβοι, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Σλάβοι οὗτοι εἶχον γίνεαι κίνδυνος διὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Ἀλλ' οἱ Εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες εἰργάσθησαν πολὺ δραστηρίως, ὥστε ν' ἀπορροφηθοῦν ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμόν, καὶ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9 αἰῶνος οἱ ἐν Ἑλλάδι Σλάβοι καθυπετάγησαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλοι Σλαβικοὶ Λαοὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ εἶχον κατάλαβει χώρας, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἀνῆκον εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Οἱ Σλάβοι οὗτοι ἦσαν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ Βόρειον μέρος τῆς Χερσονήσου. Οἱ Σέρβοι δὲν εἶχον ἀκόμη προαχθῆ εἰς δύναμιν, ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἤδη ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ σκληρὸς ἀρχηγός των Κροῦμμος εἶχεν

ιδρύσει βαρβαρικὸν βασιλεῖον μεταξύ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου, τὸ ὁποῖον ἐπέφερε μεγάλας καταστροφάς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας μὲ βαρβαρότητα Οὐννων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατήγοντο οἱ Βούλγαροι. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Εἰκονομαχίας ἐταπεινώθησαν οἱ Βούλγαροι, καὶ ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Σλαβικοὶ λαοί, προσηλυτίσθησαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Ὁ μεγαλύτερος Σλαβικὸς λαὸς ἦσαν οἱ Ρῶσοι (Ρῶς, ὅπως τοὺς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί), οἱ ὁποῖοι μὲ μεγάλην ὁρμὴν κατήλθον, ὥς γνωρίζομεν, ἀπὸ τὸν μακρινὸν Βορρᾶν καὶ ἐπολιόρκησαν ἱτὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι Σλαβικοὶ λαοί, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ρῶσοι, ἐσχετίσθησαν εἰς μέγαν βαθμὸν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Ἐκτὸς ἄλλων μικροτέρων λαῶν, τοὺς ὁποίους θὰ συναντήσωμεν μὲ τὴν σειρὰν των, πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ μνημονευθοῦν οἱ δύο μεγάλοι λαοί, οἱ ὁποῖοι ἤκμαζον ἐπὶ τῆς Εἰκονομαχίας ἐκατέρωθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, πρὸς Α. οἱ Ἄραβες καὶ πρὸς Δ. οἱ Φράγκοι.

Οἱ Ἄραβες.

Κατὰ τὴν βασιλείαν τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, περὶ τὸ 800 μ. Χ., εἰς μεγίστην ἀκμὴν εἶχον φθάσει καὶ οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Φράγκοι. Οἱ Χαλίφαι Ἀρὺν ἅλ Ρασίτ (ἦτοι Ἀαρὼν ὁ Δίκαιος) καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μαμούν, ὁ ὁποῖος ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου, ἐφημίσθησαν διὰ τὴν μεγάλην ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας. Εἶχον πρωτεύουσαν τὴν μεγάλην πόλιν Βαγδάτην παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἔγιναν ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολλαὶ μεταφράσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισαν οὗτοι νὰ καλλιεργοῦν λαμπρῶς τὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι μετεδόθησαν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπεδόθησαν ἰδίως οἱ Ἄραβες μὲ μέγαν ζῆλον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, τῆς Νομικῆς, τῆς Ἰατρικῆς, τῆς Γεωγραφίας, τῶν Μαθηματικῶν, τῆς Ἀστρονομίας. Τόσος μέγας ἦτο ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Ἀράβων διὰ τὰς ἐπιστήμας, ὥστε λέγεται ὅτι εἰς μίαν συνθήκην εἰρήνης,

τὴν ὁποῖαν συνήψεν ὁ Μαμουὺν μετὸν Ἑλληνα Ἀυτοκράτορα, ἐπρότεινεν ὡς κυριώτατον ὅρον τὴν παράδοσιν εἰς αὐτὸν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἐν γένει ὁ ἑξοχος πολιτισμὸς τῶν Ἀράβων ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι αὐτῶν εἶναι κυρίως Ἑλληνικαί. Οἱ Ἀραβες ἐμιμήθησαν εἰς ὅλα τὰς περιφήμους σχολὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὀλίγον ἔπειτα, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9 αἰῶνος, ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τῆς Ἀραβικῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐπικίνδυνοι μόνον ἔγιναν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀρμητήρια τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς. Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταὶ εἶχον στόλους ἰσχυροὺς, γνωρίζομεν δὲ ὅτι κατέλαβον τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σικελίαν.

Εἰς πολὺ μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασε τὸ Χαλιφικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἵδρυσαν οἱ Ἀραβες εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 8 αἰῶνος. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Ἀραβικοῦ τούτου κράτους, ὁ Ἀβδουραχμάν Α', ἔκαμε πρωτεύουσάν του τὴν Κορδοῦνην, ὅπου ἔκτισε τὸ περίφημον παλάτιον αὐτοῦ Ἀλκαζάρ. Κατὰ τὸν 9 αἰῶνα τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ Ἀραβικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς μεγάλην δύναμιν καὶ εἰς μεγάλην λάμψιν διὰ τῆς καλλιέργειας τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως τῆς ποιήσεως.

Οἱ Φράγχοι.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9 αἰῶνος αἱ μεγαλύτεραι δυνάμεις εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἦσαν ὁ πάπας καὶ οἱ Φράγχοι, γνωρίζομεν δὲ πόσῃν δύναμιν εἶχεν ἡ Φραγκικὴ Ἀυτοκρατορία, τὴν ὁποῖαν εἶχε ἱδρύσει τὸ 800 ὁ Μέγας Κάρολος. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ μεγάλου τούτου βασιλέως (τὸ 814) οἱ υἱοὶ αὐτοῦ περιῆλθον εἰς ἔριδας καὶ κατέληξαν εἰς τὸ νὰ διαμοιράσουν μεταξὺ αὐτῶν τὸ κράτος διὰ τῆς περιφήμου συνθήκης τοῦ Βεροδούνου (843). Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἀπὸ τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐδημιουργήθησαν τρία κράτη, ἕκαστον ἐκ τῶν ὁποίων περιελάμβανε περίπου τὴν σημερινὴν Γαλλίαν, Ἰταλίαν, Γερμανίαν, καὶ ἀπὸ τότε

ἐτέθησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς δημιουργίας τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Κατόπιν τὸ Κράτος τῆς Ἰταλίας διηρέθη πάλιν εἰς ἄλλα μικρότερα κράτη. Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου προέκυψαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ Γαλλικὸν καὶ τὸ Γερμανικόν, πολλὰ δὲ μικρά, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον ἦτο τὸ κράτος τῆς Ἰταλίας, ὅπου εἶχε καὶ ὁ πάπας, ὡς κοσμικὸς κυρίαρχος, τὰ ἰδιαίτερα κράτη αὐτοῦ. Ἀργότερα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅταν ὁ δυναστικὸς οἶκος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐξέλιπεν εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ βασιλεῖς τῆς χώρας ταύτης, ὑπὸ ἄλλην δυναστείαν, κατῴρθωσαν νὰ ἰδρύσουν νέαν Δυτικὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν.

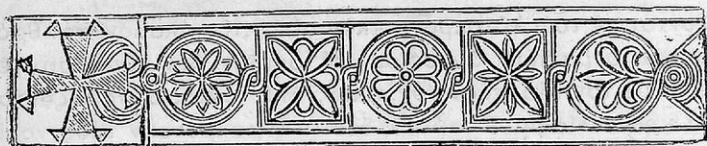
Αἱ χώραι τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9 αἰῶνος ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶχε χάσει πολλὰς ἀπὸ τὰς χώρας, τὰς ὁποίας κατεῖχε πρότερον, ἀπετέλει ὅμως πάντοτε μέγα κράτος.

Εἰς τὴν Εὐρώπην κατεῖχεν ὅλην τὴν χώραν πρὸς Νότον τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Αἴμου, δηλαδὴ τὴν Θράκην ἕως τὸν Αἴμον, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Νότιον Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον ἕως τὸν Ταίναρον. Ὅλαι αἱ νῆσοι πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμὰς ἀνήκον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἡ μεγαλόνησος Κρήτη εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατεῖχεν ἡ Αὐτοκρατορία τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων εἶχον περιορισθῇ εἰς τὰ δυτικώτερα καὶ τὰ νοτιώτερα μέρη. Κατεῖχε προσέτι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων νήσων πλησίον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὴν μεγάλην νήσον Κύπρον.

Εἰς τὴν Δύσιν αἱ κτήσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἶχον περιορισθῇ. Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς δὲ τὴν Νότιον Ἰταλίαν με δυσκολίαν ἐκρατοῦντο οἱ Βυζαντινοί, διότι εἶχον νὰ παλαίσουν με τοὺς Λομβαρδοὺς καὶ με τὸν πάπαν.

Εἰκὼν 2
Βυζαντινὸν κόσμημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον μιᾶς νέας δυναστείας, τῆς Μακεδονικῆς, ἡνοίξεν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν μακρὰν περίοδον μεγαλείου καὶ λαμπρότητος, καὶ τὸ μέγα Ἑλληνικὸν κράτος διήλθε σχεδὸν δύο αἰῶνας ὑψίστης ἀκμῆς καὶ δυνάμεως. Κατὰ τὸν 10 καὶ 11 αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα κράτη, τὰ ὅποια ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία, ἡ δὲ μεγάλη Χριστιανικὴ πρωτεύουσα, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἦτο ἡ μεγίστη πόλις τοῦ κόσμου καὶ τὸ λαμπρότατον κέντρον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ νέα δυναστεία.

Ἰδρυτὴς τῆς ἐνδόξου Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὁ ὁποῖος δολοφονήσας τὸν ἀνάξιον Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν σειρὰν τῶν βασιλέων τῆς Εἰκονομαχικῆς περιόδου καὶ ἡνοίξε νέαν δυναστείαν, τὴν Μακεδονικὴν, ἡ ὅποια διήρκεσεν 190 ἔτη (867—1057).

Εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ἴσχυεν ἡ ἀρχὴ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, ὅπως δὲν ἴσχυεν καὶ εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Ρώμης, ἡ βασιλεία δηλαδὴ δὲν ἦτο κληρονομικὴ, ὅπως λέγομεν σήμερον. Οἱ Αὐτοκράτορες ἐξελέγοντο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ὅμως ταύτην ἔχομεν διαδοχὴν βασιλέων, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν ἢ συν-

δέονται με τὸν Αὐτοκρατορικὸν οἶκον. Κατέλαβον τὸν θρόνον καὶ στρατηγοὶ ἄνδρεῖοι, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον συγγένειαν μετὰ τὸν Μακεδονικὸν οἶκον, ἀλλ' οὗτοι συνδυάζονται διὰ κηδεστείας μετ' αὐτοῦ, δὲν ἀπομακρύνουν τοὺς νομίμους διαδόχους, κυβερνοῦν ἐν ὀνόματι ἐκείνων ὡς συμβασιλεῖς. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ὁ λαὸς ἔχει τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ θρόνος συνδέεται μετὰ μίαν δυναστείαν, σέβεται καὶ στηρίζει αὐτήν. Ἡ στερέωσις δὲ αὕτη τοῦ θρόνου εἰς ἓνα οἶκον δίδει δύναμιν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ συντελεῖ καὶ αὕτη εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τότε τὰ τέκνα τῶν βασιλέων, ἐπειδὴ ἐγεννῶντο καθ' ὃν χρόνον ὁ πατὴρ αὐτῶν, ἐβασίλευεν, ἦτο δηλαδὴ ἐν τῇ πορφύρᾳ, ἐλέγοντο πορφυρογέννητοι, καὶ ἡ ὀνομασία αὕτη ἐγένεν ὀνομαστή κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Οἱ Αὐτοκράτορες.

Ἐπειδὴ ὁ Βασιλεὺς ὁ Α' ἐδοξάσθη διὰ τὰς νίκας του, ὁ υἱὸς του Λέων ὁ Σοφὸς ἐφημίσθη διὰ τοὺς νόμους του (886—911). Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912—959) ὑπῆρξε βασιλεὺς μόνον κατ' ὄνομα. Κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς βασιλείας του ἐκυβέρνησεν ὁ συμβασιλεὺς Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνός. Ἐπειτα ἀνέβησαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὸν θρόνον τρεῖς ἥρωες, οἱ ὅποιοι ἐγέναντο τρομεροὶ εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἐδόξασαν καὶ ἐμεγάλωσαν τὸ Κράτος (963—1025), ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς καὶ ὁ Βασίλειος ὁ Β'. Διάδοχοι αὐτῶν ἦσαν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωὴ καὶ Θεοδώρα (1025—1057) αἱ τελευταῖαι Αὐτοκράτειραι τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου.

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐνδόξου δυναστείας (867—886), μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, κατενόησεν ὅτι τὸ πρῶτον τοῦ ἔργου ἦτο νὰ φέρῃ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν, ἣ ὅποια εἶχε τόσον δεινῶς σαλευθῇ ἐπὶ τῆς Εἰκονομαχίας. Κατὰ πρῶτον ἐκανόνισε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, καθορίσας πλέον ὀριστικῶς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, καὶ οὕτω κατέπαυσε

τάς ἐκκλησιαστικάς ἔριδας εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐπίσης δὲ καὶ τὰς ἔριδας μὲ τὸν πάπαν. Διότι ἐξώρισε τὸν πατριάρχην Φώτιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάρρησις εἰς τὸν πατριαρχικόν θρόνον εἶχε δώσει τὴν πρώτην αἰτίαν δυσαρρεσκείας, καὶ ἐπανέφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν παλαιὸν πατριάρχην Ἰγνατίον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου καὶ ὁ πάπας παρεδέχθη ὡς πατριάρχην τὸν Φώτιον, καὶ οὕτω προσωρινῶς ἐπῆλθεν εἰρήνη μὲ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν.

Μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ὁ Βασίλειος Α' ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικά τοῦ Κράτους καὶ ἔδωκε μεγαλυτέραν δύναμιν εἰς τὴν διοίκησιν. Τέλος προέβη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ παρασκεύασε τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην δύναμιν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ σώσῃ τὸ Κράτος ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ δοξάσῃ τὸν Μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Α'.

Ἀφοῦ διερρύθμισεν ὅλα τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα ὁ Βασίλειος ἐστράφη ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, οἱ στρατοὶ τοῦ ἐθριάμβευσαν ἐναντίον ὅλων τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας τῆς Σικελίας, τῆς Ἀφρικῆς. «Ὡς καταστρεπτικὸν κεραιὸν» στέλλει κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰταλίας τὸν ἀνδρεῖον ναύαρχον Ὡορύφαν. Τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐξεδίωξαν τοὺς Ἀραβας ἀπὸ τὴν Νότιον Ἰταλίαν, καὶ τότε ἔγινεν αὕτη καὶ πάλιν Ἑλληνικὴ διοίκησις (θ έ μ α).

Φοβερὰ ἰδίως πληγὴ ἦσαν τότε εἰς τὴν Μεσόγειον οἱ Ἀραβες πειραταί, οἱ Σαρακηνοί. «Οἱ ἄθεοι Ἀγαρηνοί» ἐξώρμων μὲ τοὺς ἰσχυροὺς πειρατικούς στόλους τῶν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Συρίας, τῆς Κρήτης, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ ἐλήστευον τὰ πλοῖα, ἠρήμωναν τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Ὁ Βασίλειος Α' ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους του καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς ἀπὸ τὴν φοβερὰν ἐκείνην μάστιγα. Θριαμβευτικαί ἦσαν αἱ ἐναντίον τῶν νῆκαι τῶν Βυζαντινῶν ὀπλων. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, οἱ Δαλματοί, καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν οἱ Κροάται καὶ οἱ Σέρβοι, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τοῦ Βασιλείου τοῦ Α' καὶ οἱ Βυζαν-

τινοὶ στόλοι ἐκαθάρισαν τὰς θαλάσσας καὶ ἀνεκούφισαν τὰς χώρας ἐκεῖνας.

Ὁ Βασίλειος ὁ Α΄ ἐπανεφέρε τοὺς Σέρβους εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐνήργησε τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ αὐτῶν. Κατόπιν ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐναντίον τῶν Ἀράβων. ἐκέρδισεν ἔνδοξον νίκην εἰς τὴν Μελιτηνὴν παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ ἀνέκτησεν ὅλην σχεδὸν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Α΄.

Ὡς ἀντίθετος πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν πατέρα ἦτο ὁ υἱὸς Λέων ὁ Σοφὸς (886—912). Ὁ Βασίλειος ἦτο ρωμάλεος ἄνθρωπος τῆς δράσεως, ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ Λέων ἦτο ἀσθενὴς κατὰ τὸ σῶμα καὶ σχολαστικὸς λόγιος, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔκαμε σπουδαῖον ἔργον. Τὸ ὄνομά του ἔμεινε συνδεδεμένον μὲ μίαν μεγάλην Συλλογὴν νόμων εἰς 60 βιβλία, ἡ ὁποία λέγεται Βασιλικά, διότι εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς του.

Ἐπίσης ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ἀπόλεμος βασιλεὺς, ἀλλ' ἀνεδείχθη πολὺ χρήσιμος ὡς λόγιος ἄνθρωπος. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐκάθισεν εἰς τὸν θρόνον σχεδὸν ὅλον τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 10 αἰῶνος (912—959), τὸ ὄνομά του ὅμως δὲν ἀκούεται οὔτε εἰς τοὺς πολέμους, οὔτε εἰς τὴν διοίκησιν. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος ἔζη ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, μὲ λογίους καὶ συγγραφεῖς, ἀσχολούμενος εἰς τὸ νὰ γράφῃ καὶ νὰ κάμῃ ἐπιτομὰς καὶ Συλλογὰς ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ εἰς τὸ νὰ προάγῃ τὴν μόρφωσιν τῆς κοινωνίας.

Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τῶν ἀπολέμων τούτων βασιλέων συνέβησαν πολλὰ ἀτυχήματα εἰς τὸ Κράτος. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, πλὴν ἄλλων ἀτυχιῶν, ἐπῆλθε τραγικὴ συμφορὰ εἰς τὴν δευτέραν πρωτεύουσιν τοῦ Κράτους, τὴν μεγάλην Θεσσαλονίκην. Οἱ θηριώδεις Σαρακενοὶ εἶχον καταστήσει τὸ πειρατικὸν τῶν βασιλείων τῆς Κρήτης ὀρμητήριον καταστροφῆς. Μὲ

τὰς λεηλασίας καὶ τὸ ἐμπόριον δούλων εἶχον συναθροί-
σει ἀμυθήτους θησαυροὺς καὶ εἶχον γίνεαι ὁ τρόμος τῶν
Ἑλληνικῶν παραλίῳν. Εἰς τόσον θράσος ἔφθασαν, ὥστε
ἐπέπεσαν αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης
καὶ ἡρῆμωσαν αὐτὴν (904). «Καμμία ἀπὸ τὰς φοβερὰς δι-
γῆσεις φόνου, λεηλασίας καὶ αἰχμαλωσίας δὲν εἶναι πε-
ρισσότερον τραγική. Οἱ νικηταὶ ἔσφαξαν ὅλους τοὺς κα-
τοίκους, ὅσοι δὲν ἦσαν νέοι. Ἐκτὸς τῶν ἀμετρήτων λαφύ-
ρων σύρουν μαζὶ τῶν 22.000 νέους καὶ παρθένους. Τὸ ἀν-
θρώπινον τοῦτο ἐμπόρευμα ἐπώληθη εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ
Χάνδακος, οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι τῆς Θεσσαλονίκης ἐσκορπί-
σθησαν ὡς δοῦλοι εἰς ὅλον τὸν Μουσουλμανικὸν κόσμον»
(Σ λ ο υ μ β ε ρ ζ έ, ἐπιφανὴς Γάλλος βυζαντινολόγος).

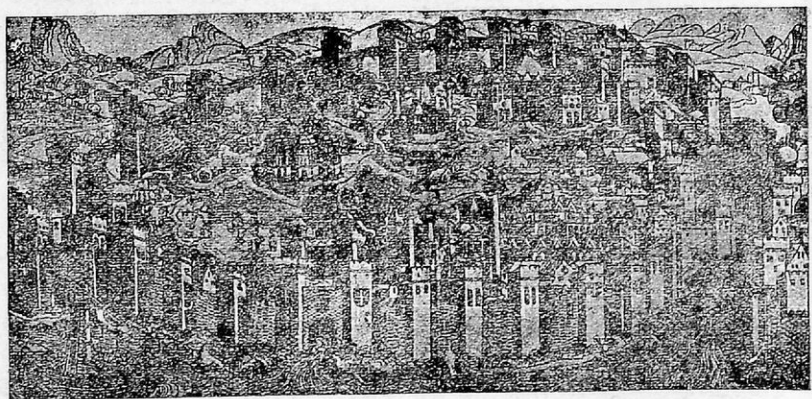
Ὁ Βουλγαρικὸς πόλεμος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λέοντος ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγα-
ρίας Σ υ μ ε ῶ ν κατέστησε πολὺ ἰσχυρὰν τὴν χώραν αὐ-
τοῦ καὶ ἐσχεδίαζε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτο-
κρατορίας. Ὁ Συμεὼν εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν, εἶχεν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἔτρεφε φιλόδο-
ξα ὄνειρα. Ὁ ἀκαταπόνητος ἐκεῖνος πολεμιστὴς ἐκίνησε
πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος διήρκεσε σχεδὸν
καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ (893—927).

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν κατέλαβε τὸν θρό-
νον εἰς φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ἀνὴρ, ὁ στρατηγὸς Ρ ω μ α-
ν ὁ ς Α' ὁ Λ ε κ α π η ν ὁ ς (920—944). Δὲν παρεμέρισε
τὴν νόμιμον δυναστείαν, ἀνεκήρυξεν ὅμως ἑαυτὸν βασιλέα
καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν.

Τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ γενναίου
Συμεὼν, ἐμεγάλωσε καὶ ἔφθασεν ἕως τὴν Νότιον Μακε-
δονίαν, ἕως τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν. «Ὁ Συμεὼν παν-
στρατιᾷ ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λεη-
λατεῖ, καίει, καταστρέφει τὰ πάντα ἕως τὰς Βλαχέρνας.
Ἐπειδὴ εἶχεν ἀκούσει πολλὰ περὶ τῆς φρονήσεως τοῦ Ρω-
μανοῦ, ἐζήτησε νὰ τὸν ἴδῃ. Ὁ Συμεὼν εἶχε παρατάξει
πλήθος σωματοφυλάκων χρυσασπίδων καὶ χρυσοδοράτων.
Ἀπὸ τὰ τείχη οἱ ἄρχοντες βλέπουν τὰ γινόμενα. Ὁ Ρω-
μανὸς προχωρεῖ μόνος χωρὶς νὰ φοβηθῇ. Ἐσεβάσθη ὁ

Συμεών τοὺς λόγους τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐδέχθη νὰ κάμῃ εἰρήνην» (924).—(Ταῦτα διηγεῖται ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Ἀμάρτωλος). Ὁ Συμεὼν δὲν ἐτόλμησε νὰ πολι-

Εἰκὼν 3

Μεσαιωνικὴ ἀπεικόνισις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τὰ ἰσχυρὰ τεῖχη καὶ οἱ πύργοι).

ορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐφοβήθη τὰ ἰσχυρὰ τεῖχη αὐτῆς, συγχρόνως δὲ ὑπέστη τὴν γοητείαν τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κράτους κατὰ τὴν συνάντησίν του μὲ τὸν Αὐτοκράτορα.

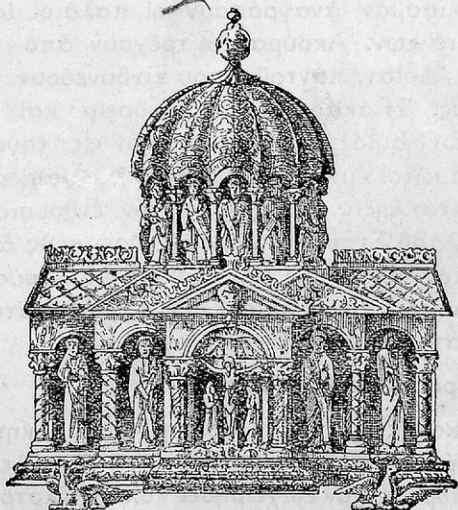
Θρίαμβοι κατὰ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἀράβων.

Καὶ ἄλλην φοβερὰν πολιορκίαν ὑπέστη τότε ἡ Κωνσταντινούπολις. Οἱ Ρῶσοι μὲ 1000 μονόξυλα ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν, τὴν ὅποιαν εἶχον πολιορκήσει καὶ τὸ 850 ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ' καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Ἐπαθον ὅμως πανωλεθρίαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνάψουν εἰρήνην «πρὸς τοὺς μεγάλους Αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος» (906). Ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη πρὸς τοὺς «Αὐτοκράτορας», ὅπως λέγουν οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον συγχρόνως πέντε βασιλεῖς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ νόμιμος βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος

ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ πραγματικὸς βασιλεὺς, ὁ Ρωμανὸς Λεκαπηνός, καὶ οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀναβιβάσει εἰς τὸν θρόνον.

Περιφανῇ δὲ τρόπαια ἔστησαν τότε οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἀνεδείχθη λαμπρὸς ἥρως ὁ Ἰωάννης Κορκοῦας ἐπονομασθεὶς νέος Βελισάριος. Ἐπὶ 22 ἔτη ὁ γενναῖος ἐκεῖνος στρατηγὸς ἐμάχετο χωρὶς διακοπὴν (920 – 942), ἀνέκτησε χιλίας πόλεις καὶ ἔφερε τὰ σύνορα τοῦ Κράτους ἕως τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν.

Ἡ βασιλεῖα τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ἀνεβίβασε τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς δύναμιν, ἡ ὁποία ἐνέπνεε τὸν σεβασμὸν εἰς ὅλους τοὺς λαούς. Ἦτο ὁμῶς φιλόδοξος καὶ ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἠδύνατο ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν νόμιμον οἶκον διὰ τοῦ ἰδικοῦ του, διὰ τοῦτο ἔγιναν ταραχαί, καὶ οἱ Λεκαπηνοὶ ἐξεθρονίσθησαν. Τότε εὗρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον ὁ γενναιότερος ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ ὁποῖος ἤνοιξεν τὴν ἐνδοξον σειρὰν τῶν ἡρώων βασιλέων τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Εἰκὼν 4

Βυζαντινὴ λειψανοθήκη.

Εἰκὼν 5
Βυζαντινὸν κόσμημα.

ωθὺ-ωθὺ μαζο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

οὐκ ἔστιν ἔργον
 Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΤΑΙ

Φωκᾶς, Τσιμισκῆς, Βασίλειος Β'.

Οἱ τρεῖς ἥρωες βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἔστησαν ὑπέρλαμπρα τρόπαια κατὰ βαρβάρων καὶ ἐλάμπρυναν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, διεδέχθησαν ἀλλήλους χωρὶς διακοπὴν (963—1025).

Μὲ θαυμασμὸν ἀναγράφουν οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ τὰ κατορθώματά των. Ἀκούραστοι τρέχουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀσίαν, παντοῦ ὅπου κινδυνεύουν τὰ σύνορα τοῦ Κράτους. Ἡ ἀκαδάμαστος ἀνδρεία καὶ ἡ ἀκράτητος ὁρμὴ των ἐμβάλλουν τὸν τρόπον εἰς τοὺς ἐχθρούς, μάχονται πρῶτοι ἐμπρὸς εἰς τὰς φάλαγγας καὶ προκαλοῦν τὴν κατάπληξιν τῶν ἐχθρῶν, τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σταυροῦ. Μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἄθλους των ἐπέβαλον τὸν σεβασμὸν εἰς ὅλους τοὺς λαούς, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου, ἀφήκαν ἀθάνατον μνήμην εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεάς.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς στρατηγός.

Ἀφ' οὗτου κατέκτησαν τὴν Κρήτην οἱ Σαρακηνοὶ (τὸ 825 μ.χ.) καὶ ἵδρυσαν τὸ φοβερὸν πειρατικὸν βασίλειον αὐτῶν, οἱ Αὐτοκράτορες εἶχον ἐπιχειρήσει πολλὰς ἐκστρατείας διὰ νὰ καταστρέψουν τὴν φωλεὰν ἐκείνην τῶν κακούργων καὶ νὰ λυτρώσουν τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, ὅλαι ὅμως αἱ

προσπάθειαι των εἶχον ἀποτύχει. Ἐπὶ τέλους ἀνετέθη εἰς τὸν γενναῖον στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ἡ ἀρχηγία νέας ἐκστρατείας. Μὲ λαμπρὰν στρατιωτικὴν παρασκευὴν καὶ στόλον ἀπέπλευσεν ὁ Φωκᾶς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦς ἀπίστους, καὶ ὡς ἀστραπὴ ἔφθασε καὶ ἀπεβίβασθη εἰς Κρήτην. Μετὰ πολλοὺς αἵματηροὺς ἀγῶνας ἐκυρίευσεν τὴν πρωτεύουσαν τῶν πειρατῶν, ἡ ὁποία ἐλέγετο Χάνδαξ (τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον). Ἡ μεγαλόνησος Κρήτη ἀπετέλεσε πάλιν μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Μουσουλμᾶνοι ἐξεδιώχθησαν καὶ, ἀφοῦ ὁ Νικηφόρος «ἐξημέρωσεν ὁλόκληρον τὴν νῆσον», ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὸς ἐξημέρωσιν τῆς νήσου εἰργάσθη δραστηρίως εἰς ἐνθουσιώδους ἱεροκῆρυξ, ὁ «Ὁσιος Νικων ὁ Μετανοεῖτε, ὁ ὁποῖος ἐκήρυττε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀναφωνῶν διαρκῶς «μετανοεῖτε, μετανοεῖτε». Ἀργότερα ὁ ἴδιος ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς Σλάβους τοῦ Ταϋγέτου. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὴν Λακεδαίμονα τιμᾶται ἕως σήμερον ὡς προστάτης Ἅγιος. Μεγαλοπρεπεστάτη ἦτο ἡ ὑποδοχή, ἡ ὁποία ἐγένεν εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀμύθητα πλούτη καὶ λάφυρα καὶ πολυπληθεῖς αἰχμάλωτοι ἠκολούθουν τὸν θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἐτέλεσεν εἰς τὸν Ἱππόδρομον διὰ τὸ μέγα κατόρθωμα.

Ἀμέσως ἔπειτα ὁ Φωκᾶς μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν. «Καὶ ἐκεῖνος ἐπροχώρει εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ ὡς

Εἰκὼν 6

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς
(μικρογραφία ἀπὸ Βυζαντινὸν
χειρόγραφον).

κεραυνὸς κατέστρεφε τὸν τόπον καὶ ἐκυρίευσε περισσότερα ἀπὸ ἐξήκοντα φρούρια καὶ ἐκέρδισε μεγάλας νίκας, τὰς ὁποίας οὐδεὶς ἄλλος, καὶ συνέλεξεν ἀμύθητον πλοῦτον» (Λέων ὁ Διάκονος. Βυζαντινὸς ἱστορικός). Μὲ λαμπρὸν θρίαμβον εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν Πόλιν. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς τὸν ἀνεκήρυξαν Αὐτοκράτορα. Δοξασμένος ὁ Φωκᾶς μὲ δύο θριάμβους ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἔσωσε καὶ ἐδόξασε τὸ Κράτος. Ἐγινε δὲ ὁ γενναῖος στρατηγὸς Αὐτοκράτωρ χωρὶς νὰ καταλύσῃ τὴν νόμιμον δυναστείαν, ἀλλ' ὡς κηδεμῶν τῶν δύο ἀνηλίκων ἐγγόνων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἦσαν λοιπὸν οὗτοι βασιλεῖς, καὶ μετ' αὐτῶν ἦτο συμβασιλεὺς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ ἀνδρεῖος στρατηλάτης, ὁ ἄξιος νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ φυλάττῃ τὸ κράτος.

Ὁ Φωκᾶς Αὐτοκράτωρ (963—969).

«Τότε, λέγει εἷς παλαιὸς χρονογράφος, ἐφάνη ὁ Φωκᾶς ὡς ἀστραπή, καὶ ἔδραμεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ρωμαίων, καὶ κατέκοπτε καὶ ἐξωλόθρευε καὶ κατέλυε μυριάδας τῶν ἄλλοφύλων καὶ ἐπλάτυνε τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρωμαίων. Ἐτρώμαξαν οἱ Ἀραβες, ἔφριξαν οἱ Ἀρμένιοι, ἐδειλίασαν οἱ Σαρακηνοί, καὶ πάλιν ἔπαιρναν οἱ Ρωμαῖοι τοὺς τόπους αὐτῶν καὶ τὰς χώρας, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Φωκᾶ ἦτο φοβερὸν εἰς ὅλους» (ὁ χρονογράφος Ἀρμᾶτωλός).

Μεγάλαι εἶναι αἱ χῶραι καὶ πολυάριθμοι αἱ πόλεις, τὰς ὁποίας ἀνέκτησεν ἢ ἐκυρίευσεν ὁ Αὐτοκράτωρ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνεκτήθη καὶ ἡ μεγαλόνησος Κύπρος, τὴν ὁποίαν εἶχον κυριεύσει οἱ Ἀραβες, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐνισχύθη ὁ Χριστιανισμός, ὅπως καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Τέλος ὁ Φωκᾶς ἐστράφη ἐναντίον τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας, καὶ ἡ ὥραία αὕτη σειρὰ τῶν νικῶν ἐστεφανώθη μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς μεγάλης πόλεως τῆς Συρίας Ἀντιοχείας.

Ἐν μέσῳ τῶν θριάμβων ἐκείνων ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων διὰ νὰ ζητήσουν φόρους. Ὁργῇ κατέλαβε τὸν Αὐτοκράτορα. «Πηγαίνετε, λέγει

εἰς αὐτούς, καὶ ἀναγγεῖλατε εἰς τὸν ἄρχοντά σας, ὁ ὅποιος ἐνδύεται μὲ δέρματα ζώων, ὅτι ὁ ἰσχυρότατος καὶ μέγιστος βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων θὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν ἰδικήν σας χώραν νὰ σᾶς πληρώσῃ τοὺς φόρους. Διὰ νὰ μάθετε σεῖς, οἱ ὅποιοι εἴσθε τρεῖς φορές δοῦλοι ἀπὸ τοὺς προγόνους σας, ὅτι ὀφείλετε νὰ ὀνομάζετε κυρίου σας τοὺς βασιλεῖς τῶν Ρωμαίων.

Δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως ὁ ἥρωας Αὐτοκράτωρ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἀπειλάς του, διότι ἔπεσε θύμα συνωμοσίας, κατόπιν τῆς ὁποίας ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Ἡ βασιλεία τοῦ Φωκᾶ διήρκεσε μόνον ἕξ ἔτη, ἔδωκεν ὅμως μεγάλην λάμψιν καὶ δύναμιν εἰς τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Μὲ θαυμασμὸν ὁμιλοῦν οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι διὰ τὸν Τσιμισκῆν, τὸν κύριον Ἰωάννην, ὅπως τὸν ἔλεγον. Ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος, λευκὸς καὶ ξανθός, εἶχεν ἀνάστημα μέτριον, ἀλλὰ ῥώμην γίγαντος. Εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀνεδεικνύετο ἥρωας, εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις αὐτοῦ ἦτο γλυκὺς καὶ μεγαλόκαρδος. «Ἦτο δὲ οὗτος καρτερόκαρδος, ἐστράτευσε κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ παντὸς ἐχθροῦ τῶν Ρωμαίων. Καὶ ἐφοβήθησαν τὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τοῦ Τσιμισκῆ φόβον μέγαν, καὶ ἐπλάτυνε τὴν γῆν τῶν Ρωμαίων, καὶ ἔφριξαν οἱ Σαρακηνοί, καὶ ἐγεμίσθη ἡ γῆ ἀπὸ τὰ φοροσῶτα τῶν Ρωμαίων, καὶ τὸ σπαθί τῶν Χριστιανῶν ἐπλευσεν ὡς δρέπανον» (ὁ χρονογράφος Ἀμαρτωλός).

Ρῶσοι καὶ Βυζαντινοί.

Πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχον καταλάβει οἱ Ρῶσοι τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Σβιατοσλάβος εἶχε κάμει πρωτεύουσάν του, τὴν πρωτεύουσάν τῆς Βουλγαρίας Πρεσθλάβαν καὶ ἐζήτηι νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὅλας τὰς Σλαβικὰς φυλάς ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν ἕως τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος. Ὁ κίνδυνος ἦτο τρομερὸς διὰ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, διέβλεψεν αὐτὸν ὁ Τσιμισκῆς

καὶ παρεσκεύασεν μεγάλην ἐκστρατείαν. Κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας τὸ «σημεῖον τοῦ σταυροῦ», ἐπορεύθη εἰς τὴν «μεγάλην ἐκκλησίαν», τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ τὸν κλῆρον. Ἐπειτα ὁ στόλος ἐξέπλευσεν διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἰς τὸν ποταμὸν Δούναβιν, ὁ ἴδιος δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ αὐθημερὸν ἐξεκίνησεν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ στρατοῦ του.

Εἰς ὀλίγας ἡμέρας, ἀφοῦ διήλθε τὰς κλεισοῦρας,

Εἰκὼν 7

Ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς ὑποδεχόμενος πρέσβεις Βουλγάρους: «ὁ βασιλεὺς ἰω. ὁ τσιμισκῆς.—Οἱ σκύθαι οἱ ὑπαντήσαντες αὐτῷ».

δηλαδή τὰ στενὰ τοῦ Αἵμου, ἐπέπεσεν ὡς κεραυνὸς εἰς τὰς χώρας τῆς Βουλγαρίας. Φθάνει εἰς τὴν Πρεσθλάβαν καὶ συντρίβει τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι τὴν ὑπερησπίζοντο. Ὁ φοβερὸς ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβος εἶχεν ὀχυρωθῆ εἰς τὸ Δορύστολον παρὰ τὸν Δούναβιν· ἀκάθεκτος ἐπέρχεται ἐναντίον του ὁ Τσιμισκῆς. Οἱ Ρῶσοι μάχονται μὲ ἀγρίαν ρώμην, οἱ Ἕλληνες μὲ ἀκατάσχετον ὀρμήν. Ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἐπολιορκῆσεν ὁ Τσιμισκῆς τὸν Σβιατοσλάβον εἰς τὸ Δορύστολον, καὶ ἀληθεῖς γιγαντομαχίαι συνεκροτήθησαν τότε μεταξὺ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως. Τέλος οἱ Ἕλληνες ὑπερίσχυσαν καὶ κατετρόπωσαν τοὺς Ρώσους. «Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, λέγει ὁ Σλουμπερζέ,

ἐτρόμαξεν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ρῶς. Οἱ γιγάντιοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἀντέτασσον θηριώδη ἀντίστασιν εἰς τὸ βαρὺ ἵππικόν τῶν Βυζαντινῶν. Ἐχειρίζοντο μὲ ἀκαταμάχητον δύναμιν τὸν πέλεκυν καὶ τὴν λόγχην. Παρὰ νὰ παραδοθοῦν ἐπρωτίμων ν' αὐτοκτονήσουν σχίζοντες μόνοι τὴν κοιλίαν των. Σκληρὰ ὑπῆρξεν ἡ πολιορκία εἰς τὸ Δορύστολον. Τὴν ἡμέραν τὰ στρατεύματα συνεκρούοντο μὲ τοὺς στρατιώτας τῆς Σκυθίας. Τὴν νύκτα ἤκούοντο οἱ Ρῶσσοι νὰ κλαίουν τοὺς νεκροὺς των. Λυσώδεις μάχαι συνεκροτήθησαν, καὶ ἕξ ἡμέρας κατὰ σείραν ἐπολέμησαν σῶμα μὲ σῶμα. Τὴν ἕκτην ἡμέραν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ πάλιν συνέλεξαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης εἴκοσι χιλιάδας ἀσπίδας καὶ τεράστιον σωρὸν ἄλλων ὅπλων».

Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους μάχας ὠδήγει τοὺς Ρῶς ὁ ἡγεμὼν Ἰκμωρ, ὁ ἐπιφανέστατος ἀρχηγὸς μετὰ τὸν Σβιατοσλάβον. Τὸν γενναϊότατον ἐκεῖνον πολεμιστὴν ἐφόνευσεν διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς ὁ Βυζαντινὸς

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρῶς Σβιατοσλάβος
(ἀπὸ Ρωσικὴν ἀπεικόνισιν).

στρατηγὸς Ἀνεμᾶς, υἱὸς τοῦ τελευταίου Μωαμεθανοῦ ἐμίρου τῆς Κρήτης, ἀποκόψας δι' ἑνὸς κτυπήματος τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Οἱ Ρῶς κατεπτοήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τόσῃ μεγάλῃν δύναμιν εἶχεν ὁ Βυζαντι-

νός πολιτισμός, ὥστε νὰ μορφώνη καὶ νὰ διαπλάττη ἀκόμη καὶ τοὺς παῖδας τῶν ἀλλοπίστων τόσοι τελείως, ὥστε νὰ γίνωνται οὗτοι ἔξοχοι στρατηγοί.

Τέλος ὁ Σβιατοσλάβος, διὰ νὰ σώσῃ τὸν στρατόν του, ἐζήτησε νὰ συναντηθῇ μὲ τὸν Αὐτοκράτορα. Εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως ἔρχεται ἔφιππος ὁ βασιλεὺς. «ὥπλισμένος μὲ κατὰ χρυσον πανοπλίαν ἐν' μέσῳ χρυσοστολιστῶν ἱππέων. Ὁ Ρῶσος ἡγεμὼν ἔρχεται ἐπὶ ἐνὸς ἀκατίου κωπηλατῶν καὶ αὐτός, ὅπως οἱ ἄλλοι, καὶ ἐνδεδυμένος ὅπως οἱ ἄλλοι». Μετὰ τὴν εἰρήνευσιν ὁ Σβιατοσλάβος διαπέρασε τὸν Δούναβιν, ἀλλ' οἱ ἐπιδρομεῖς τοῦ Βορρά δὲν κατάρθωσαν νὰ διαφύγουν τὸν ὄλεθρον. Οἱ ἄγριοι Τουρκικοὶ λαοὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων κατέκοψαν καὶ αὐτὸν καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ.

Μεγαλοπρεπέστατος ἦτο ὁ θρίαμβος τοῦ ἥρωος Αὐτοκράτορος, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ βασιλεὺς μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατόν του πορεύεται θριαμβεύων εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ ἀναπέμπει εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Θεοτόκον τὰ εὐχαριστήρια διὰ τὴν διάσωσιν τῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατακτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἀφοῦ ἐξεδίωξε τοὺς Ρώσους καὶ κατέκτησε τὴν Βουλγαρίαν, ἀμέσως ἔπειτα ἐπιπίπτει ὁ Τσιμισκῆς ὡς κεραυνὸς εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ συνεχίζει τὴν ἔνδοξον ἐκστρατείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (974—975). Τριακοσίας πόλεις καὶ κάστρα, ὡς λέγουν οἱ χρονογράφοι, κατέστρεψε καὶ ἔφθασεν ἕως τὴν Βαγδάτην, τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν τῶν Χαλιφῶν. Ἐπειτα ἐβάδισεν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις τῆς Παλαιστίνης. «Αἱ κατακτήσεις ἡμῶν, λέγει ὁ ἴδιος ὁ Τσιμισκῆς εἰς μίαν ἐπιστολὴν του, ἐξετάσθησαν ἕως τὴν μεγάλην Βαβυλῶνα καὶ ὑπηγορεύσαμεν νόμους εἰς τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς ἐκάμαμεν δούλους ἡμῶν. Τώρα ὁλόκληρος ἡ Φοινίκη, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ἀπηλευθερώθησαν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Μουσουλμάνων καὶ ὑπακούουν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἐκυβερνήσαμεν τὴν Συρίαν μὲ φιλανθρωπίαν καὶ εὐμένειαν. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐπιτυχίας, ὅσας

ποτέ κανείς δὲν κατάρθωσαν». Ἀφοῦ δὲ ὁ Τοιμισκῆς ἐστέρωσε τὰς κατακτήσεις του, ἐκίνησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν. Ἐσκόπευε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἐκστρατείας διὰ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ Κράτος τὰ παλαιὰ σύνορα αὐτοῦ, τὰ ὅποια εἶχε πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων, καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ἴσως δηλητηριασθεὶς, ὁ ἀκατανίκητος ἥρως.

Βx σίλειος Β'.

Εἰς τὸν θρόνον ἀνέρχεται τότε ὁ Βασίλειος ὁ Β', εἰκοσαετῆς, ὁ νόμιμος διάδοχος, ἔγγονος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, τὸν ὅποιον ἐκηδεμόνευον ὁ Φωκᾶς καὶ ἔπειτα ὁ Τοιμισκῆς. Ἡ βασιλεία τοῦ Βασιλείου Β' ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἔνδοξος (976—1025) καὶ ἀνύψωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωνα εἰς τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν καὶ δόξαν αὐτοῦ. Ἀουνήθιστος διὰ τὴν ἡλικίαν του σοβαρότης καὶ σπάνιον συναίσθημα τοῦ καθήκοντος ἔκαμαν τὸν νεαρὸν βασιλέα ν' ἀφήσῃ κάθε ἡδονὴν τοῦ βίου. Ὁ Βασίλειος ὁ Β' ἦτο σκυθρωπὸς καὶ ἄκαμπτος, ἦτο ὁ ἥρως τῶν πεδίων τῆς μάχης, ὁ ὅποιος ὀλίγον ἐφρόντιζε διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς κοινωνικὰς λεπτότητας. «Τὴν ἀνάπαυσιν, λέγει ὁ χρονογράφος, παντελῶς ἐμίσησεν αὐτὸς καρδίας. Ἠγάπησε δὲ τὴν δυσπάθειαν καὶ τοὺς κόπους καὶ τὰ ἄρματα καὶ τὰς στρατείας καὶ τοὺς πολέμους. Εἰς αὐτὰ ἦτο ἡ χαρὰ αὐτοῦ καὶ ὁ γλυκασμός».

Ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τοῦ νεαροῦ βασιλέως διήγειρε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του μεγάλας δυσαρρεσκείας. Οἱ δύο ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς ὁ Βάρδας Φωκᾶς καὶ ὁ Βάρδας Σκληρός, ἀνηγόρευσαν ἑαυτοὺς Αὐτοκράτορας. Οἱ ἐπαναστάται στρατηγοὶ εἶχον ἰσχυρὰς δυνάμεις καὶ ἠγωνίζοντο γενναίως, μὲ πολὺν δὲ κόπον κατάρθωσεν ἐπὶ τέλους ὁ Βασίλειος νὰ νικήσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ καταστείλῃ τὰς ἀνταρσίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'.

Ἡ καταπληκτικὴ δραστηριότης τοῦ στρατιώτου βασιλέως ἐστράφη καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του πρὸς ὅλα τὰ σύνορα τοῦ Κράτους, πρὸς ὅλους

τούς ἐχθρούς αὐτοῦ. Ἀκούραστος διέβαινε διὰ μίαν στιγμήν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπολέμει χωρὶς ἀνάπαυσιν ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐκράτει εἰς σεβασμὸν τὸν Χαλίφην τῆς Βαγδάτης, ἐνίκη τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, κατετρόπωνε τοὺς ἐμίρας τῆς Συρίας. Τρέχει εἰς τὸ μετὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου διεξάγεται μὲ μανίαν φοβερὸς πόλεμος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ὁρμᾷ πάλιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀρμενίας, πολεμεῖ πρὸς τοὺς ἀγρίους λαοὺς τοῦ Καυκάσου. Συγχρόνως ὑπερασπίζεται τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Γερμανῶν, παλαίει ἐναντίον τῶν Ρώσων εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. «Ἐξέδραμε κατὰ τῶν Ἀράβων, λέγει ὁ παλαιὸς χρονογράφος, καὶ διέβη μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ ἕως Φοινίκης. Ἐφριξαν γοῦν οἱ βασιλεῖς καὶ τοπάρχαι καὶ σατράπαι. Καὶ ὥσπερ ἀστραπὴ σύντομος διέβη τὴν Ἀνατολὴν ὅλην, καὶ ἐμεθύσθη ἡ ρομφαία αὐτοῦ, ἕως οὗ ἐδίωξε τὰ βάρβαρα ἔθνη καὶ ἐποίησεν αὐτοὺς νὰ τρέμωσιν τὴν στάθην τῶν Ρωμαίων» (Ἀμαρτωλός).

Ὁ μέγας Βουλγαρικὸς πόλεμος.

Ἀκοίμητος ἐχθρὸς τῆς Αὐτοκρατορίας ἦσαν πάντοτε οἱ Βούλγαροι καὶ ὁ πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν ὑπῆρξε τὸ κύριον καὶ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε πολὺ μακρὸς καὶ πολὺ σκληρὸς, διεξήχθη ἐκατέρωθεν μὲ ἄγριον πείσμα, εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς μᾶλλον αἱματηροὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Πρόκειται διὰ τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ ὁ ἀγὼν ἦτο περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς φυλῆς ἡμῶν.

Ὁ πόλεμος ἤρχισεν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας, ὅτε ἦτο ὁ Βασίλειος εἴκοσι ἐτῶν καὶ διήρκεσε μὲ διαλείμματα 42 ὁλόκληρα ἔτη (976—1018). Ἐλαβε πολλὰς φάσεις καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλοὺς ἰδιαιτέρους πολέμους. Μεγάλως βοηθοῦν τοὺς Βουλγάρους τὰ ἀτυχήματα τοῦ Κράτους, αἱ δεινὰ περιπλοκαὶ τοῦ Βασιλείου μὲ τὰς ἀνταρσίας τῶν στρατηγῶν, μὲ τοὺς ἀγῶνάς του εἰς ὅλα τὰ σύνορα. Τοὺς ἐχθροὺς ὁδηγεῖ βασιλεὺς γενναῖος καὶ καρτερικὸς, ὁ Σαμουήλ, εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολεμιστὰς

τοῦ Μεσαίωνα, ὁ ὁποῖος διεξήγαγε τὸν πόλεμον μὲ ἄγριον πάθος, εὗρεν ὅμως σιδηροῦν ἀντίπαλον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος.

Ἡ μάχη ἔως τὸ 1000.

Εἰς ὀλίγον χρόνον ὁ Σαμουήλ κατάρθωσε καὶ ἔγινε κύ-

Ἡ μάχη ἔως τὸ 1000.

Ἡ μάχη ἔως τὸ 1000.

Ἡ μάχη ἔως τὸ 1000.

ἐξουσίαν του. Θέλει ὁ Σαμουήλ νὰ καθυποτάξῃ ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἕως τὰ νοτιώτατα σύνορα καὶ νὰ ἱδρῦσῃ ἐν ἀπέραντον Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Σαμουήλ ἔλαβε τὸν τίτλον τσάρος (αὐτοκράτωρ) καὶ θεωρεῖ ἑαυτὸν ὡς διάδοχον τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος. Κατέρχεται πρὸς νότον καταλαμβάνει τὴν Θεσσαλίαν, ἔπειτα τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, φθάνει εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν Πελοπόννησον. Μὲ λεηλασίας καὶ πυρπολήσεις προχωροῦν οἱ Βούλγαροι, τρόμος καὶ ἀπελπισία εἶχε καταλάβει τοὺς κατοίκους. Ἐπιφέρουν τόσας καταστροφὰς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καὶ εἶναι τόσοι σκληροί, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι ἐπανήρχοντο αἱ παλαιαὶ ἄγριαι ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐννων.

Ὁ ἄγων λαμβάνει μεγάλας διαστάσεις καὶ διεξάγεται συγχρόνως εἰς ὅλας τὰς χώρας ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, ἕως τὰς Θερμοπύλας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀνήκει εἰς τὸν Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι θριαμβεύει καὶ πλησιάζει νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν του καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. Ἐπὶ τέλους τὸ 20ὸν ἔτος τοῦ πολέμου, ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανός, καταφθάνει τὸν Σαμουήλ εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχειόν, καθ' ὃν χρόνον ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Εἰς μεγάλην μάχην (996) ἐπιφέρει φοβερὰν πανωλεθρίαν εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ μόλις κατῴρθωσε νὰ σωθῇ φεύγων τὴν νύκτα διὰ τῶν ὁρέων.

Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Βασιλείου.

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος ἀρχίζει νὰ κλίνει ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Αἱ χῶραι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἀνέπνευσαν ἀπὸ τὴν φοβερὰν τυραννίαν τοῦ Σαμουήλ, καὶ ὁ ἄγων ἤδη διεξάγεται εἰς τὰς βορείους χώρας. Ὁ Βασίλειος εἰσβάλλει καὶ πάλιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, διαμένει δὲ δύο φορές ἐν ὧν ὀκτῶ ἔτη, εἰς τὴν χώραν τοῦ Σαμουήλ, συγκροτῶν σκληρὰς μάχας γεμάτας ἀπὸ ἥρωϊκοὺς ἄθλους. Ἐπὶ δέκα ὀκτῶ ἔτη (ἀπὸ τὸ 1000) ἀφιερώνει ὁ Ἑλλην Αὐτοκράτωρ δὴν τὴν δυνάμιν του εἰς τὸν ἄγωνα. Καταλαμβάνει τὰς

πόλεις, ἐκπορθεῖ τὰ φρούρια, κατακτᾷ τὴν παραδουνάβειον Βουλγαρίαν καὶ περισφίγγει τὸν Σαμουὴλ μὲ τὰ στρατεύματά του, ὡς εἰς ἓνα σιδηροὺν κλοιόν, ὃ ὁποῖος γίνεται κάθε ἡμέραν στενώτερος. Ἡ ἐκπνέουσα μοναρχία τοῦ Σαμουὴλ ἔχει τώρα περιορισθῇ μόνον εἰς τὰ ὄρεινά μέρη τῆς Ἀνω Μακεδονίας.

Βλέπων ὁ Σαμουὴλ τὸ κράτος του νὰ καταρρέῃ, ἀναλαμβάνει σθένος καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τακτικὴν κατ' ἔτος εἰσβολὴν τοῦ Βασιλείου διὰ τῆς κλεισούρας, ἡ ὁποία ἐκαλεῖτο Κλειδίον (Δεμίρ—Ἰσάρ), εἰς τὴν ὁδὸν ἀπὸ τὰς Σέρρας πρὸν τὸ Μελένικον. Εἰς τὰ στενὰ ἐκεῖνα τῆς Κρέσνας, τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ δοξάσῃ πάλιν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς μετὰ ἐννέα αἰῶνας (1913), περιμένει ὁ Σαμουὴλ τὸν Αὐτοκράτορα. Οἱ Βούλγαροι κυκλῶνται, κατακόπτονται, συλλαμβάνονται αἰχμάλωτοι, μόλις διαφεύγει καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ (1014).

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν τρόπον εἰς τοὺς Βουλγάρους, διότι ἡ πάλῃ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἦτο πάλῃ θανάτου ἢ ζωῆς, λέγεται δὲ ὅτι ἐτύφλωσε 15000 αἰχμαλώτους καὶ ἀφῆκεν εἰς 100 ἄνδρας ἀνὰ ἓνα μονόφθαλμον διὰ νὰ τοὺς ὀδηγῇ. Ὅτε τὸ πλῆθος τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων ἔφθασεν ἐνώπιον τοῦ Σαμουὴλ, ὁ γέρων πολεμιστῆς ἔπεσεν ἀπόπληκτος καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Ἡ κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας.

Ἐν τούτοις ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησεν εἰς τὰ ὄρεινά καὶ ἄγρια μέρη τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ὅπου οἱ βοεβόδαι (μεγιστᾶνες) ἀπὸ τὰ κάστρα των εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀπέκρουαν μὲ ἀνδρείαν τὰ Αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Ὁ Αὐτοκράτωρ διατρέχει ὡς κεραυνὸς τὴν ἄγριαν χώραν καὶ δαμάζει τὴν καρτερικὴν ἀντίστασιν, τόσος δὲ εἶνε ὁ τρόμος, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει εἰς ὅλους, ὥστε, ὅταν τὸν βλέπουν ἀπὸ μακρὰν οἱ Βούλγαροι, φωνάζουν: «Φύγετε! ἔρχεται ὁ Αὐτοκράτωρ!» Ἐπὶ τέλους τὸ 1018, ὁλόκληρος ἡ Βουλγαρία ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἔχει δαμασθῇ. Ἡ προέλασις τοῦ Αὐτοκράτορος εἶναι θριαμβευτικὴ. Εἰς τὰ κάστρα, ὅπου σταθμεύει, προσέρχονται καὶ παρα-

δίδονται οἱ Βούλγαροι στρατηγοὶ καὶ βοεβόδοι. Φθάνει τέλος ὁ Βασίλειος εἰς τὴν ὀρεινὴν πρωτεύουσαν τοῦ Σάμουηλ Ἀχρίδα, ὅπου ἦσαν τὰ βασιλεία-των Βουλγάρων βασιλείων, μὲ ἀμυθήτους θησαυροὺς, οἱ ὅποιοι εἶχον συναθροισθῇ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς των. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐγκαθιδρύει τὴν δυνάμιν του εἰς τὰς μακρυνὰς ἐκείνας χώρας, ὅπου δὲν κατῴρθωσε πρὸ αὐτοῦ, οὔτε μετ' αὐτὸν ἄλλος δυνάστης νὰ στερεώσῃ τὴν κυριαρχίαν του.

Οἱ δύο θριάμβοι τοῦ κατακτητοῦ.

Νέος ἤρχισε τὸν σκληρὸν πόλεμον ὁ ἀδάμαστος στρατιώτης βασιλεὺς, γέρων τὸν ἐτελείωσεν. Ἀλλ' ἡ ἐπίφοβος Βουλγαρία δὲν ὑπάρχει πλέον, μετεβλήθη εἰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι κυβερνῶνται ὡς θέματα ἀπὸ Ἑλλήνας στρατηγοὺς καὶ διοικητάς. Ἀνηλεῶς διεξήγαγε τὸν πόλεμον ὁ Βασίλειος, διότι ἐπρόκειτο περὶ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὅταν ὅμως δὲν ἐφοβεῖτο πλέον τοὺς Βουλγάρους, ἔγινε μαλακώτερος καὶ μετεχειρίσθη τὸν ὑποταχθέντα λαὸν μὲ ἐπιείκειαν καὶ σύνεσιν. Τὰ μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ οἱ μεγιστάνες τῆς Βουλγαρίας μετηνέχθησαν εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Κράτους. Καὶ οὕτω τὸ ἰσχυρὸν Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὅποῖον εἶχεν ὑψωθῇ εἰς μεγάλην ἀντίζηλον δυνάμιν, εἶνε ἤδη συντριμμένον καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ θρίαμβος.

Ἐν τῇ συναισθήσει τοῦ μεγάλου ἔργου ὁ Βασίλειος ὁ Β' ἐπιχειρεῖ θριαμβευτικὴν περιοδείαν εἰς τὴν Χερσόνησον. Πηγαίνει εἰς τὰς Ἀθήνας ν' ἀναπέμψῃ τὰ εὐχαριστήρια ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, ὁ ὅποῖος ἦτο χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἀφιερωμένη εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Ἀθηναίωτισσαν. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἐπιστρέφει ὁ νικητὴς Αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ οὕτω τελεῖ δύο θριάμβους εἰς τὰς δύο μεγάλας πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

«Ὅτι δίδει τὸν φυλετικὸν χαρακτήρα εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον 50 ἐτῶν, λέγει εἰς νεώτερος ἐπιφανὴς ἱστορικός,

εἶναι ἡ περιοδεία τοῦ νικητοῦ, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς προσκύνημα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Παρθενῶν, τὸ ἔργον δεκαπέντε αἰώνων τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Καλλικράτους, ἀποστράπτει ἀκόμη ἀπὸ τὴν λαμπρότητα τῶν μαρμάρων καὶ τὰ ἄθικτα γλυπτὰ αὐτοῦ. Ἡ μόνη ἀλλαγὴ εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ναοῦ εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τὸν 5 αἰῶνα. Ἡ λατρεία τῆς Παρθένου Μαρίας ἔχει διαδεχθῇ τὴν λατρείαν τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς. Ἡ διπλὴ ἱερότης τοῦ χώρου ἐλκύει εἰς προσκύνημα τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους τῆς Δύσεως. Εἰς τὸ αἰώνιον ἐκεῖνο ἱερὸν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἔκλινε γόνυ ὁ νικητὴς Αὐτοκράτωρ. Εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀντήχησαν οἱ ὕμνοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι ἀνέπεμπον τὰ εὐχαριστήρια διὰ τὰς νίκας τῶν νέων Ὀλυμπίων Θεῶν» (Ρ α μ π ῶ).

Εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠκολούθουν τὸν Βασίλειον Β' ἄμαξαι φορτωμέναι μὲ τοὺς θησαυροὺς τῶν Βουλγάρων βασιλέων, ἐβάδιζον πεζοὶ πλησίον τοῦ ἄρματός του οἱ υἱοὶ καὶ αἱ κόραι των, αἱ τσαρῖναι καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν. Ἀπὸ τὸν θριαμβεύοντα λαόν του ἐπευφημεῖται ὁ Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος, καὶ ἡ ἱστορία καθιέρωσε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο εἰς τὸν γενναῖον ὑπέρμαχον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ ἀκούραστος Αὐτοκράτωρ ὀλίγην ἀνάπαυσιν εὑρεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του. Τρέχει πάλιν εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου, καὶ μόλις ἐπέστρεψε νέα μεγάλα σχέδια ἐτοιμάζει, θέλει ν' ἀνακτήσῃ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας. Ἀλλ' ἦτο πλέον γέρων, 70 ἐτῶν, καὶ ἀπέθανεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν προετοιμασιῶν του διὰ τὴν ἐκστρατείαν (1025).

Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν (τοῦ 11 αἰῶνος).

Βυζαντινή διακόσμησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΡΟΣΚΑΙΡΟΣ ΠΑΡΑΚΜΗ (1028—1081).

Αἱ νῖκαι τοῦ Φωκᾶ, τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου Β' ἀνεβίβασαν εἰς μεγάλην ἰσχὺν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ Συρία, αἱ μεγαλόνησοι Κρήτη καὶ Κύπρος, τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ἔχουσιν ἀνακτηθῆ, τὸ ἐπίφοβον βασιλείον τῆς Βουλγαρίας ἔχει καταστραφῆ. Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἐκτείνεται «ἀπὸ τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ ἕως τὰς περὶ χώρα τῆς Ρώμης (Γίββων).

Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' τὸ Κράτος ἤρχισε νὰ κλίνη εἰς παρακμὴν. Ἀπὸ τὰ μέσα δὲ τοῦ 11, αἰῶνος, περὶ τὸ 1050, ἀλλάσσει ἡ ἱστορικὴ σκηνὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς λαμβάνει νέαν τροπὴν. Νέοι ἰσχυροὶ λαοί, νέοι μεγάλοι ἐχθροὶ ἐμφανίζονται καὶ περιτριγυρίζουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐπιτίθενται ἐναντίον αὐτῆς καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ παρακμὴ, τῆς ὁποίας αἰτία δὲν εἶναι ἡ ἔλλειψις καλῶν βασιλέων, ἀλλ' εἶναι ἡ νέα ἐξωτερικὴ κατάστασις, ἡ ὁποία δημιουργεῖται περὶ τὸ Κράτος.

Τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (1025—1057).

Εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' οἱ νόμιμοι διάδοχοι, αἱ πορφυρογέννητοι

Ζωή καὶ Θεωδώρα, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀγαπηταὶ εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐλέγοντο αἱ μάνναι αἱ πορφυρογεννήτοι. Μαζί με τὰς δύο πορφυρογεννήτους ἀνέβησαν εἰς τὸν θρόνον ἀλληλοδιαδόχως τέσσαρες Αὐτοκράτορες (ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς ἦσαν σύζυγοι τῆς πορφυρογενήτου Ζωῆς), ὁ Ρωμανὸς ὁ Γ' ὁ Ἀργυρὸς, Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγών, Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης καὶ Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Μονομάχος (1028—1054). Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς ἐβασίλευσεν ἡ Θεοδώρα μόνη (1054—1056), ἡ ὁποία ἀποθνήσκουσα ὑπέδειξε τὸν Μιχαὴλ τὸν Στρατιωτικόν. Ὅλοι οἱ Αὐτοκράτορες οὗτοι διεδέχθησαν ἀλλήλους νομίμως, διότι συνδέοντο κατὰ διαφόρους τρόπους μετὴν Μακεδονικῇ δυναστείᾳ.

Οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν.

Μετὰ τοὺς ἐνδόξους θριάμβους τῶν ἡρώων Αὐτοκρατόρων ἤρχισαν δύσκολοι καιροί. Ἐν τούτοις ὑπῆρχον πάντοτε

Αἰχμάλωτοι Σαρακηνοὶ προσάγονται εἰς Αὐτοκράτορα
(μικρογραφία βυζαντινοῦ χειρογράφου).

εἰς τὸ κράτος πολλοὶ ἱκανοὶ πολιτικοὶ καὶ γενναῖοι ἀξιωματικοί. Μεγάλοι ἰδίως ἀγῶνες διεξήχθησαν εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Σικελίαν ἐναντίον πολλῶν ἐχθρῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διέλαμψεν εἰς ἥρωας, ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἐταπείνωσε πρῶτον τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας, διεξήγαγε θαυμαστοὺς ἄθλους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τῶν Ἀράβων,

τῶν Λομβαρδῶν καὶ τέλος ἐναντίον ἑνὸς νέου ἐχθροῦ ἐπερχομένου ἀπὸ Βορρᾶ, τῶν Νορμανδῶν (κατὰ τὸ 1040).

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δυναστείας, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, ἡ Κωνσταντινούπολις ἐλαμπρύνθη μὲ τὴν λάμψιν τῶν Γραμμάτων. Ἀλλ' οἱ καιροὶ δὲν ἦσαν κατάλληλοι διὰ τοιαύτας λαμπρότητας, διότι οἱ ἐχθροὶ παραμόνευον καὶ περιέσφιγγον ἀπὸ παντοῦ τὸ Κράτος. Οἱ ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὶ μὲ λύπην ἐβλεπον ὅτι τὰ χρήματα, τὰ ὅποια ἔπρεπε μόνον εἰς τὸν στρατὸν νὰ δαπανῶνται ἐσπαταλῶντο εἰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις, διὰ τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τῆς τελευταίας πορφυρογεννήτου, τῆς Θεοδώρας, οἱ μεγάλοι στρατιωτικοὶ οἴκοι τῆς Ἀσίας ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως καὶ ἀνεκήρυξαν Αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνόν, ὁ ὅποιος εἶναι ὁ πρόδρομος τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Οἱ νέοι ἐχθροί.

Ἀπὸ τὰς δύο ἀντιθέτους διευθύνσεις, ἀπὸ Ἀνατολᾶς καὶ ἀπὸ Δυσμᾶς, ἐμφανίζονται νέοι φοβεροὶ ἐχθροί, ὅχι πλεόν παροδικοί, ὅπως ἦσαν οἱ παλαιοὶ βάρβαροι, ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι παρασκεύασαν τὴν κατάλυσιν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἔρχονται οἱ Τούρκοι, οἱ ὀριστικοὶ καταστροφεῖς, ἀπὸ τὴν Δύσιν οἱ ἀνηλεεῖς ἐχθροὶ Νορμανδοί. Οἱ νέοι οὗτοι ἐχθροὶ σείουν τὰ θεμέλια τοῦ Κράτους, καὶ ἔρχονται ὡς σκοτεινὰ σύννεφα, τὰ ὅποια προμηνύουν φοβερὰς θυέλλας. Ὡς νεαροὶ πολεμικοὶ λαοὶ εἶναι καὶ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Νορμανδοὶ γεμᾶτοι ὁρμὴν καὶ δύναμιν.

Οἱ Τούρκοι Σελτζούκοι.

Παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Κασπίας θαλάσσης οἱ Τούρκοι ἢ Τουρκομᾶνοι εἶχον ἰδρύσει κατὰ τὸν 6 αἰῶνα ἰσχυρότατον κράτος. Τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο Τουρκικὸν κράτος κατέπεσε καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ ἀπετέλεσαν διαφόρους ἰσχυροὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἦσαν σκορπισμένοι εἰς τὴν ἔρημον πρὸς Ἀττὴς Κασπίας θαλάσσης. Κατὰ τὰ μέσα

τοῦ 11 αἰῶνος, περὶ τὸ 1050, πολεμικὰ στίφη τῶν νομάδων ἐκείνων κατήρχοντο πρὸς τὸν Νότον, καὶ ἐπέπεσαν συγχρόνως καὶ κατὰ τοῦ Ἀραβικοῦ καὶ κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ κράτος τῶν Ἀράβων καταλύεται ἀμέσως, ἀλλ' ὅχι καὶ ἡ θρησκεία των, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλάμ καὶ οὕτως ὁ Μωαμεθανισμὸς ἀνεξωογονήθη διὰ τοῦ νέου ἐκείνου πολεμοχαροῦς λαοῦ. Μία ἀπὸ τὰς Τουρκικὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι προσήλθον εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, ἦσαν οἱ Σελτζούκοι, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται ἀπὸ τὰ ἐνδότερα πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὅτε δὲ οὗτοι ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν Ἀρμενίαν, ἡ ὁποία διετέλει ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ἦλθον διὰ πρῶτην φορὰν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ Αὐτοκράτορες.

Ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Κομνηνῶν δὲν ἐστερεώθη ἀμέσως. Οἱ Αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευσαν εἰς τὸ μεταξὺ εἶναι ὁ Ἰσαάκιος Α' ὁ Κομνημὸς (1057—1059), Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας (1059—1067), Διογένης ὁ Ρωμανὸς (1068—1071), Μιχαὴλ ὁ Δούκας (1071—1078), Νικηφόρος ὁ Βατανιάτης (1078—1081).

Ὁ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς ἔδειξε σθένος καὶ δραστηριότητα, ἀλλ' οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο Δουκάδες, ἀντὶ νὰ φροντίζουν διὰ τὸν στρατόν, ὑπεστήριζον τὰ Γράμματα καὶ τοὺς λογίους. Εἰς τὸ μεταξὺ οἱ Σελτζούκοι εὗρον καιρὸν καὶ ὅλον ἐπροχώρουν. Ἡ ἀνάγκη ἐπιβάλλει τότε ὡς αὐτοκράτορα πάλιν ἓνα γενναῖον στρατιώτην, τὸν Ρωμανὸν τὸν Διογένην, ὁ ὁποῖος ἐδόξασεν, ἀλλὰ προσκαίρως, τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα.

Ρωμανὸς ὁ Διογένης.

Οἱ Ἑλληνικοὶ στρατοὶ ἐπολέμων γενναϊότατα διὰ ν' ἀναχατίσουν τὴν ὀρμητικὴν προέλασιν τῶν Σελτζούκων, ἡ ἀνδρεία των, λέγουν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, ἐνθυμίζει τὴν δόξαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν τῶν πολεμοχαρῶν ἐκείνων σσιφῶν Ἀλπ—Ἀρσλάν (γενναῖος λέων) διαρκῶς προχωρεῖ. Εὐ—

πρὸς ὅμως ἰσάξιον ἀντίπαλον τὸν αὐτοκράτορα Ρωμανόν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνδρεία ἔδιδε τὴν ἐλπίδα ὅτι εἰς νέος Λέων Ἰσαυρος θὰ ἐγίνετο ὁ σωτὴρ τοῦ Κράτους. Ἡ ἀπεγνωσμένη πάλη τοῦ γενναίου ἐκείνου Αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, δίδει λαμπροτάτην εἰκόνα ἡρωϊκοῦ καὶ τραγικοῦ συγχρόνως μεγαλείου.

Οἱ ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες.

Ὁ στρατὸς, μὲ τὸν ὁποῖον ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ Ρωμανὸς ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν φοβερὸν ἀντίπαλον, εὐρίσκετο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, τὸ ἀκαταδάμαστον ὅμως θάρρος τοῦ βασιλέως ἔδωκε δύναμιν εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐλπίδας εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἤδη εἰσχωρήσει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τρέπουν εἰς φυγὴν τοὺς στρατοὺς αὐτῶν. Ὁ ἀκούραστος βασιλεὺς εἶναι πανταχοῦ παρών, καὶ ἐνῶ τὸν νομίζουν πλησίον τῆς Ἀντιοχείας, αὐτὸς ἐπιτίθεται ἐναντίον τῶν Σελτζούκων εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Πάντοτε ὁ ἴδιος μάχεται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν μὲ ἀκατάβλητον ἡρωϊσμόν, ἡ φήμη του διαδίδεται μακράν, καὶ τὸ ὄνομά του ἐμποιεῖ τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους. Μὲ μικρὰς δυνάμεις, μὲ σιδηρὰν ὅμως καρτερίαν, διεξήγαγεν ὁ Ρωμανὸς ὁ Διογένης τρεῖς ἐπιπονωτάτας ἐκστρατείας, γεμάτας ἀπὸ ἡρωϊκοὺς ἄθλους, καὶ κατῴρθωσε τέλος ν' ἀπωθήσῃ τοὺς Τούρκους ἕως τὸν Εὐφράτην ποταμόν, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ παλαιὸν σύνορον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Εἰς τετάρτην ἐκστρατείαν ὁ Ρωμανὸς ἀνέπτυξε καταπληκτικὴν ἔντασιν δυνάμεων, μὲ στρατὸν 100.000 ἐπεχείρησε ν' ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν Ἀρμενίαν. Ὁ Ἄλπ-Ἀρσλὰν τρέχει εἰς συνάντησιν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ οἱ δύο στρατοὶ ἔρχονται εἰς ἰσχυρὰν σύγκρουσιν εἰς τὸ Μανζικέρτ τῆς Ἀρμενίας. Ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν ἐπολέμησαν μὲ πείσμα καὶ μὲ δύναμιν ἡρώων Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι. Τὴν ἐπομένην συμπλέκονται πάλιν, ὁ Αὐτοκράτωρ μάχεται ὥς λέων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κάμπτονται τὰ Ἑλληνικὰ τάγματα, ὁ Ρωμανὸς περικυκλῶνεται, πληγώνεται καὶ συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος (1071).

Μόλις εἶδεν ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν τὸν Ρωμανὸν ἔσπευσε νὰ τὸν περιπτυχθῇ καὶ τοῦ εἶπε: «Μὴ φοβοῦ, βασιλεῦ. Θὰ σὲ τιμῶ ἐπαξίως τῆς ὑπεροχῆς τοῦ κράτους σου». Διέταξε δὲ νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρμόζουσαν βασιλικὴν περιποίησιν, τὸν προσεκάλει νὰ συντρώγουν καὶ νὰ συνομιλοῦν καὶ τὸν εἶχεν ὁμότιμον. Ὅτε δὲ τὸν ἠρώτησε: «Τί θὰ μὲ ἔκαμνες, ἂν μὲ εἶχες συλλάβει αἰχμάλωτον;— Γνώριζε, ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς, ὅτι θὰ διέτασσον νὰ μαστιγωθῇς.— Ἄλλ' ἐγώ, λέγει ὁ Σουλτάνος, δὲν θὰ μιμηθῶ τὴν σκληρότητά σου. Ἀκούω ὅμως, ὅτι ὁ ἰδικός σας Χριστὸς νομοθετεῖ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συγχώρησιν». (Ἄραβες καὶ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι).

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ 1071 εἶναι τραγικὴ διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἡ Μικρὰ Ἀσία ἦτο μεγάλη χώρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ εἶχε δώσει εἰς τὸ κράτος ἡρώτικους αὐτοκράτορας καὶ στρατηγούς. Τώρα στήνει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὰς σκηνάς του ὁ νομοδικὸς λαὸς τῶν Τούρκων, καὶ χάνεται πλέον ὀριστικῶς διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἡ ἔνδοξος χώρα.

Οἱ λόγιοι καὶ στρατιωτικοί.

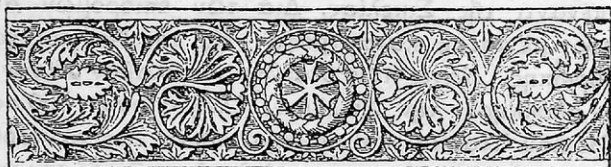
Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ρωμανοῦ ἀνεκηρύχθη ἄλλος αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ἥρως ἐκεῖνος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ εὗρε τραγικὸν θάνατον. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μιχαὴλ Ζ' ὁ Δοῦκας κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ γράφῃ στίχους καὶ νὰ συναναστρέφεται λογίους καὶ σχολαστικούς, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνην τὸ Κράτος. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι εἰσορμοῦν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ κατακτοῦν ἀλληλοδιαδόχως τὰ θέματα αὐτῆς, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην ἐπαναστατοῦν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Ἡ ἀναστάσις ἐκείνη φέρει τὴν ἐξέγερσιν ἐπιφανῶν στρατηγῶν, διότι οἱ μεγάλοι στρατιωτικοὶ οἴκοι δὲν ἠνείχοντο πλέον νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ ἀνθρώπων, «οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἴδει ποτὲ πολέμιον κατὰ πρόσωπον, ἐνῶ αὐτοὶ ἡγρῦπνουν διὰ νὰ κοιμῶνται ἐκεῖνοι ἥσυχoi». Αἱ ἐπαναστάσεις διαδέχονται ἀλλήλας. Τέλος ἐπιφαίνεται ὁ σωτὴρ, εἰς νεαρῶτατος στρατηγός,

ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ ὁποῖος κατισχύει καὶ στέφεται Αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν (1081).

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός ἀνοίγει ἐποχὴν ἡρώων βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἔδωκαν εἰς τὸ Κράτος τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἰσχυρὰν ἀναλαμπήν. Ἡ βασιλεία του συνδέεται μὲ μεγάλα κοσμοϊστορικά γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ φέρουν μεγάλας ἀνατροπὰς εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσωμεν, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν τοὺς περιστοιχίζοντας τὸ Κράτος λαούς, νὰ ἴδωμεν ποία ἦτο ἡ θέσις αὐτοῦ κατὰ τὸν 11 αἰῶνα ἀπέναντι τῶν ἄλλων λαῶν καὶ ποῖος ἦτο ὁ μέγας πολιτισμὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκυριάρχει εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Ἀρχάγγελος (Βυζαντινὴ τοιχογραφία)

Ὑπέρθυρον γλυπτόν.

van nase

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΦΕΟΥΔΑΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Αἱ τελευταῖαι ἐπιδρομαί.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ μέγα Φραγκικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Κάρολος ὁ Μέγας εἰς τὴν Δύσιν, ἔβαινε εἰς ἀποσύνθεσιν, συνέβησαν νέαι ἐπιδρομαί βαρβάρων, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὸν ταχύτερον κατακερματισμὸν αὐτοῦ. Οἱ νέοι οὗτοι βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν 9 αἰῶνα, ἀνῆκον εἰς τρεῖς διαφόρους λαούς, ἤρχοντο ἀπὸ τρία διάφορα σημεῖα καὶ ἦσαν:

1. Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, οἱ ὁποῖοι ἐξώρμων ἀπὸ τὸν Νότον.

2. Οἱ Οὐγγροὶ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν.

3. Οἱ Νορμανδοὶ ἀπὸ τὸν μακρινὸν Βορρᾶν.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί.

Οἱ ἐπιδρομεῖς οὗτοι προήρχοντο ἀπὸ τὸν ἴδιον Ἀραβικὸν λαόν, τὸν παλαιὸν ἐχθρὸν τῶν Βυζαντινῶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἰδρύσει τὰ μεγάλα Μωαμεθανικὰ Χολιφᾶτα τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰσπανίας. Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί τῆς Δύσεως ἐνήργουν ὅλως ἀνεξαρτήτως τῶν Ἀραβικῶν κρατῶν, ὅπως καὶ οἱ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς Ἀγαρῆνοὶ ἐπιδρομεῖς, κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων. Εἶχον ὡς ὁρ-

μητήρια τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς, τὰ ὁποῖα κείνται ἀπέναντι τῆς Σικελίας. Διὰ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἐπέφερον μεγίστας καταστροφάς εἰς τὰς Νοτίους χώρας τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὸν 9 αἰῶνα κατέλαβον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁλόκληρον τὴν Σικελίαν, ἐληλάτησαν 150 πόλεις τῆς Νοτίου Ἰταλίας καὶ ἐπροχώρησαν ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Ρώμης, καταστρέφοντες καὶ λεηλατοῦντες τὴν χώραν ἐπροχώρησαν δὲ καὶ ἕως τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νοτίου Γαλλίας.

Οἱ Οὐγγροι.

Ἀπὸ δὲ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας ἦλθον κατὰ τὸ 900 μ. Χ. ἄλλοι βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἔκτοτε ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Εὐρώπην, οἱ Μαγυάροι ἢ Οὐγγροι, λαὸς Τουρκικῆς φυλῆς. Οἱ Οὐγγροι κατεσκήνωσαν εἰς τὰς ἰδίας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκατασταθῇ οἱ συγγενεῖς των λαοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἔλθει εἰς τὴν Εὐρώπην πολὺ πρῶτῃτερα, οἱ Οὐννοι καὶ ἔπειτα οἱ Ἀβαροι. Πολὺν χρόνον ἀκόμη, καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν των εἰς Εὐρώπην, καὶ οἱ Οὐγγροι, ὅπως καὶ οἱ παλαιοὶ πρόγονοί των, ἐξηκολούθησαν νὰ ζοῦν ὑπὸ τὰς σκηνάς καὶ διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἵππου. Συχνὰ ἔκαμναν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ τοὺς ἀπέκρουον γενναίως καὶ τοὺς ἐξηνάγκαζαν εἰς ὑποταγὴν καὶ εἰς σεβασμὸν.

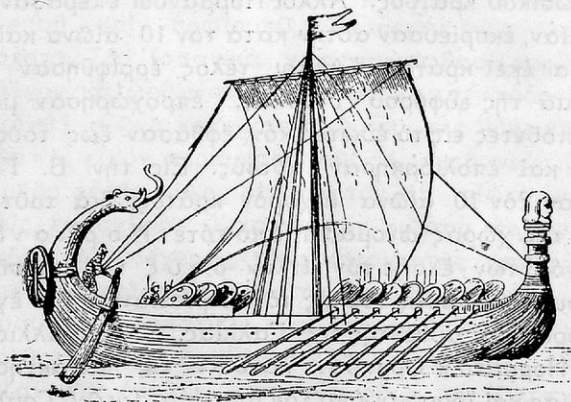
Ἰδίως ὁμως οἱ Οὐγγροι ἔκαμναν φοβεράς καταστροφάς εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Αἱ ἐπιδρομαὶ των ἐξετάθησαν εἰς ὅλην τὴν Νότιον Γερμανίαν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Βόρειον Γερμανίαν. Τρεῖς μεγάλοι Γερμανικοὶ στρατοὶ κατεστράφησαν ὑπ' αὐτῶν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον. Μόνον κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10 αἰῶνος ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Ὁθων Α' ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην καταστροφὴν καὶ ἔβαλε τέρμα εἰς τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα οἱ Οὐγγροι ἵδρυσαν βασιλεῖον, τοῦ ὁποίου ὁ πρῶτος βασιλεὺς Στέφανος Α' (ἀκμάσας περὶ τὸ 1000) ἐγένινεν ἀπόστολος τῶν Οὐγγρων καὶ ἐβάπτισε τὸν λαόν του εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Οἱ Οὐγγροὶ βασιλεῖς ἦλθον εἰς μεγάλας σχέσεις με τοὺς Βυζαντινοὺς Αὐτοκράτορας.

Ὁ Οὐγγρικὸς λαὸς εἶναι ὁ μόνος Τουρκικὸς λαός, ὁ ὅποιος μετενάστευσεν ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἐγκατεστάθη κατὰ τὸν Μεσαίωνα μονίμως εἰς τὴν Εὐρώπην, διτηρήθη δὲ σχεδὸν ἀμιγῆς Τουρκικὸς λαός. Τὸ μέγα γεγονός εἶναι ὅτι ὁ Τουρκικὸς οὗτος λαός, ἐξεχριστιανίσθη ὑπὸ ἀποστόλων ἐκ Ρώμης καὶ συνεδέθη με τὸν Δυτικὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν.

Οἱ Νορμανδοί.

Οἱ σπουδαιότεροι ἐπιδρομεῖς, τόσοσιν σπουδαῖοι, ὥστε ἡ ἐπιδρομὴ αὐτῶν ἐξήσκησε μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὴν νέαν διαμόρφωσιν τῆς Εὐρώπης, ὑπῆρξαν οἱ Νορμανδοί. Οἱ γενναῖοι πολεμισταὶ ἤρχοντο ἀπὸ τὰς τρεῖς Σκανδιναβι-

Νορμανδικὸν πλοῖον (ἀναπαράστασις)

κὰς χώρας, τὴν Δανίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Σουηδίαν, ὠνομάσθησαν δὲ Νορμανδοί, ἦτοι «ἄνθρωποι τοῦ Βορρᾶ» ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Εὐρώπης. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν ἤρχισαν ἀπὸ τὸν 9 αἰῶνα. Ἐπεχείρουν δὲ αὐτὰς διὰ θαλάσσης ἐπὶ ἀκατίων, τὰ ὅποια ἔτρεχον με τὸ ἱστίον ἢ με τὴν κώπην, καὶ ὑπήκουον εἰς τοὺς ἀρχηγούς, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον «βασιλεῖς τῆς θαλάσσης». Ἦσαν ἀτρόμητοι ναυτικοί. Με τὰ μικρὰ τῶν πλοιάρια ἀντιμετώπιζον

μεγάλας θαλάσσας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ξηρὰν ἦσαν γενναῖοι στρατιῶται. Τὴν νύκτα ἐπιπτόναι φινιδίως ἐναντίον τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, ἐλεηλάτουν, ἔκαιον, ἔπειτα ἐξηφανίζοντο ὡς ἀστραπή, καὶ ἐπήγαιναν ἄλλοῦ διὰ τὰ ἐξακολουθήσουν τὰς λαφυραγωγίας των. Ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα οἱ Νορμανδοὶ διέτρεχον καὶ ἐλεηλάτουν τὴν Εὐρώπην. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν δὲν περιωρίζοντο εἰς τὰ παράλια, ἀλλ' εἰσερχομενοὶ μὲ τὰ ἀκάτια τῶν εἰς τὰ στόμια τῶν μεγάλων ποταμῶν ἐπροχώρουν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν φέροντες παντοῦ τὴν καταστροφὴν.

Τὰ ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν ἰδρυθέντα κράτη.

Ἐν μέρος ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς πολεμιστὰς κατέκτησε τὴν χώραν τῶν βορείων Σλάβων καὶ ἔβαλε τὰ θεμέλια τοῦ Ρωσικοῦ κράτους. Ἄλλοι Νορμανδοὶ ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐκυρίευσαν αὐτὴν κατὰ τὸν 10 αἰῶνα καὶ ἵδρυσαν καὶ ἐκεῖ κράτος. Ἄλλοι τέλος ἐρρίφθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς εὐφόρου Γαλλίας, ἐπροχώρησαν μάλιστα λεηλατοῦντες εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἔφθασαν ἕως τοὺς Παρισίους καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτοὺς. Εἰς τὴν Β. Γαλλίαν ἵδρυσαν τὸν 10 αἰῶνα ἰσχυρὸν κράτος, διὰ τοῦτο μέγα μέρος τῆς χώρας ὠνομάσθη ἀπὸ τότε **Νορμανδία**, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἔλαβε τὸν τίτλον **δουξ** καὶ προσήλθε μὲ τοὺς συμπολεμιστὰς του εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἔγινε δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐθέντης τῆς Γαλλίας. Οἱ ἐκγαλλισθέντες οὗτοι Νορμανδοὶ ὥρμησαν κατόπιν εἰς κατάκτησιν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἵδρυσαν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Γουλιέλμον τὸν Κατακτητὴν νέον Ἀγγλικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν ἰδίαν Γαλλικὴν Νορμανδίαν στίφη Νορμανδῶν κατῆλθον εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ ἵδρυσαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἄλλο ἰσχυρὸν Νορμανδικὸν βασίλειον, ἐσχεδί-
σαν μάλιστα νὰ κατακτήσουν καὶ αὐτὴν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ κράτη.

Καθ' ὃν χρόνον τὰ παράλια τῆς Μεσογείου εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἔπασχον τὰ πάνδεια ἀπὸ

τοὺς Σαρακηνοὺς πειρατάς, εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐλάμβανε δύναμιν τὸ Μωαμεθανικὸν κράτος τῶν Ἀράβων. Κατὰ τὸν 9 καὶ 10 αἰῶνα ἡ δύναμις τῶν Ἀράβων ἦτο πολὺ μεγάλη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπως μεγάλη ἐπίσης ἦτο καὶ ἡ λάμψις τοῦ Ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ.

Ἦδη τὸν 9 αἰῶνα ὁ Κάρολος ὁ Μέγας εἶχεν ἐκδιώξει τοὺς Ἀραβας ἀπὸ τὰ Βόρεια μέρη τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου καὶ τοιουτοτρόπως ἐνισχύθη ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὰς Βορείους χώρας τῆς Ἰσπανίας ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν δύναμιν μικρὰ χριστιανικὰ βασιλεια, τὰ ὅποια κατὰ τὸν 11 αἰῶνα, ἦσαν πέντε τοῦ Λεῶνος, τῆς Ναβάρρας, τῆς Καστίλιᾶς, τῆς Ἀραγῶνος καὶ τῆς Πορτογαλίας. Οἱ ἄγωνες τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἰσπανίας ἐναντίον τῶν Ἀράβων κατακτητῶν ὑπῆρξαν ἀδιάλειπτοι ἐπὶ αἰῶνας καὶ ὁ συνεχὴς ἐκεῖνος ἄγων ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς τὸν χαρακτηρὰ μεγάλου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ ἡρωϊσμοῦ, ἀναμεμιγμένου καὶ με σκληρότητα. Τὰ Ἰσπανικὰ χριστιανικὰ βασιλεια ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατῴρθωναν νὰ ἐπεκτείνωνται πρὸς Νότον. Κατὰ τὸν 11 αἰῶνα κατεῖχον τὸ ἥμισυ τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου καὶ εἶχον περιορίσει τοὺς Μωαμεθανοὺς εἰς τὰ Νότια μέρη αὐτῆς, τέλος δὲ κατὰ τὸν 15 αἰῶνα συνενωθέντα εἰς ἓν ἰσχυρὸν Χριστιανικὸν κράτος κατῴρθωσαν καὶ ἐξεδίωξαν ὁλοσχερῶς τοὺς κατακτητάς ἀπὸ τὴν χερσόνησον καὶ ἀπηλευθέρωσαν τὴν πατρίδα τῶν.

Μεσαιωνικοὶ Ἰσπανικοὶ λαοὶ ἔκαμαν ἐπιδρομὰς καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας κατὰ τὰ τέλη τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Κ α τ α λ α ν ο ἱ, οἱ ὅποιοι κατοικοῦν τὴν πρὸς τὴν Μεσόγειον Βόρειον Ἰσπανίαν, οἱ Ν α β α ρ ρ α ῖ ο ἱ καὶ οἱ Ἀ ρ α γ ῶ ν ι ο ἱ, θὰ συναντήσωμεν δὲ τοὺς λαοὺς τούτους εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας Βυζαντινῆς περιόδου.

Ἡ Γαλλία.

Τὸ βασίλειον τῆς Γαλλίας ἐδημιουργήθη, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὸν ὀριστικὸν διαμελισμὸν τοῦ μεγάλου Φραγκικοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. ὁ ὅποιος ἔγινε διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βεροδούνου (843). Κατ' ἀρχὰς ἐβασί-

λευσεν εἰς τὸ ἰδρυθὲν Κράτος ὁ οἶκος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. "Οτε δ' ἐξέλιπεν ὁ οἶκος οὗτος ἐν Γαλλίᾳ· κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9 αἰῶ-
νος, ἐξελέγη ὑπὸ τῶν ἡγε-
μόνων τῶν Γαλλικῶν χω-
ρῶν βασιλεὺς ὁ Οὐγὼν
ὁ Καπέτος, ὁ ὁποῖος ἦτο
ἕως τότε ἰδιαίτερος ἡγε-
μὼν τῶν Πορισίων. Ἐκτο-
τε ἐβασίλευσαν εἰς τὴν
Γαλλίαν οἱ Καπετίδαι βα-
σιλεῖς, ὀνομασθέντες οὕ-
τως ἐκ τοῦ ἀρχηγέτου αὐ-
τῶν Καπέτου. Τὸ βασι-
λειον τῆς Γαλλίας ἔφθα-
σεν εἰς ἐνότητα καὶ δύνα-
μιν ταχύτερον ἀπὸ τὰς
ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης.

Φράγκοι πολεμισταὶ
(τῶν παλαιότερων χρόνων)

Ὀνομάζεται δὲ ἡ χώρα αὕτη ὑφ' ἡμῶν Γ α λ λ ί α ἐκ
τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῶν Γάλλων ἢ Γαλατῶν. Ἐπειδὴ
δὲ ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὴν κατὰ τὰς μεγάλας ἐπιδρομὰς
ὁ Γερμαν-κὸς λαὸς τῶν Φράγκων, διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ
κράτους καὶ τοῦ λαοῦ εἶναι Φ ρ α γ κ ί α (France),
Φ ρ ά γ κ ο ι, ὡς οἱ ἴδιοι οἱ Γάλλοι ὀνομάζουσι ἑαυτοὺς.
Ἡ Ὑγγλία.

Τὸ Ὑγγλικὸν κράτος ἰδρύθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν με-
γάλων ἐπιδρομῶν (κατὰ τὸ 450) ὑπὸ τῶν Ὑγγλοσαξόνων,
οἱ ὁποῖοι ἦλθον εἰς τὴν Βρετανίαν ἀπὸ τῆς Γερμανίας.
Ἀργότερα ὅμως, τὸν 9 αἰῶνα, ἤρχισαν ἐπιδρομαὶ τῶν
Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι μικρὸν κατὰ μικρὸν καθυπέταξαν
τὴν χώραν. Ἡ Νορμανδικὴ κατάκτησις συνεπληρώθη τὸν
10—11, αἰῶνα ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας καὶ τῆς Νορβη-
γίας Κανούτῳς ὁ Μέγας συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν
τῆς Ὑγγλίας. Τὴν ὀριστικὴν ὅμως κατάκτησιν τῆς χώρας
ἐπέτυχεν ἀργότερα ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν, ὁ ὁποῖος
εἶχεν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Βόρειον Γαλλίαν Γουλιέλμος
ὁ Κατακτητὴς (1066). Ἡ Νορμανδικὴ κατάκτησις τοῦ

1066 επέδρασε μεγάλως εἰς τὸν Ἀγγλικὸν βίον, διότι ἀντικατέστησε τὸν Γερμανικὸν Ἀγγλοσαξωνικὸν λαὸν διὰ τοῦ νέου Ἀγγλικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον προήλθεν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τοῦ παλαιοῦ Ἀγγλοσαξωνικοῦ λαοῦ μετὰ τοῦ λαοῦ τῶν ἐγκαλλισθέντων Νορμανδῶν. Ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀρχίζει νέα περίοδος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ βασιλικὸς οἶκος, τὸν ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς, βασιλεύει διὰ τῶν πλάγιων οἰκογενειῶν ἀκόμη ἕως σήμερον.

Αἱ Σκανδιναβικαὶ χῶραι.

Αἱ τρεῖς βορειόταται χῶραι τῆς Εὐρώπης, αἱ ὁποῖαι λέγονται Σκανδιναβικαί, ἀπετέλεσαν τὰ κράτη τῆς Δανίας, τῆς Νορβηγίας καὶ τῆς Σουηδίας. Εἰς τὴν Δανίαν ὁ Χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη μόλις τὸν 10 αἰῶνα, ἔλαβε δὲ δύναμιν ἡ χώρα αὕτη ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Κανούτου τοῦ Μεγάλου, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐπίσης ἡ Σουηδία, εἰς τὴν ὁποίαν κατῴκουν Γερμανικοὶ λαοί, οἱ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς παλαιοὶ ἐπιδρομεῖς Γότθοι, πολὺ ἀργὰ ἐξεχριστιανίσθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ὁλάφ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11 αἰῶνος, καὶ μόλις ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤρχισε νὰ ἐκπολιτίζεται ἡ Σουηδία. Καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν κατῴκουν ἀνέκαθεν λαοὶ Γερμανικῆς καταγωγῆς, τοὺς ὁποίους ἤγνωσεν εἰς ἓν κράτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9 αἰῶνος ὁ ἡγεμὼν τῆς Χαράλδος. Τὰς ἀρχὰς τοῦ 10 αἰῶνος διεδόθη καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ ἀπὸ τότε εἰσῆλθε καὶ ἡ χώρα αὕτη εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον.

Ἀπὸ τὰς βορειοτάτας ἐκεῖνας χώρας τῆς Εὐρώπης προήλθον οἱ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς Νορμανδοί, οἱ ὁποῖοι ἔπαιξαν σπουδαῖον ρόλον καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Εὐρώπης.

Τὸ Κράτος τῶν Ρῶς.

Γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν τὰς τολμηροτάτας ἐπιδρομάς, τὰς ὁποίας ἀπὸ τὸ 860 ἔκαμαν οἱ γενναῖοι πολεμισταὶ Ρῶς ἐναντὶον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

30. εἰς Πορφυρογένετον 55 — Ρωμαίου Μεταρρυθιστοῦ
31. εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (ἐκ τῆς ἐκτετατῆς Πόλεως)
32. εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (ἐκ τῆς ἐκτετατῆς Πόλεως)

κρατορίας. Οἱ Ρῶς οὗτοι, οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν Ρῶ-
σων, ἦσαν οἱ Βόρειοι Σλάβοι, τοὺς ὁποίους συνήνωσαν
εἰς κράτος, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 9 αἰῶνος, πολε-
μισταὶ Νορμανδοὶ καταλαβόντες τὰς Ἀνατολικὰς ἀκτὰς
τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης. Ἡ ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν κατάκτη-
σις τῆς χώρας τῶν Ρῶς εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κατόπιν μεγά-
λου Ρωσικοῦ κράτους.

Ἀπὸ τὸν 10 αἰῶνα οἱ Ρῶς ἤρχοντο συχνὰ εἰς τὴν Κων-
σταντινούπολιν ὥς ἔμποροι ἢ ὥς πολεμισταί. Ἦσαν δὲ
γνωστοὶ εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ πολεμισταὶ Ρῶς καὶ οἱ Νορ-
μανδοὶ μὲ τὸ ὄνομα Βάραγγοι, ἥτοι σύτροφοι εἰς
τὸν πόλεμον, ὅπως ὠνόμαζον ἑαυτοὺς. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν
ἀνδρεῖοι καὶ μεγαλόσωμοι πολεμισταὶ προσελαμβάνοντο
εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρα-
τόρων καὶ ἀπετέλουν ἰδίως τὴν Αὐτοκρατορικὴν φρουράν.

Ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Ὅλαι αἱ χῶραι αὗται τῆς Εὐρώπης, περὶ τῶν ὁποίων
ἔγινε λόγος, μόλις κατὰ τὸν 10 αἰῶνα ἤρχιζαν ν' ἀποτε-
λοῦν βασιλεία καὶ εὕρισκοντο ἀκόμη εἰς μεγάλας ἐσωτε-
ρικὰς ταραχάς. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν τὸ ἰσχυ-
ρώτατον κράτος τῆς Οἰκουμένης ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτο-
κρατορία, εἰς δὲ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἰσχυρὸν κράτος
ἐγένετο καὶ τὸ βασίλειον τῆς Γερμανίας. Εἰς ἀπὸ τοὺς
Γερμανοὺς ἡγεμόνας, ὁ Ὁ θ ω ν Α', ἀπέκρουσεν, ὥς εἶδο-
μεν, τὴν Οὐγγρικὴν ἐπιδρομὴν καὶ ἐπανίδρυσε τὴν Δυ-
τικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ὁ θ ω ν Α' ἐθεώρει ἑαυτὸν
διάδοχον τοῦ Μεγάλου Καρόλου. Ἀφοῦ ἐπέτυχεν τὴν ἐνό-
τητα τῆς Γερμανίας, ἤνωσεν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ τὸ
βασίλειον τῆς Ἰταλίας, καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου
ἐστέφθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ πάπα «Αὐτοκράτωρ τοῦ
Ἀγίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους» (962). Ἐκτοτε ὁ ἴδιος ἡγεμὼν
συνήγωνε τὰ τρία ἀξιώματα, ἦτο βασιλεὺς τῆς Γερμα-
νίας, βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊ-
κοῦ κράτους.

Μεγάλαι ὑπῆρξαν εἰς τὴν ἱστορίαν αἱ συνέπειαι τῆς
στέψεως ἐκείνης τοῦ Γερμανοῦ ἡγεμόνος εἰς Αὐτοκρά-
τορα. Διότι ἡ ἐπανίδρυσις τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώμα-

τος ἔδωκε γέννησιν εἰς νέον πολιτικὸν ὀργανισμόν, ὁ ὁποῖος λέγεται εἰς τὴν ἱστορίαν «Ἅγιον Ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους», καὶ ὁ ὁποῖος διτηρήθη ἐπὶ 10 σχεδὸν αἰῶνας (ἕως τὸ 1806). Ὅπως ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, ὁμοίως καὶ ὁ Ὄθων Α΄ ὁ Μέγας ἐζήτησεν ν' ἀναγνώριση αὐτὸν ὡς Αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Αὐτοκράτωρ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς τοὺς μόνους νομίμους διαδόχους τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων, ἀντεστάθησαν πολὺν χρόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἀξιώματος τούτου εἰς τοὺς μονάρχας τῆς Δύσεως.

Τὰ κοσμοϊστορικὰ ταῦτα γεγονότα ἐξήσκησαν μεγάλας ἐπιδράσεις καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἵδρυσις Φραγκικοῦ κράτους καὶ ἡ ἀνασύστασις αὐτοῦ ὡς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἔφεραν χάσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ὁ Ἕλλην Αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος ἤδρευεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐθεώρει τοὺς Αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως ὡς σφετεριστὰς τοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον μόνος αὐτὸς ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχῃ. Τὴν αἰτίαν αὐτὴν τῆς διχονοίας ἔκαμε μεγαλυτέραν τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν. Μέγα λοιπὸν χάσμα ἠνοίχθη μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Φραγκογερμανικῆς Δύσεως. Καὶ τὸ χάσμα τοῦτο ἔγινεν ἀφορμὴ, ὥστε ἡ Δύσις νὰ θέλῃ νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ κατὰκτησις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἔγινεν ὁ σκοπὸς τῶν κυριάρχων τῆς Δύσεως. Ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν τῶν κοσμοϊστορικῶν ἐκείνων γεγονότων, τὸν 10 αἰῶνα, ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ ἐπεριφρόνει τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐπήρχετο ἀπὸ τῆς Δύσεως. Ἀργότερα ὅμως, ὅταν κατέπεσεν ἀπὸ τὴν δυνάμιν της, ἐπῆλθον ὡς θὰ ἴδωμεν πολὺ θλιβερά ἀποτελέσματα.

Ἡ Ῥωμανικὴ καὶ ἡ Γερμανικὴ Δύσις.

Οὗτοι ἦσαν οἱ σπουδαιότατοι Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν

9 καὶ 10 αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχε φθάσει εἰς μεγίστην δύναμιν ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρῶτος λαὸς εἰς τὴν Δύσιν ἦτο ὁ Φραγκικὸς λαός, διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζωμεν Φράγκους ὅλους ἐν γένει τοὺς λαοὺς τῆς Κεντρικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Σημειωτέον ὅτι Φράγκοι λέγονται παρ' ἡμῶν συνήθως οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν Δυτικὴν, τὴν ἄλλως λεγομένην Καθολικὴν ἤτοι τὴν Παπικὴν ἐκκλησίαν, διότι ὁ Φραγκικὸς λαὸς τῆς Γαλλίας ἦτο ὁ σπουδαιότερος λαὸς Καθολικοῦ δόγματος.

Εἰς μερικὰς χώρας, ἐξ ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκατασταθῇ οἱ βάρβαροι, οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὰς μεγάλας ἐπιδρομάς, τοῦ 5 αἰῶνος, ὑπερίσχυσε τὸ παλαιὸν Ρωμαϊκὸν στοιχεῖον. Αἱ χώραι αὗται λέγονται Ρωμανικαί, ὡς συνδεόμεναι μετὰ τὴν Ρώμην. Οἱ κατακτήσαντες λοιπὸν αὐτὰς λαοὶ ἐξερωμανίσθησαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι Ρωμανικὴ, ἔχει δηλαδὴ στενὴν σχέσιν μετὰ τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν, ἤτοι τὴν Λατινικὴν. Ὅπως αἱ γλῶσσαι, ὁμοίως καὶ αἱ λογοτεχνίαι αὐτῶν, λέγονται Ρωμανικαὶ ἢ Νεολατινικαί. Εἶναι δὲ αἱ χώραι αὗται ἡ Γαλλία, ἡ Ἰσπανία, ἡ Πορτογαλία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ρουμανία.

Αἱ ἄλλαι χώραι τῆς Εὐρώπης συνεδέθησαν περισσότερον μετὰ τὸν Γερμανικὸν βίον καὶ ἀπετέλεσαν τὴν Γερμανικὴν Δύσιν (ἡ Γερμανία, αἱ Σκανδιναβικαὶ χώραι, ἐν μέρει ἡ Ἀγγλία κ. λ. π.). Τὸ Φραγκικὸν ὅμως στοιχεῖον ὑπῆρξε τόσον σπουδαῖον, ὥστε δυνάμεθα νὰ λέγωμεν Φραγκορωμανικὴ καὶ Φραγκογερμανικὴ Δύσις. Οἱ καθορισμοὶ οὗτοι τῆς φυλετικῆς διαφορᾶς τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἶναι χρήσιμοι καὶ διὰ τὴν πλήρη κατανόησιν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, διότι θὰ ἴδωμεν ὅτι ὅλοι σχεδὸν, τοῦλάχιστον οἱ μεγαλύτεροι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ἀνεμίχθησαν εἰς σπουδαῖα γεγονότα ἀφορῶντα τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν.

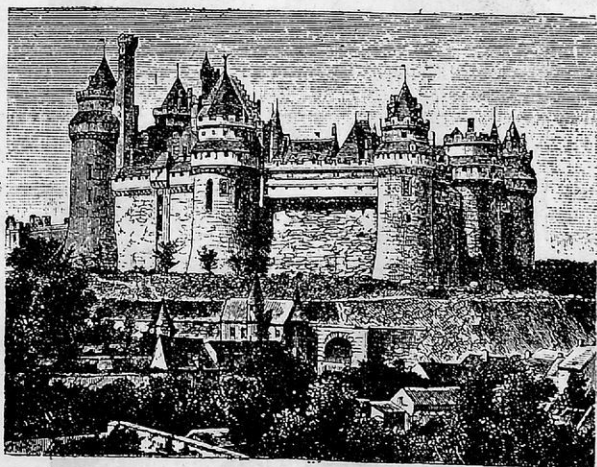
Διακόσμησις (ἀπὸ τὴν Μονὴν Δαφνίου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΦΕΟΥΔΑΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ—ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ὁ Φεουδαλισμός.

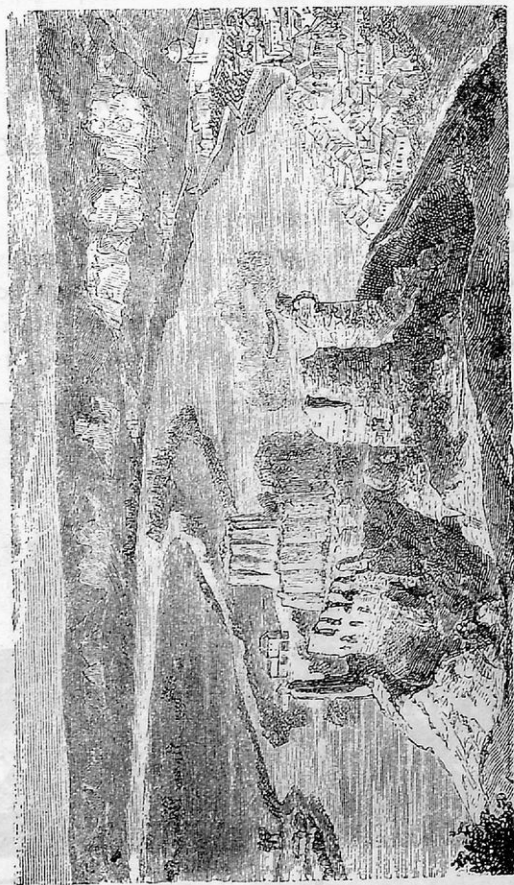
Τὰ Εὐρωπαϊκὰ βασίλεια κατὰ τὸν Μεσαίωνα δὲν ὡμοί-
αζον οὔτε κατὰ τὴν κοινωνικὴν, οὔτε κατὰ τὴν πολιτικὴν
διοργάνωσιν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ μὲ τὰ
σημερινὰ κράτη. Εἰς τὴν Εὐρώπην, μετὰ τὸν διαμελισμὸν
τοῦ μεγάλου Φραγκικοῦ κράτους τοῦ Καρόλου, ἡ δύναμις

Φεουδαλικὸν κάστρον.

τῶν βασιλέων διαρκῶς ἡλαττώνετο, τούνατίον δὲ ἠϋξανε
ἡ δύναμις τῶν κατὰ τόπους ἀρχόντων. Οἱ διοικηταὶ τῶν
ἐπαρχιῶν, οἱ ὅποιοι ἀναλόγως τῆς ἐξουσίας τῶν εἶχον
τὸ ὄνομα δούξ (dux) ἢ κόμης (comes), ἐγίναν ἀνεξάρτητοι.
Τοιοῦτοτρόπως κάθε βασίλειον τῆς Μεσαιωνικῆς Δύσεως
κατεκερματίσθη εἰς πλῆθος μικρῶν κρατιδίων, τῶν ὁποίων

οἱ ἄρχοντες ἦσαν ὅποτε λείψ προς ἀλλήλους καὶ προς τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, τὸν βασιλέα. Τὸ ἰδιάζον τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἦτο ὅτι ὁ ὑποτελής (vassal) δὲν ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλ' εἰς τὸν

Ἐρείπια φεουδαλικοῦ κάστρου (τοῦ 12 αἰῶνος).

ἀνώτερον αὐτοῦ ἄρχοντα, τὸν ἐπικυρίαρχον (suzérain) καὶ οὕτω καθεξῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐσχηματίζετο μία ἱεραρχικὴ ἄλυσις, κατα τὴν ὅποιαν ὁ κατώτερος ὑπήγετο εἰς τὸν ἀμέσως ἀνώτερον καὶ οὗτος εἰς ἄλλον, ἕως τὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ἀνώτατον ἐπικυρίαρχον.

Τὸ τοιοῦτον πολιτικὸν σύστημα ἐδημιουργήθη κυρίως μετὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ Φραγκικοῦ κράτους καὶ ἐσυστηματοποιήθη κατὰ τὸν 9 αἰῶνα. Εἶναι δὲ ἀποτέλεσμα συστηματικῆς κατακτήσεως, ὅπως συνέβη πραγματικῶς εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Εὐρώπην. Διότι μετὰ τὴν κατάκτησιν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν κατακτητῶν διένεμεν εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς, τοὺς συντρόφους τοῦ πολεμιστάς, τὴν κατακτηθεῖσαν γῆν, τὴν ὁποίαν εἶχον κερδίσει διὰ τοῦ ξίφους τῶν καὶ ἡ ὁποία ἐλέγετο «χώρα τῆς κατακτήσεως». Τὸ διαμοιραζόμενον τμήμα τῆς χώρας εἰς τοὺς ἀρχηγούς πολεμιστάς ἐλέγετο φέουδον (feudum, ἀπὸ ἀρχαίαν Γερμανικὴν λέξιν), τιμάριον, ὡς λέγομεν, ἥτοι βραβεῖον (ἐκ τοῦ τιμή). Ἀπὸ τὴν λέξιν φέουδον ὠνομάσθη τὸ ὅλον σύστημα φεουδαλισμός, καὶ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἔζησεν ἡ Μεσαιωνικὴ Εὐρώπη κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

Ἡ φεουδαλικὴ ἱεραρχία.

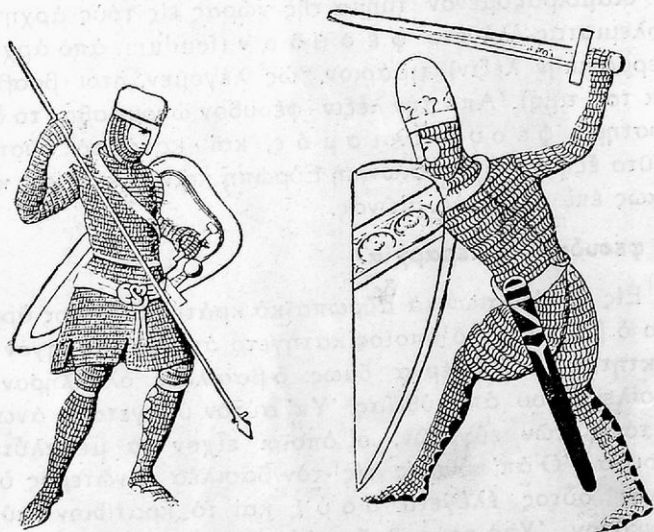
Εἰς τὰ Μεσαιωνικὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀνώτατος ἄρχων ἦτο ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν κατακτητὴν, δὲν ἐκυβέρνηα ὅμως ὁ βασιλεὺς ὁλόκληρον τὸ βασίλειόν του ἀπ' εὐθείας. Ὑπ' αὐτὸν ὑπῆγετο ἡ ἀνωτάτη τάξις τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὰ μεγαλύτερα φέουδα. Ὁ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα ἀνώτερος ὑποτελὴς οὗτος ἐλέγετο δοῦξ καὶ τὸ κρατίδιον αὐτοῦ δουκάτον. Ὑπὸ τοὺς δοῦκας ὑπῆγοντο οἱ κόμιτες καὶ τὰ κρατίδιά των ἐλέγοντο κομιτεῖαι. Ἄλλοι φεουδάρχαι ἦσαν οἱ μαρκήσιοι (κόμιτες τῶν συνόρων), καὶ οἱ κατώτατοι, οἱ πολυπληθέστατοι ἦσαν οἱ βαρῶνοι, οἱ ὁποῖοι ἐξουσίαζον ἀπ' εὐθείας τοὺς ἀγρότας. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, οἱ βασιλεῖς, εἶχον ἰδικὰ των φέουδα, εἰς ταῦτα δὲ καὶ μόνον περιωρίζοντο ἡ πραγματικὴ κτῆσις καὶ ἐξουσία αὐτῶν.

Τὰ φέουδα ἦσαν κληρονομικά, ὑπῆρχον δὲ νόμοι φεουδαλικοί, οἱ ὁποῖοι καθώριζον αὐστηρῶς τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῶν φεουδαρχῶν. Οἱ ἀνώτεροι ἔδιδον φέουδα εἰς τοὺς κατωτέρους, ὁ δίδων τὸ φέουδον ἦτο ὁ ἐπικυρίαρχος, ὁ λαμβάνων αὐτὸ ὁ ὑποτελής, ὁ εἰς αὐθέν-

της, ὁ ἄλλος δοῦλος. Εἰς πανηγυρικὴν τελετὴν ὁ ὑποτε-
λὴς ἐκλινε γόνυ, ἔβαλε τὰς χεῖρας του εἰς τὰς χεῖρας τοῦ
αὐθέντου καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὸν ὄρκον ὑποτελείας, ὅτι
θα ἦτο πάντοτε ὑποτεταγμένος εἰς αὐτόν, ἄνθρω-
πὸς τοῦ.

Τὸ ὠργανωμένον Βυζαντινὸν Κράτος.

Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἐπέδρασεν ἐπιβλαβῶς εἰς τὴν
ἀνάπτυξιν τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Διότι
κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λαοῦ ἦτο

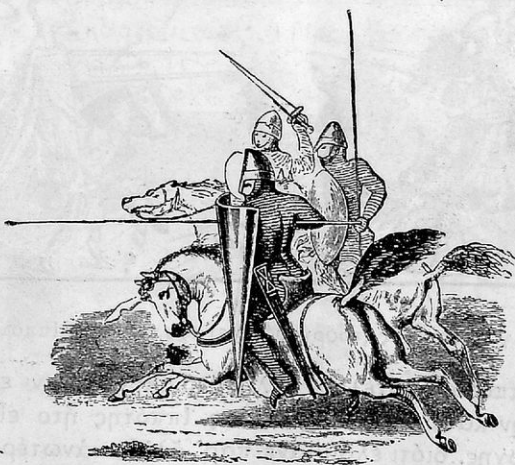
Φράγκοι πολεμισταὶ (τοῦ 11 αἰῶνος).

καταδικασμένον εἰς δουλείαν, δὲν ἦτο δὲ δυνατὴ ἡ ἀνά-
πτυξις τῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξις μεγάλων πόλεων.
Κατὰ συνέπειαν ἦτο δύσκολος ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπο-
ρίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀπεκλείσθη δὲ καὶ ἡ ἐκπαίδευ-
σις ἀπὸ τὸν λαόν. Τὸ χειρότερον ὅμως ἐπακολούθημα τῆς
τοιαύτης φεουδαλικῆς τάξεως ἦτο ἡ ἀναρχία, διότι ἕκα-
στος φεουδάρχης ἦτο ὡς εἷς μικρὸς βασιλεὺς, ἡδύνατο νὰ
κάμνη πόλεμον μὲ τὸν ἄλλον, δὲν ἐστενοχωρεῖτο νὰ λάβῃ
τὰ ὅπλα καὶ ἐναντίον τοῦ ἀνωτάτου φεουδάρχου, τοῦ

βασιλέως. Ἐντεῦθεν προέκυψαν εἰς τὴν Εὐρώπην κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διαρκεῖς πόλεμοι καὶ ταραχαί. Ἡ φεουδαλικὴ Εὐρώπη εὐρίσκετο εἰς χάος ἀναρχίας, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο Κράτος, ὅπως τὸ ἐννοοῦμεν σήμερον. Ἐκεῖ, εἰς τὴν Δύσιν, ὁ βασιλεὺς περιεστοιχίζετο ἀπὸ φεουδάρχας καὶ πολεμιστὰς ἀνεξαρτήτους ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀπὸ ἀλλήλους, εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ Αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης, ὁ ἀρχηγὸς μονίμου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἐφύλασσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους αὐτοῦ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ φεουδάρχης ἀποθνήσκων ἐμοίραζε τὸ φέουδον ὡς ἰδιοκτησίαν εἰς τοὺς υἱοὺς του, τὸναντίον ὁ Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ διηθύνε κοινὴν κληρονομίαν καὶ διὰ τοῦτο μετεβίβαζε τὸ κράτος ἀκέρατον εἰς τὸν διάδοχόν του, στερεῶς ὀργανωμένον μὲ τὴν ὑπαλληλικὴν ἱεραρχίαν καὶ μὲ τὴν συγκέντρωτικὴν διοίκησίν του.

Οἱ ἱππῶται.

Εἰς τὴν φεουδαλικὴν Εὐρώπην ὁ πόλεμος ἦτο ἡ μόνη ἐνασχόλησις, ἡ ὁποία ἤρμοζεν εἰς ἐλεύθερον ἄνθρωπον

Ἱππῶται καὶ πολεμισταὶ Φράγκοι σιδηρόφρακτοι. καὶ οἱ μόνοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι εἶχον σημασίαν εἰς τὴν κοινωνίαν ἐκείνην, ἦσαν οἱ πολεμισταί. Τὸ ἴδιον συν-

έβαιναν καί εἰς τὴν παναρχαίαν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λεγομένην Ὀμηρικὴν ἐποχὴν. Οἱ πολεμισταὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Δύσεως εἶχον πολλὰ κοινὰ μὲ τοὺς ἥρωας τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἐν γένει ἡ φεουδαλικὴ Εὐρώπη ἐνθουμίζει τὴν ἐποχὴν, τὴν ὁποίαν περιγράφουν τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη (τὴν ἐποχὴν περὶ τὸ 1000 π. Χ.) Οἱ αὐθένται ἐμάχοντο ἐφιπποὶ, βαρύντα ὠπλισμένοι καὶ ἐλέγοντο ἱππῶται (chevaliers), ὄνομα τιμητικὸν μὲ τὸ ὁποῖον διεκρίνοντο ἄλλοτε καὶ οἱ περίβλεπτοι Ὀμηρικοὶ ἥρωες.

Ἀγὼν ἱππικὸς (τουρνουά) μεταξὺ εὐγενῶν ἱπποτῶν.

Οἱ ἱππῶται ἀπετέλουν κληρονομικὴν τάξιν εὐγενείας, ἀλλὰ τὴν κατωτέραν τάξιν. Πᾶς ἱππότης ἦτο εἰς μικρὸς φεουδάρχης, διότι ἐλάμβανε παρ' ἄλλου ἀνωτέρου φεουδάρχου μικρὸν φέουδον, δηλαδὴ μικράν κτῆσιν γῆς εἰς ἀμοιβὴν τῆς πρὸς αὐτὸν στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας του. Κατ' ἀκολουθίαν πολλοὶ πολεμισταὶ ἐγίνοντο ἱππῶται καὶ ἡ τάξις αὕτη ἦτο πολυάριθμος, ἀπετέλει δὲ δεσμὸν μεταξὺ τῆς ἀνωτέρας φεουδαλικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ πλή-

θους τῶν ὑπηκόων, οἱ ὅποιοι ἦσαν σχεδὸν ὑπόδουλοι. Τὸν βίον τῶν οἱ ἱππῶται διήρχοντο εἰς τὸν πόλεμον, τὰς μονομαχίας καὶ εἰς τὸ κυνήγιον. Συνήθης δὲ διασκέδασις αὐτῶν ἦσαν αἱ ψευδομάχαι (tournois), αἱ ὅποια ἐτελοῦντο ὡς πανήγυρις μεταξὺ ὁμάδων πολεμιστῶν. Ἦσαν καὶ περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ μονομαχίαι, ἐχρησίμευον ὡς τρόπος διαδικασίας εἰς τὰς κοινωνίας ἐκείνας, αἱ ὅποια δὲν ἦσαν πολιτισμένοι καὶ αἱ ὅποια ἐνόμιζον ὅτι διὰ θαύματος ὁ Θεὸς ἐξέφερε τὴν κρίσιν αὐτοῦ (διὰ τοῦτο ἐλέγοντο θεοκρισίαι).

Οἱ ἱππῶται ἔζων εἰς κάστρα ἐρημικὰ καὶ ἰσχυρά. Ἐννοεῖται, ὅτι οἱ ἀνώτεροι φεουδάρχαι εἶχον μεγαλύτερα κάστρα. Ἠρέσκοντο δὲ πολὺ ν' ἀκούουν εἰς τὰ μικρὰ συμπόσια τῶν τοῦς τροβαδούρου, οἱ ὅποιοι ἔψαλλον τὰ κατορθώματα τῶν προγόνων τῶν. Ὅμοίως καὶ οἱ ἥρωες τοῦ Ὅμηρου ἐτέρποντο εἰς τὰ ἀνάκτορά τῶν ν' ἀκούουν τοὺς ἀοιδοὺς ᾄδοντας τὰ κλέα ἀνδρῶν ἡρώων.

Ἡ κοινωνία.

Καθ' ὃν χρόνον διεσκέδαζον οἱ εὐγενεῖς εἰς τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὰ κάστρα τῶν, ὁ βίος ἦτο πολὺ σκληρὸς διὰ

Μονομαχία δικαστική (θεοκρισία).

τὰς ἄλλας κοινωνικὰς τάξεις καὶ ἰδίως διὰ τοὺς χωρικοὺς. Ἡ φεουδαλικὴ κοινωνία τῆς Εὐρώπης ἦτο πολὺ δυστυχής.

Οἱ ἱππῶται δὲν ἦσαν ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀγροδισίτους κατὰ τὴν συμπεριφορὰν, ὀλίγον δὲ διέφερον ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ὅλη δὲ ἡ κοινωνία ἦτο βυθισμένη εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς ἠθικὴν παραλυσίαν. Μόνον τὸ αἶσθημα τῆς ἀλαζονείας, τὸ ὁποῖον προήρχετο ἀπὸ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν, ἦτο ἀνεπτυγμένον εἰς τοὺς ἱππῶτας. Θὰ ἐστερεῖτο τῆς τιμῆς αὐτοῦ ὁ ἱππότης, ὁ ὁποῖος θὰ ἠνείχετο ὕβριν χωρὶς νὰ ἐκδικηθῇ. Ἐκ τούτου προῆλθεν ὁ ἱπποτισμὸς (chevalerie), καὶ τὸ αἶσθημα σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἰδίως πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὁ ἱπποτισμὸς μὲ τὰ ὑψηλόφρονα αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐνέπνεεν, ἔφερε κάποιαν ἐξημέρωσιν εἰς τὰ ἀγροῖκα ἥθη τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας.

Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Πάππας.

Ἡ ἐκκλησία ἐπροσπάθησε νὰ φέρῃ βελτιώσιν τινα εἰς τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα ἥθη καὶ ἀνακούφισιν εἰς τὴν πάσχουσαν κοινωνίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν εὕρισκετο εἰς

Ἐπίσκοπος Δυτικός (κατὰ τὸν Μεσαίωνα). Κρατεῖ πατερίτσαν καὶ ξίφος.

Φράγκος ἀρχιεπίσκοπος πάνοπλος μαχόμενος.

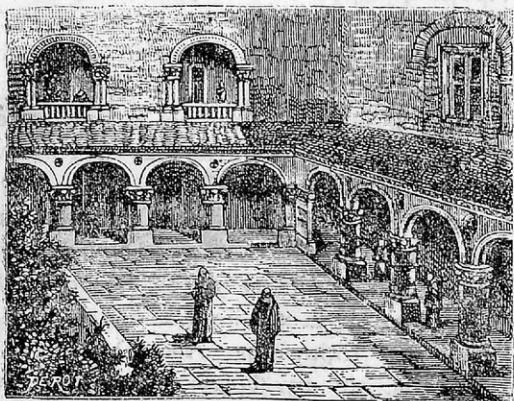
καλυτέραν κατάστασιν, καὶ εἰς αὐτὴν ἐπεκράτει ἡ ἰδία ἀμάθεια καὶ ἡ ἰδία διαφθορά. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἀββᾶδες (ἡγούμενοι μοναστηρίων) ἀπετέλουν καὶ οὗτοι τάξιν εὐγε-

νῶν· εἶχον τοὺς ἵππους, τὸν ὀπλισμὸν των, ἐπήγαιναν εἰς τὸ κυνήγιον, εἰς τὸν πόλεμον, πολλοὶ δὲ ἦσαν νυμφευμένοι καὶ ἔζων μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἢ εἰς τὰ μοναστήρια.

Ἐν μέσῳ τῆς κοινωνικῆς ἐκείνης συγχύσεως ἐθεμελιώθη καὶ ἐμεγάλωσεν ἡ δύναμις τοῦ Πάπα, ὁ ὁποῖος ἔγινε μὲ τὸν καιρὸν τὸ πρῶτον πρόσωπον, ὁ πρωταγωνιστὴς εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Εὐρώπην. Ἡ Ρώμη ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως, «αἰὼνία πόλις», ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς ἦτο ὁ τοποτηρητὴς (vicarius) τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὴν ἰσχυρὰν αὐτὴν δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πολιτικῶν σκοπῶν αὐτῶν καὶ οὕτω κατῴρθωσαν ν' ἀποκτήσουν ἐκτὸς τῆς πνευματικῆς κοσμικὴν ἐξουσίαν.

Ἡ πνευματικὴ κατάστασις.

Ἡ κοινωνία τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης ἦτο βυθισμένη, ὥς εἴπομεν, εἰς δυστυχίαν καὶ ἀμάθειαν. Διότι οἱ ἄνθρω-

Ἐσωτερικὴ αὐλὴ μεσαιωνικοῦ μοναστηρίου τῆς Δύσεως.

ποι διηροῦντο κυρίως εἰς δύο τάξεις, εἰς τοὺς φεουδάρχας, μεγάλους καὶ μικροὺς, αἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν εὐγένειαν, τὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ εἰς τοὺς ἀγρότας καὶ δουλοπαροίκους. Οἱ φεουδάρχαι καὶ οἱ ἱππῶται δὲν ἐσκέ-

πτοντο παρά μόνον τὸν πόλεμον, οἱ ἀγρόται ἦσαν ὡς δοῦλοι καὶ ἔκυπτον ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὰ γεωργικὰ ἔργα αὐτῶν. Αἱ πόλεις καὶ ὁ ἀστικός βίος δὲν εἶχον ἀναπτυχθῆ, ὑπῆρχον μόνον ὀλίγοι ἐλεύθεροι πόλεις εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Δουλοπάροικοι τῆς Δύσεως καλλιεργηταὶ (τοῦ 12 αἰῶνος).

Τὰ γράμματα ἦσαν πολὺ ὀλίγον διαδεδομένα. Μόνον εἰς τὰ μοναστήρια ἐκαλλιεργοῦντο ὀλίγον καὶ μόνον μερικοὶ μοναχοὶ εἶχον κάποιαν ἀνάπτυξιν. Εἰς τὰ μοναστήρια ἐκαλλιεργεῖτο καὶ πενιχρὰ ἐπιστήμη, ἰδίως ἡ θεολογία, καὶ πολὺ συγκεχυμένη φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία αὕτη ἐλέγετο Ἀριστοτελική, διότι προήρχετο ἀπὸ μεταφράσεις εἰς τὴν Ἀραβικὴν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀπὸ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἰσπανίας διεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ πενιχροτάτη φιλοσοφία καὶ μερικαὶ ἄλλαι γνώσεις γεωγραφίας καὶ ἰατρικῆς.

Ἐν γένει ὅμως ὁ πολὺς κόσμος, εὐγενεῖς καὶ δοῦλοι, ἦσαν ἐντελῶς ἀμαθεῖς· ὅχι μόνον δὲν ἡσχολοῦντο εἰς τὰ γράμματα, οὔτε εἶχον παιδείαν τινά, ἀλλὰ δὲν ἤξευραν οὔτε κἂν νὰ διαβάζουν. Καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἀνώτατοι ἱππῶται δὲν ἤξευραν νὰ γράφουν τὴν ὑπογραφήν των. Μαζὶ μὲ τὴν ἀμάθειαν εἶχον διαδοθῆ εἰς οἶκτρον βαθμὸν αἱ δεισιδαιμονίαι καὶ πολλαὶ ἄλλαι κακίαι. Καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν ἔζη ὁ κόσμος βίον πολιτισμένον, εἰς τὴν Φραγκικὴν Δύσιν ἦτο ἀκόμη βυθισμένος εἰς τὴν βαρβαρότητα.

Ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη.

Τὸ κύριον διακριτικὸν γνώρισμα τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἦτο ἡ ἐπίδειξις ἡρωϊσμοῦ καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὰς περιπλανήσεις καὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα. Ἀπὸ τὴν κλίσιν αὐτὴν προήλθον, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν, διάφορα ἱπποτικά ἔπη, εἰς τὰ ὅποια ἐξυμνοῦντο αἱ περι-

πέτειαι, καὶ τὰ κατορθώματα μεγάλων παλαιῶν πολεμιστῶν. Οἱ φημισμένοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἐθεωροῦντο ὡς τὰ τέλεια ὑποδείγματα ἱπποτικῆς ἀρετῆς, καὶ εἰς τὰ ἱπποτικά ἔπη ἀναμειγνύοντο μὲ μερικὰ πραγματικὰ γεγονότα, πολλὰ φαντασιώδη κατορθώματα, τὰ ὅποια ἔκαμναν θαυμαστοὺς τοὺς ἥρωας ἐκεῖνους.

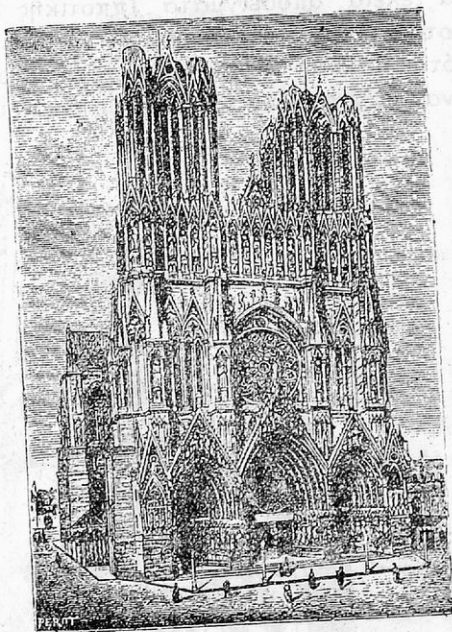
Φράγκισσα εὐγενῆς κυρία.

Ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἱπποτικά ἔπη παρήχθησαν ἀργότερα τὰ μυθιστορήματα (ρομάντσα), τὰ ὅποια ἔχουν ὡς θέμα τὰς φανταστικὰς περιπετείας ἑνὸς ἥρωος καὶ εἰς τὸ τέλος τὸν θρίαμβον αὐτοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε νὰ δημιουργεῖται ἡ Εὐρωποϊκὴ λογοτεχνία.

Ἡ Γοτθικὴ τέχνη.

Ἀπὸ τὸν 12 αἰῶνα ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Γαλλίαν κατ' ἀρχὰς ἀξιόλογος τέχνη, ἡ λεγομένη ἀτόπως Γ ο τ θ ι κ ῆ τέ χ ν η, ἡ ὅποια ὅμως δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τοὺς Γότθους. Ἡ τέχνη αὕτη παρήγαγεν ὠραιότατας ἐκκλη-

σίας, αἱ ὁποῖαι συνήθως εἶναι γνωσταὶ μὲ τὸ ὄνομα Γοτθικαὶ ἐκκλησίαι. Ἐπίσης ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἡ γλυπτική καὶ ἡ ζωγραφία ἐπάνω εἰς τὰ ὑαλοπαράθυρα τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰ ὠραιότερα κυρίως ἔργα εἶναι τὰ ἀρχιτεκτονικά, αἱ περίφημοι καθεδρिकाὶ ἐκκλησίαι, δηλαδή μητροπόλεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας (ἡ Παναγία τῶν Παρισίων, ἡ μητρόπολις τῶν Ρειμῶν κλπ.).

Ἡ περίφημος γοτθικὴ μητρόπολις
τῶν Ρειμῶν.

Τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς Φραγκικῆς αὐτῆς τέχνης εἶναι τὰ τόξα, τὰ ὁποῖα συνδέουν τοὺς κίονας, καὶ τὰ πολὺ ὑψηλὰ

βέλη, δηλαδή πολλοὶ μικροὶ πυργίσκοι, οἱ ὁποῖοι ὑψώνονται εἰς τὸν οὐρανὸν ὥς λεπτὰ καὶ πανύψηλα κωδωνοστάσια. Τὰ Γοτθικὰ τόξα εἶναι τεθλασμένα εἰς τὸ μέσον καὶ ὀξυκόρυφα, ἐνῶ τὰ Βυζαντινὰ εἶναι τέλειον ἡμικύκλιον. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ τόξου καὶ ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς πυργίσκους ἀναγνωρίζεται εὐκόλως μία Γοτθικὴ ἐκκλησία. Προσέτι αἱ ἐκκλησίαι αὗται δὲν ἔχουν τροῦλλον ὅπως αἱ Βυζαντιναί.

Ὁ Βυζαντινοαραβικὸς πολιτισμός.

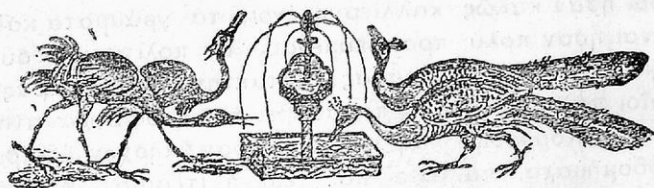
Καθ' ὃν χρόνον ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ἐξήρχετο ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα καὶ ἤρχιζε νὰ ἐκπολιτίζεται, ὑπῆρχε μία χώρα αὐτῆς, ἡ Νότιος Ἰσπανία, εἰς τὴν ὁποίαν ἤκμαζεν ὁ πολιτισμός. Εἰς τὴν χώραν ταύτην ὑπῆρχον ὠραῖαι πόλεις, οἱ

ἀγροὶ ἦσαν καλῶς καλλιεργημένοι, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἦσαν πολὺ προωδευμένοι. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἀραβας κατακτητὰς τῆς χώρας, οἱ ὁποῖοι πάλιν τὸν εἶχον παραλάβει ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Εἰς τὴν Κορδοὺν καὶ τὴν Γρενάδαν ὑπῆρχον ἐξαιρετὰ οἰκοδομήματα, παλάτια καὶ τεμένη (τζαμιά). Ἀξιοθαύμαστα ἰδίως ἦσαν ἡ Ἀλάμβρα καὶ τὸ Ἀλκάζαρ. Εἰς τὰς

Ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν του (βυζαντινὴ μικρογραφία). πόλεις αὐτὰς ὑπῆρχον βιβλιοθήκαι, πανεπιστήμια καὶ ἐκαλλιεργοῦντο μὲ ζῆλον αἱ ἐπιστῆμαι, τὰς ὁποίας οἱ Ἀραβες εἶχον μάθει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας (βλ. ἄνωτ. σ. 18). Ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν διὰ τῶν Ἀράβων μετεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλαὶ γνώσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐδημιουργήθησαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ ἐπιστῆμαι.

Πολὺ ἀξιόλογος εἶναι ἡ Ἀραβικὴ τέχνη. Τὰ ὠραιότατα ὅμως οἰκοδομήματά των, παλάτια καὶ τεμένη, δεικνύουν φανερὰ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Τὰ Ἀραβικὰ τεμένη εἶναι κτισμένα κατὰ τὸ σχέδιον τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, καὶ στεγάζονται δι' ἑνὸς μεγάλου τρούλλου, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

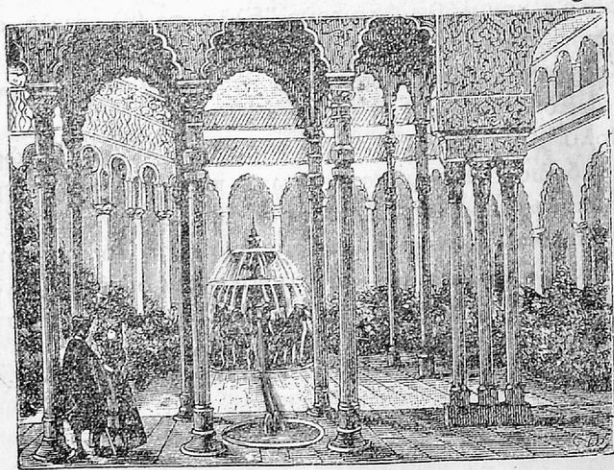
Βυζαντινή διακόσμησης (ἀπὸ μικρογραφίαν).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ δὺνάμις τοῦ Βυζαντίου (περὶ τὸ 1000).

Οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔδωκαν μὲ τὰς νίκας αὐτῶν εἰς τὸ Κράτος τόσον μεγάλην ἑκτασιν, ὅσην οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχε μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ. Ἡ χώρα, ἡ ὁποία ἀνήκεν εἰς τὴν

Ἡ Ἀλάμβρα τῆς Γρενάδης.

Αὐτοκρατορίαν ἐξετείνετο ἀπὸ τὸν Δούναβιν ποταμὸν ἕως τὴν Συρίαν, ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν ἕως τὴν Κασπίαν θά-

λασσαν, ἕως τοὺς ποταμοὺς Τίγρητα καὶ Εὐφράτην.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διὰ τῆς στιβαρᾶς διοικήσεως τῶν Αὐτοκρατόρων ἀπέκτησε τὸ Κράτος στερεάν συνοχὴν καὶ ἐνότητα. Εἰς τὰς ἀνακτωμένας χώρας διαδίδεται δραστηριῶς ἡ Ὁρθοδοξία, συστηματικῶς δὲ ἐπιδιώκεται ἀφομοίωσις τῶν κατοίκων. Εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν συμπληρῶνουν οἱ Αὐτοκράτορες τὸ πολεμικὸν αὐτῶν ἔργον διὰ συντόνου διπλωματικῆς ἐργασίας. Ὅλοι σχεδὸν οἱ παραμεθόριοι λαοὶ ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸ Ὁ ρ θ ό δ ο ξ ο ν κ ρ ά τ ο ς, καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπιρροή τοῦ Βυζαντίου ἔφθασεν εἰς τόσῃν μεγάλῃν δύναμιν, ὥστε περιέλαβε τότε εἰς τὴν σφαῖραν αὐτῆς ὅλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ὁ δὲ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐξηπλώθη εἰς ὁλόκληρον τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον καὶ εἰσεχώρησε μακρὰν εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀσίας.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὰ τέλη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἀκατάπαυστος ἦτο ὁ πόλεμος πρὸς τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας, ἀλλ' εἰς τὰ σπάνια διαλείμματα τοῦ ἀγῶνος οἱ δύο μεγάλοι λαοὶ διετήρουν καὶ σχέσεις ἀμοιβαίας ἐκτιμησεως. Ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἀράβων Β α γ δ ά τ η ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους «ὁ μαργαρίτης τῆς Ἀνατολῆς», μεγάλη καὶ λαμπρὰ εἰς πολιτισμὸν πόλις, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ πόλις τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, ἡ ὁποία προσεῖλκυσε μὲ τὴν λάμψιν αὐτῆς τὰ βλέμματα τῶν Χαλιφῶν καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν.

Αἰνῖκαι ἐναντίον τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας ἐξημέρωσαν χώρας Ἑλληνικάς, τὴν Συρίαν, τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, ἔφεραν εἰς αὐτὰς πάλιν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ὅπως καὶ εἰς ὅλους τοὺς περὶ τὸν Καύκασον λαοὺς. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔφθασαν ἀκτῖνες πολιτισμοῦ καὶ εἰς τοὺς πρὸς Β. τοῦ Εὐξείνου Πόντου κατεσκηνωμένους βαρβάρους. Ἡ δὲ κατατρόπωσις τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, τῶν «ἁθέων Ἀγαρηνῶν» ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Α' καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἡλευθέρωσε τὰς θαλάσσας καὶ ἐκαθάρισεν αὐτὰς ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Κορανίου.

Οἱ Βούλγαροι.

Εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνήμερος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἦσαν οἱ Βούλγαροι. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν ἀγρίων ἡγεμόνων αὐτῶν (ἀπὸ τὸν 7 αἰῶνα) ἕως τοὺς χρόνους τοῦ Σαμουήλ δὲν εἶχον παύσει τὰς φρικτὰς ἐπιδρομὰς τῶν. Μὲ τὸν καιρὸν ἀπέκτησαν μεγάλας φιλοδοξίας, ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Συμεὼν εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ συνέλαβε μεγάλα σχέδια. Δὲν ἠρκέσθη εἰς τὸν τίτλον κνιάζ (ἡγεμὼν), ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων», καὶ ὠνειροπόλει τὴν τῶν Ρωμαίων ἀρχήν». Δὲν κατῴρθωσεν ὅμως τοὺς σκοποὺς του, ὡς γνωρίζομεν, οὔτε ὁ Συμεὼν, οὔτε ὁ Σαμουήλ μετὰ ἓνα αἶψα. Ἡ ἀποτυχία αὐτῶν δεικνύει ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν ἦσαν προωρισμένοι νὰ λάβουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Χερσονήσου. Οἱ Βούλγαροι ἐνίκηθησαν, διότι ἦσαν ἡμιβάρβαροι. Ἄν παραβάλωμεν τὰ δύο κράτη, θὰ εὕρωμεν παντοῦ τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸ παλαιότερον. Ἡ διοίκησις εἰς τὸ Βυζάντιον ἐξησφάλισε τὴν τάξιν. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἄλλο θεμέλιον τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Πρὸ παντὸς ὅμως εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἢ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων ἦτο καταφανεστάτη. Οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον πραγματικὸν στρατόν. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον δημιουργήσει γενναίους στρατοὺς, ἐγνώριζον τὴν στρατηγικὴν καὶ πολιορκητικὴν τέχνην. Οὐδέποτε κατῴρθωσεν ὁ Σαμουήλ νὰ νικήσῃ ἐκ παρατάξεως τὸν Βυζαντινὸν στρατόν (Ρ α μ π ὡ, ἐπιφανὲς Γάλλος ἱστορικός).

Εἰς τὰς ὀρεινὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνων, ἡ πόλις Ἀχρίς, ἐκεῖ ἦτο ἡ ἄουλα (αὐλή), ὅπως ὠνόμαζον τὰ βασιλεία τῶν. Εἰς τὰ παλάτια τῶν ἐπροσπάθουν μὲ βάρβαρον χλιδὴν νὰ μιμοῦνται τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς Ἑλληνικῆς αὐλῆς, οἱ μεγιστᾶνες τῆς Βουλγαρίας ἔστελλον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς υἱοὺς τῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν. Ἐν τούτοις, καὶ ὅταν κατεκτήθῃ καὶ ἔγινεν ἡ χώρα αὕτη Ἑλληνική, οἱ Βούλγαροι ἔμειναν κατὰ βάθος ἀπολίτιστοι. Οἱ Ἕλληνες εὐπατρίδαι, οἱ ὅποιοι ἐπήγαιναν

ὡς ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἀνώτατοι λειτουργοὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἐθεώρουν δυστυχίαν τὴν ἐκεῖ διαμονὴν των καὶ μὲ πόθον ἐνθυμοῦνται τὸν ἐξηυγενισμένον βίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἴδου τί λέγει εἰς Βυζαντινὸς κληρικός, ὁ ὁποῖος εἶχε σταλῇ τότε εἰς Βουλγαρίαν ὡς ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς : « Ἀκόμη δὲν εἶχον φθάσει εἰς τὴν Ἀχρίδα, καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ δυστυχὴς ἐπόθησα. Εἶμαι ἄξιος κατακρίσεως, διότι συναναστρέφομαι μετὰ ταῦτα τέρατα. Εὕρισκόμενος τόσον καιρὸν μακρὰν ἀπὸ τὰς χώρας τῆς σοφίας εἰς τὴν κοιλάδα αὐτὴν τοῦ κλαυθμῶνος, ἐμέθυσα καὶ ἐγὼ ἀπὸ ἀμουσίαν καὶ σύντροφον ἔχω τώρα τὴν ἀγροικίαν».

Οἱ Τουρκικοὶ λαοί.

Ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶχον περάσει πρὸ αἰώνων οἱ Οὐννοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀβαροι, ἦλθον μετ' αὐτοὺς εἰς τὸν Δούναβιν καὶ δύο ἄλλοι Τουρκικοὶ λαοί, οἱ Πετσενέγοι καὶ οἱ Χαζαροί. Οἱ πρῶτοι ἐγκατεστάθησαν πρὸς Β. τοῦ κάτω Δουνάβως. Ἦσαν φρικῶδεις βάρβαροι, πολὺ συχνὰ ἔκαμναν ἐπιδρομὰς καὶ ἠρῆμωναν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ τοὺς ἐκράτουν εἰς ὑποταγὴν. Ἀνατολικώτερον πρὸς Βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐγκατεστάθησαν οἱ Χαζαροί, κάπως πολιτισμένοι, διότι ἐξημερώθησαν μετὰ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τὸν 12 ὅμως αἰῶνα δὲν ἀναφέρονται οὔτε ὀλυστρικὸς λαὸς τῶν Πετσενέγων, οὔτε ὁ ἐξημερωμένος τῶν Χαζάρων. Τὸ ἐναντίον, ἡ ἱστορία, ἰδίως ἡ Εὐρωπαϊκὴ, ὁμιλεῖ ἕως σήμερον δι' ἓνα ἄλλον Τουρκικὸν λαόν, τοὺς γνωστοὺς ἤδη εἰς ἡμᾶς Οὐγγυροὺς, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν τελευταῖοι (900) καὶ εἶναι ὁ μόνος ἐκχριστιανισθεὶς Τουρκικὸς λαός. Οἱ Οὐγγροι ἢ Μαγυάροι, ὅπως ὀνομάζουν ἑαυτοὺς, ἔγιναν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐμφανίσεώς των ὁ τρόμος τῆς Εὐρώπης, ἔκαμναν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας· οἱ Αὐτοκράτορες ἐφοβήθησαν τὴν ἀγρίαν ὁρμὴν των. Ἡ Βυζαντινὴ διπλωματία προσεπάθησε νὰ τοὺς καθυποτάξῃ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ· εἰς τὸ τέλος προσῆλθον εἰς τὸ Καθο-

λικὸν δόγμα, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης καὶ ἀνεμίχθησαν περισσότερον μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν παρὰ μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' ἀρχὰς ὁμῶς ἡ Οὐγγαρία ἔκαμε τὰς πρώτας προόδους ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ Ρῶσοι.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἐπροσπάθησαν νὰ κατακτήσουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, εἰς μεγαλύτερας σχέσεις μὲ αὐτὴν ἦλθον οἱ Ρῶς, ὅπως ἀπεκλήθησαν κατόπιν. Ἀπὸ τὸν 9 ἕως τὸν 11 αἰῶνα οἱ Ρῶς ἡ Βάραγγοι ἐπεχείρησαν πέντε φοβεράς ἐκστρατείας, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ μεγάλη πρωτεύουσα τῶν Ἑλλήνων, ἡ πόλις τῶν Αὐτοκρατόρων, ἡ Τσαργράδ, ὅπως τὴν ὠνόμαζον, διαρκῶς προσεῖλκυεν αὐτοὺς καὶ ἦτο ὀνομαστὴ εἰς τὰ δημῶδη ἔθματα τῶν. Ἐκτὸς τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν πολεμιστῶν, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο εἰς τὴν Πόλιν διὰ νὰ ζητήσουν τύχην, συχνὰ οἱ ἄρχοντες τῶν Ρῶς ἔστελλον πρεσβείας πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας. Κατὰ τὰ μέσα δὲ τοῦ 10 αἰῶνος, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἦλθεν εἰς τὸ Τσαργράδ ἡ ἀρχόντισσά των Ὁλγα, διὰ νὰ λάβῃ τὸ βάπτισμα. Εἰς τὰ Βυζαντινὰ παλάτια ἐγίνε δεκτὴ ἡ ἀρχόντισσα τῶν Ρῶσων Ὁλγα μὲ μεγάλας τιμὰς.

Ὁ ἔγγονος τῆς Ὁλγας Βλαδίμιρ ὁ ἐβάπτισε τὸ 1000 τὸν λαόν του εἰς τὸ Κίεβον. «Ὁ Βλαδίμηρος ἠρώτησε τοὺς βογιάρους του (μεγιστᾶνας) καὶ οἱ βογιάροι τοῦ εἶπον νὰ δεχθῇ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων». Διότι οἱ πρέσβεις, οἱ ὅποιοι ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διηγήθησαν ὅτι οἱ Ἕλληνες τοὺς ὠδήγησαν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ὅτι πουθενὰ εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶδον παρομοίαν ὠραιότητα. «Ἐκεῖ ὁ Θεός, ἔλεγον, κατοικεῖ μὲ τοὺς ἀνθρώπους» (κατὰ παλαιὰν Ρωσικὴν διήγησιν). Ὁ υἱὸς τοῦ Βλαδιμίρου Γιαροσλάβος ὁ Μέγας (1050) ἐξηκολούθησε τὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον, πληθὸς δ' Ἑλλήνων μοναχῶν καὶ λογίων ἐπήγαινον τότε εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὅποion ἦτο ἡ παλαιά, ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῶν Ρῶσων. Ἕλληνες τεχνῖται ἔκτιζον καὶ ἐζωγράφιζον

τὰς ἐκκλησίας τοῦ Κιέβου, Ἕλληνες ἱερεῖς ἐλειτούργουν εἰς αὐτάς. Τὸ Κίεβον εἶχε καὶ αὐτὸ Ἀγίαν Σοφίαν. «Ἡ Ρωσία ἐγένεν ἐν εἶδος ἀποικίας τοῦ Βυζαντίου, ὁ πρῶτος πνευματικὸς αὐτοῦ δοῦλος. Οἱ Ρῶσοι μητροπολίται ἦσαν Ἕλληνες. Οἱ Ρῶσοι ἡγεμόνες ἡχάριστοῦντο νὰ νυμφεύωνται Ἑλληνίδας. Τὰ σχολεῖα ἰδρύθησαν ἀπὸ Ἕλληνας κατὰ τὸ Βυζαντινὸν ὑπόδειγμα. Ἐπὶ δύο αἰῶνας ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Ρωσία διέτηρσαν στενὰς σχέσεις ἐμπορίου, θρησκείας, τεχνῶν. Τὸ Βυζάντιον ἀπετύπωσεν εἰς τὰ ἔθιμα, τὸν χαρακτήρα, τὰς κλίσεις τῶν Ρώσων, σφραγίδα, τὴν ὁποίαν ἀκόμη καὶ σήμερον δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν» (Μ π ω λ ι ἐ—Ραμπώ).

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἐξηρτάτο ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον διώριζε τὸν μητροπολίτην Κιέβου καὶ τὸν ἀπέστελλεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἡ τέχνη, ἡ λογοτεχνία, ὅλος ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰσεχώρησε βαθύτατα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ καὶ ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς αὐτόν. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἡ Ρωσία ἡδξήθη καὶ ἐγένεε μεγάλη.

Οἱ ὑποτελεῖς λαοί.

Πολλοὶ λαοὶ ἀνεγνώριζον ὡς κυρίαρχον τὸν Ἕλληνα Βασιλέα, ἡχάριστοῦντο νὰ εἶναι ὑποτελεῖς καὶ νὰ λέγωνται ὁ οὐλοῖ αὐτοῦ, ἄλλοι ἐπλήρωνον φόρον, ἄλλοι παρεῖχον στρατὸν ἢ πλοῖα. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀνελάμβανε τὴν ἡθικὴν προστασίαν αὐτῶν ἀποστέλλων εἰς τὰς χώρας τῶν ἱεραποστόλους, προσέτι καὶ τὴν πραγματικὴν προστασίαν αὐτῶν διὰ τῶν στρατῶν καὶ τῶν στόλων του. Τὰ ὑποτελεῖ κράτη ταῦτα ἦσαν σχεδὸν ὅλα παραμεθόρια. Ἡ σοφωτάτη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων εἶχε διοργανώσει αὐτὰ ὡς μίαν ἀμυντικὴν ζώνην, ἡ ὁποία περιεζώννε τὸ Κράτος καὶ ἐπροφύλαττεν αὐτὸ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων. Τὰ ὑποτελεῖ αὐτὰ κράτη ἦσαν ἅφ' ἑνὸς προπύργιον ἐναντίον τῆς βαρβαρότητος, ἅφ'

έτέρου κέντρα πρὸς ἀκτινοβολήσιν πέραν αὐτῶν τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπιρροῆς τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Καυκάσιοι.

Εἰς τὴν Ἀσίαν εἶχε πολυαριθμούς λαοὺς ὑποτελεῖς ἢ Αὐτοκρατορία. Πρὸς Νότον διάφοροι Ἀραβες ἐμίραι (ἀνεξάρτητοι ἀρχηγοὶ ἀραβικῶν κρατιδίων), πρὸς Βορρᾶν οἱ ἡγεμόνες τῶν ἀναριθμῆτων λαῶν τοῦ Καυκάσου (Ἰβήρων, Ἀλβανῶν κλπ.) ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος.

Ὁ σπουδαιότερος ὑποτελὴς εἰς τὸ Βυζάντιον λαὸς ἦσαν οἱ Ἀρμένιοι. Ἡ χώρα αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε δυστοχῆς, διότι ἦτο ἐνοφηνωμένη μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ Περσικοῦ, ἔπειτα τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους, καὶ πότε ἐπιπτε εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἑνός, πότε εἰς τοῦ ἄλλου. Μετὰ τὰς νίκας τοῦ Βασιλείου Β' ἡ Ἀρμενία ἐγένεν ἐξάρτημα τῆς Αὐτοκρατορίας, μέχρι δὲ τοσούτου βαθμοῦ ἐξελληνίσθησαν οἱ Ἀρμένιοι, ὥστε πολλάκις κατέλαβον ὑψίστας θέσεις εἰς τὸ κράτος. Ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰσεχώρησε βαθύτατα εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ὁ βίος αὐτῆς, πολιτικὸς καὶ ἰδιωτικὸς, συνεδέθη στενῶτατα μὲ τὸν Ἑλληνικόν.

Ἡ Χερσὼν.

Εἰς τὰς Βορείους ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου πόντου, εἰς τὴν Κριμαίαν, ἤκμαζε κατὰ τὸν 10 αἰῶνα ἡ Χερσὼν, (ὅπου εἶναι ἡ σημερινὴ Σεβαστούπολις). Μὲ τὴν περιοχὴν αὐτῆς ἡ Χερσὼν ἀπετέλει τὴν 10 αἰῶνα θέμα, δηλαδὴ ἐπαρχίαν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ πλουσία ἐκείνη πόλις ἔχει ἐνδοξὸν ἱστορίαν, ὑπῆρξε τότε τὸ κέντρον μεγάλου ἐμπορίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς Χαζαρίας μὲ τοὺς πολυαριθμούς βαρβάρους τῶν Σκυθικῶν χωρῶν, καὶ προσέτι τὸ κέντρον λαμπροτάτου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ μακρινὴ ἐκείνη Ἑλληνικὴ χώρα περιεβάλλετο ἀπὸ λαοὺς ἀπολιτίστους καὶ ἡ Χερσὼν ἔρριπτεν ἀκτῖνας ἐξημερώσεως εἰς τὸν πέριξ αὐτῆς ὠκεανὸν τῆς βαρβαρότητας.

Οἱ Νότιοι Σλάβοι.

Πρὸς Δυσμὰς τῆς Χερσῶνος ἦσαν οἱ ἄγριοι Πετσενέγοι, πέραν τούτων πρὸς Βορρᾶν οἱ τελευταῖοι ἐπιδρομεῖς οἱ Οὐγγροι, νοτιώτερον ἦσαν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Κροάται ἐκ χριστιανισμένοι καὶ ἐξημερωμένοι διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ Σέρβοι οὗτοι, οἱ Κροάται καὶ ἄλλοι μικρότεροι λαοί, εἶναι οἱ σήμερον λεγόμενοι Γιοσυγκοσλάβοι (Νότιοι Σλάβοι). Κατὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' προσηρτήθησαν εἰς τὸ Κράτος ἡ Σερβία καὶ ἡ Κροατία. Τοιουτοτρόπως τὰ σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας ἔφθασαν ἕως τὸν Ἄνω Δούναβιν καὶ οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ ἐκυβέρνην ἕως τὰ σύνορα τῆς Οὐγγαρίας.

Ἡ Ἑνετία.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον αἱ τύχαι τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας ἦσαν συνδεδεμέναι μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἑνετοὶ διεκήρυττον, ὅτι θέλουν νὰ εἶναι «δ ο ὕ λ ο ι» τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων.

Ἡ Ἑνετία κατὰ τὸν 10 αἰῶνα, καὶ πολὺ ὕστερότερα ἀκόμη, ἦτο πόλις σχεδὸν Ἑλληνική. Οἱ δόγαι (δοῦκες) καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐνεδύοντο κατὰ τὸν Βυζαντινὸν τρόπον, εἰς τὴν αὐλὴν τῶν ἐμιμοῦντο πιστῶς τὸ Παλάτιον τῶν Ἑλλήνων βασιλέων, οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἑνετίας ἐσπούδαζον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αἱ Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, τὰς ὁποίας ἐπεζήτουν οἱ δόγαι ὡς συζύγους, εἰσῆγαγον εἰς τὴν πόλιν τῶν τεναγῶν λεπτότητας τοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἄγνωστοι ἀκόμη εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ πολιτισμός, ἡ τέχνη, τὰ ἔθιμα τὰ Ἑλληνικὰ ἐπικρατοῦν τελείως εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἔγινε δὲ καὶ αὕτη, ὅπως καὶ τὸ Κίεβον τῶν Ρώσων, μία μικρὰ Κωνσταντινούπολις. Ἀκόμη καὶ σήμερον στολίζουν τὴν Ἑνετίαν μεγαλοπρεπῆ Βυζαντινὰ μνημεῖα· τὸ ὠραιότερον εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Μάρκου, τοῦ προστάτου τῆς Δημοκρατίας. «Ἐκ τῆς σχέσεως μὲ τὸ Βυζάντιον ἡ Ἑνετία εἶχε γίνεαι πόλις καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνική. Αἱ Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, αἱ ὁποῖαι ἐνυμφέοντο ἄρχοντας τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας ἐξέπληττον τοὺς συγχρόνους τῶν

τοῦ 11 αἰῶνος μὲ τὰ ἀρώματα, τὰ ὅποια μετεχειρίζοντο, μὲ τὰ χειρόκτια, τὰ ὅποια ἐφόρουν εἰς τὰς χεῖρας, μὲ τὰ χρυσᾶ πειρούνια, τὰ ὅποια εἶχον διὰ νὰ τρώγουν».
(Ντρίλ, διάσημος Γάλλος Βυζαντινολόγος).

Οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἰταλίας.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ Ἰταλία ἦτο διαμοιρασμένη μεταξὺ πολλῶν λαῶν. Οἱ παλαιοὶ κατακτηταί, οἱ Λομβαρδοὶ εἶχον, σχηματίσει πολλὰ κρατίδια. Κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον συνεκροτήθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἑμπορικαὶ δημοκρατίαι, τῆς Νεαπόλεως, τῆς Ἀμάλφης, ἀργότερα τῆς Γενούης, ὅμοιαι πρὸς τὴν Ἑνετικὴν, ἀλλ' ἀσθενέστεραι. Καὶ αἱ Ἰταλικά αὗται δημοκρατίαι, ὅπως καὶ διάφοροι Λομβαρδοὶ ἡγεμόνες, εἰσέρχονται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς.

Γενικῶς ὅμως οἱ Λομβαρδοὶ ἦσαν ἀντίπαλοι, ὥς καὶ τὸ ἀνεξάρτητον παπικὸν κράτος. Ἰσχυροὶ δὲ πολέμιοι τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἦσαν ἰδίως οἱ Ἀραβες (τὸν 9 αἰῶνα), ἔπειτα οἱ Νορμανδοὶ καὶ τέλος οἱ Γερμανοί.

Ἡ Βυζαντινὴ κυριαρχία εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Λομβαρδοὶ καὶ ὁ Πάπας ἐπεκτείνοντες διαρκῶς τὰ κράτη αὐτῶν καὶ ἐκτοπίζοντες τοὺς Βυζαντινοὺς, εἶχον περιορίσει τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν, εἰς τὰ Νότια τῆς Χερσονήσου. Τὸ Βυζαντινὸν θέμα τῆς Ἰταλίας εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Βάριν καὶ ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἑνα στρατιωτικὸν διοικητὴν, ὃ ὅποιος ἐλέγετο κατεπάνω (ἀπὸ τὴν λέξιν αὐτὴν προῆλθεν ἡ Φραγκικὴ λέξις καπετάνιος).

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Εἰκονομαχίας, ἀπὸ τὸν 8 αἰῶνα, εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἰταλίας. Διότι τότε κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ Ἕλληνες λόγιοι, ἰδίως μοναχοί, ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τῶν Εἰκονομάχων. Ὁ ἰδικὸς μας λόγιος Σπυρίδων Ζαμπέλιος λέγει τὰ ἑξῆς: «Τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἀναθάλλουσιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὃ ἐγγῶριος κλῆρος φιλογραμματοῖ, αἱ Ἐκκλησίαι ἡχολο-

γοῦσιν Ἑλληνικὰς ψαλμωδίας, τὰ σχολεῖα γέμουσι μαθητῶν. Τὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἡγουμενικὰς ἔδρας τῆς Ἰταλίας, ἐφ' ὧν ἐκάθισαν πρότερον ἄνδρες ἀγράμματοι, σεμνύνουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος σοφοὶ ἢ Ἕλληνες τὸ γένος ἢ Ἑλληνίζοντες. Τὰ σπέρματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ πίπτουσιν αὖθις εἰς εὐγονον γῆν, καρποφοροῦν. Δευτέραν φοράν μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, ἡ Ἑλληνικὴ φιλομάθεια καθωραῖζει τὴν Ρώμην, προκαλεῖ τῆς διανοίας τὴν ἀναπτέρωσιν.

Ἰδίως ὁμοῦς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν 10 αἰῶνα, ἐστερεώθη εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ Βυζαντινὴ ἐπίδρασις. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἐμάχοντο εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ εἰς τὸν Δούναβιν, δὲν ἔπαυον ν' ἀγωνίζονται συγχρόνως εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον ὅλων τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι

εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς χώρας αὐτῆς. Ἦσαν δὲ πολλοὶ οἱ ἐπιδρομεῖς, Λομβαρδοί, Ἀραβες, Νορμανδοί, Γερμανοί. Ἐν ἀπὸ τὰ λαμπρότερα ἔργα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶναι ἡ ἀναστήλωσις τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον. Οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς κατάρθωσαν ν' ἀνακτήσουν καὶ νὰ διατηρήσουν ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας

Ὁ Χριστὸς στεφανώνει τὸν ρήγα τῶν Νορμανδῶν Ρογήρον (ψηφιδωτὸν εἰς τὸ Παλέρμον). «Ρογήριος ρήξ. Ἰησοῦς Χριστὸς».

τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ ἐκτείνουσαν τὴν κυριαρχίαν τῶν ἕως τὰς πύλας τῆς Ρώμης. «Κατέκτησαν, λέγει ὁ Ντίλ, τὴν Ἰταλίαν διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διὰ τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων, τῆς θρησκείας, τόσον τελείως, ὅσον εἶχε κατορθώσει τοῦτο πρὸ δεκαπέντε αἰώνων ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός. Τόσον βαθέως ἐπέδρασεν εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἐκείνην Ἑλλάδα, ὥστε ἕως τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνος, διετήρησε μ' εὐλάβειαν ὁ τόπος ἐκεῖνος τὴν ἀνάμνησιν καὶ τὰ λείψανα τοῦ ὑψηλοτέρου βίου, τὸν ὅποιον εἶχε φέρει τὸ Βυζάντιον».

Ἡ Νότιος πρὸς παντὸς Ἰταλία (ἡ Ἀπουλία καὶ ἡ Καλαβρία) ἔμειναν ἐπὶ πολὺν χρόνον «καθ' ὀλοκληρίαν Ἑλληνικαὶ καὶ κατὰ τὴν καρδίαν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὰ ἔθιμα» (Λένορμαν). Τὰ πολυάριθμα Ἑλληνικὰ μοναστήρια (περὶ τὰ 200) εἶναι καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα λαμπρὰ κέντρα Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τέχνης. Καὶ σήμερον εἰς κάθε βῆμα, εἰς τὴν Κάτω ἰδίως Ἰταλίαν, συναντῶμεν ζωηρότατα τὰ ἔχνη τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀπετυπώθη ἰδίως εἰς τὰ ὠραῖα Βυζαντινὰ μνημεῖα. Εἰς μερικὰς δὲ γωνίας τῆς Νοτίου Ἰταλίας διατηρεῖται ἀκόμη ἕως σήμερον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ἡ ἐπίδρασις εἰς τοὺς κατακτητάς.

Ὅλοι οἱ βάρβαροι κατακτηταὶ τῆς Ἰταλίας ἐφιλοτιμήθησαν νὰ μιμηθοῦν τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμόν. Οἱ Λομβαρδοὶ ἡγεμόνες ἔζων ὡς Βυζαντινοὶ μεγιστάνες, ἀκόμη καὶ οἱ Ἀραβες κατακτηταὶ τῆς Σικελίας ἐδέχθησαν τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἀνωτέρου ἐκείνου πολιτισμοῦ. Πολὺ δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐξήσκησε τὸ Βυζάντιον εἰς τοὺς Νορμανδοὺς κατακτητάς. Τὸ ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθὲν Νορμανδικὸν βασιλεῖον, τὸ ὅποιον ἦτο φοβερὸς ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, διωργανώθη κατὰ τὸ Βυζαντινὸν ὑπόδειγμα. Οἱ Νορμανδοὶ βασιλεῖς διετήρουν εἰς τὸ Παλέριον, τὴν ἀρχαίαν Πάνορμον τῆς Σικελίας, λαμπροτάτην αὐλὴν, ἡ ὁποία ἐνθούμιζε τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου, οἱ εὐγενεῖς νέοι ἐξεπαιδεύοντο μὲ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὠμίλουν καὶ ἔγραφον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Τόσον μεγάλη ἦτο ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης. Ἀνθίστατο ὅμως ἡ Δύσις εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς. Κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἀντιμετώπους δύο μεγάλας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὁ Πάπας καὶ ἡ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Ὁ Πάπας. Τὸ Ὅριστικὸν σχίσμα.

Οἱ Ἕλληνες κυβερνῆται ἐδείχθησαν πάντοτε διαλλακτικοὶ πρὸς τὴν Παπικὴν Ρώμην, καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου Φωτίου οἱ Αὐτοκράτορες ἔκαμαν πολλὰς ἀποπειράς νὰ συνδιαλλαγοῦν μετὰ τὴν Ρώμην. Οἱ πάπαι ὅμως δὲν εἶχον ἄλλην σκέψιν εἰς τὸν νοῦν παρὰ πῶς νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου), ἀνῆλθεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος, ἀνὴρ σπανίας ἀρετῆς, ἀλλὰ πολὺ ἰσχυρογνώμων. Οἱ πάπαι ἐξηκολούθουν νὰ φέρωνται ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, συνεργοῦντες εἰς τὸν διηνεκῇ πόλεμον, τὸν ὁποῖον ὑφίστατο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τοὺς Λομβαρδοὺς, τοὺς Νορμανδοὺς, τοὺς Γερμανοὺς. Μετὰ τὴν κατάλυσιν δὲ τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐξεδίωξαν τὸν Ἑλληνικὸν κλῆρον καὶ τὸν ἀντικατέστησαν δι' ἰδιοῦτων. Συγχρόνως ἐζήτησαν πάντοτε νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ σχέσεις λοιπὸν κατ' ἀνάγκην διεκόπησαν, καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα, τὸ ὁποῖον εἶχον προσπαθήσει οἱ Αὐτοκράτορες ν' ἀποφύγουν ἔγινεν ὁριστικὸν (1054). Ἡ ρήξις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἔφερε μεγάλα ἱστορικὰ ἀποτελέσματα, διότι κατέστησε μεγαλύτερον τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ἀνατολικοὶ εἶναι οἱ Ὀρθόδοξοι, Δυτικοὶ οἱ παπικοί, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ Καθολικοί. Πρὸ τοῦ σχίσματος ἡ Ἐκκλησία ἦτο μία καὶ ἐλέγετο Ὀρθόδοξος καθολική, κατόπιν περιωρίσθησαν αἱ ἑννοιαί, καὶ ἑκάτερα Ἐκκλησία ἐκράτησεν

ἰδιαίτερον ὄνομα· τοιοῦτοτρόπως δύο κόσμοι ἐντελῶς διαφορετικοὶ ἐγείρονται ἀντιμέτωποι ἡ Ἑλληνικὴ ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Φραγκικὴ Δύσις, οἱ ὅποιοι δὲν θ' ἀργήσουν νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν.

Τὸ Γερμανικὸν κράτος.

Ὁ ἄλλος ὠργανωμένος ἐχθρὸς εἶναι οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Δύσεως, οἱ Γερμανοί. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς νέας Αὐτοκρατορίας Ὁθων ὁ Α' ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς νὰ συνάψῃ φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατῴρθωσεν νὰ λάβῃ διὰ τὸν υἱὸν του σύζυγον Βυζαντινὴν ἡγεμονίδα. Καὶ οὕτω μία Ἑλληνίς, ἡ Θεοφανώ, ἐκάθισεν εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γερμανίας ὡς σύζυγος τοῦ Ὁθωνος τοῦ Β'. Τὸ συνοικέσιον ὅμως δὲν ἐπέφερε συμφιλίωσιν, διότι οἱ Γερμανοὶ αὐτοκράτορες ἐσκέπτοντο πάντοτε πῶς θὰ ἥρπαζον τὰς Ἑλληνικὰς κτήσεις τῆς Ἰταλίας.

Ἀλλ' ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι Βυζαντιναὶ ἡγεμονίδες, αἱ ὁποῖαι ἐπῆγαν εἰς αὐτὰς βαρβάρων ἡγεμόνων, ἔφερε καὶ ἡ Θεοφανώ εἰς τὴν βάρβαρον αὐλὴν τῆς Γερμανίας τὴν ἐξημέρῳσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν συνώδευσαν κληρικοὶ καὶ λόγιοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι εἰργάσθησαν νὰ διαδώσουν τὰ Ἑλληνικὰ ἔθιμα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Δύσις.

Ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Δύσιν εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ ἐνωρὶς ἤδη, ἀπὸ τὸν δοναῖωνα. Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Δυτικὰς χώρας εὐρίσκομεν ἀπὸ τότε διεσπαρμένους Ἕλληνας ἐμπόρους καὶ ἀποίκους, τὰ ἔχνη δὲ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ὅχι μόνον εἰς τὰς παραλίους χώρας τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, καὶ εἰς τὰς παραρρηνεῖους ἀκόμῃ χώρας. Αἱ Ἑλληνικαὶ αὐταὶ ἐμπορικαὶ ἀποικίαι ἔδωκαν ἀκμὴν εἰς τὰς Λατινικὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης, ἰδίως εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὸ Βορδῶ, τὴν Λυών, καὶ διέδωκαν εἰς τὴν Δύσιν τὴν τέχνην, τὰς ἰδέας, τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου. «Οἱ Ἕλληνες,

λέγει ὁ μέγας Ἑλληνας ἱστορικός Μακώλαιϋ, συνεπή-
γοντο εἰς τὰς ἀγοράς τοῦ Ναυβώνος καὶ τῆς Τολώσης
μετὰ τῶν ἀρωμάτων, τῶν μεταξωτῶν καὶ τῶν ἄλλων
ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς, θεωρίας τολμηρὰς καὶ
ἀγχίνοας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὅλως ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἀμα-
θεῖς Ἑσπερίους». Ἀργότερα, μετὰ τὸν 6 αἰῶνα, ἔγινεν
ἐντονωτέρα ἡ Βυζαντινὴ ἐπίδρασις. Διὰ δύο ὁδῶν ἰδίως
μετεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀκτῖνες τοῦ Βυζαντινοῦ
πολιτισμοῦ. Διὰ τῆς Ἰταλίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἐξελληνισθῇ
σχεδόν, ὥς εἶδομεν, καὶ διὰ τῆς Ἰσπανίας ὅπου ἤκμαζεν
ὁ Βυζαντινοαραβικὸς πολιτισμός.

Τὰ πολιτικὰ σύνορα τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας,
ἂν καὶ πολὺ εὐρέα, ἦσαν ὅμως πολὺ στενωτέρα ἀπὸ τὴν
ἐπέκτασιν τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς. Ἄλλοι λαοὶ εὐρίσκοντο
εἰς ἐκπολιτιστικὴν εἴτε ἠθικὴν ἐξάρτησιν, ἄλλοι ὑπὸ τὴν
πολιτικὴν αὐτῆς ἐπιρροήν. Οὐδεὶς δ' ἐξέφυγε τὴν ἐπίδρα-
σιν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς, καὶ ἡ ἠθικὴ κατάκτησις ὑπῆρξε
μεγαλυτέρα καὶ διαρκεστέρα ἀπὸ τὰς νίκας τῶν ὀπλων.
Καὶ οὕτω τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλ-
λάδος ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία καὶ ἐξάπλωσις τοῦ πολιτι-
σμοῦ αὐτῆς. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον
περὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπον
ὅλοι οἱ λαοὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε
τὸ θεμέλιον τοῦ πολιτισμένου βίου τῶν νεωτέρων λαῶν.

Ἐξαιρετὸν μικροτέχνημα ἀπὸ σμάλτων.

ΧΑΡΤΑΙ ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ

Διὰ τὴν ἱστορικογεωγραφικὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἕως τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν (11 αἰῶνα):

1) **Ὁ Χωρισμὸς τῆς μεγάλης Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.** (395 μ. Χ.) εἰς Δυτικὸν καὶ εἰς Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος.—Ἡ κάθετος γραμμὴ, εἰς τὸ μέσον περίπου, ἢ διερχομένη τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, δεικνύει τὰ σύνορα τῶν δύο κρατῶν. Μετὰ τὴν καταλυσιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους κατὰ τὸν 5 αἰῶνα ὑπὸ τῶν βερβάρων, τὸ Ἀνατολικόν, ἦτοι ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ἐξηκολούθησεν ἄκμᾶζῃ ἐπὶ 1000 ἀκόμη ἔτη.

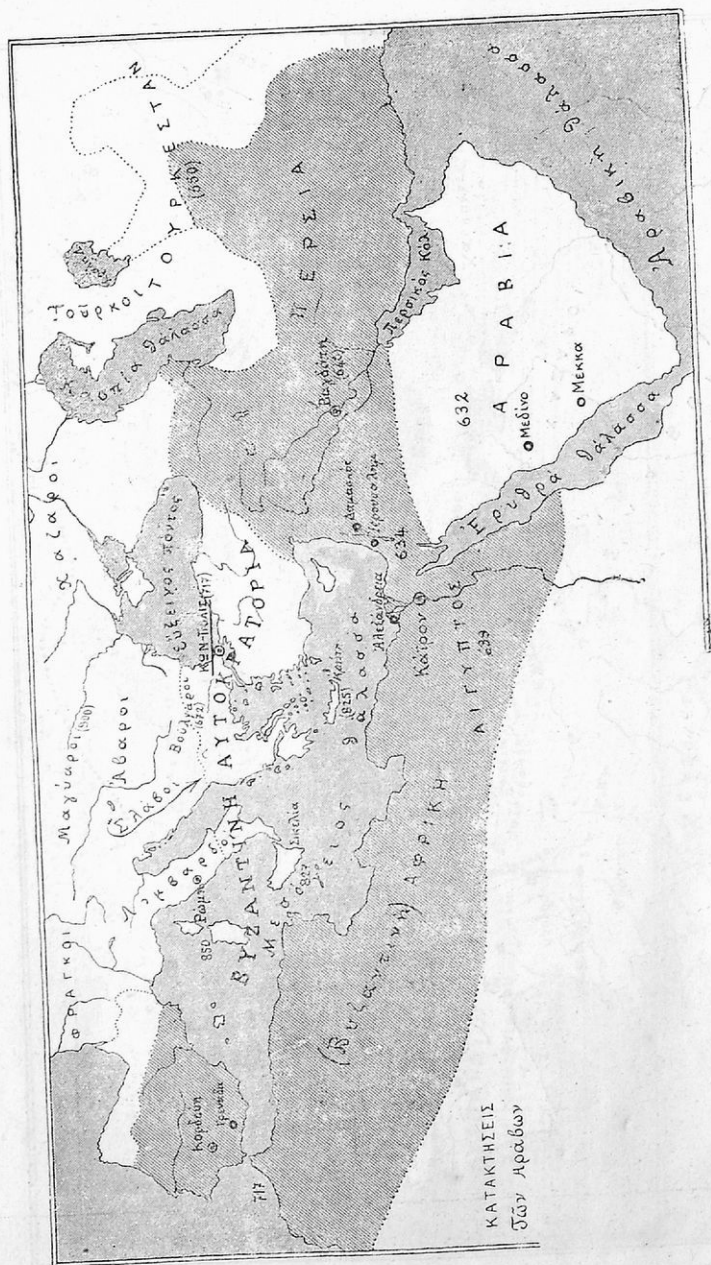
2) **Ἡ Αὐτοκρατορία ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.**—Μὲ τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τὴν μεγίστην ἑκτασιν αὐτῆς. Περιελάμβανε τότε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ὅλας σχεδὸν τὰς παρὰ τὴν Μεσόγειον χώρας, ἦτοι μέγα Μεσογειακὸν κράτος.

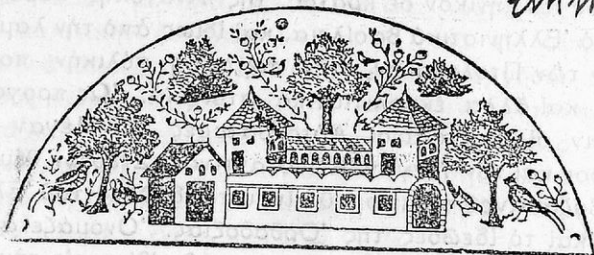
3) **Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ ἡ Εὐρώπη ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου** (τὰς ἀρχὰς τοῦ 7 αἰῶνος).—Ἡ γραμμὴ μὲ κοκκίδας περιλαμβάνει τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Μὲ τὰς ἐκστρατείας του ὁ Ἡράκλειος ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Πέρσας ὅλην τὴν Δυτικὴν Ἀσίαν ἕως τὸν Εὐφράτην ποταμὸν καὶ τὴν Παλαιστίνην.

4) **Ὁ Χριστιανικὸς κόσμος καὶ ὁ Μωαμεθανικὸς** (μετὰ τὰς κατακτήσεις τῶν Ἀράβων). Ὁ Μωαμεθανικὸς κόσμος ἔφθασεν εἰς μεγαλυτέραν ἑκτασιν ἀπὸ τὸν Χριστιανικόν. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατέχει πλὴν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Νότιον Ἰταλίαν.

5) **Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου Β'** (μετὰ τὰς νίκας αὐτοῦ, τὰς ἀρχὰς τοῦ 11 αἰῶνος).—Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἶχε τότε τὴν μεγίστην ἑκτασιν μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν.—Τὰ σπουδαιότερα θέματα, ἦτοι μεγάλαι ἐπαρχίαι (Θ.=Θέμα).

6) **Ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία** (κατὰ τὸν 10-11 αἰ.).

Βυζαντινή ἔπαυλις (ἀπὸ ψηφιδωτόν).

αἶθε γράξαι

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΒΙΟΣ

Εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς, ἥτοι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διοργάνωσις, αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατέχει περίλαμπρον θέσιν· ὑπῆρξεν ὁ μόνος πολιτισμὸς ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος τῆς ἐποχῆς τουδιὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐχρησίμευσε ὡς βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ὁ σημερινὸς ἡμῶν Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς. Εἶναι δὲ ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς

Βυζαντινὴ μικρογραφία (χειρόγραφον).

ἡ συνέχεια τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὡς διάδοχος τῆς Ρωμαϊκῆς, διετήρησεν εἰς τὴν πολιτείαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας Ρώ-

μης, ὡς Ἑλληνικὸν δὲ κράτος τῆς Ἀνατολῆς παρέλαβεν ἀπὸ τὰ Ἑλληνιστικὰ βασιλεια, καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν λαμπρὰν αὐλὴν τῶν Πτολεμαίων, τὴν πομπώδη αὐλικὴν πολυτέλειαν καὶ ἄλλα ἐκπολιτιστικὰ στοιχεῖα. Ὡς προγόνους τιμῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον. Στερεὸν θεμέλιον τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὀνομάζεται Βυζαντινὸς πολιτισμὸς, διότι διεμορφώθη ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον, ὅπως ὁ Ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς ὀνομάζεται καὶ Ἀλεξανδρινός, διότι ἡ λαμπροτέρα ἐκδήλωσίς του ἔγινεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Αἱ τρεῖς μεγάλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Κωνσταντινούπολις διεδέχθησαν ἀλλήλας χωρὶς διακοπὴν εἰς τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἕως τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνος.

Ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην

Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν «τῆς Ραβέννας». Οἱ μάγοι φέρουν δῶρα εἰς τὸν Χριστόν.

ἀκμὴν αὐτοῦ κατὰ τὰ 200 ἔτη, τὰ ὅποια διέρρευσαν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9 ἕως τὰ μέσα τοῦ 11 αἰῶνος (850—1050). Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν ἡ Αὐτοκρατορία διεξήγαγε ταῦτοχρόνως σκληροὺς ἀγῶνας εἰς τὸν Αἴμον, ἐπολέμει ἀδιαλείπτως σχεδὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, παντοῦ ἤγειρεν ὑπέρλαμπρα τρόπαια, καὶ ἔρριπτεν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Ἄν κα-

τώρθωσε τόσον μεγάλα ἔργα, ὀφείλει τοῦτο εἰς τὴν ἰσχυρὰν πολιτικὴν διοργάνωσιν αὐτῆς καὶ εἰς ὑψηλὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν δημιουργήσει. Διὰ τοῦτο πρὸς πλήρη κατανόησιν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἦτο διωργανωμένον τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἡ κοινωνία, ὅπως ἐπίσης εἰς ποίαν τελειότητα εἶχε φθάσει ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμός, ἰδίως τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι.

Τὸ κέντρον τοῦ δημοσίου βίου.

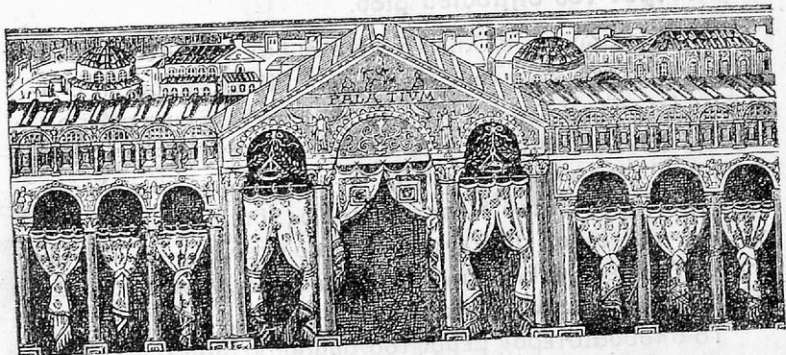
Ἡ Μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ εἴτε Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς Βυζαντινοὺς ἡ Βασίλειά των Ρωμαίων ἢ τὸ Ὀρθόδοξον κράτος.

Τὸ κράτος ἐκεῖνο ἦτο ἀπόλυτος μοναρχία, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἦτο ὁ «Ὀρθόδοξος βασιλεὺς». Ἡ πολιτικὴ δὲ αὐτοῦ διοργάνωσις, ὡς διεπλάσθη σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπετέλεσε συγκεντρωτικὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἔγινεν ὑπόδειγμα διὰ τὴν πολιτειακὴν συγκρότησιν τῶν σημερινῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ δημοσίου βίου τῶν Βυζαντινῶν ἦτο συγκεντρωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ διεξήγετο εἰς τὸ πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ Βοσπόρου μεγαλοπρεπέστατον τμήμα τῆς πόλεως. Ἐκεῖ ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, ὁλόκληρος συνοικία, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν διάφορα παλάτια, εἰς τὰ δημόσια ἰδρύματα, τὰ μεγάλα μνημεῖα τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐκεῖ εὕρισκοντο τὸ ἱερὸν παλάτιον, κατοικία τοῦ Αὐτοκράτορος, ἡ Ἁγία Σοφία, ἔδρα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ ἵππόδρομος τὸ κέντρον τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ οἱ τρεῖς πόλοι, περὶ τοὺς ὁποίους περιεστρέφετο ὁ πολιτικός, ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀργότερα ἀπὸ τὸν 12 αἰῶνα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν, οἱ Αὐτοκράτορες ἐγκατέλειψαν τὸ Μέγα παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὴν ἄκραν τοῦ Βοσπόρου καὶ ἔκτισαν παλάτια εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Βλαχερνῶν παρὰ τὸν Κεράτιον κόλπον.

Τὸ Ἱερὸν Παλάτιον.

Ἀφάνταστος ἦτο ἡ πολυτέλεια τοῦ Μεγάλου παλατίου καὶ ἰδίως τοῦ Ἱεροῦ παλατίου. Οἱ τοῖχοι καὶ αἱ ὀροφαὶ ἔλαμπον ἀπὸ τὰ ψηφιδωτά, τὰ ὁποῖα παρίστανον τὰς νίκας τῶν βασιλέων, τὸ ἔδαφος ἦτο στρωμένον μὲ πολυχρῶμα μάρμαρα, αἱ πύλαι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ μέταλλον μὲ σκαλιστὰς διακοσμήσεις. Βαρύτιμοι τάπητες καὶ παραπετάσματα ἐστόλιζον τὰ δωμάτια, αἱ αἵθουσαι

Μέρος Βυζαντινοῦ παλατίου (ψηφιδωτὸν τῆς Ραβέννας).

περιεῖχον «εἰς πλῆθος ἄργυρον, χρυσόν, πολυτίμους λίθους καὶ μαργαρίτας». Εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον εἶχεν ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν αὐτὴν αὐτοῦ, πολεμικὴν καὶ στρατιωτικὴν. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐκυβερνᾶτο ἡ Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία, ἐκεῖ εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα οἱ ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς οἰκουμένης.

Ὁ Αὐτοκράτωρ.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ «Ὁρθόδοξου Κράτους» εἶχεν ἐπίσημως τὰ ὀνόματα βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ. Ἦτο ὁ Ὁρθόδοξος βασιλεὺς, ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἰσχυρότατος, ἔχων καθήκον νὰ φυλάττῃ τὴν πίστιν καὶ νὰ διαίδῃ αὐτήν, ὅπως καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγ-

γραφα ἐτίτλοφορεῖτο «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων». Ὅλα ὅσα ἀνῆκον εἰς αὐτὸν ἦσαν ἱερά. Τὸ Παλάτιόν του ἦτο ἱερόν, ἡ ἐνδυμασία του ὁμοίαζε πολὺ μὲ τὴν ἱερατικὴν, ἡ ἐξωτερικὴ χλαμὺς αὐτοῦ ἐνθύμιζεν τὸν ἀρχιερατικὸν σάκκον, τὸ ἐσωτερικὸν ἐνδυμὰ του ἦτο στενὸς ποδήρης χιτῶν (ὡς τὸ στιχάριον). Περιεβάλλοντο δὲ οἱ ὅμοιοι αὐτοῦ μὲ πλατεῖαν ταινίαν, ἡ ὁποία ὁμοίαζε μὲ τὸ ὁμοφόριον καὶ ἐλέγετο λῶρος (λωρίον), τὸ δὲ στέμμα ἦτο ὅμοιον μὲ τὴν ἀρχιερατικὴν μίτραν. Ἐφόρει ἐρυθρὰ ὑποδήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν κεντημένοι ἀετοί. Ὡς σύμβολα τῆς ἐξουσίας του ἐκράτει εἰς τὴν μίαν χεῖρα σφαῖραν, εἰς τὴν ἄλλην σταυροφόρον σκῆπτρον. Τὰ ἐνδύματά του ἦσαν χρυσοῦφαντα καὶ χρυσοκέντητα, ἥστραπτον ἀπὸ τὴν λάμψιν τῶν χρωματισμῶν, τῆς μετέξης καὶ τῶν πολυτίμων λίθων.

Αἱ πράξεις τοῦ βασιλέως, ἡ ὅλη ἐξωτερικὴ κατάστασις ἔπρεπε νὰ ἔχη χαρακτῆρα μεγαλείου, ὁ ὁποῖος νὰ κάμνη ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸν ἰδικὸν του λαὸν καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἐκ τούτου προέρχεται τὸ τυπικόν, δηλαδή ἡ αὐλικὴ ἐθιμοτυπία, ἡ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ τρόπος τοῦ βίου εἰς τὸ Ἱερόν Παλάτιον ἦτος κανονισμένος καὶ μὲ τὰς μικροτέρας λεπτομερείας. Γνωρίζομεν δὲ καλῶς τὴν ἐθιμοτυπίαν ταύτην ἀπὸ τὴν πολῦτιμον συγγραφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἡ ὁποία ἐπιγράφεται «Ἐκθέσις τῆς βασιλείου τάξεως», δηλαδή τυπικὸν καὶ τελεταὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς.

Αἱ τελεταὶ τοῦ παλατίου.

Εἰς τὸ περιεργότατον αὐτὸ βιβλίον περιγράφεται διὰ μακρῶν ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ περνᾷ τὴν ἡμέραν ὁ Αὐτοκράτωρ. Πῶς πρέπει νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ἄρχοντάς του ἢ τοὺς ξένους πρέσβεις, ποῖα ἐνδύματα θὰ φορέσῃ εἰς κάθε περίστασιν, εἰς ποίας τελετὰς θὰ λάβῃ μέρος καὶ ποῦ θὰ ὑπάγῃ κάθε ἡμέραν, ὅλα εἶναι κανονισμένα λεπτομερέστατα. Αἱ τελεταὶ εἶναι πολυαριθμόταται καὶ γίνονται εἰς πᾶσαν σπουδαίαν πε-

ρίστασιν τοῦ δημοσίου ἢ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, εἰς τὴν στέψιν, τὸ στεφάνωμα (τὸν γάμον), εἰς τὸν θρίαμβον κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τὴν ὑποδοχὴν ξένων πρέσβεων, τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους περιστάσεις. Τὰ Χριστοῦγεννα καὶ τὸ Πάσχα πανηγυρίζονται εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κέντρον τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου, μὲ ἀφάνταστον μεγαλοπρέπειαν καὶ πολυτέλειαν.

Εἰς ὠρισμένας ἡμέρας, πολὺ συχνά, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξέρχεται διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς πρωτεύουσας. Κατὰ τὴν προτεραίαν οἱ κήρυκες ἀγγέλου εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐξοδὸν τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία ἐλέγετο καὶ προέλευσις. Οἱ δρόμοι ἐκαθαρίζοντο, ἐστρώνοντο μὲ μυρσίνας, αἱ οἰκίαι ἐστολίζοντο.

Ἐν τῷ μέσῳ λαμπροτάτης ἀκολουθίας καὶ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ὁ βασιλεὺς ἐπορεύετο διὰ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως. Ὅλοι μαζί ἐπευφήμουν αὐτὸν μὲ ρυθμὸν καὶ μὲ συνοδείαν τῶν ὀργάνων «Πολλοὶ ὕμῃν Χρόνοι, αὐτοκράτορες Ρωμαίων. Σῶσον, Κύριε, τὸ Χριστιανικὸν βασίλειον. Ἀνάτειλον τὸ Ὀρθόδοξον κράτος».

Ἡ αὐλή.

Λαμπρὸν καὶ χρυσοστόλιστον πλῆθος αὐλικῶν περιεκύκλωνε τὸν Αὐτοκράτορα. Ἐχει δὲ ὁ καθεὶς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ κατατάσσεται εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἀξιώματος, ἥτοι εἰς τὴν αὐλικὴν ἱεραρχίαν, ἡ ὁποία εἶναι πλουσία καὶ πολύπλοκος. Τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα κατέχει ὁ παρὰ κοιμῶμενος, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ «φύλαξ τῆς βασιλικῆς κλίνης». Πλησίον του ἔχει ὁ βασιλεὺς ἕν ἰδιαιτερον συμβούλιον (ὅμοιον πρὸς τὸ σημερινὸν ὑπουργικὸν Συμβούλιον). Οἱ ἄρχοντες δὲ καὶ μεγιστᾶνες ἀποτελοῦν τὴν Σύγκλητον, ἡ ὁποία διετηρήθη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην καὶ συσκέπτεται περὶ τὸν μεγάλων ζητημάτων. Δὲν ἔχει ὅμως ἡ Βυζαντινὴ Σύγκλητος τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται τὸ μεγαλεῖον τῆς Ρώμης. Ἡ Βυζαντινὴ Σύγκλητος εἶναι ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον καλεῖ ὁ Αὐτοκράτωρ διὰ

νά συμβουλευθῇ ἀπλῶς κατὰ τὰς σοβαρὰς περιστάσεις.

Αἱ προσηγορίαι τοῦ βασιλέως δὲν εἶναι «μεγαλειότατος» ὅπως σήμερον, ἀλλὰ «ἡ ἀγία, ἡ ἔνθεος βασιλεία σου». Ἡ αὐτοκράτειρα λέγεται Αὐτοκράτειρα (σεβαστή), οἱ βασιλόπαιδες πορφυρογέννητοι. Τὰ ἀνώτερα δὲ τιμητικὰ ἀξιώματα εἶχον οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο καίσαρες, ἀργότερα δεσπόται.

Οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ εὐγενεῖς.

Μετὰ τὸν Αὐτοκρατορικὸν οἶκον ἡ συνηθεστέρα τάξις εὐγενῶν ἦσαν οἱ πατριῖκοι. Αἱ μεγάλαι κυρίαι τῆς τιμῆς λέγονται ζωσται, ἀπὸ τὴν ζώνην, τὴν ὁποίαν ἐφόρουσαν, ὡς σύμβολον τοῦ ἀξιώματός των, πρώτη δὲ ἦτο ἡ πατρικία ζωστής. Κατόπιν ὑποκάτω τῶν μεγάλων αὐτῶν εὐγενῶν, ἤρχοντο πολυπληθεῖς ἄλλα ἀξιώματα καὶ τίτλοι εὐγενείας. Ἡ ἱεραρχικὴ τάξις ἐτρεῖτο μὲ ἀυστηρότητα. Ἐκαστος ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς εὐγενείας αὐτοῦ, ἐλάμβανε κατὰ τὰς τελετὰς τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ εἶχεν ὀρισμένας τιμὰς καὶ ἔνδυμα.

Ἡ ἀνύψωσις ὅμως εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν δὲν ἦτο κληρονομικὴ, ἐπομένως οὔτε οἱ τίτλοι εὐγενείας ἦσαν κληρονομικοί. Ἐδίδοντο ἀναλόγως πρὸς τὸ λειτούργημα, δηλαδὴ πρὸς τὴν δημοσίαν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχε τις εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους καὶ προσέτι ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἀξίαν ἐκάστου. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο ἐδείκνυε τὴν μεγάλην πρόοδον τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας ἀντιθέτως πρὸς τὴν Δυτικὴν τοῦ Μεσαίωνα, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ εὐγένεια ἦτο κληρονομικὴ. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο οἷοσδήποτε ὑπήκοος τοῦ Κράτους ἠδύνατο νὰ ὑψωθῇ εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα καὶ τὴν ὑψίστην εὐγένειαν, ὅσονδήποτε ταπεινὴν καταγωγὴν καὶ ἂν εἶχεν. Ἡ προσδοκία τῆς ἀνυψώσεως εἰς ἀνώτερον ἀξίωμα καὶ συγχρόνως εἰς ὑψηλότερον τίτλον εὐγενείας διήγειρε τὴν δραστηριότητα καὶ ἀνεδείκνυε πάντα λειτουργὸν τῆς πολιτείας ἀντάξιον τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν.

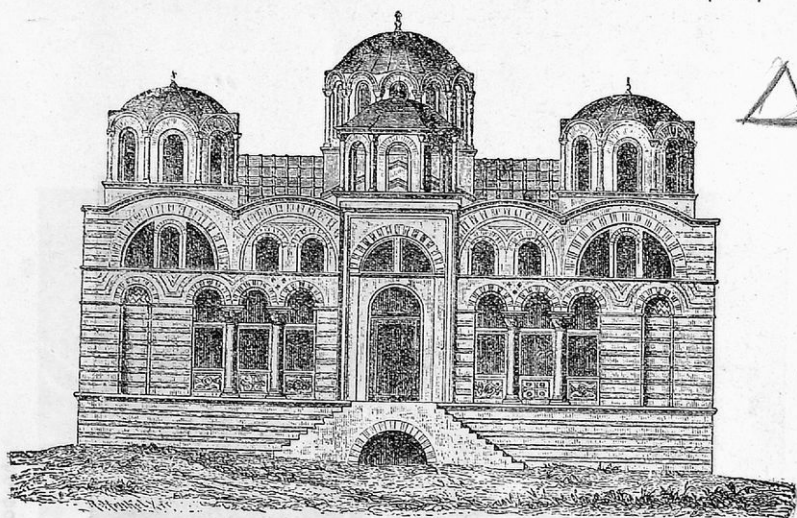
Ἡ κεντρικὴ διοίκησις.

Εἰς τὸ Παλάτιον ἐπίσης, πέριξ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐκτὸς τῶν αὐλικῶν, ἦτο συγκεντρωμένη ὅλη ἡ διοίκησις. Καὶ τῆς κυβερνήσεως οἱ λειτουργοὶ ἀποτελοῦν αὐστηροτάτην ἱεραρχίαν. Εἰς τὴν κεφαλὴν ἦτο ὁ μέγας λογοθέτης, ὁ πρωθυπουργὸς ὅς εἴπωμεν. Ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του ἦσαν οἱ ἄλλοι λογοθέται (ὑπουργοί), διευθύνοντες τοὺς μεγάλους κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας (τῶν Στρατιωτικῶν, τῶν Ναυτικῶν, τῆς Συγκοινωνίας κ.λ.π.). *Ὁρτοδοξία τοῦ ὁριζήσαντος*
Ἐν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κατορθώματα τῆς Μεσαιωνικῆς ἡμῶν Αὐτοκρατορίας, ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία ἰσχυρᾶς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Οἱ Αὐτοκράτορες ἤλλασσον, ἀλλ' ὑπῆρχε κυβέρνησις, ἡ ὁποία διετήρει μόνιμον πολιτικὴν, ἡ ὁποία κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῶν δύο τούτων μεγάλων δυνάμεων ἐπετυγχάνετο ἡ ἐνότης τοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν. Πολλάκις δέ, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον, ἄρχοντες μεγάλης προσωπικῆς δυνάμεως, ἐγίνοντο πανίσχυροι. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι, λαμβάνοντες ὑψηλὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, προῖταντο τῆς διοικήσεως καὶ ἦσαν οἱ πραγματικοὶ κυβερνήται τοῦ Κράτους. Τοιοῦτος ἦτο ὁ καῖσαρ Βάρδας, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φωτίου. Ὑπῆρχον δὲ καὶ Αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ἦσαν τόσοι μεγάλοι, ὥστε αὐτοὶ μόνοι ἐκυβέρνην, ὅπως ὁ Ἰουστινιανός, ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία.

Ἡ συγκεντρωτικὴ τάσις τῆς Βυζαντινῆς πολιτείας ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι καὶ αὐταὶ ἐνθυμίζουσιν τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία ὑπόκειται εἰς τὸ Κράτος. Ἡ Βυζαντινὴ μάλιστα Ἐκκλησία ἔθετεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτείας τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ἐβοήθει τὸ ἔργον τοῦ Κράτους διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου. Ἀνέκαθεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία

ὕψηρξε μεγάλη ἐθνική καὶ ἐκπολιτιστική δύναμις. Διὰ τοῦτο κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Δυτικὴν ἢ Ἑλληνική

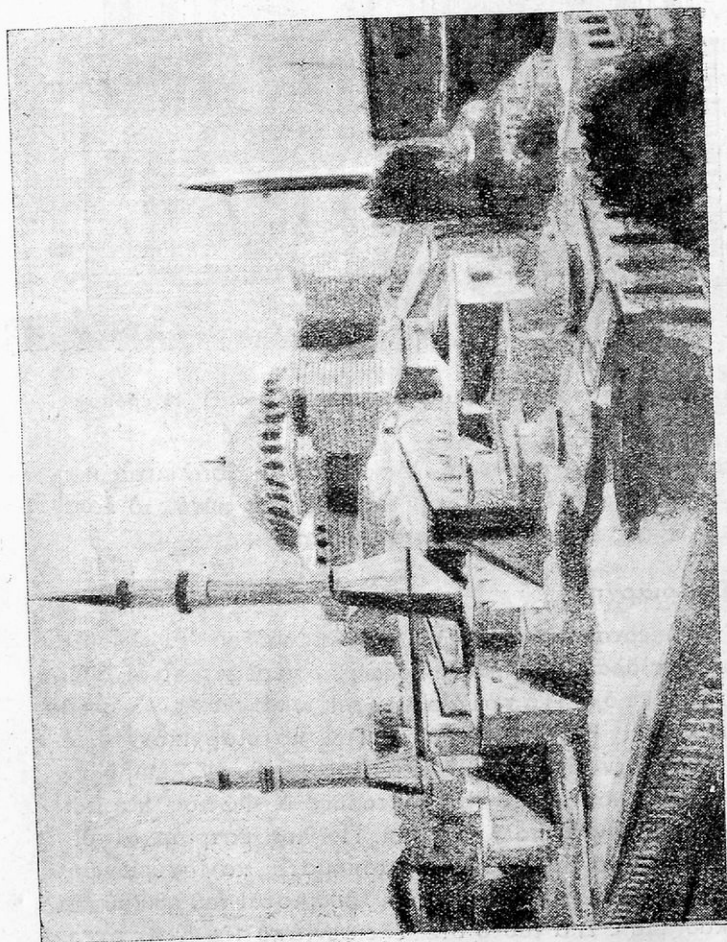

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Θεοτόκου (τοῦ 12 αἰῶνος). Ἡ πρόσοψις.

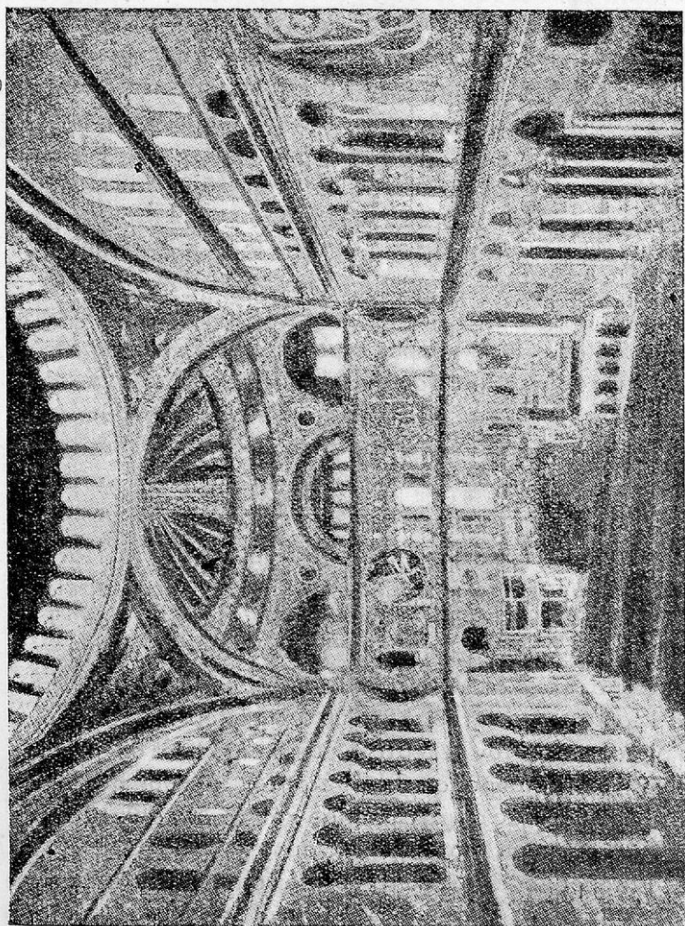
εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐθνική Ἐκκλησία, ἡ ἀσάλευτος κρηπίς τοῦ Ἑθνους, ἐμεγάλωσεν καὶ ἔσωσε αὐτό, τὸ ἐστήριξεν εἰς τὰς ἡμέρας τῆς δυστυχίας του.

Ὁ Πατριάρχης.

Ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀνώτατος ὄλων τῶν Ὁρθοδόξων ἀρχιερέων, εἶναι ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης. Τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐκλέτσαν ἄνδρες μὲ ὑπέροχον ἠθικὴν ἐπιβολήν. Πρῶτοι διέλαμψαν ὁ Χρυσόστομος, ὁ Φώτιος καὶ μετ' αὐτοῦς ἔρχονται πολλοὶ ἄλλοι. Πολλοὶ πατριάρχαι δὲν ἐφοβήθησαν νὰ ἐλέγξουν τὰ ἀτοπήματα πανισχύρων βασιλέων, διότι ὠφείλον νὰ εἶναι ρυθμισταὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἐθνικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο ὅτε ἔλειπεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ αὐτοκράτωρ, τὴν θέσιν αὐτοῦ, κατὰ τοὺς χρό-

Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς 'Αγίας Σοφίας

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας.

νους τῆς δουλείας, ἔλαβεν ὁ πατριάρχης, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἔθνους.

Ἡ Ἀγία Σοφία. *αὐτοκρατορία*

Τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, «ἡ μεγάλη ἐκκλησία αὐτοῦ», εἶναι ἡ Ἀ γ ί α Σ ο φ ί α.

Κατ' ἐπέκτασιν δὲ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὠνομάζετο καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἐκκλησίαν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐτελοῦντο αἱ πομπῶδεις θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἀγία Σοφία ἦτο προσέτι καὶ τὸ ἐθνικὸν κέντρον, τὸ σύμβολον τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ μεγαλείου. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης ἔστεφε «τὸν Ὁρθόδοξον βασιλέα», τὸν ἐνέδυνε μὲ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐνδύματα καὶ τοῦ ἔδιδε τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Αὐτοκράτωρ ἐλάμβανεν ἱερὸν χαρακτῆρα, καὶ ἦτο ὁ Χριστὸς τοῦ Κυρίου, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἐπανηγυρίζετο τὰ μεγάλα γεγονότα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ νικηφόροι στρατηγοὶ καὶ αὐτοκράτορες, ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τοὺς πολέμους, ἐπήγαινον μὲ τὸν λαὸν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Θεὸν καὶ τὴν Θεοτόκον διὰ «τὰς νίκας κατὰ βαρβάρων».

Ὁ Ἱππόδρομος.

Ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ἄρχοντες εἶχον ἔδραν τὸ Παλάτιον, ὁ πατριάρχης καὶ ὁ κλῆρος τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, εἶχε δὲ καὶ ὁ λαὸς τὸ ἰδικόν του κέντρον, τὸν Ἱππόδρομον. Τὸ κολοσσαῖον ἐκεῖνο μνημεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἐγίνοντο κυρίως ἀρμαθλασίαι, ἦτο ὅμοιον πρὸς στάδιον, ἡδύνατο δὲ νὰ περιλάβῃ περὶ τοὺς 100.000 ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἕως τὸν τελευταῖον ὑπήκοον, ὅλοι συνηθροίζοντο εἰς τὸν Ἱππόδρομον. Τὸ ἀμέτρητον πλῆθος παρηκολούθει μὲ πάθος τὰς ἀρμαθλασίας καὶ τὰ ἄλλα θεάματα, τὰ ὅποια ἡ διοίκησις παρεῖχεν εἰς αὐτό.

Ὁ Ἱππόδρομος ὅμως κατεῖχε καὶ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὸν δημόσιον βίον. Ἐκεῖ ὁ λαὸς εὗρισκε τὴν δύναμίν του, ἀνεκήρυσσε τὸν βασιλέα του, καὶ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ

ἐκφράση γνώμην περί τῶν δημοσίων πραγμάτων. Αἱ φα-
τρίαι τοῦ Ἱπποδρομίου, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένε-
τοί, ἦσαν διωργανωμένοι ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς πολι-
τείας εἰς σπουδαῖα πολιτικά σωματεῖα, ὠνομάζοντο δ ἡ-
μοί, ἐξέλεγον τὸν δ ἡ μ α ρ χ ο ν αὐτῶν, ἐξέλεγον μά-
λιστα καὶ ἀντιπροσωπείας, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὸν
λαὸν εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Παλατίου.

Εἰς τὸν Ἱππόδρομον διεξήγοντο προσέτι μεγάλα πολι-
τικά γεγονότα καὶ ἐπίσημοι σιγμαὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Ἐ-
κεῖ ὁ λαὸς ἠσθάνετο τὴν ὑπερηφάνειαν ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸ
Ὅρθόδοξον Κράτος, ἐκεῖ κατέληγον οἱ θρίαμβοι
τῶν νικητῶν αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν. Ἐβλεπεν ὁ
λαὸς νὰ παρελαύνουν μὲ τὰ πλούσια λάφυρα καὶ τὰ
πλήθη τῶν νικημένων λαῶν. Καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀνεφώνουν μὲ
ρυθμὸν καὶ μὲ τὴν συνοδείαν τῶν ἀργυρῶν ὀργάνων: «Ὅρ-
θοδόξων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη. Αὔ-
ξει ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν. Αὔξει ἡ
βασιλεία τῶν Ρωμαίων, αὔξει ἡ ἀνδρεία
τοῦ Κυρίου». Ἰδοὺ πῶς περιγράφεται εἰς τὴν «Ἐκθε-
σιν βασιλείου τάξεως» ἡ ταπείνωσις τῶν ἐχθρῶν.

«Λαμβάνει ὁ λογοθέτης τὸν πρῶτον ἐμίρην καὶ θέτει
αὐτὸν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως καὶ πατεῖ αὐτὸν ὁ
βασιλεὺς εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ τὸν δεξιὸν πόδα. Καὶ ἀμέσως
πίπτουν ὅλοι οἱ αἰχμάλωτοι κατὰ γῆς, καὶ τὰ δόρατα καὶ
τὰς σημαίας τούτων ἀναστρέφουσιν εἰς τὸ ἔδραφον οἱ στρα-
τιῶται καὶ εὐθὺς οἱ ψάλλται καὶ ὁ λαὸς κρᾶζον ρυθμικῶς
μὲ τὴν συνοδείαν τῶν ὀργάνων: «ὕποτάξει ὑπὸ
τοὺς πόδας αὐτοῦ πάντα ἐχθρὸν καὶ
πολέμιον» (Κ. Πορφυρογέννητος.—Βλ. τὴν εἰκόνα τοῦ
Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου).

Ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.

Εἰς τὰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις, ὡς εἰς τὴν Ἀντι-
όχειαν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς
βίος παρεῖχον μίαν μικρὰν εἰκόνα τοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ.
Αἱ πόλεις αὗται εἶχον τὸ π α λ ᾶ τ ῖ ο ν των (διοικητῆριον)

τὸν ἱππόδρομον, τὰς μεγάλας ἐκκλησίας καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα αὐτῶν.

Ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰς διοικητικὰς διαιρέσεις εἰς μεγάλους νομούς, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο θέματα. Ἦσαν δὲ ταῦτα περὶ τὰ τριάκοντα, θέματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ θέματα τῆς Δύσεως, ἦτοι τῆς Εὐρώπης. Τὰ θέματα ἦσαν τόποι σταθμεύσεως στρατοῦ.

Ὁ ἀνώτατος διοικητὴς τοῦ θέματος καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος ἦτο ὁ στρατηγός. Ἀκόμη ἐντονώτερον στρατιωτικὸν χαρακτήρα εἶχον αἱ διοικήσεις εἰς μακρινὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ διοικητὴς ἐλέγετο κατεπάνω, εἰς ἄλλας παραμεθορίους χώρας δοῦξ (Dux, ἀρχηγός).

Εἰς ἐπαρχίας τινὰς ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσωνται καὶ τοπικαὶ διοικήσεις. Κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίως αἰῶνας ἔλαβον δύναμιν κάτοικοι τῶν πόλεων, οἱ ὅποιοι ἦσαν οἱ γνωστότατοι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους προεστοὶ καὶ ἄρχοντες, οἱ ὅποιοι διηύθυνον κοινότητας. Ἀπὸ τότε συνεκροτήθησαν αἱ περίφημοι κοινότητες, αἱ ὅποιαι τόσον εὐεργετικαὶ ἐφάνησαν εἰς τὸ ἔθνος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐξ ἄλλου κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται εἰς μερικοὺς ἰσχυροὺς ἄρχοντας πνεῦμα ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴν κεντρικὴν διοίκησιν. Πολλοὶ μεγάλοι γαιοκτήμονες τῶν ἐπαρχιῶν εἶχον καταστή ἀληθινοὶ τοπάρχαι χωροδеспόται.

Ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως.

Ἐν γένει ἡ πολιτεία τῶν Βυζαντινῶν, ὡς δεικνύουν τὰ λεχθέντα, δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῶν σημερινῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἡ μόνη ἀλλὰ σπουδαία διαφορὰ εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον κοινοβούλιον. Ἡ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπόλυτος, εἶχεν ὅμως ἀρκετοὺς περιορισμούς. Πέριξ αὐτοῦ ἐλειτούργουν τὸ Συμβούλιόν του καὶ ἡ Σύγκλητος, πολλάκις ἡ Ἐκκλησία ἀνθίστατο εἰς ἐκτρόπους πράξεις αὐτοῦ. Ἐπειτα ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ὄχι μόνον τὴν γνώμην τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ

λαοῦ, τὴν δημοσίαν γνώμην, ὡς λέγομεν σήμερον, ἢ ὅποια ἐξεδηλοῦτο ἰδίως εἰς τὸν Ἱππόδρομον μὲ τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ.

«Ἡ ἐπιρροή τῆς Συγκλήτου, ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Συνόδων αὐτῆς, τὸ κῦρος τοῦ λαοῦ, ταῦτα πάντα δεικνύουσι τὴν μεταβολήν, τὴν ὅποιαν ὑπέστη εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ παλαιὰ στρατιωτικὴ κυβέρνησις τῆς Ῥώμης. Τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως ἐν τῷ κράτει μετεβιβάσθη ἀπὸ τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς νόμους. Μέγα βῆμα διὰ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ». (Φί ν λ α ὦ, σπουδαῖος Ἕλληνας ἱστορικός).

Ὁ βασιλεὺς δὲν πρέπει νὰ ἐπαίρεται διὰ τὸ ὕψος τῆς βασιλείας, πρέπει νὰ ἐνθυμῆται τί ἦτο, τί ἔγινε, καὶ νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι εἶναι θνητός. Τὴν ἡμέραν τῆς στέψεως ἔδιδεν εἰς τὸν πατριάρχην ἰδιοχείρως γραμμένην τὴν ὁ μ ο λ ο γ ί α ν τῆς π ί σ τ ε ω ς. Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἔγραφε πρῶτον τὸ «Πιστεύω» κλπ. Ἐπειτα προσέθετε:

«Στέργω καὶ ὁμολογῶ τὰς Ἀποστολικὰς καὶ θείας παραδόσεις καὶ τὰς ~~δ~~ατάξεις τῶν Ἑπτὰ Ἀγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὡσαύτως ὑπισχοῦμαι ἐμμένειν καὶ διηνεκῶς εὐρίσκεσθαι πιστὸς καὶ γνήσιος δοῦλος καὶ υἱὸς τῆς Ἀγίας Ἐκκλησίας. Πρὸς τούτοις εἶναι καὶ ὑπερασπιστὴς καὶ ἐκδικητὴς αὐτῆς καὶ εἰς τὸ ὑπῆκοον εὐμενὲς καὶ φιλάνθρωπος κατανεύειν τε εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην».

Ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ νόμοι.

Ὁ βασιλεὺς εἶναι «κοινὸν ἀγαθόν» δι' ὅλους τοὺς ὑπηκόους, «ἀγαθοποιός, φυλάττει τὸ δίκαιον δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους». Εἶναι λοιπὸν καὶ ὁ ὑπέρτατος δικαστὴς καὶ ἀπονέμει τὸ δίκαιον ἐν ἀνωτάτῳ δικαστηρίῳ, τὸ ὅποιον ὀνομάζεται Β α σ ι λ ι κ ὸ ν δ ι κ α σ τ ῆ ρ ι ο ν. Ἡ δικαιοσύνη ἦτο εὐρύτατα διωργανωμένη εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Πολυπληθῆ ἦσαν τὰ δικαστήρια, ἀνώτερα καὶ κατώτερα, εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ ἀνώτατος δικαστὴς, μετὰ τὸν βασιλέα εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἦτο ὁ Ἐ π α ρ χ ο ς, ἦ τ ο ι ὁ δ ι ο ι κ η τ ῆ ς τ ῆ ς π ὅ λ ε ω ς, ὁ ὅποιος εἶχεν εἰς τὴν δικαιοδο-

σίαν του δώδεκα δικαστᾶς "Εκαστος ἐκ τούτων εἶχε τοὺς βοηθοὺς καὶ σῶμα δικηγόρων ἐγγεγραμμένον εἰς τὸ δικαστήριόν του. Εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας ἡ πρώτη δικαστικὴ ἀρχὴ ἦτο ὁ κριτῆς τοῦ θέματος. Πάσης κρίσεως δύνανται νὰ γίνῃ ἔφεις εἰς τὸν ἀμέσως ἀνώτερον δικαστὴν καὶ τέλος εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα· τὸ δικαίωμα τῆς ἐφέσεως ἦτο δικαίωμα ἱερὸν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ.

Αἱ ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ φαίνονται εἰς ἡμᾶς σήμερον σκληραὶ, διότι μετεχειρίζοντο τότε τοὺς ἀκρωτηριασμοὺς, καὶ συχνὰ ἀναφέρονται ρινοτομίαι καὶ τυφλώσεις. Ἄλλοι ἀκρωτηριασμοὶ οὗτοι ἦσαν φιланθρωπότεραι ποιναί, αἱ ὅποσαι εἶχον ἀντικαταστήσει τὴν θανατικὴν, ἀργότερα ἐμετριάσθησαν, ἐνίοτε δὲ ἐγίνοντο κατ' ἐπίφασιν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Μεταρρυθμίσεως ἰδίως ἐμαλάκωσαν τὰς ποινάς, ἐπρονόησαν δὲ περὶ τῆς ταχείας ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Πόσον ἐφρόντιζε τὸ Κράτος περὶ τῆς δικαιοσύνης, δεικνύουν αἱ διηνεκεῖς προσπάθειαι πρὸς μόρφωσιν καλῶν δικαστῶν καὶ δικηγόρων εἰς τὰς μεγάλας νομικὰς σχολὰς τῆς πρωτευούσης καὶ ἄλλων μεγάλων πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας (τῆς Βηρυτοῦ, τῆς Θεσσαλονίκης).

Ἀκατάπαυστος δὲ ἦτο ἡ μέριμνα τῶν βασιλέων πρὸς παρασκευὴν καὶ βελτίωσιν τῆς νομοθεσίας. Τὸ μέγα νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκολουθεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλας μεγάλας νομοθεσίας. Οἱ πρῶτοι καὶ μεγάλοι Μεταρρυθμισταὶ βασιλεῖς (ὁ Λέων ὁ Γ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε') ἐξέδωκαν, Ἑλληνιστὶ πλέον, νέον ἀστικὸν κώδικα, ὁ ὁποῖος ἔχει τίτλον «Ἐκλογὴ τῶν νόμων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον». Ἐπίσης ἐξέδωκαν τὸν Γεωργικὸν νόμον. Οἱ πρῶτοι πάλιν βασιλεῖς τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου (ὁ Βασίλειος ὁ Α' καὶ ὁ Λέων ὁ Σοφός) ἔκαμαν μεγάλας συλλογὰς νόμων, εἰς τὰς ὁποίας συνηρμολόγησαν ὅλην τὴν μετὰ τῶν Ἰουστινιανὸν νομοθεσίαν, ὁ σπουδαιότερος κώδις εἶναι τὰ «Βασιλικά», ἀπέραντος συλλογὴ νόμων ἀπὸ 60 βιβλία. Ἡ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν νομοθετικὴ ἐργασία εἶναι προϊόν Ἑλληνικῆς ἐργασίας καὶ πνεύματος, εἶναι δὲ χρήσιμος ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὰ δικαστήριά μας.

Προστατευτικά μέτρα.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθιστάνει πρὸ παντὸς ἀξιοθαύμαστον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἦτο ἡ σύντονος μερίμνα, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανε διὰ τὸν λαὸν καὶ διὰ τοὺς πτωχοὺς χωρικοὺς. Διὰ νομοθετικῆς μερίμνης ἐπροσπάθησαν πάντοτε οἱ Χριστιανοὶ Βασιλεῖς νὰ προστατεύουν τὰς μικρὰς καὶ ἐργαζομένας τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τοὺς ἀγροὺς. Αἱ μικραὶ τάξεις, οἱ τεχνῖται, οἱ ἔμποροι, οἱ βιομήχανοι, ἦσαν διωργανωμένοι εἰς συντεχνίας, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Κράτους. Καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν μελῶν καὶ τὰ ἡμερομίσθια καὶ ἡ πώλησις ἀκόμη τῶν προϊόντων ἦσαν αὐστηρότατα κανονισμένα. Διὰ νὰ μὴ ὑποφέρῃ ὁ λαὸς ἐν καιρῷ πολιορκίας, προσέτι διὰ νὰ μὴ πίπτῃ εἰς χεῖρας κερδοσκοπῶν, εἶχον ἰδρυθῇ μεγάλαι δημόσiai ἀποθήκαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν γεμάται ἀπὸ παντὸς εἵδους γεννήματα. Ἐν γένει σοβαρὰ φροντίς ἐλαμβάνετο διὰ νὰ μὴ γίνεταί ἐκμετάλλευσις τοῦ πτωχοῦ λαοῦ, καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἐτιμωρεῖτο ἀμειλίκτως.

Μέγα δὲ κοινωνικὸν ζήτημα ἦτο τὸ ἀγροτικόν. Δὲν ἔπαυσαν οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τοῦ Μεσαίωonos, ἰδίως ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἔπειτα, νὰ λαμβάνουν νομοθετικὰν πρόνοιαν, ὅπως προστατεύσουν τοὺς μικροὺς κτηματίας, ἐναντίον τῶν ἀρπακτικῶν ὀρέξεων τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων. Ὅλοι σχεδὸν οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἡσχολήθησαν εἰς τὸ νὰ ἐκδόσουν νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐκανόνιζον «ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον» τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων κτηματιῶν. Ἐπίσης ἐπροσπάθησαν ν' ἀνακουφίσουν τὴν κοινωνίαν ἀπὸ δύο μεγάλα κακά, τὰ ὁποῖα εἶχον μείνει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἡ δουλεία καὶ δουλοπαροικία. Οἱ δοῦλοι προήρχοντο ἀπὸ τὸ ἐμπόριον τῶν αἰχμαλώτων, οἱ δουλοπάροικοι ἦσαν γεωργοὶ προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν καὶ ἐπωλεῖτο μετ' αὐτῶν. Οἱ βασιλεῖς εἰργάσθησαν μ' ἐπιμονὴν νὰ ἐπιφέρουν ἐξίσωσιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἡ μελέτη τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας μᾶς δεικνύει ὅτι πρὸ χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν εἶχον καθιερωθῇ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτο-

κρατορίαν ἀρχαί δικαιοσύνης καὶ φιланθρωπίας, αἱ ὅποῖαι μὲ πολὺν κόπον καὶ μόλις πρὸ ὀλίγων αἰώνων κατίσχυσαν εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ δημοσία ἀγαθοεργία.

Μεγάλη δὲ τιμὴ πρέπει ν' ἀπονεμηθῇ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι διοργάνωσαν καὶ διέδωκαν τὴν σήμερον λεγομένην κοινωνικὴν πρόνοιαν καὶ δημοσίαν ἀγαθοεργίαν. Φοβερὰ ἦσαν τὰ κακὰ, ἀπὸ τὰ ὅποια ὑπέφερον ἡ κοινωνία τοῦ Μεσαίωνος. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐγίνοντο συχνὰ θεομηνίαι, σιτοδεΐαι, ἀσθένειαι, τὸ χρόνιον δὲ κακὸν ἦσαν οἱ πόλεμοι καὶ αἱ καταστροφαὶ τῶν βαρβάρων. Ἡ πολιτεία εἰς τὸ Βυζάντιον διαρκῶς ἐπροσπάθει ν' ἀνακουφίσῃ τὴν πάσχουσαν κοινωνίαν. Ἀπὸ τὰς δημοσίας ἀποθήκας ἐγίνετο διανομὴ σίτου εἰς τὸν λαὸν κατὰ τὰς σιτοδεΐας, ἐκάστη συνοικία τῆς πόλεως εἶχεν ἱατρόν, ὁ ὅποῖος ἐθεράπευε δωρεὰν τοὺς πτωχοὺς. Οἱ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες κατὰ τοὺς χρόνους τῶν δυστυχιῶν συχνάκις ἔκαμνον «πολλὰς ἐλεημοσύνας».

Θαυμασίως δὲ ἦτο διωργανωμένη ἰδίως ἡ ὑπηρεσία τῆς δημοσίας ἀγαθοεργίας, ἥτοι τῆς κοινωνικῆς προνοίας καὶ περιθάλψεως, ὡς λέγομεν σήμερον. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας μεγάλας πόλεις ὑπῆρχον πολὺ-ἀριθμὰ καὶ πολυειδῆ φιланθρωπικὰ καταστήματα. Τὰ ἱδρύματα ταῦτα κοινωνικῆς ἀντιλήψεως, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τιμὴν διὰ τὰς πολιτισμένας ἡμῶν κοινωνίας, ἦσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περισσότερα ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὰς μεγάλας Εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας. Πολὺ συνήθη ἦσαν τὰ πτωχοτροφεῖα, οἱ ξενῶνες, ἥτοι ξενοδοχεῖα, ἱδρύματα εἰς τὰ ὅποια ἐπῆγαιναν οἱ πτωχοὶ τῆς πόλεως ἢ ταξιδιωταὶ καὶ εὕρισκαν δωρεὰν τροφὴν καὶ κλίνην, τὰ γηροκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, βρεφοκομεῖα καὶ ποικίλα ἄλλα νοσοκομεῖα διὰ πᾶσαν ἀσθένειαν. Αὐτοκράτορες, ἄρχοντες, πλούσιοι, ἀνήγειρον φιланθρωπικὰ ἱδρύματα καὶ ἐπροικοδότην αὐτὰ πλουσιώτατα διὰ νὰ δύνανται νὰ λειτουργοῦν μὲ ἄνεσιν. Οἱ εὐαγεῖς οὗτοι οἱκοὶ ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Κράτους καὶ ἀπετέλουν με-

γάλην ὀργάνωσιν, τὴν ὁποίαν ἐκάνονιζεν ἡ πολιτεία. Ὁ
προϊστάμενος ὄλων τῶν ἰδρυμάτων τούτων ἐλέγετο Μ έ-
γ α ς ὁ ρ φ α ν ο τ ρ ὀ φ ο ς καὶ ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς ἀνωτά-
τους ἄρχοντας τοῦ Κράτους.

Τὰ οἰκονομικά.

Πολὺ σαφῶς εἶχε διοργανωθῇ τὸ οἰκονομικὸν σύστημα.
Ἡ βάσις τοῦ ^{ἐγγυος} φόρου, ὁ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ
ὁποῖος ἐπληρῶνετο κατ' ἀναλογίαν τοῦ εἰσοδήματος τοῦ
κτήματος. Ἐκ τοῦ φόρου τούτου προήρχετο ὁ μεγαλύτε-
ρος πόρος τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι
ἄμεσοι φόροι, πολλὰ δὲ παρεῖχον καὶ οἱ ἔμμεσοι φόροι,
ἰδίως τὰ λιμενικὰ δικαιώματα, οἱ τελωνιακοὶ ἰ-
δασμοί. Συνηθίζοντο δὲ καὶ αἱ ἔκτακτοι εἰσφοραὶ καὶ ἐπι-
τάξεις, ὡς ἡ παροχὴ τοῦ καταλύματος, τροφῆς καὶ ἵππων
διὰ τὸν στρατόν, ἡ ἀγγαρεία διὰ τὴν συντήρησιν τῶν
ὁδῶν καὶ τῶν γεφυρῶν.

Ἡ Αὐτοκρατορία εἶχεν ἐφαρμόσει τέλειον σύστημα τῶν
μ ο ν ο π ω λ ί ω ν· τὸ σπουδαιότερον ἦτο τὸ μονοπώλιον
τῆς μετᾶξης. Καὶ ἄλλας δὲ βιομηχανίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν
ἐθνικῆς, ἡ κοινωνικῆς ἀνάγκης εἶχεν ἐθνικοποιήσει τὸ
Κράτος. Ἡ ραφὴ τῶν ἐνδυμάτων διὰ τὸν στρατόν, ἡ τε-
χνουργία ὀπλων καὶ μηχανημάτων, τῶν πολυτελῶν μετα-
ξωτῶν ἐνδυμάτων τῆς αὐλῆς, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι βιομηχα-
νίρι, προήρχοντο ἀπὸ μεγάλα κυβερνητικὰ ἐργοστάσια.
Τὸ Κράτος ἔκαμνε καὶ ἐξαγωγὴν τῶν βιομηχανικῶν τού-
των προϊόντων. Ἰδίως δὲ τὸ μονοπωλιακὸν ἐμπόριον τῶν
περιφῆμων μεταξωτῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν φημισμένα εἰς
ὅλον τὸν κόσμον, ἀπέφεραν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον
κολοσσιαῖα κέρδη. Ἐφήρμοζε δὲ ἀπὸ τότε ἡ Αὐτοκρατο-
ρία τὸ λεγόμενον προστατευτικὸν σύστημα πρὸς
προστασίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῆς, τὸ
ὁποῖον μόλις πρὸ ὀλίγων αἰώνων ἐπενόησαν τὰ Εὐρω-
παϊκὰ κράτη.

Ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικόν.

Τὰ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἔπρεπε νὰ εἶναι πλήρη διὰ νὰ
ἐπαρκοῦν εἰς τὸ κυριώτερον ἔργον αὐτοῦ, τὴν ἄμυναν

κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ τὰς κατακτήσεις πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ κράτος ἐθεώρησεν ὡς πρῶτον καθήκον τὴν μέριμναν περὶ τοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο «ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες» τῆς πολιτείας. Ὁ Αὐτοκράτωρ χαιρετίζει τοὺς στρατιώτας του : «ἀγωνίσασθε, τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται καὶ παιδιά ἐμά, ἵνα ἐπιδείξησθε τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν ὁρθὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἀγάπην».

Ὁ στρατὸς ὅπως καὶ σήμερον ἦτο ὁ μόνιμος καὶ ὁ ἐν καιρῷ πολέμου συγκροτούμενος, ὁ βασιλικὸς καὶ τὰ θέματα. Ὁ μόνιμος στρατὸς, ὁ λεγόμενος βασιλι-

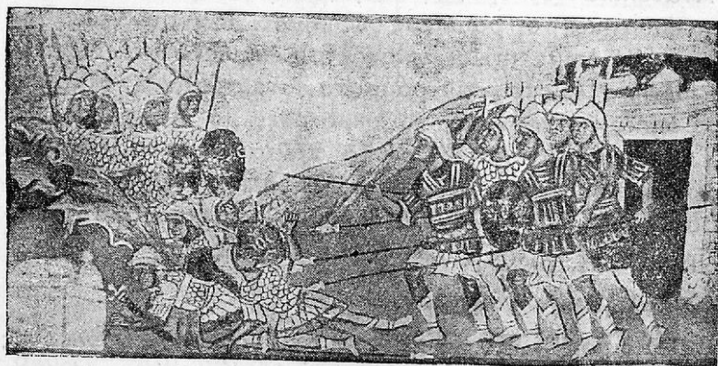
Βάρβαροι ἐπιδρομεῖς (Οὔννοι, Ἀβάροι, Βούλγαροι κ.τ.).

κός, ἀπετελεῖτο ἀπὸ μισθοφόρους καὶ ἀπὸ τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως, ἡ ὁποία συνεκροτεῖτο ἀπὸ ξένους ἀνδρείους πολεμιστάς. Ἰδίως περίφημοι ἦσαν οἱ μεγάλοι σωμαὶ πολεμιστὰι τοῦ Βορρᾶ, οἱ ὁποῖοι ἐκράτουν βαρὺν ἀμφίστομον πέλεκυν καὶ ἐλέγοντο Βάραγγοι. Τὸ δὲ Αὐτοκρατορικὸν πολεμικὸν ναυτικὸν ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ λεγόμενα «βασιλικά πλόιμα».

Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου συνεκροτοῦντο τὰ θεματικά ταγματά, πεζικά καὶ ἵππικά, τὰ ὁποῖα καταρτίζοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ γενικὴ στρατολογία, ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν σήμερον, δὲν ὑπῆρχε τότε, στρατεύσιμοι κυρίως ἦσαν ἐκεῖνοι.

εἰς τοὺς ὁποίους τὸ Κράτος, εἶχε χαρίσει γαίας, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ στρατεύεσθαι. Οἱ κατέχοντες τοιαῦτα στρατιωτόπια ἐγίνοντο στρατιῶται ἢ καβαλλάριοι. Τὰ δὲ θεματικὰ πλόϊμα ἐστρατολογοῦντο ἀπὸ τὰ ναυτικά θέματα, ἀπὸ τὰς νήσους καὶ ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὁ ὅπλισμός ὁμοιάζε μὲ τὸν παλαιὸν Ρωμαϊκόν. Ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὁ ἀλυσιδωτὸς θώραξ, (λωρίκιον), ἡ περικεφαλαία, (κασίς), καὶ αἱ περικνημίδες. Τὸ κύριον ἀμυντικὸν ὄπλον ἦτο ἡ ἀσπίς, σκουτάριον (scutum ἀσπίς), μεγάλη εἰς τὸ πεζικόν, μικροτέρα εἰς τὸ ἵππικόν. Ὁ πο-

Βυζαντινοὶ στρατιῶται μαχόμενοι.

λεμιστῆς ἔφερε σπαθίον βραχὺ καὶ πολὺ μακρὰν λόγχην κοντάριον. Τὸ στράτευμα περιελάμβανε τοὺς βαρέως ὅπλισμένους, σκουτάτους, καὶ τοὺς ἐλαφροὺς τοξότας, ὅπλισμένους μὲ τὸ τοξάριον, Εἰς τὴν φάρετραν ἔφερον οὗτοι τὰς σαγίτας (βέλη). Τὸ ἵππικόν περιελάμβανε τοὺς λογχοφόρους ἵππεις καὶ τοὺς τοξότας, οἱ κατὰφρακτοὶ ἀπετέλουν τὴν ἰσχυροτέραν ὕλην ἵππικου, ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐκείνους καταφράκτους ἐπῆραν δεῖγμα ὀπλισμοῦ οἱ σιδηρόφρακτοι ἵπποταὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης. Οἱ Βυζαντινοὶ μὲ ἐπιμονὴν ἐτελειοποίησαν τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ὅσον οὐδεὶς λαός, ἕως τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἥλλαξεν

αὕτη ἐκ τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος (περὶ τὸ 1500).

Ἄγρυπνος ἦτο ἡ προσοχὴ τοῦ Κράτους πρὸς τὰ σύνορά του, τὰ ἄκρᾱ, τὰ ὁποῖα ἐφρούρουν οἱ ἀκρῖται. Σειρὰ κάστρων ἐπροφύλασσαν τὰ σύνορα, ὅπισθεν αὐτῶν εὐρίσκοντο διωργανωμένα στρατόπεδα, τέλειον δὲ δίκτυον μεγάλων στρατιωτικῶν ὁδῶν ἔθετεν εἰς συγκοινωνίαν τὰ στρατόπεδα ταῦτα μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἦσαν κτισμέναι βίγλαι (vigillae σκοπιαί), ἐν καιρῷ δὲ κινδύνου ἤναπτον οἱ φρουροὶ πυράς, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἐν εἶδος ὀπτικοῦ τηλεγράφου. Μόλις οἱ Σαρακηνοὶ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὴν εἰς τὰ Ἀνατολικά σύνορα, τὸ ἐμάνθανεν ἀμέσως ἡ πρωτεύουσα καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξήρχετο ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Ἡ ἐπιμελητεία ἐπίσης ἦτο ἐπιμελέστατα διωργανωμένη. Πλεῖστα συγγράμματα στρατιωτικῆς τακτικῆς, τὰ ὁποῖα ἔγραφον καὶ Αὐτοκράτορες (ὁ Λέων ὁ Σοφός, ὁ Φωκᾶς κλπ.) ἐκανόνιζον τὰ πάντα μέχρι τῶν μικροτέρων λεπτομερειῶν. Εἰς διάστημα ὀλίγων ἐβδομάδων ὁ Βασίλειος ὁ Β' ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρατὸν τοῦ ἀπὸ τὴν Σόφιαν εἰς τὰς ἐσχατίας τῆς Συρίας.

Τὸ πολεμικὸν ναυτικόν.

Ἐτοιμος δὲ ἦτο πάντοτε καὶ ὁ πολεμικὸς στόλος εἰς τοὺς μεγάλους ναυστάθμους τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν διαφόρων εἰδῶν, μεγάλα, οἱ κάραβοι, μικρότερα ἀλλὰ σπουδαιότερα, οἱ δρομόνες, πλοῖα στενὰ καὶ ταχύπλοα. Ἦσαν ἐφωδιασμένα μετὰ παντὸς εἶδους ἐφόδια, ὅπλα καὶ μηχανήματα. Τοιαῦτα ἦσαν πετροβόλα ὄργανα, κλίμακες, ὄργανα τειχομαχικά, ξύλινοι πύργοι κλπ. Ὑπῆρχον νῆες ἱππαγωγοί, ἄλλαι κλιμακοφόροι, ἄλλαι φορταγωγοί (διὰ τὰ ἐδώδιμα) κλπ. Τὸ σπουδαιότατον ὄπλον αὐτῶν ἦτο τὸ ὑγρὸν πῦρ. Τρόμον ἐνεποίει εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἡ ἰδιαιτέρα μοῖρα τῶν πυρπολικῶν, τὰ πυρφόρα πλοῖα, κατὰ μίμησιν τῶν ὁποίων ἐγιναν τὰ περίφημα πυρπολικά, τὰ ὁποῖα ἐδόξασαν τὸν ἱερὸν ἡμῶν Ἀγῶνα τοῦ 1821.

Εἰς τοὺς ναυστάθμους ἦσαν ἀποθηκευμένοι μεγάλοι

προμήθειαι ναυπηγησίμου ξυλείας, σχοινίων, ιστίων, παντός άλλου χρησίμου υλικού, παντός είδους όπλων και πολεμικών μηχανημάτων. Έντός όλίγων μηνών ήδύ-

Ναυμαχία (Βυζαντινά πλοία. Μικρογραφία).

ναντο οί βασιλείς νά έτοιμάσουν μεγάλους στόλους και ισχυρούς στρατούς, έτοιμούς πρὸς απόπλουν. «Πρέπει ν' αναγνώσωμεν, λέγει ό Σλουμπερζέ, με προσοχήν τās ακριβολόγους λεπτομερείας τοῦ γιγαντιαίου έξοπλισμοῦ, τās όποίας δίδει ό Κωνσταντίνος ό Πορφυρογέννητος. διά νά ένοήσωμεν τί ήδύνατο νά κάμη τόν 10 αιώνα τό Ύπουργείον τών Ναυτικών ένός Βυζαντινοῦ βασιλέως, και εις πόσην καταπληκτικήν ανάπτυξιν, τήν όποίαν πολύ όλίγοι φαντάζονται, είχε φθάσει τότε ή πολεμική τέχνη. Ό μέγας ναύσταθμος, τὰ Μάγκανα. ήτο ή κόλοσσιαία αποθήκη τοῦ άπεράντου εκείνου πολεμικοῦ όργάνου».

• Η διπλωματία. Εξωτερικαί σχέσεις.

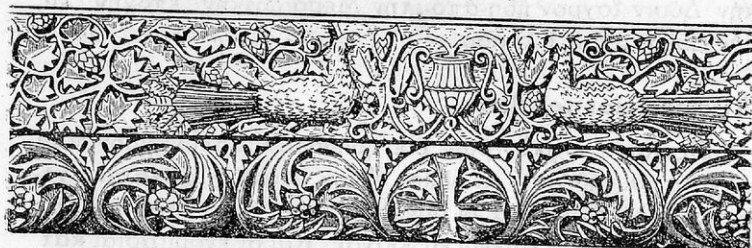
Οί Βυζαντινοί έγνώριζον κατά βάθος τήν ιστορίαν και τās ανάγκας όλων τών ξένων κρατών και τών βαρβάρων λαών, διά νά εφαρμόσουν κάλως τήν πολιτικήν, ή όποία ήρμοζεν εις έκαστον. Πρὸς τόν σκοπόν τοῦτον ύπήρχε διωργανώμένη εις τήν Κωνσταντινούπολιν τελειοτάτη ύπηρεσία τών έξωτερικών ύπόθέσεων, με πολύ σοφήν διπλωματίαν και με πολυαρίθμους διερμηνείς, οί όποιοι έλέγοντο έρμηνευταί. Βιβλία έπίσημα έκρατοῦντο περιέχοντα πāsαν χρήσιμον συμβουλήν και όδηγίαν.

Τακτικώτατα οί Αὐτοκράτορες απέστελλον πρεσβείας

εἰς τοὺς ξένους λαούς, οἱ δὲ πρέσβεις ἐξελέγοντο ἐκ τῶν αὐλικῶν, συνηθέστερον δὲ ἐκ τῶν ἱερωμένων. Αἱ ἀποστολαὶ αὗται ἐγίνοντο πρὸς ποικίλους σκοπούς, καὶ ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ, συνηθέστατα ἐστέλλοντο πρεσβεῖαι, δι' ἐμπορικοὺς, δι' ἱεραποστολικούς σκοπούς. Τὸν θαυμασμὸν δὲ προκαλοῦν αἱ μακριναὶ πρεσβεῖαι τῶν ἱεραποστόλων. Ἀξιοὶ αἰωνίας τιμῆς εἶναι οἱ ἱεραπόστολοι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μὲ αὐτοθυσίαν καὶ ἡρωϊσμὸν ἀνελάμβανον μακρινὰς καὶ πλήρεις κινδύνων παρεΐας εἰς ἀξένους χώρας καὶ ἀγρίους λαούς.

«Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι εὗρισκοντο (τὸν 16 αἰῶνα) εἰς τοὺς βαρβάρους ἀπὸ τὸν Περσικὸν κόλπον ἕως τὴν Κασπίαν θάλασσαν ἦτο σχεδὸν ἀτελείωτος. Οἱ Χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῶν Ἰνδιῶν. Ἀργότερα οἱ Βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι ἐπροχώρησαν χωρὶς φόβον εἰς τοὺς Τατάρους καὶ ἐξημέρωσαν τοὺς αἰμοχαρεῖς ἐκείνους πολεμιστάς. Εἰσῆλθον μάλιστα εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Κίναν καὶ ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἐξηπλώθη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἕως τὴν Κίναν» (Γίββων, διάσημος Ἕλληνας ἱστορικός).

Τὸ Ὁρθόδοξον Κράτος ἔχει πρῶτον καθήκον νὰ φροντίζη περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἐπειτα ὀφείλει ν' ἀπαλλάσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα. Οἱ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους ἐπεχειροῦν οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τοῦ Μεσαίωνος ἦσαν «πόλεμοι δίκαιοι, οἱ ὅποιοι γίνονται πρὸς σωτηρίαν καὶ ἐλευθερίαν καὶ εὐεργεσίαν τῶν λαῶν». Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἐξαίρουν τὴν μαλακότητα καὶ ἐπιείκειαν τῶν Βυζαντινῶν στρατηγῶν καὶ βασιλέων πρὸς τοὺς ἡττημένους καὶ τοὺς ὑποταγμένους λαούς. Σκοπὸς τῶν Χριστιανῶν βασιλέων ἦτο νὰ διαδίδουν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ νὰ σκορπίζουσιν εἰς τοὺς λαούς τὰς εὐεργεσίας τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸν ἴδιον σκοπὸν μὲ τοὺς ἱεραποστόλους ἐπεδίωκε καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Κράτους, τὸν ὅποιον ἀπετέλουν οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ. Ἡ σημαία τῶν ταγμάτων ἔφερε τὸν σταυρόν, ἦτο ἱερὸν ἀντικείμενον, καὶ ὅστις τὴν ἐγκαταλείψῃ «διὰ θανάτου τιμωρεῖται». Ἦτο τὸ σύμβολον τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως τῆς Ὁρθοδοξίας.

Βυζαντινή γλυπτή διακόσμησης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις.

Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία τοῦ Μεσαίωνος ἦτο δημοκρατικῶς διοργανωμένη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ῥωμαϊκὴν καὶ τὴν σύγχρονον αὐτῆς Εὐρωϊκὴν. Ἡ ἐκ γενετῆς ἀριστοκρατία, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ χωρισμὸς τῶν τάξεων, ὁ ὁποῖος ἐβασάνισε τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἐκανονίζοντο ὅπως καὶ σήμερον, ἀναλόγως τοῦ πλούτου, ἰδίως δὲ ἀναλόγως τοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξιώματος. Οὐδεὶς δὲ ἀπεκλείετο ἀπὸ τὴν ἄνοδον εἰς τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κοινωνικὴν βαθμίδα. Ἦρκει μόνον νὰ εἶχεν ὁ ἴδιος προσωπικὴν ἀξίαν. Εἶναι δὲ αὕτη μεγίστη πρόοδος διὰ τὸν πολιτισμόν, εἰς τὴν ὁποίαν μόλις ἐσχάτως ἔφθασαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ κοινωνίαι.

Ἐν γένει αἱ σχέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων, αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἀντιλήψεις, τὸ ἰδεώδες τέλος τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας προήρχετο μὲν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐπλησίαζε πρὸς τὰ σημερινὰ κοινωνικά ἰδεώδη. Αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος, διὰ τὰς ὁποίας ἐχύθησαν ἐπὶ αἰῶνας ποταμοὶ αἱμάτων εἰς τὴν Εὐρωπαϊ-

κὴν Δύσιν ἴσχυον ἤδη ἀπὸ τὴν Μεσαιωνικὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἑλλάδα.

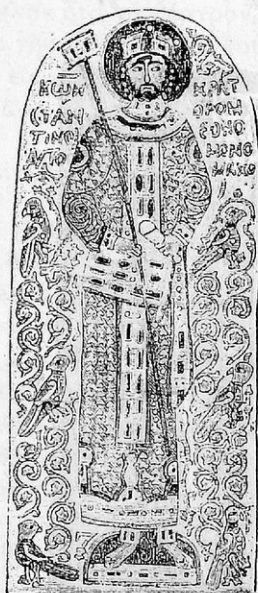
Αἱ συνήθειαι τοῦ βίου.

Εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον διετηρήθησαν πολὺν χρόνον αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι. Αἱ οἰκίαι εἶχον γενικῶς ἀρχαῖον σχῆ-
διον, εἰς τὰ συμπόσια οἱ συνδαιτημόνες ἐκάθηντο περὶ τὰς
τραπέζας ἀνακεκλιμένοι εἰς κλίνας. Καὶ αἱ ἐνδυμασίαι κατ'
ἀρχὰς ἦσαν πολὺ ὅμοιαι μὲ τὰς ἀρχαίας, μόλις ἀργότερα,
ἐκ τῆς σχέσεως μὲ τοὺς ξένους λαοὺς, ἐπῆλθον τροποποι-
ήσεις τινές. Οἱ ἄνδρες ἐφόρουσαν χειριδωτὸν χιτῶνα, τὸν ὁ-
ποῖον ἔζωνον εἰς τὴν μέσην, ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ ἔρριπτον
χλαμύδα, ἡ ὁποία συνεκρατεῖτο διὰ πόρπης εἰς τὸν δεξιὸν
ὤμων. Αἱ δὲ γυναῖκες εἶχον μακρὸν χιτῶνα, ὁ ὁποῖος ἐζώ-
νετο πολὺ ὑψηλὰ εἰς τὸ στήθος, περιεβάλλοντο δὲ μὲ εὐ-
ρὺ ἐπανωφόριον. Σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἐνδύματα ἐστένευσαν
καὶ δὲν διέφερον πολὺ ἀπὸ τὰ σημερινά. Ἡ κόμη τῶν ἀν-
δρῶν ἐκόπτετο ὀλίγον, τὸ δὲ γένιον συνήθως ἀπέλγηεν εἰς
ἄξυ. Ὁ στολισμὸς μὲ κοσμήματα ἦτο πολὺ διαδομένος,
ιοίως αἱ γυναῖκες ἦσαν καταστόλιστοι καὶ ἐξωραϊσμένοι.
Ἐφρόντιζον πολὺ διὰ τὸν εὐπρεπισμὸν, ἔβαφον μάλιστα
τὸ πρόσωπόν των, ὅπως καὶ σήμερον.

Ἡ ἀριστοκρατία.

Ἡ ἀνωτάτη αὐλικὴ καὶ ὑπαλληλικὴ ἱεραρχία ἀπετέλει
τὴν Βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, ὡς εἶπομεν. Ἡ ἀριστο-
κρατία αὕτη διήρχετο τὸν βίον ἐν χλιδῇ, ἐφόρει πολυτε-
λεῖς ἐνδυμασίας, ἡγάπα τοὺς ὠραίους ἵππους, τὰς δια-
σκεδάσεις, τὸ κυνήγιον, ἐτέρπετο εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Πα-
λατίου, εἰς τὰς ἱεροτελεστίας τῆς Ἐκκλησίας. Εἰργάζοντο
ὁμως δραστηρίως οἱ μεγάλοι τοῦ Κράτους. Εἶχον ζωντὸν
ἐνδιαφέρον διὰ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, διὰ τὰ ἐκκλη-
σιαστικὰ ζητήματα, πολλοὶ ἡσχολοῦντο μὲ τὰ γράμματα
καὶ παντοιοτρόπως ὑπεστήριζον αὐτά. Αἱ εὐγενεῖς κυρίαι
καὶ βασιλίσσαι ἐπρωτοστάτουσαν εἰς τὴν μέριμναν ὅχι μόνον
διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ φιланθρωπικὰ ἰδρύματα, ἀλλ'
ἀκόμη καὶ διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους.

Εἰς τὰς ἐπαρχίας εἶχε σχηματισθῇ σπουδαιοτάτη ἀριστοκρατία ἀπὸ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆμονας, οἱ ὅποιοι εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν μεγάλων γαίαν, καὶ ἔζων βίον

Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ
(σμάλτον Βυζαντινόν).

Βυζαντινὴ Αὐτοκράτειρα (ένδεδυμένη τὴν ἐπίσημον στολὴν).

πολυδάπανον, ὥς μικροὶ ἡγεμόνες. Πολὺ ἰσχυρὰ ἐπαρχιακὴ ἀριστοκρατία ὑπῆρξεν ἰδίως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐξήσκησε δὲ ἡ ἀριστοκρατία αὕτη μεγάλην ἐπιβολὴν εἰς τὸ Κράτος. Ἔδωκεν εἰς αὐτὸ γενναίους στρατηγούς καὶ αὐτοκράτορας (τοὺς Φωκάδες, τοὺς Κομνηνοὺς κλπ.).

Αἱ ἀστικάι τάξεις καὶ ὁ λαὸς.

Αἱ μεσαῖαι, αἱ ἀστικάι λεγόμεναι τάξεις, καὶ ὁ λαὸς εἰργάζοντο διὰ νὰ ζήσουν, συνετέλουν δὲ μεγάλως εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν κοινῶν. Ἡ μεσαία τάξις ἔδιδεν εἰς τὸ Κράτος τοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἡσχολεῖτο ἰδίως μὲ τὸ

ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται καὶ ὁ λαὸς ἔδιδον τοὺς στρατιώτας. Εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἰδίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἔζη πολυπληθὴς λαός. Οἱ περισσότεροι ἡσχολοῦντο μὲ τὰ συνήθη χειρωνακτικὰ

Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Δούκας καὶ ἡ σύζυγός του (σμάλτον Βυζαντινὸν «Στέφω Μιχαὴλ σὺν Μαρίας χερσί μου»).

ἔργα, πολλοὶ ἦσαν ἄεργοι καὶ συχνὰ ἐξετρέποντο εἰς ταραχάς. Διότι ὁ λαὸς μὲ ἀληθινὸν πάθος ἀνემιγνύετο εἰς τὰ πολιτικά, ἰδίως εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα.

Αἱ ἀσχολίαι καὶ αἱ ψυχαγωγεῖται.

Ὁ βίος τῶν εὐγενῶν περιστρέφετο κυρίως περὶ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ διήρχετο μὲ τὴν ἐνασχόλησιν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ὅλαι δὲ αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας, καὶ οἱ ἰδιῶται πλούσιοι, αἱ μεσαῖαι τάξεις καὶ ὁ λαὸς συνηγνάντο μὲ τοὺς μεγιστάνας καὶ τὸν αὐτοκράτορα εἰς

τὸν Ἰππόδρομον. Ἐκεῖ διεσκέδαζον ἐλευθέρως ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πρωτευούσης. Ὑπῆρχον καὶ ἄλλα δημόσια θεάματα διὰ τοὺς ἀστούς καὶ τὸν λαόν, ὅπως αἱ δημόσιαι τελεταί, αἱ μεγάλαι ἐκκλησιαστικαὶ πανηγύρεις. Διὰ τὸν ὄχλον ἦτο τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πλέον σχεδὸν μὲ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, διότι ἐγίνοντο εἰς αὐτὸ πρόστυχα παίγνια γελωτοποιῶν καὶ ὀρχηστρῶν.

Ἡ ἀστική τάξις.

Ὁ οἰκογενειακὸς βίος εἰς τὰς ἀστικὰς τάξεις εἶχε στερεοὺς δεσμοὺς καὶ ἐκοσμεῖτο μὲ πολλὰς ἀρετάς. Ὁ υἱὸς ἐστέλλετο εἰς τὸ σχολεῖον, ἔπειτα εὗρισκεν ἐργασίαν διὰ νὰ ζήσει, ἂν δὲ ἐξηκολούθει τὴν μόρφωσιν του, εἰσήρχετο εἰς τὸ ὑπαλληλικὸν στάδιον. Ἡ κόρη ἐμάνθανεν ὀλίγα γράμματα κατ' οἶκον, ἀλλὰ τὸν περισσότερον καιρὸν σχολεῖτο μὲ τὴν μητέρα εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα, ἐμάνθανε νὰ νήθῃ, νὰ κεντᾷ καὶ νὰ ὑφαίνει. Ἡ κυριωτέρα διασκέδασις τῶν γυναικῶν ἦτο ἡ ἐκκλησία καὶ αἱ ἐπισκέψεις εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰ διάφορα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα. Οἱ ἄνδρες εἰργάζοντο τὴν ἡμέραν ἔξω τοῦ οἴκου, ἠύχαριστοῦντο εἰς τὰς οἰκογενειακὰς τέρψεις, μὲ προθυμίαν ἐφιλοξένουν τοὺς φίλους. Καὶ παιγνίδια τυχερά, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν καὶ σήμερον. ὡς τὸ ζατρίκιον, τὸ τάβλι, διεσκέδαζον τοὺς Βυζαντινοὺς κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτῶν.

Ὁ βίος εἰς τὰς ἐπαρχίας ἦτο, ἐννοεῖται, περισσότερον περιωρισμένος. Ἦτο δὲ πολὺ σκληρὸς εἰς τοὺς ἀγροὺς, ὅπου οἱ γεωργοὶ εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα, ἔσπειρον, ἐθέριζον, ἐκαλλιέργουν τοὺς κήπους, ὅπως καὶ σήμερον οἱ γεωργοί μας. Ἐν γένει, ἂν ἐξετάσῃ τις προσεκτικῶς, θὰ ἴδῃ ὅτι ὁ οἰκογενειακὸς βίος δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὸν σημερινὸν καὶ μάλιστα τὸν ἰδικόν μας Ἑλληνικόν. Τὸ βλέπομεν τοῦτο ἀπὸ τὰς διαφόρους ζωγραφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἐν γένει ἀπὸ παραστάσεις εἰς ἔργα τέχνης. Τὰ ψηφιδωτά, αἱ τοιχογραφίαι, καὶ ἰδίως αἱ μικρογραφίαι τῶν χειρογράφων διετήρησαν ἕως ἡμᾶς πολὺ

χαρακτηριστικὰς σκηνὰς τοῦ οἰκιακοῦ καὶ ἀγροτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν προγόνων μας.

Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια.

Ἀμέτρητοι ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι, ποὺ ἐκτίζοντο κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Ἡ καθημερινὴ ἀπασχόλησις καὶ ψυχαγωγία μάλιστα τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἦτο ἡ Ἐκκλησία. Εἰς τὰς ἐκκλησίας συνέρρεον ἄνδρες καὶ γυναῖκες

ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων διὰ νὰ ἀναπέμψουν τὰς δεήσεις των εἰς τὸν Ὑψιστον καὶ εἰς τὴν Παναγίαν, συγχρόνως δ' ἐπήγαιναν ἐκεῖ διὰ νὰ ἴδουν ἀλλήλους. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο τὸ θέλητρον ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, καὶ διὰ τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις καὶ διὰ τὰ ἐπίσημα θεάματα, τὰ ὁποῖα συνδέονται μετ' αὐτῆς. Οὕτως ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν κοινωνίαν ὑπῆρξε κολοσσιαία καὶ ἡ

Ἐπίσκοποι (οἱ τρεῖς ἱεράρχαι, κατὰ Βυζαντινὴν μικρογραφίαν).

δύναμις δὲ αὕτη ἀντεπροσωπεύετο ἰδίως διὰ τῶν μοναστηρίων.

Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν τότε ξένα πρὸς τὴν κοινωνίαν ὅσον εἶναι σήμερον, ἡ ὑπερβολικὴ μάλιστα εἰς αὐτὰ ἀφοσίωσις τοῦ κόσμου κατήντησε κίνδυνος διὰ τὸ Κράτος καὶ ἐπροκάλεσεν, ὡς γνωρίζομεν, τὰς μεγάλας ταραχὰς τῆς Εἰκονομαχίας. Αὐτοκράτορες, βασίλισσαι, νικηφόροι στρατηλάται πολὺ συχνὰ ἐλάμβανον τὸ «μοναχικὸν σχῆμα». Διὰ πᾶσαν περιπέτειαν τοῦ βίου τὸ μοναστήριον ἐθεωρεῖτο τόπος καταφυγῆς. Μέγιστος ἦτο ὁ ἀριθμὸς μο-

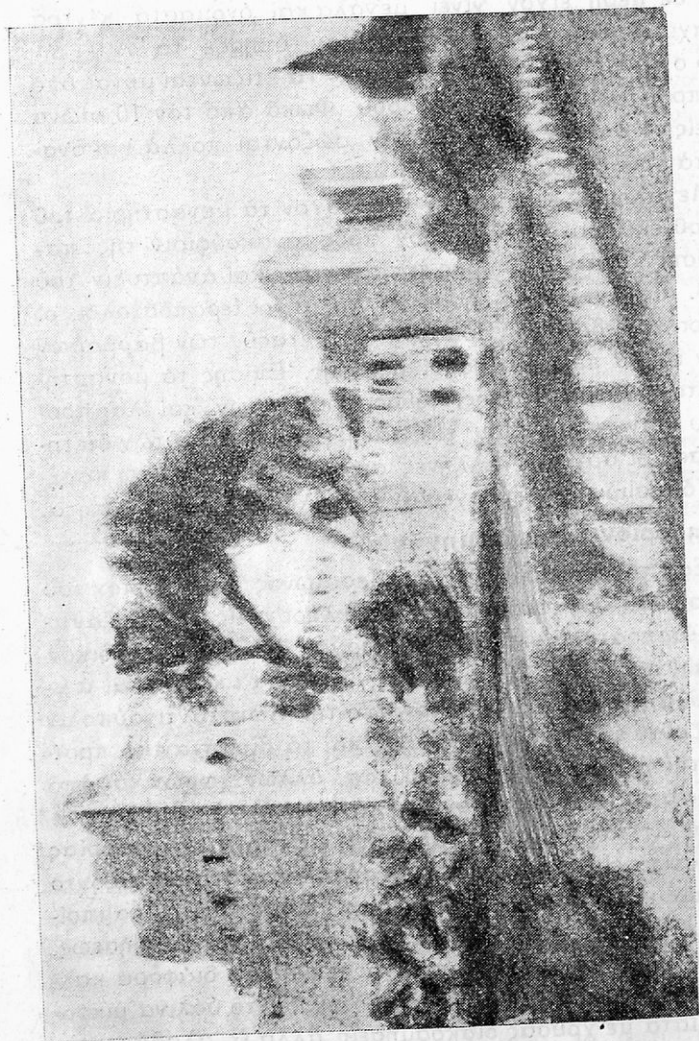
νῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς ὅλον τὸ Κράτος, πολλαὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἔγιναν περίφημοι εἰς τὴν ἱστορίαν (ὅπως ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίου, ἡ Μονὴ τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κλπ.). Εἰς μερικὰ δὲ μέρη εἶχον γίνεαι μεγάλα καὶ ὀνομαστὰ κέντρα μοναχικοῦ βίου. Τὸ περιφημότερον ὑπῆρξε τὸ Ἁγίον Ὁρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἤρχισαν νὰ κτίζωνται μοναὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπὸ τὸν 10 αἰῶνα καὶ εἰς τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον σώζονται πολλὰ καὶ ὀνομαστὰ μοναστήρια.

Μεγάλην δ' εὐεργεσίαν παρέσχον τὰ μοναστήρια τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἐφρόντιζον πρὸς ἀνακούφισιν τῆς πασχούσης κοινωνίας, πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ. Μοναχοὶ ἰδίως ἦσαν οἱ τολμηροὶ ἱεραπόστολοι, οἱ ὁποῖοι διέδιδον τὸ Εὐαγγέλιον μεταξὺ τῶν βαρβάρων λαῶν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Ἐπίσης τὰ μοναστήρια ἦταν κέντρα τέχνης, ἰδίως γραμμάτων καὶ λαμπροτάτου κοινωνικοῦ βίου· εἰς τὰς βιβλιοθήκας αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες συγγραφεῖς καὶ οὕτω παρέσχον ἀληθυσμόνημον εὐεργεσίαν εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία.

Ἔως τὸ τέλος σχεδὸν τοῦ Μεσαίωνος τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου ἦτο συγκεντρωμένον ὁλόκληρον εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Αὕτη διενήργει ὅχι μόνον τὸ ἰδικόν της, ἀλλὰ καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν καὶ ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκομίζοντο ἐμπορεύματα ἐπίσης καὶ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διεσπείροντο εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Καὶ εἰς τὰς ἄλλας μεγάλας πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας πρωτίστως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατασκευάζοντο ἀπείρων εἰδῶν προϊόντα ἐγχωρίου βιομηχανίας, παμπούκια εἶδη πολυτελείας καὶ βιοτικῆς ἐν γένει χρήσεως, χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, χάλκινα, πῆλινα σκεύη καὶ διάφορα καλλιτεχνικὰ ἐπιπλά. Προσέτι ἐφιλοτεχνοῦντο ὑάλινα μικροτεχνήματα μὲ χρυσᾶς διακοσμήσεις, ἄλλα ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου. Οἱ Βυζαντινοὶ χρυσοχόοι κατεσκεύαζον

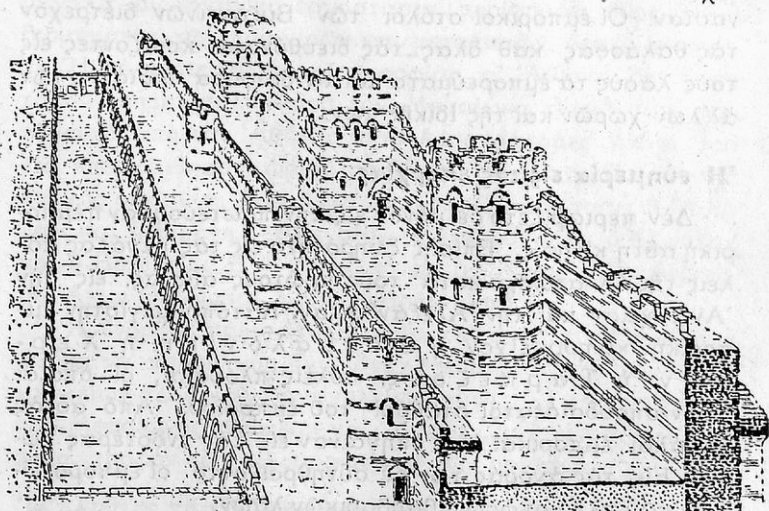
Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅπως εἶναι σήμερον (ἀπὸ φωτογραφίαν).

θαυμάσια κοσμήματα, τὰ ὅποια ἐθάμβωνον μὲ τοὺς μαργαρίτας καὶ τοὺς ἄλλους πολυτίμους λίθους. Ὑπῆρχον θαυμάσια κοσμήματα μὲ λεπτοτάτας συρματίνας διακοσμήσεις.

Ἡ σπουδαιότερα ἐγχώριος βιομηχανία ἦτο ἡ κατασκευὴ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ταπήτων καὶ παραπετασμάτων. Ἡ μέταξα ἐκομίζετο εἰς τὰ Αὐτοκρατορικὰ ἐργοστάσια, ἐκεῖ δὲ δοῦλοι ὕφαινον, ἐχρωμάτιζον αὐτήν, γυναῖκες δὲ τεχνίτριαι ἐφιλοτέχνουν τὰ ἐξάισια πορφυρᾷ καὶ μεταξωτᾷ ὑφάσματα. Τὰ θαυμαστὰ ταῦτα ἔργα πολυτελείας ἔκαμνον ὀνομαστοὺς τοὺς Βυζαντινοὺς τεχνίτας, διεσκορπίζοντο εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἔφερον κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ Κράτος.

Τὸ παγκόσμιον ἐμπορικὸν κέντρον.

Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο μόνον θαυμασιὰ πόλις διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν στρατηγικὴν θέσιν, ἀλλ' εἶχεν

Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἀναπαράστασις).

ἐξαιρετικὴν γεωγραφικὴν θέσιν διὰ νὰ συγκεντρῶνῃ τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Διότι ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τῆς

οίκουμένης καὶ εἰς αὐτὴν κατέληγαν ὅλοι αἱ μεγάλοι ὁδοὶ τοῦ ἐμπορίου.

Εἰς τὰς μεγάλας ἀγορὰς τῆς βασιλευούσης συνωστίζετο πλῆθος ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι συνηλλάσσοντο μετ' ἀλλήλων. Ἀπειράριθμα ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καὶ ἄλλα καταστήματα τῆς χρυσοχοΐκης καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν πολυτελείας, ἐπίσης οἱ λεγόμενοι τραπεζίται, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν τράπεζαν αὐτῶν γεμάτην ἀπὸ σωροῦς χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Τὰ καταστήματα ταῦτα εὐρίσκοντο πέριξ τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως, ὅπου ἦτο μεγαλυτέρα κίνησις. Συνέρρεον δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔμποροι ἀπὸ ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὰ καραβάνια ἐκόμιζον ἀπὸ τὴν ἐνδοτέραν Ἀνατολὴν τὰ σπάνια ἀρώματα καὶ τοὺς πολιτίμους λίθους. Ἀπὸ τὸν Βορρᾶν οἱ Ῥῶσοι ἔφερον γουναρικά, μέλι, κηρόν. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ξένα καὶ ἐγχώρια ἐμπορεύματα ἐσκορπίζοντο εἰς ὅλην τὴν Δύσιν, ἔφθανον ἕως τὴν Ἀγγλίαν, ἕως τὴν Σκανδιναυίαν. Οἱ ἐμπορικοὶ στόλοι τῶν Βυζαντινῶν διέτρεχον τὰς θαλάσσας καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις κομίζοντες εἰς τοὺς λαοὺς τὰ ἐμπορεύματα καὶ τὰ διάφορα προϊόντα τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ τῆς ἰδικῆς τῶν.

Ἡ εὐημερία εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Δὲν περιωρίζετο δὲ μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσιν ἡ ἐμπορικὴ αὕτη κίνησις. Ἐπίσης ζωηρὰ ἦτο εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Κατόπιν μεγίστην ἐμπορικὴν κίνησιν εἶχον ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Χερσῶν, ἡ Τραπεζοῦς, πόλεις πλούσιαι, οἱ ὅποιοι ἦσαν σπουδαιότατοι σταθμοὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἀπὸ αὐτὰς μεγάλοι ἐμπορικαὶ ὁδοὶ ἐπήγαιναν εἰς τὰς ἐνδοτέρας χώρας. Εἰς τὰς ἀγορὰς τῶν δὲ συνηθροίζοντο οἱ ἔμποροι ὅλων τῶν πλησιοχώρων βαρβαρικῶν λαῶν.

Διὰ τὰ εὐκολύνωνται δὲ τὰ μέσα τῆς ἀνταλλαγῆς ἐμπορευμάτων καὶ τῆς συναλλαγῆς ἐν γένει ἐγίνοντο εἰς πολλὰ μέρη πανηγύρεις. Αἱ ἐμπορικαὶ αὗται συγκεντρώσεις ἦσαν συνηθισμέναι τοὺς καιροὺς ἐκείνους διὰ τὴν ἑλλειψιν τῆς συγκοινωνίας, μένουν δὲ ὀλίγοι καὶ σή-

μερον εἰς μερικά μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ὡς σπουδαιότερα ἀπὸ ὅλας ἐφημίζετο ἡ πανήγυρις τοῦ Ἀγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἡ μεγάλη πόλις ἦτο γεμάτη ἀπὸ κίνησιν καὶ ἀπὸ ἐμπόρους ὅλου τοῦ κόσμου, ἰδίως ἀπὸ Σλάβους καὶ βαρβάρους τοῦ Δουνάβεως. «Ὁ τόπος τῆς πανηγύρεως, λέγουν οἱ παλαιοὶ συγγραφεῖς, ἦτο μία ὁλόκληρος πόλις». Τὰ μεγάλα ταῦτα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Αὐτοκρατορίας ἐχρησίμευον καὶ ὡς μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου.

Αἱ χῶραι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Καθ' ὃν χρόνον τόσον μεγάλη ζωὴ ἐπεκράτει εἰς τὰς βορείους καὶ τὰς Ἀνατολικὰς χώρας τοῦ Κράτους, τί ἐγίνοντο αἱ ἑνδοεῖοι χῶραι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶχε πηγᾶσει ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ; Καὶ ἐκεῖ γνωρίζομεν ὅτι πολλαὶ πόλεις ἦνθουν, ὡς ἡ Κόρινθος, αἱ Θήβαι, αἱ Πάτραι. Εἰς τὰς Θήβας καὶ εἰς τὰς Πάτρας ὑπῆρχον μεγάλα βιομηχανικὰ ἐργοστάσια, περίφημος ἰδίως ἦτο ἡ βιομηχανία τῶν πορφυρῶν καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων.

Ἡ δὲ πόλις τῆς ἀρχαίας σοφίας, αἱ Ἀθῆναι, δὲν ἦσαν τόσον ἄσημον πόλις κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Βασίλισσαι κατήγοντο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, δύο Αὐτοκράτορες ἦλθον καὶ τὰς ἐπεσκέφθησαν, ὠραιόταται ἐκκλησίαι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς σὺνίζονται ἀκόμη καὶ σήμερον (Βασίλισσαι: ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία. — Αὐτοκράτορες: ὁ Κώνστας καὶ ὁ Βασίλειος Β'. — Ἐκκλησίαι: ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα κλπ.).

Ἡ ἑνδοεὶος πόλις ἐξηκολούθει καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἀκόμη νὰ προσελκύῃ ὅχι μόνον θαυμαστάς τῶν ἀθανάτων μνημείων ἀλλὰ καὶ τῶν σχολείων αὐτῆς. Ξένοι περιηγηταὶ τοῦ Μεσαίωνος, Φράγκοι καὶ Ἀραβες, τὴν ὀνομάζουν «μητέρα, τροφὸν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ρητόρων».

Ὁ πλοῦτος τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Μέγας ἦτο ὁ πλοῦτος, ὁ ὁποῖος συνηθροίζετο εἰς τὰ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον.

Οἱ ξένοι παλαιοὶ περιηγηταὶ ἀναβιβάζουν τὰ εἰσοδήματα τῆς βασιλευούσης εἰς 600 περίπου ἑκατομμύρια χρυ-

σών δραχμῶν. "Ολου τοῦ Κράτους τὰ ἔσοδα θὰ ἡδυνάμεθα νὰ τὰ λογαριάσωμεν, συμφώνως μὲ τὴν ἀξίαν τοῦ χρυσοῦ νομίσματος περὶ τὰ τρία δισεκατομμύρια. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι ὑπέρογκον, διότι πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ ἀξία τοῦ χρήματος ἦτο πολὺ μεγάλη, καὶ ὅτι σήμερον ἡ κοινὴ εὐπορία ἔχει γίνει πολὺ μεγαλυτέρα. Παρ' ὅλας τὰς τεραστίας δαπάνας τῶν πολέμων μερικοὶ Αὐτοκράτορες ἀπεταμίευσαν μεγάλους θησαυροὺς. Ἀπόδειξις δὲ τῆς εὐμαρείας καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἐμπορίου εἶναι τὸ σημαντικώτατον γεγονός, ὅτι τὸ Βυζαντινὸν νόμισμα ἦτο νόμισμα διεθνές. "Οχι μόνον εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν βαρβαρικόν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας, τὸ Βυζαντινὸν νόμισμα ἦτο τὸ μόνον ἐν χρήσει εἰς τὰς διεθνεῖς συναλλαγάς.

Ἡ νομισματικὴ μονὰς ἦτο χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὅποιον ἐλέγετο ὑπέρπυρον, ἢ ἀπλῶς νόμισμα, εἶχε δὲ ἀξίαν περὶ τὰ 15 χρυσᾶ φράγκα.

Ἡ θαυμασμὸς τῶν περιηγητῶν.

Ἡ θαυμασμὸς τῶν ξένων περιηγητῶν, οἱ ὅποιοι εἶδον τὴν κίνησιν καὶ τὸν πλοῦτον ἐκεῖνον, εἶναι ἀνεξάντλητος.

Ἰδοὺ τί λέγει εἰς παλαιὸς περιηγητῆς καὶ ἔμπορος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἴδει ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἔπειτα εἶδε τὴν Κωνσταντινούπολιν:

«Οἱ ἔμποροι πηγαίνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Εἰς τὸ Παλάτιον ἀποστέλλονται κατ' ἔτος οἱ φόροι ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Οἱ πύργοι εἶναι γεμάτοι ἀπὸ μεταξωτά, ἀπὸ πορφύραν καὶ χρυσόν. Οἱ Ἕλληνες, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, εἶναι πολὺ πλούσιοι εἰς χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Περιπατοῦν ἐνδεδυμένοι μὲ μεταξωτὰ ἐνδύματα, στολισμένοι μὲ χρυσοὺς κροσσούς καὶ μὲ κεντήματα. Ὅταν τοὺς βλέπη κανεὶς στολισμένους κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπάνω εἰς τὰ ἄλογά των, λέγει πὼς εἶναι τέκνα βασιλέων. Ἡ δὲ χώρα των εἶναι πολὺ μεγάλη, καὶ ἔχει ἄφθονον σῖτον, κρέας καὶ παντὸς εἶδους ἐδώδιμα. Πουθενὰ εἰς ὅλον τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχουν τόσα μεγάλα πλούτη».

Εἰς δὲ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς μας

λέγει: «Οἱ αὐτοκράτορες ἠδύναντο νὰ λέγουν, ὅτι οὐδεὶς μονάρχης τῆς Χριστιανωσύνης εἶχε τόσο μεγάλην πρωτεύουσαν, τόσο σημαντικὸν εἰσόδημα καὶ κράτος τόσο ἀνθηρὸν καὶ τόσο πυκνῶς κατ'ῳκημένον. Αἱ πόλεις τῆς Δύσεως εἶχον ἐρημωθῇ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων. Τὰ ἐρείπια τῆς Ρώμης, τὰ ἐκ πηλοῦ τείχη, αἱ ξύλιναι οἰκίαι καὶ τὸ στενὸν περιτείχισμα τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου δὲν ἔδιδον καμμίαν ἰδέαν τοῦ μεγέθους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἀπειραρίθμων κατοίκων αὐτῆς» (Γίββων).

Βυζαντινὴ τοιχογραφία : «Μήτηρ Θεοῦ—ἡ τῶν οὐρανῶν πλατυτέρα».

Βυζαντινοὶ ἐξερχόμενοι εἰς κυνήγιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν πολιτικὴν δύναμιν, πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτον ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ κόσμου πολιτισμένου καὶ βάρβαρου. Ἡ δὲ λάμψις τὴν ὁποίαν ἐσκόρπισεν εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα ἀναδεικνύουσιν αὐτὴν ὡς τὸ μόνον πολιτισμένον μέρος τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Μεσαίωνα, τὸ ὁποῖον παρέσχεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην ἀθάνατον εὐεργεσίαν.

Τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης.

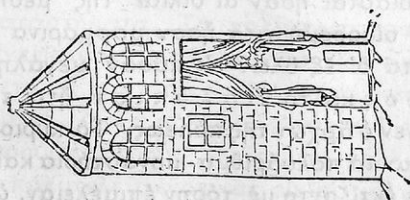
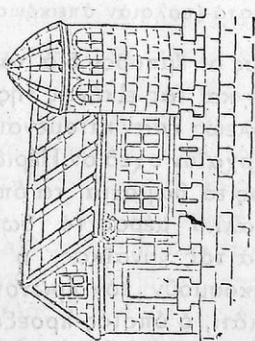
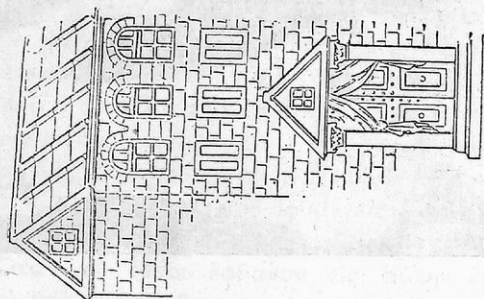
Ἡ λαμπρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο ἐμφανὴς ἰδίως εἰς τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, τὰ παλάτια, τὰς ἐκκλησίας, τὰ μοναστήρια τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἄλλων πόλεων. Μὲ τὰ ἐξαίσια γλυπτὰ μάρμαρα, τὰ ἀπαστράπτοντα ψηφιδωτά, καὶ τὰ παμποίικα ἄλλα καλλιτεχνήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα τὰ διάφορα αὐτὰ οἰκοδομήματα, ἐκίνουν τὸν θαυμασμόν τοῦ θεατοῦ.

Τὰ μνημεῖα, ὅπως τὰ ὀνομάζομεν, ἐφ' ὅσον διεσώθησαν—σώζονται δὲ ἄρκετά—εἶναι ἡ πλέον φανερά ἐκδήλωσις τοῦ Μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἐδη-

μιούργησεν ἐξαίσια καλλιτεχνήματα καὶ ἐκυριάρχησε κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως ἡ τέχνη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Αἱ Βυζαντιναὶ πόλεις.

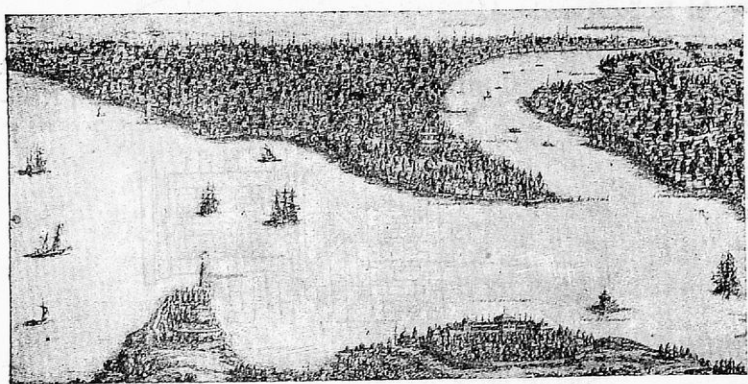
Αἱ πόλεις κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἦσαν περικλεισμέναι μετὰ περίβολον τειχῶν. Αἱ μεγάλαι Βυζαντιναὶ πόλεις, ἡ Κων-

Βυζαντινὰ οἰκήματα (ἀπὸ τοιχογραφίαν).

σταντινούπολις, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη, ἐνέπνεον τρόμον εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς μετὰ τὰ ὕψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη αὐτῶν. Ὁ περίβολος εἶχε σχῆμα περίπου κυκλοτερές, μίᾱ

μεγάλη ὁδὸς διέσχιζε τὴν πόλιν εἰς τὸ μέσον καὶ ὠνομάζετο *Μέση*, ἐκατέρωθεν δι' αὐτῆς ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ ἄλλα ἐργοστάσια. Εἰς τὰς ἀγορὰς συν-

Ἡ Κωνσταντινούπολις (κατὰ παλαιὰν ἀπεικόνισιν).

ηθροίζετο ὁ κόσμος καὶ ἰδίως οἱ ἔμποροι διὰ τὰς συναλλαγὰς αὐτῶν (βλ. τὸ σχέδιον καὶ τὰς εἰκόνας τῆς ΚΠ.).

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως ἦσαν κτισμένοι αἱ οἰκίαι αἱ πλεῖστοι ἀπλαῖ κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχέδιον. Πέριξ μιᾶς αὐλῆς ὑπῆρχον ἀπὸ τὸ ἐν μέρος τὰ δωμάτια, τὰ ὅποια ἦσαν προσιτὰ εἰς ὁλοὺς, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὰ δωμάτια, τὰ ὅποια ἦσαν προωρισμένα διὰ τὰς γυναῖκας, ὁ γυναικωνίτης. Συνήθιζον δὲ νὰ διακοσμοῦν τὸν πρῶτον ὄροφον μὲ σκεπαστὸν ἐξώστην, χαγιάτι, ὁ ὁποῖος προεξείχεν εἰς τὸν δρόμον. Τοιαῦται ἦσαν αἱ οἰκίαι τῆς μέσης τάξεως. Τὰ δὲ δημόσια οἰκοδομήματα ἦσαν μαρμάρινα καὶ μεγαλοπρεπῆ, πρῶτα δ' ἐξ ὧν εἰς πᾶσαν μεγάλην πόλιν ὁ Ἰππὸδρομος καὶ τὸ Παλάτιον, ἥτοι τὸ διοικητήριον, ὅπου ἔμενεν ὁ ἄρχων τῆς πόλεως. Τὸ κύριον στόλισμα τῶν πόλεων ἦσαν τὰ πολυάριθμα μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι, αἱ ὅποια ἐκτίζοντο μὲ τόσῃ ἐπιμέλειαν, ὥστε ἦσαν ἔργα τέχνης. Ὑπερηφανεύοντο δὲ αἱ πόλεις διὰ τὰ φιλανθρωπικὰ τῶν ιδρύματα, καὶ πολλὰ ἔργα δημοσίας ἀνάγκης ηὐκόλυνον τὸν βίον τῶν κατοίκων, ὡς ὁ δ ρ α γ ω γ ε ῖ α.

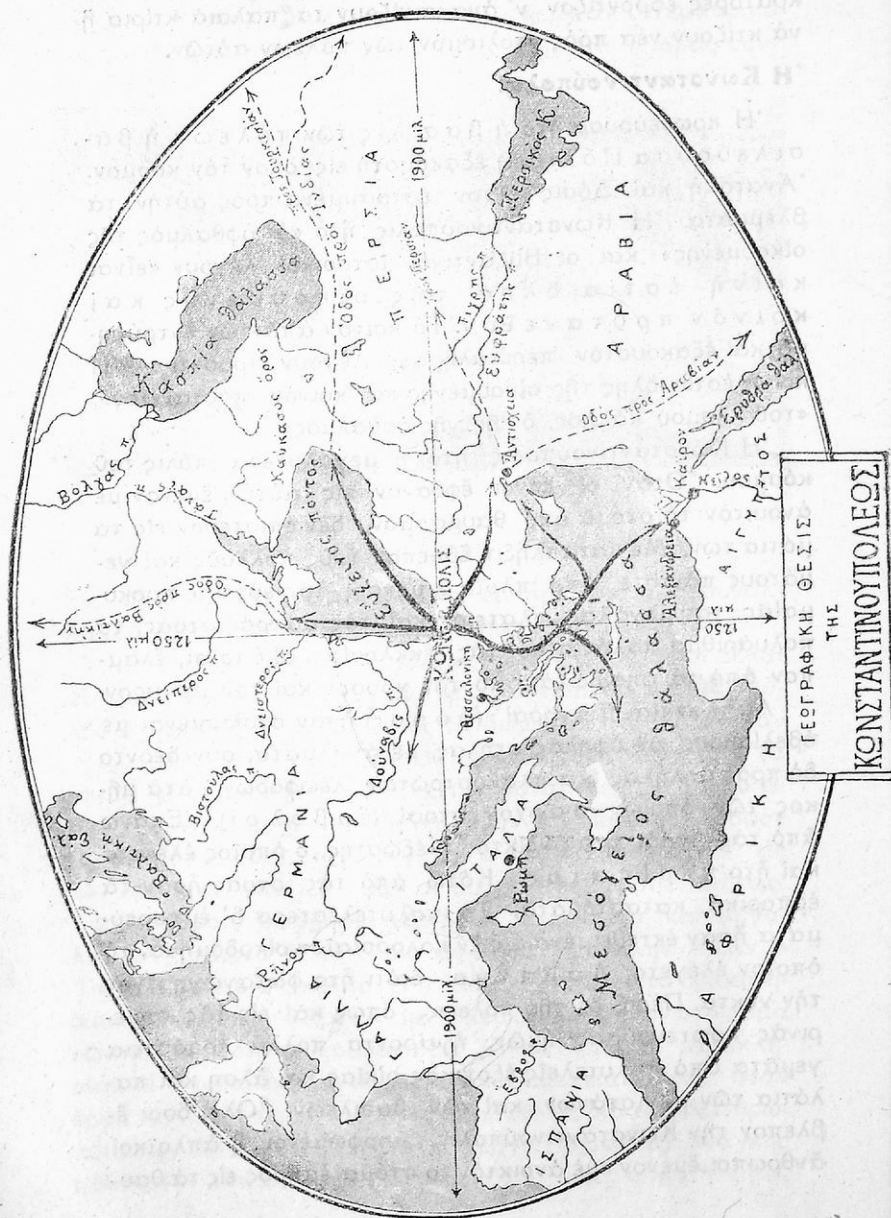
λου τρωες, δεξαμεναί. Κατὰ καιροὺς οἱ Αὐτοκράτορες ἐφρόντιζον ν' ἀνακαινίζουν τὰ παλαιὰ κτίρια ἢ νὰ κτίζουν νέα πρὸς στολισμὸν τῶν πόλεων αὐτῶν.

Ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ πρωτεύουσα ἦτο ἡ βασιλίς τῶν πόλεων, ἡ βασιλεύουσα Πόλις, ἡ ἐξακουστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀνατολὴ καὶ Δύσις εἶχον ἐστραμμένα πρὸς αὐτὴν τὰ βλέμματα. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο «ὁ ὀφθαλμὸς τῆς οἰκουμένης» καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ λέγουσιν «εἶναι κοινὴ ἐστία ὅλης τῆς οἰκουμένης καὶ κοινὸν πρυτανεῖον. Τὸ κοινὸν ἀπάντων ἐντρυφήμα καὶ ἐξακουστὸν περιλάλημα». Λέγουσιν προσέτι : «Ἡ κοινὴ ἐστία ὅλης τῆς οἰκουμένης καὶ κοινὸν πρυτανεῖον», «τοῦ κόσμου κάλλος, ὁ τῆς γῆς ὀφθαλμὸς».

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ μεγαλυτέρα πόλις τοῦ κόσμου. Ὅταν οἱ ξένοι ἔφθανον εἰς αὐτὴν, ἔμενον μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα ἀπὸ θαυμασμὸν, δὲν ἐπίστευον εἰς τὰ μάτια τῶν. Μὲ κατὰπληξιν ἔβλεπον τοὺς πολλοὺς καὶ γεμάτους πάντοτε ἀπὸ πλοῖα λιμένας, τὰς εὐρείας προκυμαίας, τὰς μεγάλας πλατείας καὶ τὰς μακρὰς στοάς, τὰ πολυάριθμα παλάτια καὶ τὰς ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι, ἔλαμπον ἀπὸ τὰ ψηφιδωτά, ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον.

Αἱ πλατεῖαι ἢ ἀγοραὶ (φόροι) ἦσαν στολισμέναι μὲ ὀβελίσκους, μὲ ὑψηλὰς στῆλας, μὲ ἀγάλματα, συνεδέοντο δὲ πρὸς ἀλλήλας διὰ πλακοστρώτων λεωφόρων, κατὰ μῆκος τῶν ὁποίων ὑπῆρχον στοαὶ (ἐμβολοί). Ἐπάνω ἀπὸ τὰς στοάς ἦτο ἀνοικτὸς ὁ ἐξώστης, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο καὶ ἦτο περίπαιτος. Κάτω ἀπὸ τὰς στοάς ἦσαν τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα. Τὰ πολυτελέστερα δ' ἐμπορεύματα ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς ἓν κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο Λαμπτήρ, διότι ἦτο φωταγωγημένον τὴν νύκτα. Πέριξ δὲ τῆς πόλεως, ὅπως καὶ εἰς τὰς σημερινὰς πρωτευούσας ἡμῶν, ἠγείροντο πολλὰ προάστεια γεμάτα ἀπὸ πολυτελεῖς ἐξοχικὰς οἰκίας καὶ ἄλλα καὶ παλάτια τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν βασιλέων. Ὅλοι οἱ ἔβλεπον τὴν Κωνσταντινούπολιν, μορφωμένοι ἢ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι, ἔμενον «μὲ ἀνοικτὸν τὸ στόμα ἐμπρὸς εἰς τὰ θαυ-

μάσια εκείνα θεάματα». Ἡ σύντομος αὕτη περιγραφή προέρχεται ἀπὸ τὰς διηγήσεις ξένων περιηγητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, Φράγκων καὶ Ἀράβων, ὡς καὶ ἀπὸ παλαιὰς εἰκόνας.

Ἡ πόλις ἦτο πυκνότατα κατωκημένη, ἦσαν «συνεχεῖς αἱ οἰκοδομαί», καὶ θὰ εἶχε περίπου 1 ἑκατομμ. κατοίκους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης ἀκμῆς (ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας).

Ὁ θαυμασιώτερος δὲ στολισμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ὅποια διεκόσμουσαν αὐτήν.

Δὲν ἦσαν δὲ ταῦτα μόνον αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ παλάτια, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀνδριάντες, πεζοὶ καὶ ἑφιπποὶ, τὰ ἐξαίσια ἀγάλματα τῶν ἀρχαίων θεῶν, τὰ ὅποια ἐστολίζον τοὺς φόρους, τὰς στοάς, τὸν Ἰππόδρομον, τεχνουργημένα ἀπὸ μάρμαρον ἢ ὀρείχαλκον. Πολλοὶ δ' ἑφιπποὶ ἰδίως ἀνδριάντες ἦσαν κολοσσιαῖοι, τοποθετημένοι ἐπὶ ὑψηλῶν βάθρων ἢ στηλῶν (τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ).

Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶχον συναθροίσει οἱ Αὐτοκράτορες ἀπαράμιλλα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης διὰ νὰ στολίσουν τὴν πρωτεύουσάν των. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἔν ἀπέραντον Μουσεῖον τέχνης.

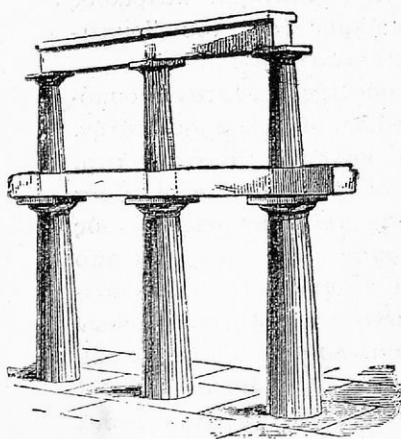
Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη.

Ἐν μέσῳ τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων ἡ πρὸς τὸ καλὸν ἀγάπη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχε διατηρηθῆ. Ἡ Μεσαιωνικὴ τέχνη ἤκμαζε καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἔνδεκα αἰώνων, κατὰ τὸ ὅποιον διήρκεσε ἡ Αὐτοκρατορία. Κατὰ τρεῖς ὅμως μεγάλας ἐποχὰς διὰ τὴν Μεσαιωνικὴν Ἑλλάδα ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀνθισιν:

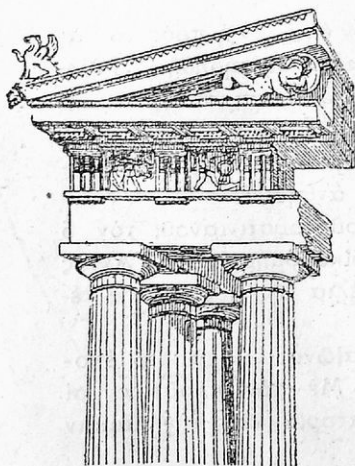
1ῃ ἐποχῇ: Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν 6 αἰῶνα, ὅτε μὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐτέθησαν τὰ λαμπρὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

2α ἐποχῇ: Κατὰ τὸν 10—11 αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Μὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν συνήνωσεν ἡ Αὐτοκρατορία καὶ τὴν λάμψιν τῆς τέχνης.

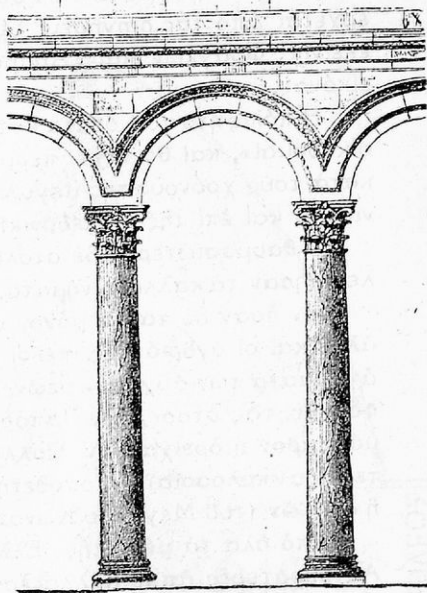
3ῃ ἐποχῇ: Τέλος κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς κα-

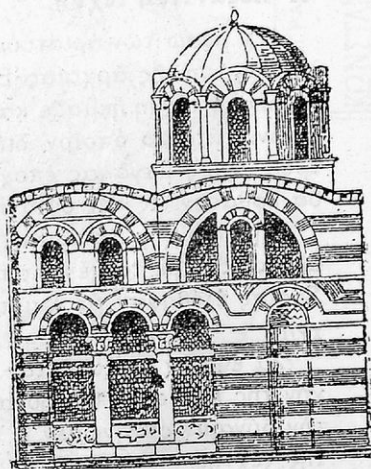
Ἡ ἀρχαία ἀρχιτεκτονική. Οἱ κίονες
συνεδέοντο δι' ἐπιστυλίου.

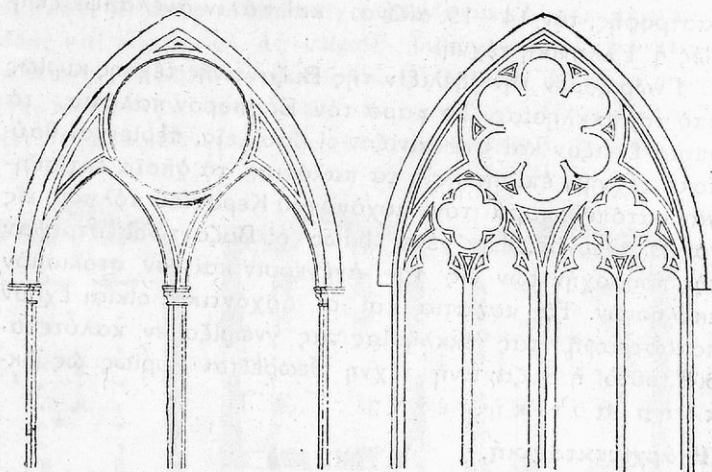
Τμήμα ἀρχαίου ναοῦ. Τὸ ξεϋθύγραμ-
μον ἐπιστύλιον καὶ ἄνω αὐτοῦ ἡ
στέγη.

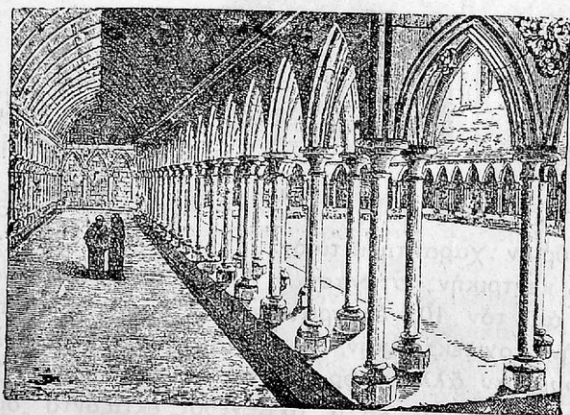
Ἡ Βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονική. Οἱ κίονες
συνεδέοντο διὰ τόξων.

Τμήμα βυζαντινοῦ ναοῦ. Τὰ τόξα
ποὺ συνδέουν τοὺς κίονας, καὶ
ἐπὶ τῆς στέγης ὁ τροῦλλος.

Παράθυρα Γοτθικής Ἐκκλησίας (μὲ τόξα Γοτθικά).

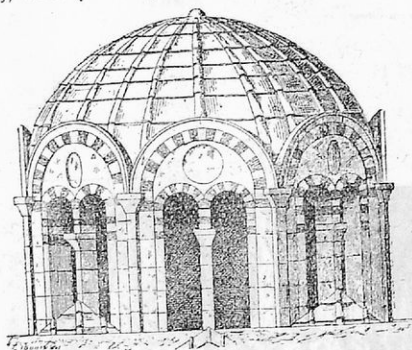
Διάδρομος Φραγκικοῦ (Γοτθικοῦ) μοναστηρίου.

ταστροφής, τὸν 14—15 αἰῶνα, καὶ πάλιν ἀνέλαμψε ζω-
ρῶς ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη.

Γνωρίζομεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης κυρίως
ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ παρὰ τὸν Βόσπορον παλάτια, τὰ
ὅποια ἐκτιζον καὶ ἀνεκαίνιζον οἱ βασιλεῖς, περιεῖχον θαύ-
ματα τέχνης, ἐπίσης καὶ τὰ παλάτια, τὰ ὅποια ἐκτίσθη-
σαν κατόπιν παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ Κερατίου κόλπου, εἰς
τὰς Βλαχέρνας. Ἐν γένει ὅμως οἱ Βυζαντινοὶ ἔστρεψαν
τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὸν στολισμὸν
ἐκκλησιῶν. Τὰ παλάτια καὶ αἱ ἀρχοντικαὶ οἰκίαι ἔχουν
καταστραφῆ, τὰς ἐκκλησίας τὰς γνωρίζομεν καλύτερα,
διὰ τοῦτο ἡ Βυζαντινὴ τέχνη θεωρεῖται κυρίως ὡς ἐκ-
κλησιαστικὴ τέχνη.

Ἡ ἀρχιτεκτονική.

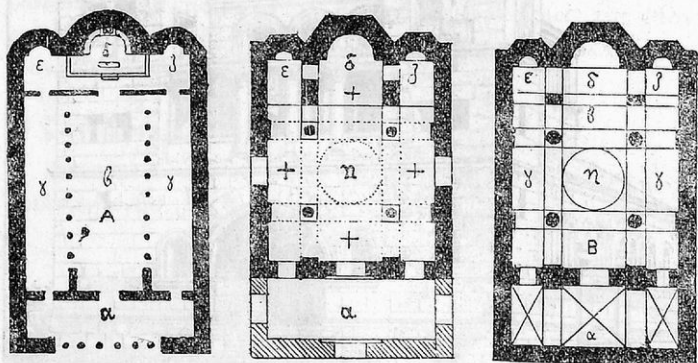
Καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἐκτίζοντο ἀπειροπληθεῖς ἐκ-
κλησίαι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς ὅλον τὸ Κρά-
τος, οὐδεμία ὅμως ἔφθασεν εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν τελειό-
τητα, τὴν «μεγάλην

ἐκκλησίαν», τὴν Ἁ-
γίαν Σοφίαν. Κατ'
ἀρχὰς ἐπεκράτει, ὡς
ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὁ
ῥυθμὸς τῆς λεγομέ-
νης βασιλικῆς,
ἡ δὲ Ἁγία Σοφία
καθιέρωσε τὸν κυρίως
λεγόμενον βυζαντι-
νὸν ῥυθμόν, ἥτοι τὴν
τρουλωτὴν ἐκκλη-
σίαν, ἡ ὅποια ἔχει

Τροῦλος Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.
ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τὸν τροῦλλον, δη-
λαδὴ κεντρικὴν στέγασιν. Ἀλλὰ μετὰ τέσσαρας αἰ-
νας, ἀπὸ τὸν 10, ἐπεκράτησαν μερικαὶ τροποποιήσεις
εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, αἱ ὅποιοι συνετέλεσαν εἰς τὴν
δημιουργίαν ἄλλων ὡραίων πάλιν ἐκκλησιῶν. Ἐγιναν
αὗται μικρότεροι κατὰ τὸ μέγεθος, ἐκτίζοντο ὅμως μὲ
πολλὴν χάριν καὶ ἡ οἰκοδομία τῶν παρουσίαζε μεγάλην

ποικιλίαν. Ἐξωτερικῶς οἱ τοῖχοι ἐκτίζοντο μέλαξευμένους λίθους καὶ εἶχον πολλὰς σειρὰς πλίνθων, ὥστε ἐγένετο ἐναλλαγὴ χρωμάτων, λευκοῦ καὶ ἐρυθρωποῦ, ἥ ὅποια παρῆγεν εὐάρεστον αἶσθημα εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ὁ τρούλλος ἐγένεν ὑψηλὸς καὶ ραδινός, μερικαὶ μάλιστα ἐκκλησίαι

Σχέδια Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

Α. Βασιλική. Ἐκκλησία κατὰ τὸ παλαιὸν σχέδιον (τοῦ 4—6 αἰῶνος).

α. Νάρθηξ.—β καὶ γ τὰ διαμερίσματα κατὰ μῆκος (κλίτη)—δ ε ζ ἱερόν.

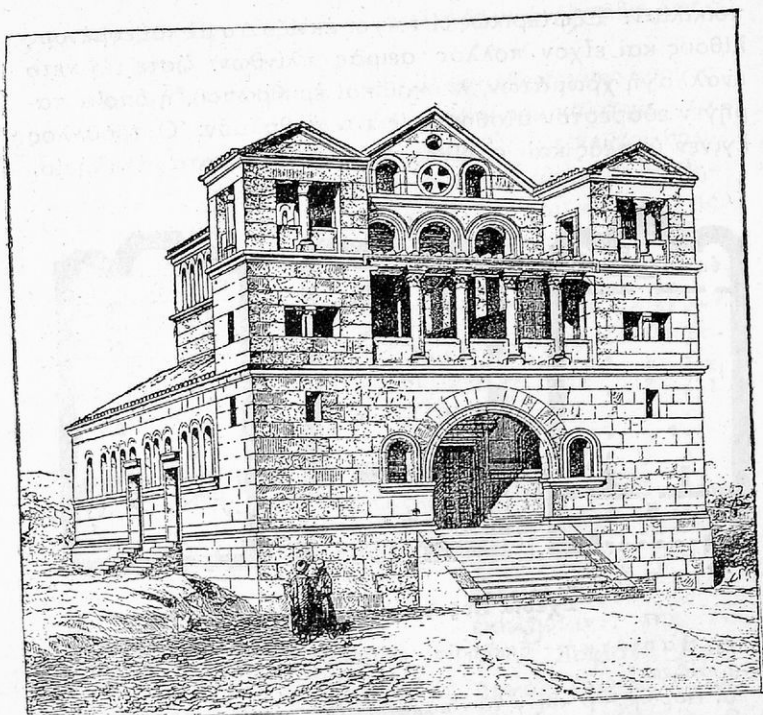
Β. Τρούλλωτή βασιλική. Κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Τὰ ἴδια μέρη.—η Τρούλλος.

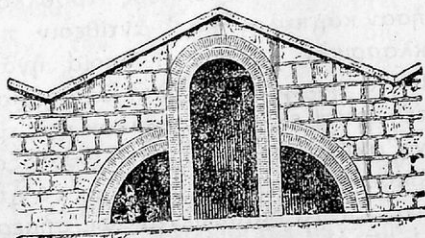
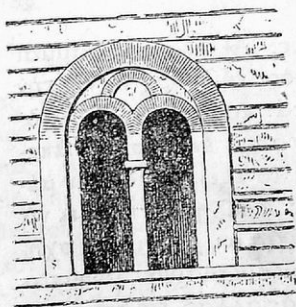
Γ. Σταυροειδῆς ἐκκλησίαις.—Τὸ ἐπικρατήσαν ἕως σήμερον σχέδιον ἐκκλησίας.

α. Νάρθηξ.—η Τρούλλος.—Οἱ σταυροὶ + δεικνύουν τὰς διασταυρουμένας καμάρας.

ἐστεγάζοντο μέ πολλοὺς τρούλλους. Αἱ κύριαι γραμμαὶ ἦσαν καμπύλαι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, τὴν κλασσικὴν τέχνην, ἥ ὅποια ἡγάπα πανταχοῦ τὰς εὐθείας γραμμάς. Τὸ ὅλον δὲ σχέδιον τῶν ἐκκλησιῶν ἀπετέλει, καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἓν μέγα σχῆμα σταυροῦ. Ἡ Ὁρθόδοξος ἐκκλησία πρέπει νὰ ἐπιδεικνύεται μέ τὸ σταυρικόν, τὸ σταυροειδὲς σχῆμα. Εἰς τὰ διασωθέντα ἕως σήμερον βυζαντινὰ μνημεῖα εἰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας, εἰς τὴν Ἱτα-

Βασιλική (παλαιά ἐκκλησία εἰς τὴν Συρίαν).

Παράθυρον Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας (δίτοξον καὶ τρίτοξον).

λίαν, εἰς τὰς Σλαβικὰς χώρας κ.λ. θαυμάζομεν τὴν ὡραιότητα τῶν παλαιῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν (βλ. τὰς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν). Ἐκκλησίαι τοῦ 10—14 αἰῶνος σώζονται εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα κ.λ. Ὡραῖαι ἐκκλησίαι μὲ ψηφιδωτὰ εἶναι πλησίον τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἐκκλησία τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου, καὶ πλησίον τῆς Λεβαδείας ἡ ἐκκλησία τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά.

Ἡ ζωγραφικὴ.

Καὶ κατὰ τὸν 10 ὅπως καὶ κατὰ τὸν 6 αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις τῶν ἐκκλησιῶν

Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν (ἡ Αὐτοκράτειρα Θεοδώρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ)

Βυζαντινὴ τοιχογραφία (ὁ Χριστὸς ὁ Ἐμμανουὴλ μὲ φωτοστέφανον).

ἦτο πολυτελεστάτη. Τὸν σπουδαιότερον στολισμὸν ἀπετέλουν τῶρα τὰ ψηφιδωτὰ. Ἀργότερα χάριν οἰκονομίας ἤρχισαν, (ἀπὸ τὸν 12 αἰῶνα), νὰ ζωγραφίζουν τοὺς τοίχους διὰ χρωστήρος, λέγονται δὲ αἱ ζωγραφίαι αὗται τοιχογραφίαι. Αἱ μεταγενέστεραι τοιχογραφημέναι ἐκκλησίαι εἶναι ἀκόμη μικρότεραι, ἀλλ' εἶναι στολισμέναι ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ τρούλλου ἕως τὸ ἔδαφος μὲ λαμπρὰς τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι σκεπάζουν τοὺς τοίχους ὡς εἰς πολύχρωμος τάπη. Εἰς τὸν τρούλλον ζωγραφίζε-

ται ακόμη και σήμερον ὁ Παντοκράτωρ, εἰς τὴν κόγ-
χην τοῦ Ἱεροῦ ἢ Θεοτόκος ἢ Πλατυτέρα, ἀμέ-
σως ὑποκάτω τοῦ τρούλλου οἱ Εὐαγγελισταί, εἰς τὰ πε-

Ὁ Δαυὶδ καὶ ἡ Μελωδία (ὠραιότατη Βυζαντινὴ μικρογραφία
τοῦ 10 αἰῶνος).

ρισσότερον καταφανῆ μέρη τῶν τοίχων αἱ σκηναὶ τῶν με-
γάλων ἐορτῶν τῆς ἐκκλησίας, ὁ Εὐαγγελισμὸς, ἡ
Γέννησις, ἡ Βάπτισις κλ. Αἱ σπουδαιότεραι πα-
ραστάσεις αὗται εἶναι δώδεκα καὶ ἀπεικονίζονται τὰς με-
γάλας ἐκκλησιαστικὰς ἐορτάς, διὰ τοῦτο λέγονται δωδε-

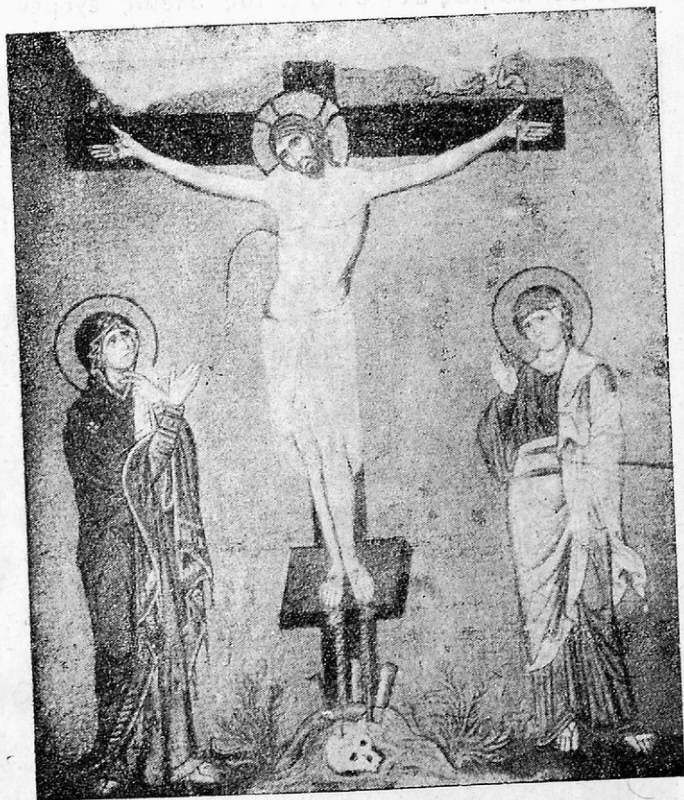
κάορτα, ἀπεικονίζονται δὲ ἕως σήμερον εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ τέμπλου, κάτωθεν τοῦ μεγάλου σταυροῦ. Παρομοίως ζωγραφίαις μὲ χρώματα ἑκαμνον οἱ Βυζαντινοὶ καὶ εἰς τὰς ἐπὶ ξύλου κινητὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας ἔχομεν καὶ

Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ τῆς Νυκτὸς καὶ τῆς Ἡοῦς
(ῥαιότατη μικρογραφία Βυζαντινὴ τοῦ 10 αἰῶνος).

σήμερον εἰς τὰς οἰκίας μας. Ὁραιόταται ἐπίσης πολὺ μικραὶ ζωγραφίαι ἐγίνοντο καὶ εἰς τὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων βιβλίων, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται μικρογραφίαι. Ὅλοι μαζί αἱ παραστάσεις αὗται ἀποτελοῦν τὴν

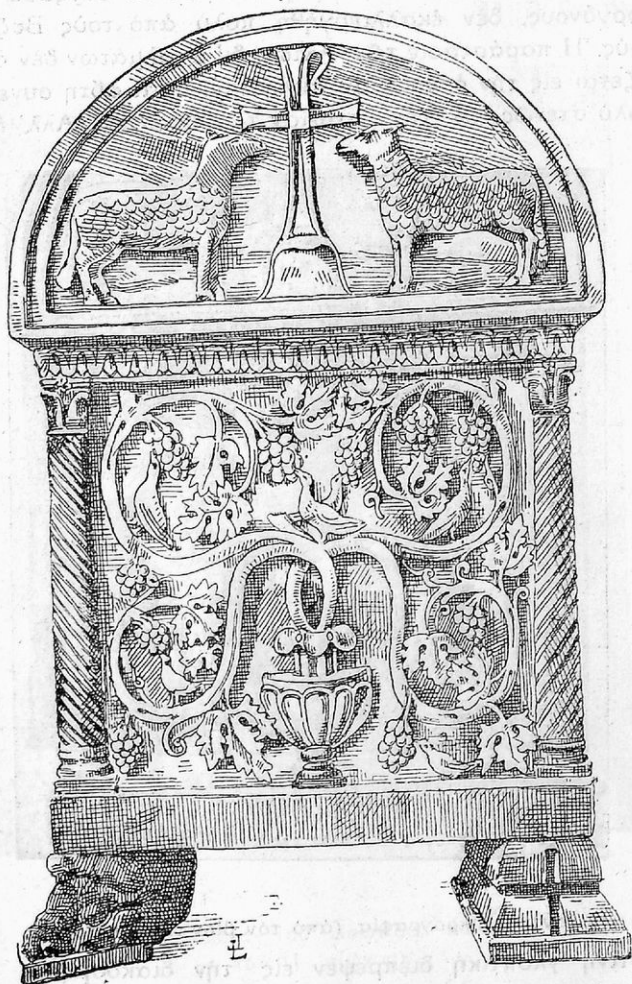
πλουσιωτάτην καὶ έντελῶς πρωτότυπον Β'υζαντινὴν
 εἰκονογραφίαν, τὴν ὁποίαν ἀκόμη καὶ σήμερον
 ἀκολουθοῦν οἱ ἁγιογράφοι ἢ εἰκονογράφοι. Ἡ Βυζαντινὴ

Ἡ Σταύρωσις (ψηφιδωτὸν τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας
 τοῦ 11 αἰῶνος).

τέχνη συνεδέθη μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ με-
 τὰ τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδοξίας, διὰ τοῦτο ἕως σήμερον εἰς
 τὴν χώραν, ἣ ὁποία τὴν ἐδημιούργησεν, εἰς τὴν Ἑλλάδα,
 καὶ εἰς ὅλας ἀκόμη τὰς ὀρθοδόξους χώρας ἡ ἐκκλησια-
 στικὴ τέχνη ἀκολουθεῖ τὴν καθιερωμένην παράδοσιν.

στολισμὸν τοῦ ἄμβωνος, τοῦ τέμπλου. "Εφθασαν δὲ αἱ
 γλυπταὶ διακοσμήσεις εἰς μεγάλην ποικιλίαν καὶ λεπτό-

Βυζαντινὴ σαρκοφάγος ἢ λάρναξ (ἡ στενὴ πλευρά).
 τητα. Αἱ διακοσμήσεις αὗται τῶν γλυπτῶν παριστάνουν
 διάφορα γεωμετρικὰ σχήματα, σχέδια ἀπὸ τὸν φυτικὸν
 κόσμον, ἄνθη, πτηνὰ, φαντάστικα θηρία. "Αἷαι θαυ-

μασμοῦ εἶναι αἱ περιπλεκόμεναι διακοσμήσεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ὡς κέντημα δαντέλλας. Ἡ Ἐκκλησία μας διετήρησεν ἕως σήμερον τὴν τοιαύτην διακόσμησιν μετὰ τὴν

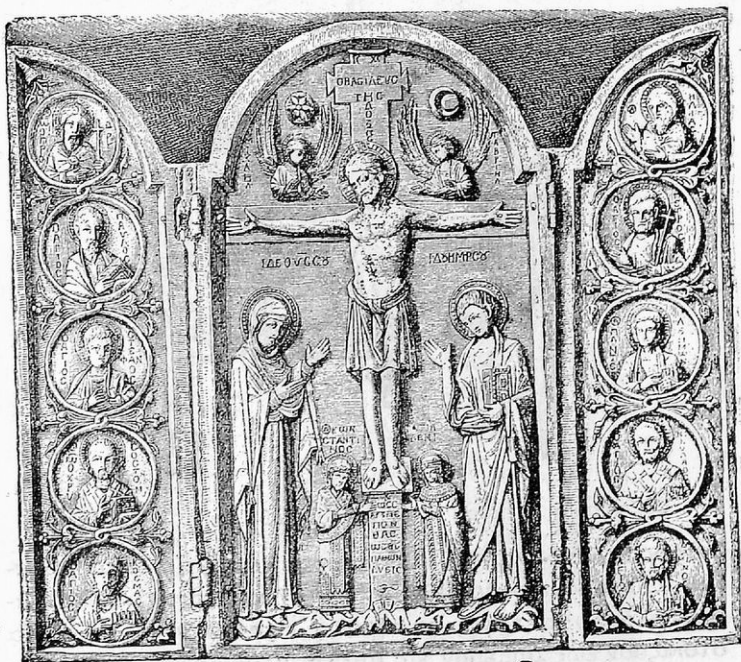
Βυζαντινὸν στέμμα, τὸ λεγόμενον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

διαφορὰν, ὅτι ἀντὶ τοῦ μαρμάρου, μεταχειρίζεται τὸ ξύλον. Οὕτω κατεσκευάσθησαν τὸν 17 καὶ 18 αἰῶνα θαυμάσια ξυλόγλυπτα ἔργα, ὡς τέμπλα, εἰκονοστάσια, τὰ ὁποῖα στολίζουν ἕως σήμερον εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος τὰς παλαιὰς ἐκκλησίας.

Τὰ κομφοτεχνήματα.

Μετὰ μεγάλην ἀγάπην καὶ τέχνην ἐκαλλιιεργεῖτο ἡ μικροτεχνία ἐπὶ μετάλλου, ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ, ἀργότερα ἐπὶ ξύλου. Πολυτιμότερα εἶναι τὰ λεγόμενα δίπτυχα ἢ τρίπτυχα, τὰ ὁποῖα συνίστανται ἀπὸ δύο ἢ τρία πλακίδια, μικρὰ φύλλα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ. Ἐκ τῆς ἰδίας δὲ πολυτιμοτάτης ὕλης ἐτεχνουργοῦντο μικρὰ κιβώτια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐναπετίθεντο ἅγια λείψανα καὶ ἄλλα πολύτιμα πράγματα. Ἡ χρυσοχοϊκὴ δὲ τέχνη, ἡ τέχνη τοῦ εὐγενοῦς μετάλλου, εἶχε φθάσει εἰς ἀνέφικτον τελειότητα. Οἱ Βυζαντινοὶ χρυσοχοὶ κατε-

σκεύαζαν θαυμάσια κομψοτεχνήματα, τὰ ὅποια εἶχον παντοειδεῖς διακοσμήσεις καὶ ποικίλας παραστάσεις. Ἰδίως δ' ἐμάγευεν εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ἡ λάμψις τῶν χρω-

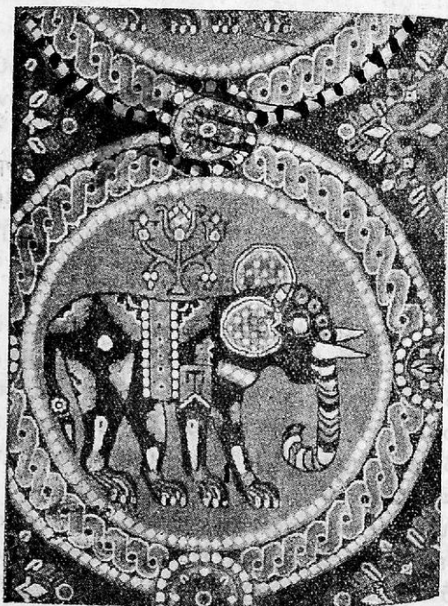
Θαυμάσιον Βυζαντινὸν τρίπτυχον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ.

μάτων, ἡ ὅποια ἐγίνετο διὰ τοῦ σμάλτου, δηλαδή διὰ χρωματιστοῦ ὑαλίνου μίγματος, τὸ ὅποιον ἐκαίετο εἰς φοῦρνον καὶ ἀπεκρυστάλλωνετο. Ἐξάισια καὶ ποικιλώτατα ἦσαν τὰ ἔργα ταῦτα τῆς σμαλτικῆς. Διὰ ταύτης ἐστολίζοντο πᾶ ὠραιότατα πολυκάνδηλα καὶ ποικιλώτατα καὶ ἄλλα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παλατίων. Θαυμάσια ἐπίσης ἦσαν μικροσκοπικὰ ἔργα ξυλογλυφίας, ἰδίως σταυροί. Εἰς παλαιὰς μονὰς, ἰδίως εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, φυλάσσονται εἰς τὰ σκευοφυλάκια πολύτιμα τοιαῦτα ἱερὰ σκεύη. Ἡ διαφορὰ εἶναι, ὅτι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, μετὰ τὸν 14

ιδίως αἰῶνα, ἔνεκα πτωχείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατασκευάζωνται ἐκ πολυτίμου ὕλης, καὶ ὅλα ταῦτα κατασκευάζοντο ἐξ ἀργύρου (τὰ κιβώτια) ἢ ἐκ ξύλου (οἱ σταυροί), ἀλλὰ μὲ πολλὴν τέχνην καὶ λεπτότητα εἰς τὰς διακοσμήσεις καὶ τὰς παραστάσεις.

Ἡ βιοτεχνικὴ καλλιτεχνία.

Τὰ περίφημα μεταξωτὰ ὑφάσματα πολλὰκις ἦσαν ἔργα τέχνης· διότι μὲ λεπτότητα καὶ ἐντέλειαν ἐφιλοτεχνοῦντο κεντήματα εἰς τὴν μέταξαν καὶ τὴν πορφύραν μὲ ποικιλώ-

Μεταξωτὸν Βυζαντινὸν ὕφασμα (τοῦ 10 αἰῶνος).

τατα σχέδια καὶ παραστάσεις. Συνήθως παριστάνοντο διάφορα πτηνὰ, ἰδίως ἀετοὶ καὶ ταῶνες, ζῷα φανταστικά, ἀκόμη καὶ πρόσωπα ἀνθρώπων καὶ ὁλόκληροι σκηναί.

Παμπούκια δὲ εἶναι καὶ τὰ ἄλλα βιοτεχνικὰ μικροτεχνήματα, χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, χάλκινα, πηλῖνα, διάφορα

σκεύη ἐκ πολυτίμων λίθων ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου, ἐκ ξύλου, ἐκ πάσης ἄλλης ὕλης σκεύη. Καὶ μικρὰ ἀκόμη ὠρολόγια ἐγνώριζον οἱ Βυζαντινοὶ νὰ κατασκευάζουν. Ἀναφέρεται δὲ ἐν χρυσοῦν ὁ ρ γ α ν ο ν, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο θαῦμα τέχνης. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἐξαίσια κομφοτεχνήματα, τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον οἱ Αὐτοκράτορες δῶρα εἰς τοὺς ρῆγας τῆς Δύσεως, διεδίδοντο δὲ διὰ τοῦ ἐμπορίου εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ ἔφερον κολοσσιαῖον πλοῦτον εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ τέχνη εἶναι ἡ ἐμφανεστέρα ἐκδήλωσις τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ. Ἡ διάδοσις λοιπὸν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης εἰς ὅλον τὸν κόσμον εἶναι ἡ τρανοτέρα ἀπόδειξις τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔφθασε πολὺ μακράν. Αἱ πόλεις Κίεβον καὶ Ἐνετία ἀμιλλῶνται νὰ ὁμοιάσουν μὲ τὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Ρωσικὴ τέχνη καὶ ἡ τέχνη ὅλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν τοῦ Αἵμου ἦτο Βυζαντινὴ. Ἡ τέχνη τῆς Ἀρμενίας καὶ τῶν λαῶν τοῦ Καυκάσου, ἡ τέχνη εἰς τὴν Ἰταλίαν εἶναι πάλιν Βυζαντινὴ. Ἀκόμη καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανικοῦ ὀνόματος, οἱ Ἀραβες, ὡς πρὸς τὴν τέχνην εἶναι ὑπόδουλοι εἰς τὸ Βυζάντιον. Οἱ Χαλίφαι τῆς Δαμασκοῦ, τῆς Βαγδάτης καὶ τῆς Κορδοῦης ἐδανείζοντο διαρκῶς τεχνίτας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔφθασεν ἕως τὴν Ἰσπανίαν (τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Ἀραβες), ἕως τὴν Γαλλίαν, ἕως τὴν Ἀγγλίαν, ἀκόμη καὶ ἕως τὴν Σκανδιναυίαν. Οἱ Ἀνατολικοὶ λαοί, καὶ ὅλη ἡ Εὐρώπη, ἦτο ὑποτελής εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἡ Μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ τέχνη, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Ὅπως λοιπὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχε μία μόνον τέχνη, ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ, ὁμοίως καὶ κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἡ μόνη, ποὺ ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον.

Πολὺ μεγάλας προσπάθειας κατέβαλεν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας. «Ὅφείλεις νὰ διδάξης, ἔλεγον οἱ Αὐτοκράτορες, τὸν ἀγράμματον λαόν». Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ ἦτον ἀντικείμενον μεγάλης φροντίδος. Ὁ παῖς ἔπρεπε πρῶτον νὰ φοιτήσῃ εἰς τὸν διδάσκαλον, ἦτοι τὸν γραμματιστὴν καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγῃ πρὸς ἐκμάθησιν τέχνης. Εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν σπουδαιοτάτην δρᾶσιν εἶχον τὰ μοναστήρια. Τὰ σχολεῖα τῶν, ἦσαν, ὡς λέγομεν σήμερον, σχολεῖα τοῦ κράτους. Ἐκάστη μεγάλη μονὴ εἶχε τὸ σχολεῖον αὐτῆς. Εἰς τὰ κατώτερα, τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἐμάνθανεν ὁ παῖς, ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς, ὀλίγην ἀριθμητικὴν, τὴν ἱερὰν ἱστορίαν καὶ ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Εἰς δὲ τὰ ἀνώτερα, τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ὡς εἴπωμεν, ἐδιδάσκοντο οἱ νέοι τελείως τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Εἰς καλὸς μαθητὴς ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ἀπὸ στήθους τὸν «Ὅμηρον», νὰ ἐρμηνεύῃ αὐτὸν καλῶς καὶ νὰ κάμνῃ παρατηρήσεις περὶ τοῦ μέτρου, τῆς συντάξεως καὶ τῶν διαφόρων σχημάτων τοῦ λόγου. Ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἦτο πολὺ διαδεδομένη καὶ ἐγένετο μὲ μεγάλην ἐμβρίθειαν.

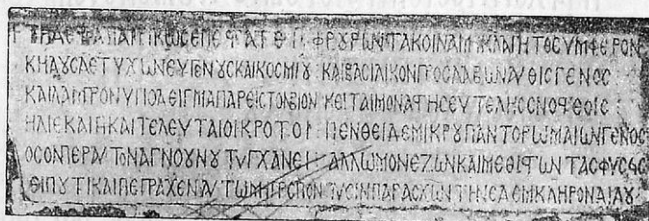
Ἐν γένει κατεβάλλετο πάντοτε προσπάθεια εἰς τὴν διδασκαλίαν νὰ συνδυάζεται ἡ χριστιανικὴ σοφία μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία συνεβάδιζε μὲ τὴν κοσμικὴν. Τὰ βιβλία τῶν μαθητῶν ἦσαν ἀφ' ἑνὸς ἐκκλησιαστικά, ἀφ' ἑτέρου περιλήψεις ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, (ἰδίως τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους), τῶν ἀρχαίων ἐπιστημόνων (ἰδίως τῶν μαθηματικῶν) καὶ ἀνθολογίαι, χρησιμομάθειαι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ πεζογράφους. Κυρίως οἱ Εἰκονομάχοι βασιλεῖς εἰργάσθησαν πολὺ πρὸς εὐρυτέραν διάδοσιν τῆς παιδείας εἰς τὸν λαόν. Ἐπροσπάθησαν πολὺ ὀρθῶς διὰ τῆς παιδείας νὰ διαλύσουν τὰς πλάνας τῆς κοινωνίας.

Τὰ Πανεπιστήμια.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἡ πολιτεία κατέβαλεν μεγάλην προσπάθειαν ἰδίως διὰ τὴν ἄνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Αἱ περίφημοι σχολαὶ τῶν Ἀθητῶν καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐδιδάσκετο ἡ ἀρχαία σοφία, εἶχον θεωρηθῇ ὡς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς εἰδωλολατρίας καὶ εἶχον κλεισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ πολὺ πρὶν κλεισθῶν πρὸς ἑνὸς αἰῶνος, ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' (425) εἶχεν ἰδρύσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Πανεπιστήμιον. Ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, τὸ δίκαιον ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία.

Ἰδίως δμως ἡ μεγάλη Μεταρρύθμισις ἔφερε σπουδαιότητας καρποὺς διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀνέκαθεν ἐλειτούργει εἰς ἕν ἀπὸ τὰ παλάτια, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο Μαγναύρα, ἄνωτέρα σχολή. Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ Β ἄ ρ δ α ς (περὶ τὸ 860), ἀναδιωργάνωσε τὴν Σχολὴν ταύτην. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο ἐδιδάσκοντο ἡ γραμματικὴ, ἡ ρητορικὴ, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, τὰ μαθηματικὰ (ἰδίως ἡ γεωμετρία καὶ ἡ ἀστρονομία), ἀκόμη καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι. Ἀπὸ τότε τὸ Πανεπιστήμιον Κωνσταντινουπόλεως προώδευε διαρκῶς. Μετὰ ἕνα αἰῶνα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (950), αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὕρισκοντο εἰς μεγάλην ἄνθησιν. Οἱ φοιτηταὶ ἦσαν πάντοτε δωρεὰν δεκτοί, ὅσοι δὲ ἐργάζοντο ἦσαν βέβαιοι ὅτι θὰ ἀπέκτων τὴν ὑψηλὴν εὐνοίαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ θὰ ἠδύναντο νὰ φθασουν μὲ τὰς γνώσεις αὐτῶν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς τούτους ἐλάμβανεν ἡ πολιτεία τοὺς ἀνωτάτους αὐτῆς λειτουργοὺς καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν διοίκησιν. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθ' ὅλα ἄψογοι εἰς τὸν βίον των. Μεγάλῃ ἦτο ἡ τιμὴ, ἡ ὁποία ἀπενέμετο πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ ὅλην τὴν κοινωνίαν, καὶ ἔθεωροῦντο ὅτι ἀνῆκον εἰς τὰ μεγαλύτερα πρόσωπα τοῦ κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (κατὰ τὸ 1050), μετὰ ἕνα αἰῶνα, καὶ πάλιν τὸ Πανεπιστήμιον ἔφθασεν εἰς

λαμπρότητα. Ἀναδιοργανωτὴς αὐτοῦ ἦτο ὁ Μιχαήλ Ψελλός, εἰς ἀπὸ τοὺς πλέον ἐξαιρετικοὺς σοφοὺς τοῦ Βυζαντινοῦ Μεσαίωνα. Ὁ Ψελλὸς ἐχρημάτισε καὶ ὑπουργὸς πολλῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ Μονομάχου καὶ ἄλλων μετ' αὐτόν. Ὡς ὑπουργὸς δὲν ἠὺδοκίμησεν, ἀλλ' ὡς λόγιος κατέλαβεν ὑψηλὴν θέσιν. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εἶχεν τὸν τίτλον ὕπατος τῶν φιλοσόφων, ἦτοι κατὰ τι ἀνάλογον πρὸς τὸν σημερινὸν πρύτανιν. Ὁ Ψελλὸς ἐδίδασκε φιλοσοφίαν, ἐρμηνεῖαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν. Ἡ διδασκαλία του ἐφημίσθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον· ἀπὸ τὴν Δύσιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἀκόμη καὶ οἱ Ἀραβες, ἐπῆγαιναν νὰ τὸν ἀκούσουν. Ἡ φήμη τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως διετηρήθη καὶ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας. Ἔως τὴν πτώσιν τῆς πόλεως τὰ ἀνώτερα αὐτῆς παιδεύτηρια, εἰργάζοντο πρὸς διάδοσιν τῶν γραμμάτων.

«Ἡ γνώσις τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ σοφίας, ἐν γένει ἢ παιδεία, ἦτο πολὺ διαδεδομένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ πνεῦμα τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πλάτωνος ἐφώτιζε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αἱ πολυάριθμοι ἐρμηνεῖαι καὶ τὰ σχόλια τῶν Βυζαντινῶν εἰς τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς δεικνύουν μὲ πόσῃ ἐπιμέλειαν ἀνεγινώσκοντο οὗτοι. Οἱ Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπεκάθηραν τὴν κοινὴν γλῶσσαν καὶ ἀνέκτησαν τὴν εὐκόλον χρῆσιν τῆς γλῶσσης τῶν προγόνων αὐτῶν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἀριστούργημα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ γνώσις τῶν ὑπερόχων διδασκάλων, οἱ ὅποιοι εἶχον μαγεύσει καὶ διδάξει τὸ μέγιστον ἀπὸ τὰ ἔθνη (τοὺς Ρωμαίους) εἶχε καταστή πολὺ κοινὴ. Ἡ Κωνσταντινούπολις περιέκλειεν εἰς τὸν περίβολον αὐτῆς τόσῃ

ἐπιστήμην καὶ τόσα βιβλία, ὅσα δὲν ὑπῆρχον εἰς ὅλας
μαζὺ τὰς μεγάλας χώρας τῆς Δύσεως» (Γίββων).

Τὰ βιβλία καὶ αἱ βιβλιοθήκαι.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα,
ἔγραφον κατ' ἀρχὰς ἐπὶ παπύρου, δηλαδὴ ἐπὶ χάρτου
κατεσκευασμένου ἀπὸ τὰς ἴνας τοῦ ὁμωνύμου φυτοῦ τοῦ
Νείλου. Συχνότερον ἔγραφον ἐπὶ περγαμηνῆς, ἢ
ὁποῖα ἦτο δέρμα ζῶου κατεργασμένον πολὺ λεῖον πρὸς

+ ΙΣΤΟΡΙΤΑΙΝΑΟΣΗΡΟΠΡΟΘΕΝΟΝΚΟΡΗΣ ΔΕΥΤΩΝ
ΚΡΙΠΙΑΩΝΤΕΑΗ4ΚΒ4ΘΡΩΝ ΔΙΔΕΥΝΑΡΟΗΗΣ
ΚΟΠΟΝΤΕΚΒΟΑΟΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝΠΡΟΕΑΡΟΝΠΕΡΙ
ΦΑΙΟΝΣΒΕΡΡΟΙΑΣ ΟΡΗΟΜΕΝΟΝΤΕΔΕΔΘΗΝΩΝΤΗΠΟ
ΠΡΙΦΧΟΝΤΟΤΕΚΝΡΧΙΕΡΕΜΙΧ ΗΧΗΕΝΕΥΟΗ
ΚΡΧΚΝΡΙ4ΙΧ ΕΝΕΗΤΩΝΕΠΑΧΙΛΙΩΝΤΕΤΕΡΙΑ
4ΚΑΔΙΑΙΠΛΗΚ4 ΠΛΗΤΡΙΤΗ Η
ΔΙΑΧΙΡΟΚΝΡΧΘΕΟΦ4ΗΗΟΝ4ΧΧ

τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ὕλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐγγράφοντο τὰ
βιβλία, δηλαδὴ ὁ χάγτης οὗτος, ἐστοίχιζεν πάρα πολὺ, ἐξ
ἄλλου ἔπρεπε νὰ ἀντιγράφωνται διὰ τῆς χειρὸς, διὰ τοῦτο
λέγονται χ ε ι ρ ὀ γ ρ α φ α. Μεγάλῃ λοιπὸν ἦτο ἡ δυσκο-
λία καὶ ὁ κόπος ἀποκτίσεως βιβλίων, μέγισται δὲ δαπά-
ναι, ἀπείρως μεγαλύτεραι ἀπὸ σήμερον ἀπηγοῦντο διὰ νὰ
καταρτισθοῦν βιβλιοθήκαι. Ἐκ δὲ τῶν καταστροφῶν, τὰς
ὁποίας ἐπέφερον αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί, πολλὰ συγ-
γράμματα τῆς ἀρχαιότητος ἐχάθησαν. Καὶ ἂν πολλὰ ἐξ
αὐτῶν ἐσώθησαν, ἡ τιμὴ ἀνήκει εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, οἱ
ὅποιοι τὰ ἀντέγραφον καὶ τὰ διεφύλασσον. Ὅχι μόνον
διὰ τῶν πολέμων ἠμπόδισαν οἱ Ἕλληνες τοῦ Μεσαίωνος
τοὺς βαρβάρους νὰ καταστρέψουν τὴν ἀρχαίαν σοφίαν,
ἀλλὰ καὶ μὲ μεγάλας δαπάνας καὶ κόπους διεφύλαξαν
εἰς ἡμᾶν τὴν πολῦτιμον κληρονομίαν τῆς ἀρχαιότητος.

Εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀντιγραφῆς καὶ διασώσεως τῶν ἀρχαί-
ων συγγραφέων πάλιν τὰ μοναστήρια ἐπρωτοστάτουν. Οἱ
ἀντιγραφεῖς ἀρχαίων χειρογράφων ἦσαν ἰδίως μονα-

χοί. Εἰς τὰ μεγάλα μοναστήρια ἐγένετο συστηματικὴ ἐργασία. Εἰς μίαν μεγάλην αἴθουσαν πολλοὶ γραφεῖς ἔγραφον καθ' ὑπαγόρευσιν ἐνός, ὁ ὅποιος ἀνεγίνωσκε τὸ πρω-

[illegible]

τότυπον χειρόγραφον. Ἐπειτα λόγιοι ἄνθρωποι διώρθωνον τὰ ἀντίγραφα. Τὴν ἰδίαν ἐργασίαν ἔκαμνεν εἰς τὸ Παλάτιον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέν-

ΑΕΞΑΙΔΗ
 ΣΙΝΘΒΑΠΙ
 ΤΟΝΣΟΝΟ
 ΓΕΚΑΙΤΟΝ
 ΩΝΑΙΔΟΥ
 ΤΩΝΕΠΑΙΣΤΗ
 ΝΩΛΥΣΙΝΚ
 ΟΙΚΗΣΡΑΣ
 ΑΕΙΖΟΝΤΩΝ
 ΓΑΡΑΕΙΣ

«Δέξαι δέ-
σιν τοῦ βαπτί-
στος σου, λό-
γε· καὶ τού-
των διδού-
των ἑπτασιμέ-
νων λύσιν καὶ
οἰκήτορας
δείξον τοῦ
παραδίδου».

νητος, ὁ ὁποῖος συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν διάσωσιν ἀρχαίων συγγραφέων.

Ἡ ἐργασία αὕτη ἦτο δύσκολος καὶ πολυδάπανος. Τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἔπρεπε νὰ εὑρεθοῦν καὶ νὰ συναθροί-

σθοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ πλούσιοι λόγιοι, οἱ προστάται τῶν γραμμάτων ἄρχοντες τοῦ Κράτους, ἔστελλον πράκτορας εἰς ὅλα τὰ μέρη, ὅπου ἦτο δυνατόν νὰ εὗρεθοῦν χειρόγραφα. Μεγάλαι ἰδιωτικαὶ βιβλιοθήκαι εἶχον καταρτισθῇ (ἰδίως ἀπὸ τὸν Φώτιον, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον), αἱ πολυτιμότεραι δὲ ἀπὸ τὰς δημοσίας βιβλιοθήκας ἦσαν τῶν μεγάλων μοναστηρίων, καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας. Ἐπίσης εἰς τὸ Παλάτιον ὑπῆρχε πολυτιμοτάτη βιβλιοθήκη.

Ἡ λογοτεχνία.

Εὐαγγελιστῆς ὡς ἀντιγραφεὺς (ἀπὸ Βυζαντινὴν ζωγραφίαν. Δεικνύει πῶς ἔγραφον οἱ Βυζαντινοί).

ματικὸς βίος ἦτο πολὺ ζωηρός, ἡ δὲ συγγραφικὴ παραγωγὴ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἐξαιρετικὰς δραστηριότητας αὐτῆς. Τὸ παράδειγμα ἔδειδον αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίοδον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀναφέρονται βασιλεῖς, καὶ βασίλισσαι ἀκόμη, οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν περὶ τὰ γράμματα καὶ ἐξέδωκαν συγγραφάς, ὅσον κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο συγγραφεὺς. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἡράκλειος καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες διέπρεπον

εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις. Γνωρίζομεν τὰ νομικὰ ἔργα

καὶ συλλογὰς τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἔγραψε σπουδαῖα συγγράμματα καὶ ἔδωκε μεγάλην ὠθυσιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν, Ἐργό-τερα διεκρίθησαν καὶ ἄλλοι βασιλεῖς ὡς συγγραφεῖς. Εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Φράγκοι βασιλεῖς δὲν ἤξευ-ραν νὰ βάλουν τὴν ὑπογραφὴν τῶν, οἱ Βυζαντινοὶ αὐτο-κράτορες ἦσαν σοφοί. Ὅλοι ἔγιναν προστάται τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Δὲν ἦσαν δὲ αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἔδιδον τὴν ὠθυσιν· ἠκολούθουν μᾶλλον τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμ-μάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει ὑπῆρξεν ἡ Βυζαντινὴ λογοτεχνία, ἣτις δὲν περιορίζεται εἰς τὰ σύνορα τῆς Αὐ-τοκρατορίας, ἀλλὰ ἔχει γενικώτερον παγκόσμιον χαρα-κτῆρα. «Ἡ ἰδιαίχουσα σημασία τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν δὲν δύναται ἀρκετὰ ἐντόνως νὰ ἐξαρθῇ. Τὸ κυριαρχοῦν στοιχεῖον εἰς τὴν Βυζαντινὴν λογοτεχνίαν εἶ-ναι τὸ Ἑλληνικόν. Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος τὴν διεύθυν-σιν ἔχουν τὰ πλήθη, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα ἦτο ἡ Ἑλλη-νική. Αἱ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις εἰς τὸν δημόσιον βίον, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ κατωτέραν κοι-νωνίαν, εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ τὴν τέχνην ἦσαν Ἑλλη-νικαί. Ἐνταῦθα λαμπρῶς ἐκδηλοῦται ἡ παλαιὰ παρατήρη-σις ὅτι αἱ δυνάμεις ἑνὸς ἔθνους κεῖνται εἰς τὸν πνευμα-τικόν βίον. Σπουδαιότατον δὲ γεγονὸς εἶναι ἡ ποικιλία τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῶν συγγραφέων. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα πνεύματα ἔχουν ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλοι πάλιν συγγραφεῖς ἀνήκον εἰς τὸν λαόν, καὶ οὕτως ἡ λογοτεχνία λαμβάνει ζωντανόν, ποικίλον καὶ πολυμερῆ χαρακτῆρα» (Κρουμβά-χερ).

Ἡ πρώτη ἐποχὴ τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας ἕως τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου εἶχεν ὡς κύριον χαρακτηριστικόν τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἦτο πλήρης ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας σοφίας. Κα-τόπιν ἡ σκληρὰ πάλῃ περὶ ὑπάρξεως ἐναντίον τῶν Ἀρά-βων, δὲν ἀφίνει καιρὸν πρὸς τοιαῦτα ἔργα καὶ ἐπὶ δύο αἰῶνας στερεοῦει ἡ πνευματικὴ παραγωγή (εἶναι οἱ «σκο-τεινοὶ αἰῶνες», 650—850). Ἀπὸ τὰ τέλη τῆς Εἰκονομαχίας

ἀρχίζει γονιμωτάτη περίοδος τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία βαίνει διαρκῶς ἀνυψουμένη. Τὸν 9 αἰῶνα κυριαρχεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου (περὶ τὰ 850), τὸν 11 αἰῶνα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ (1050). Εἰς λαμπροτάτην δὲ ἀκμὴν ἀνυψώθησαν τὰ μεσαιωνικά Ἑλληνικά γράμματα τὸν 12 αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ἕως τὴν πτῶσιν τοῦ Κράτους, δὲν διεκόπη ἡ ἄνθησις αὐτῶν (ἕως τὸ 1453).

Αἱ ἐπιστῆμαι.

Πολλοὶ συγγραφεῖς ἤκμασαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, φιλόσοφοι, φιλόλογοι καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Μεσαίωνα περιωρίζετο εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς διδασκαλίας τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Εἰς ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους Βυζαντινοὺς ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Εἰκονομαχίας καὶ ἐπὶ τὴν μάσθη διὰ τὴν εὐγλωττίαν τοῦ Χρυσόρογος. Διὰ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸ νὰ διαδοθῇ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους. Μεγάλην δὲ φήμην ἀπέκτησεν ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ὡς θεολόγος. Μετὰ σθένους ἀντεπεξῆλθεν ἐναντίον τῶν Εἰκονομάχων, καὶ ἔγραψε σοφὰ συγγράμματα διὰ νὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς Ἅγιον.

Ἡ θεολογία, ὑπῆρξεν ὁ σπουδαιότερος κλάδος τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρωτότυπα ὅμως συγγράμματα δὲν παρήχθησαν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ρητορικὴ, τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυναν τὸν 4 καὶ 5 αἰῶνα οἱ Γρηγόριοι, οἱ Βασίλειοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι, παρήκμασε. Διότι ἐπεκράτει ἡ μίμησις, ὁ κύριος δὲ χαρακτήρ αὐτῆς ἦτο ὁ ἐγκωμιαστικός. Διὰ τοῦτο τὰ συνηθέστερα προϊόντα εἶναι ἐρμηνεῖαι περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ἰδίως πανηγυρικοὶ λόγοι εἰς ἑορτάς, καὶ εἰς ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν.

Ἄν καὶ ἦσαν πολυμαθέστατοι οἱ Βυζαντινοί, ὅμως δὲν κατάρθωσαν νὰ κάμουν καμμίαν σημαντικὴν ἀνακάλυψιν εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, οὔτε εἰς τὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν ἀστρονομίαν. Διότι ἐδεσμεύοντο ἀπὸ τὰς θρησκευτι-

κάς πεποιθήσεις των καὶ ἐνόμιζον ὅτι εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὸ θεόπνευστον ἐκεῖνο βιβλίον, περιλαμβάνεται ἡ ἀλήθεια περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ζητημάτων. Τὸ δὲ ἀστεῖρευτον ποσὺν γνώσεων, τὰς ὁποίας εἶχον παραλάβει ἀπὸ τοὺς προγόνους των, ἦτο ἀρκετὸν διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν περιέργειαν ὡς Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος ἡ ἐπίδοσις τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ὡς δεικνύει ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ὕγρου πυρὸς, καὶ ἄλλαι σπουδαῖαι μηχανικαὶ ἐφευρέσεις.

Οἱ Ἐγκυκλοπαιδικοί.

Τόσον μέγας ἦτο ὁ ὄγκος τῶν ἀρχαίων βιβλίων, ὥστε, ὡς ἔλεγον οἱ ἴδιοι οἱ Βυζαντινοί, «ἐφοβεῖτο κανεὶς καὶ ν' ἀκούῃ μόνον νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν». Μὲ χαρὰν λοιπὸν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διάσωσιν καὶ τὴν ταξινόμησιν τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου θουσαυροῦ τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ κυρία ἀσχολία των στρέφεται εἰς τὸ νὰ κάμνουν μεγάλας συλλογὰς ἢ περιλήψεις ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἐρμηνείας αὐτῶν. Σήμερον ἔχομεν μεγάλα λεξικά, τὰ ὅποια, ὀνομάζονται Ἐγκυκλοπαιδεῖαι, καὶ εἰς τὰ ὅποια εὐρίσκομεν συστηματικῶς κατατεταγμένας τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ ὅλων τῶν ἐπιστημῶν. Παρόμοιόν τι ἐπεχείρησαν οἱ Βυζαντινοί, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ ὁποία δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν Ἐγκυκλοπαιδικῶν (850—1050).

Μὲ μεγάλην σοφίαν καὶ μὲ ἀκούραστον φιλοπονίαν ἐπιδίδονται οἱ σοφοὶ τοῦ βυζαντίου εἰς τὸ ν' ἀντιγράφουν ἀποσπάσματα καὶ νὰ καταρτίζουν συλλογὰς καὶ περιλήψεις ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς (ἐπιτομας, ἀνθολογίας). Ὁ λαμπρότερος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς σοφοὺς ὁ Φώτιος (κατὰ τὸ 850), ὁ ὁποῖος εἶχε περιλάβει ἐν ἑαυτῷ ὁλόκληρον τὴν ἀρχαίαν σοφίαν, ἔγραψεν, ἐκ τῶν ἄλλων, καὶ ἐν σύγγραμμά, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Βιβλιοθήκη ἢ Μυριόβιβλος. Εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ὁ Φώτιος ἀνθολογεῖ καὶ κρίνει 280 ἀρχαῖα συγγράμματα.

Κατόπιν, μέγας ἐπίσης ἐγκυκλοπαιδικὸς εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (κατὰ τὸ 950), ὁ ὁποῖος μὲ τὴν βοήθειαν πολλῶν λογίων

κατήρτισε μεγάλας ἐπιτομὰς καὶ συλλογὰς ἀπὸ ἔργα διαφόρων ὑποθέσεων, ἱστορικά, νομικά, ἱατρικά, γεωπονικά καὶ ἄλλα. Αἱ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ Ἱστορικαὶ συλλογαὶ καὶ οἱ Βίοι τῶν Ἀγίων. Ἡ πρώτη περιέχει ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαιότητος εἰς 53 βιβλία. Ἡ δευτέρα περιέχει παλαιοὺς βίους Ἀγίων καὶ μαρτύρων, πρωτύπους ἢ μεταφρασμένους ἀπὸ ὅλας τὰς γλώσσας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Διὰ τοῦτο ὁ σοφὸς καὶ ἐπιφανὴς ἀνὴρ Συμεὼν, ὁ ὁποῖος ἐπεστάτησεν εἰς τὴν συλλογὴν, λέγεται Συμεὼν ὁ Μεταφραστής. Λέγονται συνήθως Συναξαρία (ἀπὸ τὸ συναξις, συνάθροισις πρὸς πανηγυρισμὸν Ἀγίων). Τὸ κοινὸν δὲ βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ὅλους τοὺς βίους τῶν Ἀγίων, λέγεται Μέγας Συναξαριστής. Ἐκ τῶν μεγάλων συλλογῶν τούτων τοῦ Πορφυρογεννήτου εἶναι καὶ τὰ πολιτικὰ συγγράμματά του, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκει καὶ τὸ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς πολῦτιμον βιβλίον «Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως».

Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἐμφανίζεται ὁ πολυμαθέστατος σοφὸς Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς (κατὰ τὸ 1050), ὁ ὁποῖος κατεῖχε πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ σοφίαν. Ἐκτὸς διαφόρων λόγων καὶ ποιημάτων ἀκόμη, ἔγραψεν ὁ Ψελλὸς παντὸς εἶδους βιβλία, θεολογικά, φιλοσοφικά, νομικά, ἱστορικά, μαθηματικά.

Τόσον μεγάλη ἦτο ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥστε αἱ ἐργασίαι τῶν λογίων τούτων δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν μοναξίαν τοῦ σπουδαστηρίου των. Ὁ Φώτιος ἐκάλει εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ τοὺς φίλους του, ἀνεγίνωσκε καὶ ἡρμήνευε μετ' αὐτῶν τὰ ἀρχαῖα συγγράμματα. Ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς αὐτὰς συζητήσεις προήλθε τὸ βιβλίον του «Μυριόβιβλος», τὸ ὁποῖον ἀναφέρομεν ἀνωτέρω. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶχε καταρτίσει εἰς τὸ Παλάτιον ἓνα ὅμιλον σοφῶν, οἱ ὁποῖοι ἐργάζοντο ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἀπὸ τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Φιλολογικοὶ Σύλλογοι, οἱ ὁποῖοι ἐργάζοντο πρὸς διάδοσιν καὶ προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης. Συχνάκις ἐγίνοντο διαλέξεις, εἰς τὰ δημόσια μέρη (ὡς εἰς τὰς στοάς), συχνότατα δὲ ἐγίνοντο εἰς συναθροί-

σεις λογίων (ὥς καὶ εἰς τὸ Παλάτιον) θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ συζητήσεις. Πολλάκις μάλιστα εὐρίσκομεν καὶ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας σκέψεως καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἱστοριογραφία.

Πρωτότυπον ἐργασίαν ἔκαμαν ἰδίως οἱ Βυζαντινοὶ εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον πάντοτε διέπρεψαν, εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὅλοι οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, ἀπὸ τὸν διασημότερον, τὸν ἱστοριογράφον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν Προκόπιον, ἕως τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους (1453), ἐμιμοῦντο τοὺς ἀρχαίους μεγάλους ἱστορικούς, ὥς τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Πολύβιον. Κατὰ τὴν Μακεδονικὴν δὲ περίοδον διεκρίθη ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὁ ὁποῖος διηγῆθη τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ἀπεικόνισε πολὺ ζωηρῶς τὴν λαμπροτάτην ἐκείνην ἐποχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Μὲ μεγάλην ἐπίσης ζωηρότητα ὁ Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς περιέγραψε τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ τὰ μετ' αὐτὴν γεγονότα.

Ἐκτὸς τῶν ἱστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐξιστοροῦνται γεγονότα τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζησαν οἱ συγγραφεῖς (ὅπως εἶναι αἱ ἱστορίαι τοῦ Προκοπίου, τοῦ Διακόνου, τοῦ Ψελλοῦ), καὶ ἐν ἄλλο ἱστορικὸν εἶδος συνηθίζετο περισσότερο, αἱ λεγόμεναι Χρονογραφίαι. Πάρα πολὺ ἀγαπητοὶ ἦσαν εἰς τὸν λαόν οἱ Χρονογράφοι. Ὁ παλαιότερος καὶ ὁ σπουδαιότερος αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Μαλάλας (τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ), ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὸ ὑπόδειγμα εἰς τὰς τοιαύτας δημώδεις ἱστορίας, τὰς ὁποίας συνήθως ἔγραφον οἱ καλόγηροι εἰς τὴν ἡσυχίαν τοῦ μοναστηρίου των. Οἱ χρονογράφοι ἀρχίζουν τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ Ἀδάμ (ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἥτοι ἀπὸ τῆς δημιουργίας), καὶ γράφουν τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν λαῶν, ἐννοεῖται καὶ τὴν Βυζαντινὴν, ἕως τὴν ἐποχὴν των. Τὸ ἔργον των ὀνομάζεται Χρονογραφία ἢ Χρονικὸν ἢ Σύνοψις Ἱστοριῶν καὶ ὁμοιάζει μὲ ἐγχειρίδιον Γενικῆς ἱστορίας, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία γραμμένη διὰ τὸν λαόν. Εἶχον δὲ τὰ ἔργα ταῦτα μεγάλην διάδοσιν εἰς τὸν λαόν, διότι

εἶναι γραμμένα με ἀπλοῖκόν δημῶδες ὕφος καὶ ἀνεγιγνώσκοντο μετὰ μεγάλην εὐχαρίστησιν. Ἐγιναν δὲ γνωστὰ καὶ εἰς τοὺς Σλαβικοὺς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι μετέφρασαν Βυζαντινοὺς χρονογράφους εἰς τὴν γλῶσσαν των. Μετὰ τὸν Μαλάλαν ἀξιόλογος χρονογράφος τῆς ἐποχῆς τῶν Εἰκονομάχων εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής. Κατόπιν ἔρχονται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ὁ Γεώργιος ὁ Ἀμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός, τῶν ὁποίων αἱ χρονογραφίαι θβάνουν ἕως τὴν ἐποχὴν περίπου, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐξιστορήσει. Ἀπὸ τοὺς χρονογράφους τούτους, ἰδίως τὸν Ἀμαρτωλόν, παρελάβομεν μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἥρωας αὐτοκράτορας, τὸν Φωκᾶν, τὸν Τσιμισκὴν, τὸν Βουλγαροκτόνον. Μία δὲ χρονογραφία, ἡ ὁποία ἔγινε πολὺ κοινὴ εἰς τὸν λαόν, ὀνομάζεται ἀπλῶς

Οἱ ὕμνογράφοι.

Τὰ πνευματικὰ ἔργα τῶν Βυζαντινῶν ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα, ἀφίνουν ὅμως ὀλίγον ψυχρὸν τὸ αἶσθημα, διότι συνδέονται πάρα πολὺ μετὰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις. Οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ἀντλοῦν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὰ διανοήματά των ἀπὸ τὴν ἀσκήσειον πηγὴν τῶν ἀρχαίων, δὲν ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ζωὴν, ἡ ὁποία τοὺς περιτριγυρίζει, καὶ ἡ ἀδυναμία των προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑλλειψιν σχέσεως μετὰ τὴν σύγχρονον πραγματικότητα. Μόνον οἱ βίοι Ἀγίων καὶ οἱ χρονογράφοι ἦσαν ζωντανὰ πνευματικὰ δημιουργήματα, ἀλλ' ἦσαν προωρισμένα ἰδίως διὰ τὸν λαόν.

Ἀπὸ τὴν ζωντανὴν πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκπηγάζει ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις τῶν Βυζαντινῶν. Τὸ λογοτεχνικὸν τοῦτο εἶδος εἶναι αὐτὸ τὸ πνευματικὸν δημιουργημα, καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐκφράζουν πιστῶς καὶ εὐκρινῶς τὰ ἀληθινὰ, τὰ ζωντανὰ αἰσθήματα καὶ συγχρόνου ζωῆς. Οἱ Βυζαντινοὶ ὕμνογράφοι ἐλέγοντο καὶ μελωδοί, διότι οἱ ἴδιοι συνέθετον καὶ τὸ ποίημα καὶ τὸ μέλος αὐτοῦ. Συνδεόμενοι οἱ ὕμνοι οὗτοι μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ

παιδιά ἀκούομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, κατανύσσουν βαθέως τὴν ψυχὴν ἡμῶν καὶ διατηροῦν ἕως σήμερον ἀκόμη μετὰ τόσους αἰῶνας ζωντανὸν τὸ αἶσθημα, τὸ ὅποιον τοὺς ἐνέπνευσεν.

Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ὕμνογράφους καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ποιητὰς ὅλων τῶν αἰώνων εἶναι ὁ Ρωμανὸς ὁ Μελωδός. Ἐξησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑμῶν τὸν ἐτίμησεν ὡς Ἅγιον. Περίφημος εἶναι ὁ ὕμνος τῶν Χριστουγέννων :

«Ἡ παρθένος σήμερον
Τὸν ὑπερούσιον τίκτει,
Καὶ ἡ γῆ τὸ σπῆλαιον
Τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει».

Γνωρίζομεν δὲ ποῖαι ἔνδοξοι περιστάσεις ἐνέπνευσαν τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ. Εἰς τὸν ὑπέροχον τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν ὕμνον τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν αἶσθημα συνεδυσάσθη μετὰ τὴν ἐθνικὴν χαρὰν διὰ τὰς «νίκας κατὰ βαρβάρων».

Ἡρωϊκὴ ποίησις. Ὁ Ἀκρίτας.

Ἡ ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῶν μεγάλων πολέμων ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἀφῆκε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδίως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους διεξῆγε τὸ Κράτος εἰς τὰ Ἀνατολικά σύνορα αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης ἕως τὰς ἐρήμους τῆς Συρίας δὲν ἐλησμονήθησαν ἐπὶ αἰῶνας. Μικρὸν κατὰ μικρὸν, ἀπὸ τὸν 10 αἰῶνα ἤρχισεν ὁ λαὸς νὰ δημιουργῇ ἡρωϊκὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἀπεδόθησαν εἰς ἕνα ἥρωα, ὡς ἀντιπρόσωπον ὅλων τῶν ἀγνώστων ἡρώων, οἵτινες ἐμάχοντο χωρὶς ἀνάπαυσιν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Ὁ ἥρωας αὐτὸς ὀνομάζεται Διγενῆς Ἀκρίτας, διότι ἐφύλασσε «τὰ ἄκρα», δηλαδὴ τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Ἀπὸ τὰ ἡρωϊκὰ ταῦτα ἄσματα τοῦ λαοῦ, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναλογίαν με

τὰ κατόπιν κλέφτικα τραγοῦδια, συνετέθη ἀργότερα κατὰ τὸν 12 αἰῶνα ἔν συνεχῆς ἡρωϊκὸν ἔπος. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὰ δημῶδη ᾠσματα, τὰ ὁποῖα ἔψαλαν ἐπεισόδια τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, προήλθον τὰ ἀθάνατα ἡρωϊκὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια.

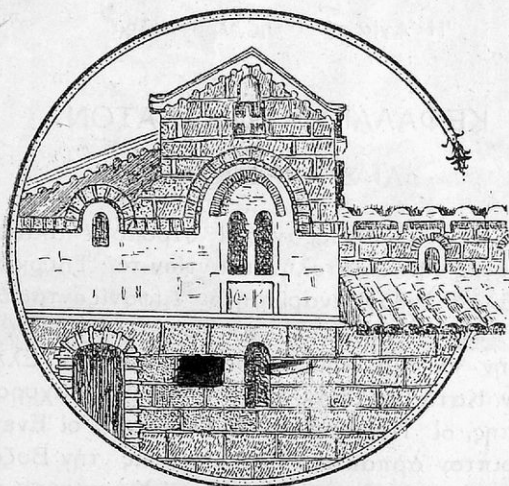
Τὰ ἡρωϊκὰ Ἀκριτικά τραγοῦδια διετηρήθησαν ἕως σήμερον ἐπὶ 1000 ἔτη εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς πᾶσαν χώραν ὅπου ὑπῆρξεν Ἑλληνισμός. Ὁ Ἀκρίτας ἡμέραν καὶ νύκτα πολεμεῖ ἀκούραστος εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, πολεμεῖ διὰ νὰ ὑπερασπιθῇ τὴν Ρωμανίαν, δηλαδὴ τὸ Ὁρθόδοξον Κράτος. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀκρίτας εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωας τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος συμβολίζει τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἑθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας.

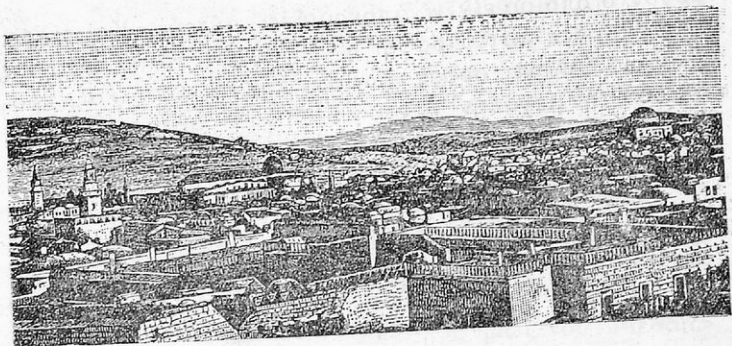
Τὰ Ἑλληνικά γράμματα, ὅπως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη, ἐξήσκησαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Ἀλφάβητον, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Οὐλφίλας ἔπλασε τὸ Γοτθικόν, καὶ ἀργότερα ὁ Κύριλλος τὸ Σλαβικόν. Ὅλαι δὲ αἱ Σλαβικαὶ φιλολογίαι ἔχουν ἀρχὴν τὴν μετάφρασιν Βυζαντινῶν βιβλίων, κατὰ πρῶτον τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ τῶν ἱστορικῶν, ἰδίως τῶν χρονογραφιῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἑλληνικὴ σοφία διεδόθη διὰ τῶν Βυζαντινῶν εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, ἰδίως εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Περσίαν. Οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἀραβες, οἱ ἐξόχως πολιτισμένοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡς εἰς τὴν πόλιν τῆς σοφίας.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν βάρβαρον Δύσιν, ἡ ὁποία ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, τὰ Ἑλληνικά γράμματα ἔφεραν φωτισμὸν παιδείας. Κατὰ διαφόρους ἐποχὰς οἱ Βυζαντινοὶ λόγιοι καὶ τὰ Ἑλληνικά βιβλία ἐξύπνησαν τοὺς ἀνθρώπους τῆς Δύσεως ἀπὸ τὸν πνευματικὸν λή-

Θαργον, ό όποίος είχεν άποκοιμήσει αύτούς. Καί τέλος, άκόμη καί ότε κατεστράφη ή Έλληνική Αύτοκρατορία, πάλιν οί Έλληνες σοφοί έφώτισαν την Εύρώπην καί έπροκάλεσαν την μεγάλην Άναγέννησιν αύτης.

Βυζαντινή έκκλησία «Χριστιάνοι» (παρά τά Φιλιατρά).

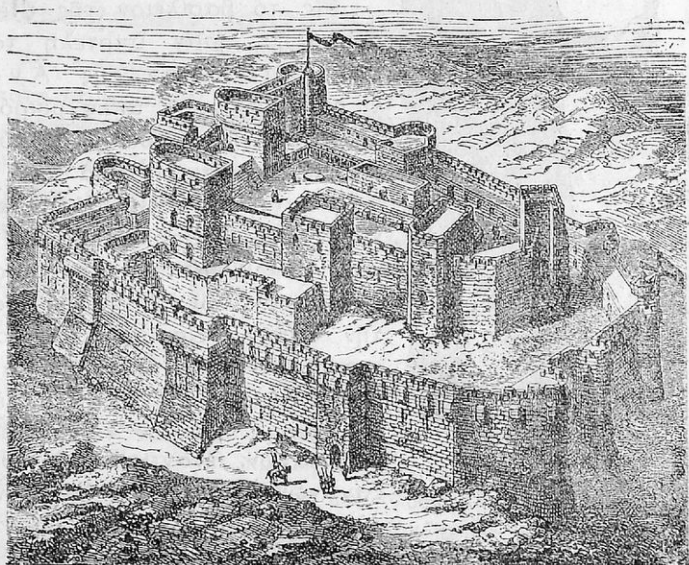
Ἡ Ἀγία πόλις τῆς Ἱερουσαλὴμ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Αἱ Σταυροφορίαι

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ ἐπάλαιον ἀπεγνωσμένως εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐναντίον τῶν Τούρκων Σελτζούκων, ἄλλοι ἐχθροὶ ἀναρίθμητοι ἐμφανίζονται ἀπὸ τῆς Δύσεως. Οἱ πάπαι ἠγωνίζοντο ἀκούραστοι νὰ καθυποτάξουν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν τῶν τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον πολλοὶ ἰσχυροὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Νορμανδοί, οἱ Γερμανοί, οἱ Ἑνετοί, καὶ ἄλλοι, ἔρριπτον ἀρπακτικὰ βλέμματα εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὅλιγον ἀργότερα οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἐπεχείρησαν ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀνατολὴν, αἱ ὁποῖαι εἶναι περίφημοι εἰς τὴν ἱστορίαν μετὰ τὸ ὄνομα Σταυροφορίαι. Ὁ φανερὸς σκοπὸς τῶν πολεμιστῶν τῆς Δύσεως ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἀγίων τόπων ἀπὸ τοὺς ἀπίστους, κρύφιος δὲ πόθος αὐτῶν ὁ πλουτισμὸς καὶ αἱ κατακτήσεις. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εὗρον εὐκαιρίαν νὰ κατακτήσουν χώρας Ἑλληνικάς, ὃ δὲ πάπας νὰ ἐπιτύχῃ τὸ παλαιὸν σχέδιόν του, νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Συνετέλεσαν λοιπὸν αἱ Σταυροφορίαι εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

τῆς Εὐρώπης μετεφυτεύθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Οἱ κατακτηταὶ συνέταξαν ἰδιαιτέρους νόμους συμφώνως πρὸς τὰς φεουδαλικὰς συνηθείας καὶ ἐκυβέρνην τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτη αὐτῶν ὥς νὰ ᾔσαν φεουδαλικά κράτη τῆς Δύσεως.

Τὸ Κράκ τῶν ἵπποτων (μεγαλοπρεπὲς Φραγκικὸν κάστρον εἰς τὴν Συρίαν).

Τὸ σπουδαιότερον φεουδαλικὸν κράτος, τὸ ἰδρυθὲν ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἦτο τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλῆμ. Τὸ Χριστιανικὸν τοῦτο κράτος, τοῦ ὁποίου βασιλεῖα ἐξέλεξαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Σταυροφορίας τὸν Γοδεφρείδον δὲ Βουίγιῶν, κατῴρθωσε νὰ διατηρηθῇ 160 ἔτη ἐν μέσῳ τοῦ Μωαμεθανικοῦ κόσμου. Εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Φραγκικοῦ ἐκείνου βασιλείου τῆς Παλαιστίνης ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων συνετέλεσαν μεγάλως τὰ ἰδρυθέντα τότε ἱεροπολεμικά τάγματα, τὰ ὅποια ἀπετελοῦντο ἀπὸ μοναχοὺς πολεμιστάς. Τὰ σπουδαιότερα ἦσαν, τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν, τὸ ὅποion εἶ-

χε. προστάτην τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, καὶ τὸ

τάγμα τῶν Ναϊτῶν, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν περίφημον ναὸν τοῦ Σολομῶντος.

Εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ ἦσαν ὑποτελῆ τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἄλλα μικρότερα Φραγκικὰ κράτη. Οἱ αὐθένται ἔκτισαν ἰσχυρὰ κάστρα, τῶν ὁποίων σώζονται καὶ σήμερον ἐπιβλητικὰ εἰρηπια. Οἱ αὐθένται διήρχοντο τὸν καιρὸν τῶν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τὰ κάστρα τῶν, μὲ ἀγῶνας ἱππικοῦς καὶ μονομαχίας, καὶ ἄλλοτε μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Μουσουλμάνων, ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν, ἐνίστε καὶ ἐναντίον

Μοναχὸς τοῦ ἱεροπολεμικοῦ
τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν. ἀλλήλων.

Αἱ ἄλλαι Σταυροφορίαι.

Ἡ Δύσις ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ κατόπιν καὶ ἄλλας Σταυροφορίας. Διότι οἱ Μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες διαρκῶς ἐπροσπάθουν νὰ καταστρέψουν τὰ Χριστιανικὰ βασίλεια. Πολλοὶ ἀπὸ τὰς Σταυροφορίας αὐτὰς ἔγιναν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν βασιλέων (τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας).

Μετὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν ἐχθροὶ ἀνεφάνησαν ἐναντίον τῶν Φραγκικῶν κρατῶν τῆς Συρίας. Οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ Νουρεδδίν, ἡγεμὼν τῆς Μοσουλ (τῆς Ἀσσυρίας), ἔπειτα ὁ λαμπρὸς Σαλαδῖνος, ἡγεμὼν τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἀνάγκη πρὸς προστασίαν τῶν Χριστιανικῶν κρατῶν ἐπροκάλεσε τὴν Β' Σταυροφορίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κορράδου Γ' Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Λουδοβίκου Ζ' βασιλέως τῆς Γαλλίας. Μετ' ὀλίγον ἔγινε καὶ Γ' Σταυρο-

φορία. Ἡγέται αὐτῆς ἦσαν ὁ Αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος Α΄. Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Β΄. καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχαρδος Β΄. Ἄν καὶ αἱ Σταυροφορίαι αὗται ἀπετελοῦντο ἀπὸ πολυαρίθμους στρατοὺς καὶ γενναίους ἱππότες, ὅμως δὲν κατώρθωσαν τίποτε σπουδαῖον ἔργον.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν Σταυροφοριῶν.

Αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι ἐκστρατεῖαι ἔσχον πολυσήμαντα ἀποτελέσματα καὶ διὰ τὴν Δύσιν καὶ διὰ τὴν Ἀνατολήν. Διότι συνετέλεσαν, ὥστε νὰ γνωρίσῃ ἡ βάρβαρος Εὐρώπη τὴν πολιτισμένην Ἀνατολήν. Οἱ Σταυροφόροι ἦλθον εἰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ μὲ τοὺς Μωαμεθανούς, τοὺς κληρονόμους τῶν δύο μεγάλων πολιτισμῶν, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ. Ἐκ τῆς γνωριμίας δὲ ταύτης μετεδόθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλοὶ χρήσιμοι συνήθειαι τοῦ βίου.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν Ἀνατολήν αἱ Σταυροφορίαι ἡλλοίωσαν τὴν ἱστορικὴν μορφήν αὐτῆς, διότι εἰς τὰς ἄλλοτε ἠνωμένας χώρας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἰδρύθησαν πολλὰ Φραγκικὰ κράτη. Αἱ Σταυροφορίαι λοιπὸν ἐξησθένησαν τὸν Ἑλληνισμόν καὶ παρεσκεύασαν τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ὁποία ὑπῆρξε «συνμφορὰ δι' ὅλον τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν». — «Ἡ ἀπώλεια τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους διὰ τὸν Χριστιανισμόν (1453), λέγουν ἐπιφανεῖς ἱστορικοί, ἡ ὁποία ἦτο συνμφορὰ δι' ὅλον τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν, ὑπῆρξε τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῶν Σταυροφοριῶν» (Σολομὼν Ρενάκ, Γάλλος ἱστορικός).

Βυζαντινή μικρογραφία (ἀπὸ τὸν βίον τῆς Θεοτόκου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΟΙ ΚΟΜΝΗΝΟΙ

Ο ΑΛΕΞΙΟΣ Α΄ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 11 αἰῶνος καὶ πάλιν, ὥπως κατὰ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Λέοντος Γ΄ τοῦ Ἰσαύρου, τὸ Κράτος εὐρίσκετο εἰς τὸν μέσον ἐρείπιων. Ἡ Ἑλληνικὴ κυριαρχία εἶχε καταλυθῇ εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὰ Βόρεια σύνορα παρεμόνευον οἱ Βούλγαροι καὶ ἄλλοι ἐχθροί, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τὴν Δύσιν ἤρχοντο οἱ φοβερώτεροι ἐπιδρομεῖς, οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Φράγκοι.

Ἡ καταστροφὴ ὅμως ἦτο ἀκόμη μακράν καὶ τὸ Κράτος εἶχεν ἀκόμη μεγάλας δυνάμεις. Εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνῆκον συμπαγεῖς αἱ χῶραι ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὸ Ταίναρον, ἀπὸ τὸ Δυρράχιον ἕως τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἕως τὴν Κιλικίαν. Ὅλαι αἱ μεγάλαι ἐπαρχίαι, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ὅλαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τοῦ Ἰονίου, αἱ παραλῖαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀνῆκον ἀκόμη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Τὰ δὲ λείψανα ταῦτα ἦσαν ὑπέρτερα κατ' ἑκτασιν καὶ ἀπὸ τὸ μεγα-

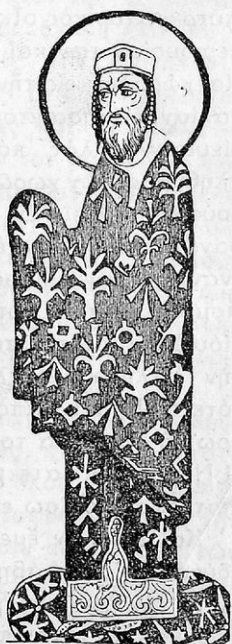
λύτερον ἀκόμη βασιλείον τῆς Εὐρώπης, πολὺ δὲ περισσό-
τερον κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν συνεκτικότητα.

Ἐχρειάζετο μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἱκανὸς νὰ ὠφεληθῇ
ἀπὸ τὰς δυνάμεις ταύτας. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εὐρέθη· ἦτο
ὁ νεαρὸς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ ὁποῖος ἀνεκη-
ρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ Αὐτοκράτωρ, καὶ ἔγινεν ὁ ἰδρυτὴς
τῆς ἐνδόξου δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Ἐκτὸς τοῦ τελευ-
ταίου, τοῦ Ἀνδρονίκου, οἱ τρεῖς πρῶτοι Κομνηνοί, ὁ Ἀλέ-
ξιος, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουὴλ, ἀπετέλεσαν
δυναστείαν μεγάλων πολιτικῶν καὶ ἡρώων, ἡ ὁποία ἐπὶ
ἓνα αἰῶνα χωρὶς διακοπὴν (1081—1180) ἔδωκε νέαν λάμ-
ψιν καὶ δύνανται εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός (1081—1118).

Εἰς ἡλικίαν εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν ὁ Ἀλέξιος ἀνῆλθεν
εἰς τὸν θρόνον προικισμένος μὲ ἀν-
δρείαν καὶ εὐφυΐαν καὶ σύνεσιν. Εἰς
τὸ ὑπεράνθρωπον ἔργον τῆς ἀναστη-
λώσεως τοῦ κράτους ἀφιέρωσεν ὁ
μέγας οὗτος Αὐτοκράτωρ βίον μα-
κρὸν γεμᾶτον ἀπὸ ἐργασίαν καὶ αὐ-
ταπάρνησιν, συγχρόνως δὲ ἀπὸ βα-
θύ αἴσθημα καθήκοντος καὶ ἀγάπης
πρὸς τὴν πατρίδα. Ἄν ἦτο ἐλεύθε-
ρος, ὁ Ἀλέξιος, θὰ ἔστρεφε τὰς
προσπαθείας του εἰς τὴν Ἀνατολήν,
καὶ βεβαίως θὰ ἔσωζε τὸ Κράτος ἀπὸ
τὸν κίνδυνον τῶν Τούρκων. Ἀλλ'
ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους κατὰ τοὺς
ὁποίους ἐφάνησαν οἱ Τούρκοι εἰς τὴν
Ἀνατολήν, ἐπέρχονται οἱ φοβεροὶ
πολέμιοι ἀπὸ τὴν Δύσιν, «οἱ ἐσπε-
ριοί λαοί».

Ὡς πρόδρομοι τῶν ἐπερχομένων
χειμάρρων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἐμ-
φανίζονται πρῶτοι οἱ ἐκ Γαλλίας εἰς
τὴν Ἰταλίαν κατελθόντες Νορμανδοί.
Ὁ γενναῖος καὶ πανοῦργος ἀρχηγὸς
αὐτῶν Ροβέρτος Γυσκάρδος εἶχε κα-

Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνη-
νός (μικρογραφία ἀπὸ
Βυζαντινὸν χειρόγρ.)

τορθώσει νά κυριεύσῃ ὅλην τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν καὶ νά ἰδρύσῃ εἰς τὰς ἄλλοτε Ἑλληνικὰς χώρας αὐτὰς ἰσχυρὸν Νορμανδικὸν κράτος. Ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμανδοὶ ἔκαμαν μεγάλας προσπάθειάς διὰ νά κυριεύσουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.

Ἀφοῦ ἔκαμε μεγάλας προπαρασκευάς, ὁ Ροβέρτος ἐπολιόρκησε τὸ Δυρράχιον ἐπὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης (1081), διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ κλεῖς, ἡ ὁποία ἦνοιγε τὸν δρόμον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Κράτους. Ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον, ἔκαμε μεγάλας θυσίας. Χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ Κράτους, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, ἔλαβεν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας ὅλα τὰ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ κειμήλια. «Θὰ δαπανηθοῦν, λέγει, ὑπὲρ τῆς τιμῆς ἡμῶν». Ὁ Αὐτοκρατορικὸς οἶκος, ὅλοι οἱ μεγιστάνες ἔδωκαν τὴν περιουσίαν των καὶ τὰ κοσμήματά των. Οἱ Νορμανδοὶ εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Ἡπειρον, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, ἐνίκησαν τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἐκυρίευσαν πολλὰς πόλεις. Ἀλλ' οἱ Ὀρθόδοξοι Σλαβικοὶ πληθυσμοὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐβδελύττοντο τοὺς Νορμανδοὺς ἐπιδρομεῖς ὡς αἰρετικούς, ὡς ἐκ τούτου ἐξήφθη ὁ φανατισμὸς ὅλων ἐν γένει τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων καὶ ἐπολέμησαν ὅλοι μὲ φανατισμὸν ἐναντίον αὐτῶν. Οὕτως οἱ ἀγῶνες τοῦ μεγάλου Φωτίου ἐναντίον τοῦ πάπα, ὁ ὁποῖος ἤθελε νά ὑποδουλώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, συνετέλεσαν εἰς τὸ νά σωθῇ τότε τὸ Κράτος ἀπὸ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἐπιδρομὴν. Ἡ ἥρωϊκὴ καρτερία τοῦ Ἀλεξίου ἐθριάμβευsen ἐπὶ τέλους, οἱ Νορμανδοὶ κατετροπώθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νά ἐπιστρέψουν ὀπίσω εἰς τὴν Ἰταλίαν (1084).

Καὶ τότε, ἂν ἔμενε καὶ πάλιν ἡσυχος ὁ Ἀλέξιος, θὰ ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μετὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἦτταν τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους, οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον παύσει νά ἐπεκτείνουν τὰς κατακτήσεις των. Μετ' ὀλίγα ἔτη κατέλαβον καὶ αὐτὴν τὴν Νίκαιαν (1081), τὴν ὁποίαν ἔκαμαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτῶν. Ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων τούτων ὁ Ἀλέξιος ἀνα-

γκάζεται ν' αντιμετώπιση τὸν νέον φοβερόν κίνδυνον τῶν Σταυροφόρων, ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἀπὸ τὴν Δύσιν.

Ἡ πρώτη Σταυροφορία.

Μετ' ὀλίγα ἔτη ἀκατάσχετα ἀρχίζουν νὰ κυλῶνται ἀπὸ τὴν Δύσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ κύματα τῶν Σταυροφόρων. Τώρα οἱ πάπαι τῆς Ρώμης εὐρίσκουν κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὰς λόγχας τῶν πολεμιστῶν τῆς Δύσεως. Τὰ σταυροφορικὰ στίφη, προερχόμενα ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, εἶχον ὀρίσει ὡς τόπον συγκεντρώσεως τὴν Κωνσταντινούπολιν, «διότι οἱ Σταυροφόροι ἔχουν ἀνάγκην νὰ λάβουν τροφὰς καὶ βοήθειαν ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων».

Πρῶτος καταφθάνει διὰ ξηρᾶς ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης ὁ ἄτακτος καὶ ἀχαλίνωτος ὄχλος τῶν πτωχῶν Σταυροφόρων. «Μόλις ἔφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤρχισαν νὰ ἐκτρέπωνται εἰς δεινὴν λεηλασίαν τῆς χώρας. Ἐλεηλάτησαν τὰς ἐπαύλεις καὶ τὰ παλάτια τῶν προαστείων, ἤρπαζον καὶ ἐπώλουν τὸν μόλυβδον ἀπὸ τὰς στέγας τῶν ἐκκλησιῶν. Αἱ ληστεῖαι αὗται ἐπροξένησαν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Αὐτοκράτορος πικρίαν καὶ δυσπιστίαν, ἥ ὁποία ποτὲ δὲν τὸν ἀφῆκε καὶ μετεβιβάσθη καὶ εἰς τοὺς διαδόχους του. Καντήνητσε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοὺς τοιοῦτους ἐλευθερωτὰς καὶ συμμάχους» (Λ ε β ὦ, Γ κ έ λ τ σ ε ρ, διάσημοι ἱστορικοί, ὁ πρῶτος Γάλλος, ὁ δεύτερος Γερμανός).

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπροσπάθησε νὰ διαπεραιώσῃ ἐσπευσμένως τοὺς πρώτους ἀφιχθέντας, τοὺς πτωχοὺς Σταυροφόρους, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ὅλοι ἐσφαγιάσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Συγχρόνως καταφθάνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ στρατοὶ τῶν ἱπποτῶν. Ἦσαν «στρατὸς ἀναρίθμητος ὅσοι εἶναι οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ὅσα εἶναι τὰ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη, τὰ ὁποῖα παράγει ἡ γῆ. Διότι ὀλόκληρός ἡ Δύσις καὶ ὅσον γένος βαρβάρων κατῴκουσιν τὴν γῆν πέραν τοῦ Ἀδρίου μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, ὀλόκληρον ἄθρόον μετηνάστευεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Πρόφασις ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλ-
θῶς ὅμως εἶχον ἔρωτα ν' ἀρπάσουν τὴν βασιλείαν τῶν
Ἑλλήνων» ("Α ν ν α Κ ο μ ν η ν ἡ, κόρη τοῦ Αὐτοκράτορος
Ἀλεξίου, ἡ ὁποία συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρὸς
αὐτῆς καὶ τῆς πρώτης Σταυροφορίας).

Οἱ ἱππότες καὶ οἱ Βυζαντινοί.

Ἡ ἄφιξις τῶν Σταυροφόρων ἐνώπιον τῆς βασιλίδος τῶν
πόλεων (1096) ἔφερε μεγάλην σύγχυσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας.
Οἱ ἱππότες τῆς Δύσεως δὲν εἶχον γνωρίσει εἰς τὸ τόπον
τῶν παρὰ ἐλεεινὰ χωρία καὶ ξυλίνας οἰκίας. Ἐμειναν κα-
ταθαρσθέντες, ὅταν εἶδον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν μὲ
τὰ μαρμάρινα παλάτια, μὲ τοὺς χρυσομένους τρούλους
μὲ τοὺς μεγάλους δρόμους γεμάτους ἀπὸ κίνησιν καὶ ζωῆν.
"Οἱ αὖ ἐκείνοι αἱ πολυτέλειαι, ὅλος ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος
διήγειρε τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ συγχρό-
νως καὶ τὴν ζυλοτυπίαν αὐτῶν. Οἱ Φράγκοι ἔλεγον τοὺς
Ἕλληνας «σχισματικούς», διότι ἰσχυρίζοντο ὅτι αὐτοὶ ἀπε-
χίσθησαν ἀπὸ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ Ἕλληνες
πάλην ἐθεώρουν καὶ αὐτοὶ τοὺς ἐπιδρομεῖς ὡς αἰρετικούς,
ὡς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ εὗρισκον ὅτι
οἱ πολεμισταὶ τῆς Δύσεως ἦσαν ἀγροῖκοι καὶ αὐθάδεις.
Οἱ δύο ἀντιμέτωποι κόσμοι, χωρισμένοι καὶ κατὰ τὸν χα-
ρακτήρα καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, ἦτο ἀδύνατον νὰ συν-
εννοηθοῦν. «Καθ' ὃν χρόνον λέγει ὁ Ντὶλ, οἱ ἀγροῖ-
κοι ἱππότες τῆς Δύσεως δὲν εἶχον σχεδὸν ἄλλην σκέ-
ψιν καὶ ἄλλην διασκέδασιν παρὰ μόνον τὸ κυνήγιον
καὶ τὸν πόλεμον, ὁ Βυζαντινὸς βίος ἦτο γεμᾶτος
ἀπὸ λεπτότητα καὶ πολυτέλειαν. Ὁ καλὸς τρόπος συμ-
περιφορᾶς, αἱ ἐξηυγενισμένοι κοινωνικαὶ διασκεδάσεις,
ἡ κλίσις πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ἦσαν γε-
νικῶς διαδεδομένοι. Εἰς τὴν κομψὴν ἐκείνην κοινωνίαν οἱ
Σταυροφόροι τῆς Δύσεως ἔκαμαν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἦσαν
ἀγροῖκοι καὶ κακοαναθρεμμένοι χωρικοί, ἐνοχλητικοὶ καὶ
δυσάρεστοι παρείσακτοι. Ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἐννοήσουν τὰς
λεπτότητας τῆς εὐγενείας, ἐξηρεθίζοντο ἀπὸ τὰ πλοῦτη,
τὰ ὁποῖα ἔβλεπον, καὶ συμπεριεφέρθησαν, ὡς λέγει εἰς
ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των αὐτοὺς, ὁ Πέτρος Ἐρημίτης,

ὥς κλέπται καὶ ὥς λησταί». Ἐν γένει «οἱ Σταυροφόροι, ὅπως λέγουν ἐπιφανεῖς ἱστορικοί, ἂν καὶ ἦτο ἀγία ἡ ἐπιχειρήσεις των, ἐφέρθησαν ὥς λησταὶ τῶν ὁδῶν (Β ο λ τ α ῖ ρ ο ς, Ρ ε ν ἄ κ, ἐπιφανεῖς Γάλλοι συγγραφεῖς).

Ἡ ὑποτελεία εἰς τὸν Αὐτοκράτορα.

Χωρὶς τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος οἱ Σταυροφόροι δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσουν, διότι διήρχοντο διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ, θὰ ἐτρέφοντο ὑπ' αὐτοῦ καὶ μόνον μὲ τὸν στόλον τοῦ ἠδύναντο νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἑλληνικά στρατεύματα ἦτο ἀνάγκη νὰ τοὺς συνοδεύσουν ὥς ὁδηγοὶ εἰς χώρας ἀγνώστους, καὶ ὥς σύμμαχοι ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ καιρὸν ἐγνώριζον καὶ ἦσαν συνηθισμένοι εἰς τὸν πόλεμον ἐναντίον αὐτοῦ. Αἱ δὲ χώραι, τὰς ὁποίας ἐζήτουν νὰ καταλάβουν οἱ Σταυροφόροι, ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησεν ἀπὸ τοὺς ἱππότες νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν ὄρκον ὑποτελείας καὶ νὰ συνάψουν συνθήκην ὅτι θὰ ἦσαν «δ ο ὕ λ ο ι τ ῆ ς β α σ ι λ ε ῖ α ς τ ο υ».

Ἡ τελετὴ, ἡ ὁποία ἔγινε τότε εἰς τὸ παλάτιον τῶν «Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων», γεμίζει ἀπὸ ὑπερηφάνειαν τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἐμελλον νὰ προσέλθουν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων νὰ ὁμόσουν εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Τὸ πλῆθος ἐθαύμαζε τὰς πολυτελεῖς στολὰς καὶ τὴν ἀρεϊμάνειον ὅψιν τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν περιβόητοι διὰ τὰ κατορθώματά των. Οἱ ἀγέρωχοι ἱππότες «ἡ γ ε μ ό ν ε ς, ρ ῆ γ ε ς, δ ο ὕ κ ε ς, κ ό μ ι τ ε ς», ἐπλησίασαν τὸν Αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ἔκλιναν τὸ γόνυ καὶ ἐπροσκύνησαν. Ἠσπάσθησαν πρῶτον τὸν πόδα, ἔπειτα τὰ γόνατα καὶ τέλος τὸ στέμμα τοῦ βασιλέως. Τότε ἔβαλαν τὰς χεῖρας των εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξίου καὶ ὤμοσαν εἰς αὐτὸν πίστιν ὥς ὑποτελεῖς καὶ ὑπήκοοι. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἕλλην Αὐτοκράτωρ ὑπεσχέθη νὰ συδράμῃ μὲ κάθε δύναμιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων ὑπεχρεώθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν βασιλέα

ὅλας τὰς παλαιὰς κτήσεις τοῦ Κράτους, ὅσας ἤθελον ἀπελευθερώσει.

Κατὰ τὴν τελετὴν ἐκείνην συνέβη τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον διηγεῖται ἡ βασιλόπαις συγγραφεὺς "Αννα Κομνηνὴ " Ἀμα ἐτελείωσεν ὁ ὄρκος τῶν αὐθετῶν, ἐτόλμησεν εἰς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς νὰ καθίσῃ πλησίον τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἀλλ' ὁ κόμης Βαλδουῖνος εἶπε πρὸς ἐκείνον : «Δὲν σοῦ ἐπιτρέπεται νὰ κάμνης τοῦτο, διότι δὲν εἶνε ἔθιμον νὰ παρακάθηνται οἱ βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς κατωτέρους, ὠρκίσθης δὲ νὰ εἶσαι δοῦλος τῆς βασιλείας του». Ἐκεῖνος δὲ ἀπεκρίθη : «Εἶμαι Φράγκος ἐκ καθαρᾶς οἰκογενείας. Εἰς τὸ σταυροδρόμιον τῆς πατρίδος μου ὑπάρχει μία παλαιὰ ἐκκλησία καὶ ἐκεῖ πηγαίνει πᾶς ὅστις θέλει νὰ μονομαχήσῃ καὶ ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ καὶ ἐγὼ πολὺν καιρὸν ἐπερίμενα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμησεν οὐδαμοῦ νὰ φανῇ». "Οτε ὁ Ἀλέξιος ἔμαθε τί εἶπεν ὁ Φράγκος ἀπήντησεν : «ἂν δὲν ἡῶρες τότε ἐχθρόν, ἔχε ὑπομονήν, ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ εὕρῃς τώρα πολλοὺς πολεμίους» ("Αννα Κομνηνὴ).

Αἱ παραπονδῖαι τῶν Σταυροφόρων.

Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν Σταυροφόρων πολλὰς συμβουλὰς πῶς ἔπρεπε νὰ πολεμοῦν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τοὺς ἔδωκε τροφὰς καὶ χρήματα, τοὺς ἔδωκε πλοῖα διὰ νὰ περάσουν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Πολὺ ταχέως ὁμοῦς κατεπατήθησαν ἀπὸ τοὺς Φράγκους οἱ ὄρκοι καὶ αἱ συνθήκαι, τὴν πρώτην δὲ παρασπονδίαν ἔκαμεν ὁ υἱὸς τοῦ Γυσκάρδου Βοημουνδος. Μόλις οἱ Σταυροφόροι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ δόλιος οὗτος Νορμανδὸς τὴν ἐκράτησεν διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐπειτα καὶ οἱ ἄλλοι Σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους εἶχον ἔλθει, ὡς ἔλεγον, νὰ ἐλευθερώσουν. Καὶ πρὸς καταπολέμῃσιν αὐτῶν ἐζήτησαν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πάπαν Οὐρβανόν : «Ἐνίκησαμεν, ἔγραψαν οἱ ἱππῶται πρὸς τὸν πάπαν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτραις, βοήθησέ μας τώρα νὰ νικήσωμεν καὶ τοὺς αἰρετικούς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους».

Αἱ καταπίεσεις τῶν Ὁρθοδόξων.

Αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας κατέκτησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ Φράγκοι, κατῴκουντο κυρίως ἀπὸ Χριστιανούς, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων κατοίκων. Οἱ παλαιοὶ Μουσουλμᾶνοι κατακτηταί, ὡς συνήθιζον, εἶχον ἀφήσει εἰς αὐτοὺς ἑλευθέραν τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς νόμους τῶν ἐπὶ τῷ ὄρῳ μόνον νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους. Οἱ Φράγκοι ὁμως κατακτηταὶ τοὺς ἐθεώρησαν ὡς δορυαλώτους. Κατὰ συνέπειαν οἱ Καθολικοί, οἱ ὅποιοι ἦλθον ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἐσχημάτισαν τὰς ἀνωτέρας τάξεις, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἐγχώριοι τὰς κατωτέρας, τοὺς χωρικοὺς καὶ τοὺς ἐργατικούς. Τὸ χειρότερον δὲ εἶναι ὅτι ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀσυστόλως εἰς τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς. Σμῆνος Καθολικῶν ἱερέων ἐνέσκυψε μὲ ἀπληστίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κατεπίεζον σκληρῶς τοὺς Ὁρθοδόξους, τῶν ὁποίων ἦσαν ἀνεκδιήγητα τὰ μαρτύρια.

Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν χώραν, αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ περιουσίαι τῶν ἡρπάζοντο. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἐξεδίωξαν τὸν Ὁρθόδοξον κληρὸν, ἐσφετερίσθησαν τὰ δικαιώματά του, διήρπασαν τὴν περιουσίαν του. Ἡ τυραννία, ἡ ὁποία ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας Ὁρθοδόξους, ἦτο πολὺ σκληρὰ καὶ πολὺ ἐπαίσχυντος, εἰς τὴν θέσιν τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων ἱεραρχῶν ἔβαλαν οἱ πάπαι Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους ἀγραμμάτους ὡς πατριάρχας καὶ ἐπισκόπους.

Ἡ ταπείνωσις τοῦ Βοημοῦνδου.

Εἰς φανεράς ἐχθρικὰς πράξεις ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος μὲ τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδον, ὁ ὅποιος δὲν ἔπαυε νὰ κυριεύῃ Ἑλληνικὰς πόλεις.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπέρχεται ἐναντίον του καὶ τὸν κατατροπώνει κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὁ Βοημοῦνδος ἔρχεται ταπεινωμένος ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ὑπό-

σχεται με ὄρκους φοβεροὺς νὰ εἶναι ἄνθρωπός του, δηλαδή ὑποτελὴς εἰς αὐτόν, «ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας», λέγει πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ δόλιος Νορμανδὸς παρεοκέυασε πάλιν νέαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὁ αἰφνίδιος θάνατός του ἀπήλλαξεν ἐπὶ τέλους τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὸν ἐπίβουλον ἐκεῖνον ἐχθρόν.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξίου.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου διήλθον με ὀλιγοτέρας δραματικὰς περιπετείας. Ἐκστρατεύσας ἐναντίον τῶν Σελτζούκων, ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐπανειλημμένως, καὶ ὁ Σουλτᾶνος αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ προσέλθῃ νὰ φιλήσῃ τὸ γόνυ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐφίππου καὶ νὰ συν-ομολογήσῃ εὐνοϊκὴν εἰρήνην.

Ἐν τῷ μέσῳ ἀτελειώτων περιπλοκῶν καὶ μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων διεθνοῦς σημασίας ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπολιτεύθη με σύνεσιν καὶ με γενναϊότητα. Ἐπολέμησεν ἀνδρείως καὶ χωρὶς διακοπὴν εἰς τὴν Ἠπειρὸν ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, εἰς τὸν Δούναβιν ἐναντίον τῶν Πετσενέγκων καὶ ἄλλων ἀγρίων λαῶν, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐναντίον τῶν Σελτζούκων Τούρκων. Τὸ μέγα δὲ κατόρθωμά του εἶναι ὅτι ἀπεμάκρυνε τὴν θύελλαν τῆς πρώτης Σταυροφορίας, ἡ ὁποία ἠπείλει τὸ κράτος αὐτοῦ. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ κατέστη περίφημος ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι συνέπεσε με τὰς μεγάλας Σταυροφορικὰς ἐκστρατείας τῆς Δύσεως.

Βυβαντινὸν μολυβδόβουλλον

Γλυπτὴ διακόσμησις

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΜΑΝΟΥΗΛ
Ο ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς (1118—1133).

Ὀλίγους ἀπὸ τοῦς Βυζαντινοῦς Αὐτοκράτορας ἐκόσμησαν μὲ τόσα ἐγκώμια οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ, ὅσον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεξίου Ἰωάννην. Μὲ τὴν ἀνδρείαν καὶ μὲ τὴν ἐπιείκιαν αὐτοῦ ἐκέρδισε τὰς καρδίας τῶν ὑπηκόων του, ἀπὸ τοῦς ὁποίους ὠνομάζετο **Καλοῦ Ἰωάννης**, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Δυτικοί, οἱ ὅποιοι καθύβριζον τὸν Ἀλέξιον, ὠμίλουν περὶ τοῦ υἱοῦ του μὲ εὐλόβειαν.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς διήλθε τὸν βίον του εἰς ὀδὸν ἀδελφίτου ἀγῶνας ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κράτους, τρέχων ἀπὸ τὰ Ἀνατολικά εἰς τὰ Δυτικά σύνορα. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπολέμει ἐναντίον τῶν Τούρκων, εἰς τὴν Εὐρώπην ἐναντίον τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν ἀγρίων λαῶν τοῦ Δουνάβεως. Κατέστρεψεν ὁλοσχερῶς τὸν ληστρικὸν λαὸν τῶν Πετσενέγκων.

Αἱ τελευταῖαι πράξεις αὐτοῦ σκοπὸν εἶχον τὴν ἀνάκτησιν τῆς Συρίας. Τὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ προσεῖλκυον διαρκῶς τὸν ἥρωα ἐκεῖνον. Μὲ ἀξιόλογον στρατὸν ἐπροχώρησε νικηφόρως εἰς τὴν

Ἀσίαν ἕως τὴν Κιλικίαν, διαρκῶς δὲ μαχόμενος καὶ νικῶν Τούρκους, Φράγκους, Ἀρμενίους, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐταπείνωσε τὸν πρίγκηπα αὐτῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ἀφοῦ ἀνέδειξεν διάδοχον τὸν νεώτερον υἱὸν αὐτοῦ Μανουήλ, τὸν ὅποιον ἐνόμισεν ἐπιτήδειον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ Κράτος εἰς τὰς δυσκόλους ἐκείνας περιστάσεις.

Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς (1143—1180).

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀρεταὶ τῶν δύο πρώτων Κομνηνῶν ἐκορυφώθησαν εἰς τὸν ἡρωϊκὸν Μανουήλ. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο ἀθλητικόν, ἡ ρώμη τοῦ σώματος, ἡ γενναιότης τῆς ψυχῆς του μοναδικαί, ἦτο ὅμοιος «πρὸς τοὺς θρυλουμένους Ἡρακλεῖς», λέγει εἰς Βυζαντινὸς ἱστορικός. Ἡ φήμη τῶν πολεμικῶν του κατορθωμάτων, τὸ ἀρειμάγιον ὕψος καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη τῶν τρόπων τὸν καθίστανον ἀξιαγάπητον εἰς ὅλους. Μόλις ἐστέφθη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τρέχει ἀμέσως ὁ Μανουήλ εἰς τὴν Ἀσίαν. Καταδιώκει τὸν Σουλτάνον ἕως τὸ Ἰκόνιον, καὶ οἱ Τούρκοι ἀναγκάζονται νὰ δώσουν εἰς τὸν βασιλέα νέας χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1147).

Μὲ τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματά του ἔδειξεν ὁ Μανουήλ εἰς τοὺς Φράγκους ἱππότες, ὅτι δὲν εἶχον αὐτοὶ μόνοι, ὅπως ἐκαυχῶντο, τὴν ἀρετὴν τῆς ἀνδρείας. Καὶ συγχρόνως ἔδιδεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του παράδειγμα τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντιταχθοῦν εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἰδίως Σταυροφορίαν (1147—1149) ἐξεδηλώθη λαμπρῶς ἡ συνετὴ καὶ γενναία πολιτικὴ τοῦ Μανουήλ. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Σταυροφορίας ταύτης, δύο βασιλεῖς, ὁ Κορράδος τῆς Γερμανίας καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ' τῆς Γαλλίας, ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς, ἡ δὲ διάβασίς των ἀπὸ τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους ὑπῆρξεν ἀληθινὴ συμφορά. Ἀρπαγαί, λεηλασίαι, καταστροφαὶ συνώδευον αὐτήν. Ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν, ἀλλ' ἐνόησαν ὅτι δὲν ἦτο εὐκόλον τὸ πρᾶγμα καὶ ἠναγκάσθησαν βασιλεῖς καὶ μεγιστᾶνες νὰ δώσουν εἰς τὸν Μανουήλ, ὅπως ἄλλοτε

εἰς τὸν πάππον αὐτοῦ Ἀλέξιον, τὸν ὄρκον τῆς πίστεως καὶ τῆς ὑποτελείας.

Καταστρεπτικὴ ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.

Ὁ μέγας κίνδυνος διὰ τὸ Κράτος ἦτο πάντοτε ἀπὸ μέρους τῶν Νορμανδῶν τῆς Σικελίας, ὅπως καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Καθ' ὃν χρόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας διήρχοντο καὶ ἐλεηλάτουں ὡς Σταυροφόροι τὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν Ρογήρος ὁ Β' συνήγαγε στόλον εἰς Βρινδήσιον, ἐπετέθη αἰφνιδίως ἐναντίον τῆς Κερκύρας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτήν (1147). Ἡ τρίτη αὕτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν ὑπῆρξε φοβερὰ εἰς καταστροφάς. Μὲ τὸν στόλον τῶν ἐλεηλάτησαν φρικωδῶς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔκαμαν ἀποβάσεις εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐκυρίευσαν τὰς Θήβας, ἔπειτα τὴν Κόρινθον. Ἡ λεηλασία τῶν ἀνθηρῶν τούτων Ἑλληνικῶν πόλεων ὑπῆρξεν ἀνηλεής, χρυσός, ἄργυρος, πολῦτιμοι λίθοι διηρπάγησαν, γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἐσύρθησαν αἰχμάλωτοι. Αἱ μεγάλαι ἀποθήκαι ἐμπορευμάτων, ἀκόμη καὶ ἱεροὶ ναοὶ καὶ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων λαφύρων ἐγέμισαν οἱ Νορμανδοὶ τὰ πλοῖά των μὲ τὰ περίφημα χρυσοῦφानτα καὶ ἀργυροῦφानτα μεταξωτὰ καὶ πορφυρὰ ὑφάσματα, τὰ ὅποια μὲ θαυμασίαν τελειότητα κατεσκευάζοντο εἰς τὰς Θήβας καὶ εἰς τὴν Κόρινθον. Αἰχμάλωτοι Ἕλληνες μεταξουργοὶ ἐγκατεστάθησαν ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν εἰς τὸ Παλέρμον τῆς Σικελίας, καὶ ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ πολῦτιμος βιομηχανία τῶν μεταξωτῶν ἤρχισε νὰ διαδίδεται εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὸ ἀνθηρότατον ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε τότε θανάσιμον πλῆγμα. Οἱ Νορμανδοὶ ἐπεξέτειναν τὰς λεηλασίας των ἕως τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ θαυμασίων ὅμως ἡρωϊκῶν ἀγώνων, ὑπερησπίσθη τὸ κράτος τοῦ ὁ Μανουὴλ, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν κατεδίωξε τοὺς Νορμανδούς, καὶ εἰς τὸ τέλος συνῆψε μετὰ τῶν φοβερῶν ἐκείνων ἐπιδρομέων ἐπωφελεῖ εἰρήνην (1158).

Ἀνδρόνικος Κομνηνός.

Μόλις απέθανεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνός (1180) τὸ Κράτος ἤρχισε νὰ πίπτῃ εἰς παρακμὴν. Οἱ Φράγκοι εὐγενεῖς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε περιστοιχισθῇ ὁ Μανουὴλ, ἐζήτησαν νὰ κυβερνοῦν αὐτοί. Ἄλλ' ἐγεννήθη ἀντίδρασις ἐναντίον τῶν ξένων, ἡ ὁποία ἐξέσπασεν εἰς φοβερὰν σφαγὴν τῶν Φράγκων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἀνεκήρυξε βασιλέα τὸν ἐξάδελφον τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικον τὸν Κομνηνόν, ὡς ἐλευθερωτὴν (1183), διότι οὗτος εἶχε παρασύρει τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐξέγερσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο εὐφυής, δραστήριος, ἀνδρεῖος, ὅπως ὅλοι ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του, ἠδύνατο νὰ γίνῃ σωτὴρ τοῦ

Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ
(ἀπὸ σμάλτων)

Βυζαντινὸς Αὐτοκράτωρ
(ἀπὸ σμάλτων)

Κράτους, ἀλλ' ἐγένεν ὁ καταστροφεύς. Τὰ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ του χαρίσματα κατεστρέφοντο ἀπὸ τὸν κακὸν χαρακτῆρά του καὶ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἠθικῆς. Τὴν βασιλείαν του ἡμαύρωσαν πολυάριθμοι καταδιώξεις καὶ θάνατώσεις.

Οἱ Νορμανδοὶ εὗρον εὐκαιρίαν νὰ ἐτοιμάσουν μέγαν στρατὸν καὶ στόλον καὶ νὰ ἐκστρατεύσουν πάλιν ἐναντίον τῆς Αὐτοκρατορίας διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν δηθεν τὰς σφαγὰς τῶν Λατίνων. Καὶ ἡ τετάρτη αὕτη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ παρὰ τὰς νήσους, ἔφερε δὲ καὶ τραγικὴν καταστροφὴν τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης. Αἰφνιδίως ἔφθασαν οἱ Νορμανδοὶ ἐνώπιον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, εἰς ὀλίγας ἡμέρας τὴν ἐκυρίευσαν καὶ τὴν μετέβαλον εἰς φρικώδη ἐρημίαν (1185).

Αί φρικαλεότητες, τὰς ὁποίας διέπραξαν τότε οἱ Χριστιανοὶ ἐπιδρομεῖς, δὲν ἦσαν ὀλιγώτεραι ἀπὸ ὅσας εἶχον καὶ οἱ Σαρακηνοὶ Πειραταὶ (τὸ 904).

Ἡ συμφορὰ τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης καὶ ἡ τυραννία τοῦ Ἀνδρονίκου ἔφεραν εἰς ἀναστάτῳσιν τὴν πρωτεύουσιν. Ἐγένινεν ἐπανάστασις, ὃ Ἀνδρόνικος ἐφονεύθη καὶ Αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη εἰς συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος (1185).

Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν.

Ἡ ἡρώϊκὴ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν εἶχε ἀνυψώσει τὸ Κράτος εἰς ἰσχὺν καὶ περίλαμπρον ἀκμὴν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία μεγάλη ἀναλαμπὴ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὡς πρὸς τὴν ἑκτασιν ἡ Αὐτοκρατορία διετῆρει ἀκόμῃ μεγάλας καὶ πλουσίας χώρας καὶ ἀπετέλει συμπαγὲς σύνολον ἀπὸ τὸν Δούναβιν ἕως τὴν Κρήτην. Μεγάλῃ δὲ ἦτο ἡ διεθνὴς θέσις αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἦτο ἡ μεγαλυτέρα δύναμις, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τοῦ κόσμου, ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἦτο ἐκείνη ἡ ὁποία ἐκανόνιζε τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἐθνῶν καὶ λαῶν. Ἀπὸ τὴν διπλωματίαν τοῦ Ἱεροῦ Παλατίου ἐπερίμεναν οἱ λαοὶ τὴν τύχην των. Αἱ μεγαλύτεραι αὐλαὶ τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης, ἰδίως τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας ἦσαν ὑπερήφανοι νὰ ἔχουν βασιλίσσας πορφυρογεννήτους.

Τόσον δὲ μέγα ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ Κράτους, ὥστε κατὰ τὴν πρώτην Σταυροφορίαν ἀγέρωχοι ἱππῶται, ἡναγκάζοντο νὰ κάμψουν τὸ γόνυ πρὸ τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος. Ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἰδίως κατεφάνη εἰς ὅλην τὴν λαμπρότητα το μεγαλεῖον αὐτοῦ. Ἀλαζόνες Φράγκοι καὶ ἰσχυροὶ Μουσουλμᾶνοι ἡγεμόνες ἔπιπτον εἰς τὴν γῆν καὶ ἐπροσκύνουν τὸν Βυζαντινὸν Αὐτοκράτορα.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν Γραμμάτων.

Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἐπίσης ὀνομαστός διὰ τὴν λαμπρότητα του εἰς τὰ Γράμματα. Ἀπὸ τὸν 9 αἰῶνα ἀρχίζει, ὡς εἶδομεν, νὰ γεννᾶται εἰς τὴν Κων-

σταντινούπολιν αξιόλογος πνευματικός βίος, ὁ ὁποῖος διηνεκῶς ἀνυψώνεται καὶ φθάνει εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν κατὰ τὸν 12 αἰῶνα.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἀναγέννησις ἐκδηλώνεται ἰδίως εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν. Κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ γράφουν μὲ μεγάλην ἀλήθειαν καὶ ζωηρότητα. Ἐμφανίζεται δὲ καὶ μία μεγάλη ἱστοριογράφος, μία πορφυρογέννητος, ἡ κόρη τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, ἡ ὁποία ἦτο γυνὴ εὐφυῆς καὶ λογιωτάτη, ἔγραψε δὲ τὰς πράξεις καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ πατρὸς αὐτῆς εἰς μακρὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Ἀλεξιάς. Εἶναι πολύτιμος ἡ ἱστορία αὕτη, διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς περιστρέφεται εἰς ἐποχὴν κοσμοϊστορικὴν, εἰς τὰ γεγονότα τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὕρισκομεν εἰς δύο ἄλλους ἀξιολόγους ἱστορικοὺς, τὸν Ἰωάννην Κίνναμον καὶ τὸν Νικήταν Ἀκομινάτον ἢ Χωνιάτην. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἱστορικοὶ ἐμιμοῦντο τοὺς ἀρχαίους, ὅπως καὶ οἱ παλαιότεροι Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Ἰδίως ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ γράφει μὲ κομψότητα τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν ἑλληνομάθειαν αὐτῆς. Εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀφήγησιν αὐτῆς βλέπομεν πάντοτε τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου γνωρίζει τὸ μεγαλεῖον, ὡς ἀληθῆς κόρη Ἑλληνος βασιλέως.

Διεκρίθησαν δὲ κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν ἐπιφανεῖς κληρικοὶ ὡς λόγιοι καὶ συγγραφεῖς· οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ Εὐστάθιος καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, καὶ οἱ δύο μητροπολίται, ὁ πρῶτος Θεσσαλονίκης, ὁ δεύτερος Ἀθηνῶν. Ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀνὴρ μεγάλης σοφίας καὶ βαθύς ἐρευνητὴς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὁ δὲ Ἀκομινάτος ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ἱστορικοῦ, ἀμφότεροι ἦσαν ποτισμένοι μὲ τὰ νάματα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ποτὲ δὲν ἔχασαν τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀνεδείχθησαν πολυγραφώτατοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, οἱ ὁποῖοι ἔγραφον ἔργα παντοίων ὑποθέσεων. Ὁ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἦτο ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποικιλωτά-

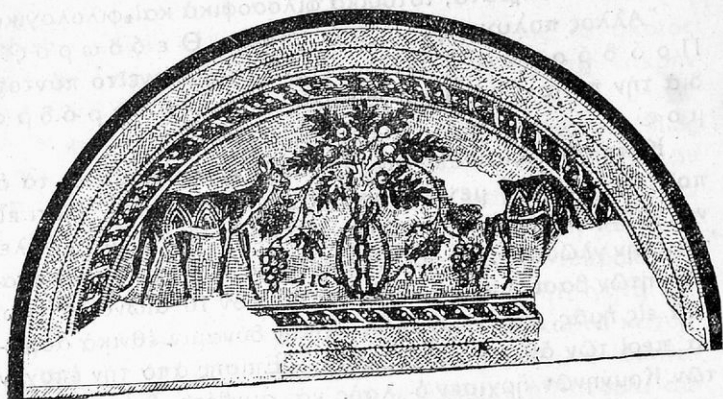
των εἰδῶν ποιήματα, ἱστορικά φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά.

Ἄλλος πολυγράφος ἦτο ὁ ποιητὴς Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος, ὁ ὁποῖος, ἐπεὶ διὰ παρεπονείτο πάντοτε διὰ τὴν πενίαν αὐτοῦ, ὠνομάσθη Πτωχοπρόδρομος.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐμφανίζονται ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἀποπνέουν μεγαλυτέραν ζωὴν καὶ δρόσον, διότι εἶναι γραμμένα εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, τὴν δημοτικὴν λεγομένην γλῶσσαν. Αἱ ἥρωϊκαὶ πράξεις τῶν μεγάλων κατακτητῶν βασιλέων παρήγαγον ἀπὸ τὸν 16 αἰῶνα τὰ γνωστά εἰς ἡμᾶς καὶ γεμάτα ποιητικὴν δύναμιν ἐθνικὰ ἄσματα περὶ τῶν ἁθλῶν τοῦ Ἀκρίτα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν ἤρχισεν ὁ λαὸς νὰ συνθέτῃ διάφορα στιχορρήματα ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὸ αἶσθημα καὶ τὴν φαντασίαν του, ὡς λυρικά ἄσματα, ἐρωτικά, τοῦ χοροῦ, τοῦ θερτισμοῦ, τὰ ὁποῖα προαναγγέλλουν τὰ ὠραῖα δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Μολυβδοβόυλλον (σφραγίς). «Κύριλλον, ἀγνή Κυριώνυμε, σκέποις»

Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΚΜΗ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ εὐδαιμονία τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεῖλκυε τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως τὴν ἀπληστίαν τῶν λαῶν. Ἡ κοσμοπολιτικὴ μάλιστα δρᾶσις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἐξήγειρε περισσότερον τὰ μίση τῶν Φράγκων. Ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Μανουήλ, ἡ ἀκατάβλητος δύναμις τοῦ ἐκράτει τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐπέβαλλε τὸν σεβασμὸν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ὅταν ἡ ἐξουσία ἔπεσεν εἰς ἀσθενεῖς χεῖρας, τὸ κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα ἤρχισε νὰ πίπτῃ, ἡ δὲ κατάρρευσις ἐξηκολούθησε ταχεῖα ἕως τὴν ὀριστικὴν καταστροφὴν.

Τὸ Κράτος εἶχεν ἀκόμῃ μεγάλους πόρους. Τὰ χρήματα τὰ ὅποια διέθεσεν ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' πρὸς διατροφὴν τοῦ τεραστίου πλήθους τῶν Σταυροφόρων, δεικνύουν τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Ἀλλ' αἱ ἐμπορικαὶ δημοκρατίαι τῆς Ἰταλίας, ἡ Γένουα, ἡ Πίζα, πρὸ παντὸς ἡ Βενετία, κατῴρθωσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ν' ἀρπάσουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Κράτους.

Τὸ ναυτικὸν καὶ ὁ στρατός.

Ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἦτο ἡ μόνη ναυτικὴ δύναμις εἰς τὸν κόσμον, ἦτο ἡ θαλασσοκράτειρα. Ἀλλὰ τῶρα δημιουργοῦνται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἄλλαι ναυτικαὶ δυνάμεις· ἰδίως οἱ στόλοι τῆς Βενετίας ἦσαν πολὺ ἰσχυροὶ καὶ οἱ Αὐτοκράτορες μὲ δυσκολίαν ἠδύναντο ν' ἀντισταθοῦν εἰς αὐτούς.

Ἐπίσης ὁ στρατὸς ἤρχισε ν' ἀδυνατίζει, διότι ἐνοθεύθη ἀπὸ τὴν εἰσροὴν πολλῶν ξένων. Ἡ συγκρότησις ἐθνικοῦ στρατοῦ καταντᾷ δύσκολος, καὶ σχεδὸν μόνον ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους. Τὸ μέγα δεινὸν εἶναι ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀρχίζει νὰ ἐλαττώνεται. Αἱ ἀκμαῖαι ἐπαρχίαι τῆς Ἀνατολῆς ἔχουν ἀπολεσθῇ καὶ δὲν δίδουν πλέον στρατὸν καὶ μεγάλους στρατηγούς, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην οἱ Βόρειοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου ἔχουν συγκροτήσει αὐτόνομα κράτη, ὅπως οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι. Καὶ τὸ χειρότερον, τὸ Κράτος δὲν ἔχει ἀπέναντί του ἀσυντάκτους βαρβάρους, γείτονές του εἶναι τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας, τὸ βασίλειον τῶν Νορμανδῶν εἰς τὴν Σικελίαν, ἡ δημοκρατία τῆς Βενετίας.

Οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τουρκικῶν λαῶν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Σελτζούκων δὲν εἶχε διακοπῇ σχεδὸν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους (1067). Οἱ διαρκεῖς ἐκεῖνοι ἀγῶνες δὲν κατέληγον εἰς τίποτε σπουδαῖον· μὲ ὅλας τὰς ἡρωϊκὰς προσπαθείας τῶν οἱ Κομνηνοὶ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἀπωθήσουν ὀριστικῶς τοὺς Τούρκους.

Εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην οἱ Βυζαντινοὶ ἐπολέμουν ἀδιακόπως πρὸς ἄλλας Τουρκικὰς φυλάς, πρὸς τοὺς Πετσενέγκους, καὶ τοὺς Κοσμάνοους. Οἱ νέοι βάρβαροι συνεχίζουν τὰς ἀγρίας ἐπιδρομὰς τῶν παλαιότερων ὁμοφύλων αὐτῶν, τῶν Οὐννων, τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων. Ἀλλ' οἱ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους αὐτοὺς τῆς Εὐρώπης, ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐκχριστιανισθῇ καὶ ἔχουν συγκροτήσει κράτος, τὸ βασι-

λειον της Ούγγαρίας. Οί Ούγγροι ἄλλοτε εἶχον εἰρήνην, ἄλλοτε πόλεμον πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας, ἀλλ' ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς εἰς τὸ τέλος νὰ γίνουν ὑποτελεῖς.

Οἱ λαοὶ τῆς Χερσονήσου.

Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀνεδείχθησαν καὶ οἱ παλαοὶ λαοὶ τῆς χερσονήσου, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Μέγα δὲ γεγονὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνις ἐνὸς νέου λαοῦ Λατινικῆς φυλῆς καὶ γλώσσης, τὸν ὅποιον οἱ σύγχρονοι ὀνομάζουν Βλάχους καὶ οἱ ὅποιοι κατόπιν ἔλαβον τὸ ἀληθινὸν τῶν ὀνομα Ρωμᾶνοι (Ρωμαῖοι). Οἱ Βλάχοι οὗτοι εἶναι βεβαίως ἀπόγονοι παλαιῶν Ρωμαίων ἀποίκων, καὶ εἶναι Ὁρθόδοξοι, ὁ μόνος Νεολατινικὸς λαός, ὁ ὅποιος εὗρεθῃ ἔξω ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἐξάρτησιν τῆς Ρώμης.

Κατὰ τὸν 12 αἰῶνα οἱ Βλάχοι κατεῖχον τὰς ὀρεινὰς χώρας, εἰς δὲ τὰς πεδιάδας κατῴκουν οἱ Σλαβοβούλγαροι. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος τούτου οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Βούλγαροι συνηνώθησαν καὶ ἐξηγέρθησαν μετ' ἄγριον φανατισμόν. Ἐκαμὴν πρωτεύουσάν τῶν τὸ Τύρναβον καὶ ἵδρυσαν τὸ ἐπίφοβον Βλαχοβουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὅποιον προσετέθη εἰς τοὺς τόσους ἄλλους ἐχθροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐκυρίευσαν ὅλην τὴν χώραν μετὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου καὶ ἐπέφεραν ἀνηλεεῖς καταστροφὰς εἰς τὸν Ἑλληνισμόν τῶν Βορείων χωρῶν.

Οἱ ἐχθροὶ τῆς Δύσεως.

Ἀκόμη φοβερώτεροι ἦσαν οἱ ἐχθροί, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Δύσιν· ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς ἦτο ἡ Βενετία, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἦτο ὑποτελής εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ τῆς ὁποίας οἱ πολλοὶ ὑπερηφανεύοντο νὰ εἶναι ὁ ὕλος τοῦ Αὐτοκράτορος. Κατὰ τὸν 12 αἰῶνα ἡ Βενετία ἔχει ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν. Ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν αὐτῆς ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, καὶ ὥς ἀντάλλαγμα ἡ Δημοκρατία ἔλαβε μεγάλα ἐμπορικὰ προνόμια εἰς ὅλον

τὸ Κράτος καὶ μίαν ὀλόκληρον συνοικίαν (οκάλαν) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀργότερα ἀπέκτησε προνόμια καὶ ἡ Γένουα καὶ ἡ Πίζα. Ἡ ἀπληστία ὅμως καὶ ἡ ἰδιοτέλεια τῶν ξένων αὐτῶν ἔφερε τόσας βλάβας, ὥστε οἱ Αὐτοκράτορες ἠναγκάσθησαν νὰ κάμουν πολέμους ἐναντίον των. Φοβερὸς ἰδίως ἦτο ὁ πόλεμος τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἐναντίον τῆς Βενετίας. Ὁ ἀγὼν τῶν δύο μεγάλων ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου διήρκεσε τέσσαρα ὀλόκληρα ἔτη (1171—1175), διεξήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, Ὅλοι οἱ ἰσχυροὶ ἀνεμίχθησαν εἰς αὐτόν, ἀκόμη καὶ ὁ Πάπας καὶ ἡ Γερμανία. Τόσον μέγας ἦτο ὁ πόλεμος ἐκεῖνος, ὥστε ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς εἰς Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος.

Οἱ ἄλλοι μεγάλοι ἐχθροὶ ἦσαν οἱ Νορμανδοὶ καὶ οἱ Σταυροφόροι, δηλαδὴ ὅλοι οἱ μεγάλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης. Οἱ Νορμανδοὶ ἐπεχείρησαν, ὡς γνωρίζομεν, τέσσαρας ληστοπειρατικὰς ἐπιδρομὰς ἐναντίον τοῦ Κράτους καὶ ἡρῆμωσαν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Τοὺς ἀνηλεεῖς ἐκείνους ἐχθροὺς διεδέχθησαν οἱ Σταυροφόροι. Οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες, ὡς χριστιανοὶ βασιλεῖς, ἐδέχθησαν μὲ φιλανθρωπίαν τοὺς Σταυροφόρους, τοὺς ἔθρεψαν, τοὺς ἔδωκαν πᾶσαν βοήθειαν, οὗτοι ὅμως διήρχοντο τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ὡς μαινόμενοι ἐχθροί. Καὶ αἱ τρεῖς πρῶται Σταυροφορίαι παρ' ὀλίγον νὰ καταλήξουν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ο Ἰσαάκιος Ἀγγελος.

Ἐφ' ὅσον ἐβασίλευον οἱ Κομνηνοί, ἐπὶ ἓνα αἰῶνα (1081—1180), ὁ ἡρωϊσμός καὶ ἡ σύνεσις αὐτῶν ἔσωσε τὸ Κράτος. Οἱ Αὐτοκράτορες ὅμως, οἱ ὁποῖοι τοὺς διεδέχθησαν, δὲν ἦσαν ἄξιοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰς φοβερὰς ἐκείνας περιστάσεις.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος (1185—1195) ἦτο μέτριος αὐτοκράτωρ, ἐπέτυχεν ὅμως εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του σπουδαῖον κατόρθωμα, ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τοὺς Νορμανδούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον κυριεύσει τὴν Θεσσαλονίκην. Ὅλοι οἱ μεγιστάνες αὐτῶν συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ προσκυνήσουν

τὸν Αὐτοκράτορα, πανηγυρικῶς καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ.

Ταχέως ὁμῶς ἐπέρχεται νέα συμφορά, ἡ Τρίτη Σταυροφορία. Κατὰ ταύτην ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος, πορευόμενος διὰ θαλάσσης εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους, κατέκτησε τὴν νῆσον Κύπρον (1191) καὶ ἀπὸ τότε ἡ Ἑλληνικὴ ἐκείνη μεγαλόνησος εὐρίσκεται πάντοτε ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσσας, διερχόμενος τῆς Ἑλληνικῆς χώρας μὲ στρατὸν 100.000 ἀνδρῶν παρ' ὀλίγον νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἔδωκεν εἰς τὸν Γερμανικὸν στρατὸν πλοῖα καὶ ἐπορεύθη οὖτος πρὸς τοὺς Ἀγίους Τόπους. Ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Βαρβαρόσσα, ἐπέφερε τὴν ὀλοσχερὴν καταστροφὴν τῶν Γερμανῶν Σταυροφόρων.

Ὅλιγον κατόπιν συνεμάχησαν οἱ Βλαχοβούλγαροι μὲ τοὺς Σέρβους καὶ ἐπεχείρησαν πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἐν μέσῳ τῶν συμφορῶν αὐτῶν ἔγινεν ἐπανάστασις. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος συνέλαβε τὸν Αὐτοκράτορα καὶ ἀφοῦ τὸν ἐτύφλωσεν ἐφυλάκισε καὶ αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλέξιου.

Ἀλέξιος ὁ Γ'.

Ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ καταλαβόντος τὸν θρόνον Ἀλέξιου Γ' Ἀγγέλου (1195—1203) ἦτο ἡ ἀφειδῆς διανομὴ τῶν δημοσίων χρημάτων εἰς τοὺς φίλους του, τοιουτοτρόπως ἡ ἐσωτερικὴ παραλυσία ἐκορυφώθη. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἦσαν φοβερώτεροι ἀπὸ κάθε ἄλλην φορὰν. Εἰς τὴν Ἀσίαν μόλις συνεκρατοῦντο οἱ Τοῦρκοι Σελτζοῦκοι, ἀπὸ τὴν Δύσιν οἱ Γερμανοί, οἱ ὅποιοι ἔγιναν κύριοι τῆς Σικελίας, παρεσκεύαζον φοβεράν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς δὲ τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας δὲν ἔπαυον αἱ συμφοραὶ τοῦ Κράτους ἀπὸ τοὺς Βλαχοβουλγάρους. Ἐκορυφώθησάν δὲ αἱ συμφοραὶ, ὅτε ἔγινεν ἡγεμὼν τῶν Βλαχοβουλγάρων ὁ φοβερὸς Ἰωάννης, τὸν ὅποιον οἱ Βυζαντινοὶ ὀνομάζουν Σκυλογιάννην. Ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ὀνομασθῇ Βουλγαροκτόνος,

ὁ Ἰωννίτης ὠνόμασεν ἑαυτὸν Ῥωμαιοκτόνον, φρικαστικάι δὲ ἦσαν αἱ ὠμότητες, τὰς ὁποίας διέπραττεν οὖτος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπεκράτει ἀναρχία, εἰς τὰς ἐπαρχίας διαρκεῖς ἦσαν αἱ ταραχαί. Ἐξ ἄλλου ἡ ἔχθρα τῶν Σταυροφόρων παντὸς ἔθνους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἑξαφθῇ εἰς φοβερὸν σημεῖον, διότι οὗτοι τοὺς κατηγοροῦν ὅτι εἶναι αἵτιοι τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ὑφίσταντο ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανούς. Ἰσχυραὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἐκίνουν τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Αυτοκρατορίας, ἦσαν τὰ σχέδια τοῦ πάπα καὶ τὸ ἐμπορικὸν συμφέρον τῶν Βενετῶν. Ἡ ἐπακολουθήσασα Δ' Σταυροφορία δὲν ἦτο παρὰ μία ἐκστρατεία ἐμπορικῶν συμφερόντων, ὅμοια μὲ πολλὰς τῶν σημερινῶν χρόνων.

Βυζαντινὸν νόμισμα : «Ἀλεξίῳ δεσπότη τῷ Κομνηνῷ». — Ἰησοῦς Χριστός. Κύριε βοήθει.

Ὁ Χριστὸς θεραπεύει τὸν τυφλὸν (Βυζαντινὴ μικρογραφία).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Αἱ παρασκευαὶ τῆς Δ' Σταυροφορίας.

Εἰς τὴν Δύσιν ἐγένετο μεγάλη κίνησις διὰ νέαν Σταυροφορίαν ἀπὸ τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ἀπὸ τὴν Βενετικὴν Δημοκρατίαν, τῆς ὁποίας δόγης ἦτο ὁ Ἑρρίκος Δάνδολος, μέγας ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἄλλο γεγρονὸς ᾗδὲ νόησε τὰ σχέδια τῶν Ἑνετῶν. Ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ φυλακισθέντος Ἰσαακίου Ἀλέξιος κατάρθωσε νὰ δραπετεύσῃ, ἦλθεν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐζήτησε βοήθειαν διὰ ν' ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του. Ἦτο ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σταυροφόροι εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς τὴν Βενετίαν, καὶ φυσικὰ μὲ μεγάλην προθυμίαν ἔσπευσαν ν' ἀναμιχθοῦν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ ἱππῶται, ἰδίως οἱ Γάλλοι βαρῶνοι, εἶχον ἔλθει εἰς τὴν Ἑνετίαν, διὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸν Δάνδαλον, διότι ἡ θαλασσοκράτειρα Δημοκρατία ἦτο ἡ μόνη δύναμις, ἡ ὁποία, ἔχουσα ἰσχυρὸν στόλον, ἠδύνατο νὰ διαπεραιώσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ θρησκευτικοὶ ὁμῶς σκοποί, οἱ ὁποῖοι ἐνεθουσίαζον τὸν πάπαν καὶ τοὺς ἱππῶτας, ἦσαν ὅλως διόλου ξένοι πρὸς τὸν δόγην. Ὁ γηραιὸς Δάνδολος (ἦτο σχεδὸν 90 ἐτῶν) εἶχε μέγαν νοῦν, ἀλλὰ ψυχὴν ἐμπόρου, μὲ σπανίαν λοιπὸν διπλωματικὴν εὐφυΐαν κατάρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τελείως οἰκονομικῶς τοὺς ἱππῶτας καὶ νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ διὰ τὰ συμφέροντά του. Ὁ δὲ νεαρὸς Ἀλέξιος ὑπεσχέθη χρήματα καὶ εἰς τοὺς Σταυρο-

λος ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ μεταξύ (κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1203) εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Πόλεως ἀκτὴν μὲ 40.000 μαχητὰς τοῦ Σταυροῦ. Εὐθὺς ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις ὑπὸ τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν τειχῶν, συγχρόνως δὲ ἀπεβιβάζοντο οἱ πολεμισταὶ καὶ ἐπολιορκοῦν τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ χερσαῖα τεῖχη. Οἱ Ἕλληνες μὲ ἡρώϊσμόν ὑπερησπίζοντο τὴν προσφιλεῖ πρωτεύουσαν αὐτῶν.

Ἀπὸ τοὺς λόφους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον στρατοπεδεύσει οἱ Σταυροφόροι, ἐθαύμαζαν τὴν μεγάλην πόλιν καὶ ὠνειρεύοντο τὴν κατάκτησιν αὐτῆς. Αἱ ἐντυπώσεις τῶν δεικνύουν κατάπληξιν καὶ φόβον συγχρόνως, ἐκφράζει δὲ μὲ ἀπλοϊκότητα τὰ αἰσθήματά τῶν ταῦτα ὁ παλαιὸς Γάλλος χρονογράφος Βιλλαρδουῖνος. Ἦτο καὶ οὗτος Σταυροφόρος τῆς Δ' Σταυροφορίας, αὐτόπτης μάρτυς καὶ λέγει τὰ ἑξῆς σημαντικώτατα:

«Λοιπὸν ἠμπορεῖτε νὰ ἡξεύρετε ὅτι μὲ ἀπληστίαν ἐκοίταξαν τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅσοι δὲν τὴν εἶχον ἴδει ἀκόμη. Δὲν ἤθελον ποτὲ νὰ πιστεύσουν ὅτι τόσον πλουσία πόλις ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτε εἶδον τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα τεῖχη καὶ τοὺς πλουσίους ἐκείνους πύργους, οἱ ὅποιοι τὴν ἐτριγύριζον ἀπὸ παντοῦ, καὶ τὰ πλούσια ἐκεῖνα παλάτια καὶ τὰς ὑψηλὰς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τόσον πολλαί, ὥστε κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ πιστεύσῃ, ἂν δὲν τὰς ἴδῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του, καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἦτο βασιλισσα ὅλων τῶν ἄλλων»:

Ἡ ἄλωσις

Ἀφοῦ παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι πολιορκίας ὁ Αὐτοκράτωρ ἐγκαταλείπει διὰ νυκτὸς τὴν πόλιν, καὶ τότε οἱ Σταυροφόροι ἀναβιβάζουν εἰς τὸν θρόνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκθρονισθέντα τυφλὸν ἀδελφόν του Ἰσαάκιον Ἀγγελον καὶ τὸν υἱὸν τούτου Ἀλέξιον Δ' ὡς συμβασιλέα. Ὁ πάσας μόνις ἔμαθε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Σταυροφόρων, ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Λατινικὴν, οἱ δὲ Βενετοὶ δὲν ἐφρόντιζον παρὰ μόνον νὰ λάβουν ὅσα χρήματα εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς αὐτοὺς ὁ νέος

Ἀλέξιος. Ἀλλ' οἱ Αὐτοκράτορες δὲν ἠδύναντο νὰ κρατήσουν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν. Αἱ καταπιέσεις τοῦ λαοῦ πρὸς εὗρεσιν χρημάτων, ἡ ὁμολογία πίστεως εἰς τὸν πάπαν, ἡ ὕβριστικὴ συμπεριφορὰ τῶν Σταυροφόρων ἐξήγειρε τὸν φανατισμὸν καὶ ὁ λαὸς ἐξέσπασεν εἰς μεγάλας ταραχάς. Τότε ἐμφανίζεται εἰς τὸ μέσον ὁ τολμηρὸς Ἀλέξιος, ὁ ἐπιλεγόμενος Μούρτζουφλος, ὁ ὁποῖος ἐστέφθη Αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ὡς Ἀλέξιος Ε'. Ὁ Ἀλέξιος Δ', τὸ ὁποῖον εἶχον κάμει Αὐτοκράτορα οἱ Σταυροφόροι, φονεύεται, ὁ δὲ πατήρ του, ὁ γέρων Ἰσαάκιος Ἀγγελος, ἀποθνήσκει ἀπὸ τὴν λύπην.

Ὁ νέος Αὐτοκράτωρ ἀρνεῖται νὰ πληρώσῃ χρήματα εἰς τοὺς Σταυροφόρους καὶ καλεῖ τοὺς δηθεν μαχητὰς τοῦ Σταυροῦ ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν χώραν. Τότε οἱ Σταυροφόροι καὶ ὁ Δάνδολος ἐπιχειροῦν δευτέραν πολιορκίαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ μάχεται μὲ γενναιότητα, ἀλλ' οἱ πύργοι πίπτουν ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, καὶ ματαίως ὁ Μούρτζουφλος προσπαθεῖ νὰ σταματήσῃ τὸν πανικὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Βλέπει ὅτι αἱ προσπάθειαι τοῦ δὲν ὠφελοῦν, χάνει τὸ θάρρος του καὶ φεύγει ἀπὸ τὴν πόλιν μὲ ὀλίγους ὁπαδοὺς του. Τότε μερικοὶ πατριῶται, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον χάσει ἀκόμη κάθε ἐλπίδα, συνέρχονται εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν Αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἄνδρα ἱκανὸν καὶ γενναῖον. Ὁ Λάσκαρις ἀναλαμβάνει μὲ θάρρος τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δὲν κατορθώνει νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἕν πτώμα, ἀναγκάζεται καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ μὲ ὀλίγους ὁπαδοὺς του. Οἱ φεύγοντες Αὐτοκράτορες, ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καὶ ὁ Λάσκαρις, βλέπουν ὀπισθεν αὐτῶν τὰς φλόγας τῆς καιομένης πόλεως, τὴν ὁποῖαν ἐπυρπόλησαν οἱ Σταυροφόροι. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποῦ εἶχον ἐμφανισθῇ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕως τὴν μοιραίαν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως εἶχον παρέλθει δέκα σχεδὸν μῆνες (τέλος Ἰουνίου 1203—13 Ἀπριλίου 1204).

Αἱ ἀνεσιουργίαι τῶν Σταυροφόρων.

Ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν τῆς καιομένης πόλεως οἱ Σταυροφόροι ὥρμησαν ἀμέσως εἰς φοβερὰν καὶ ἀνήκουστον

ληλασίαν, πρῶτοι δὲ οἱ ἡγεμόνες ἤρπασαν καὶ ἐσφετερίσθησαν τὰ ὠραιότερα κτίρια τῆς πόλεως καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ παλάτια τῶν Αὐτοκρατόρων. Οἱ συρφετοὶ τῶν στρατῶν τῆς Δύσεως, Γάλλοι, Γερμανοί, Βενετοὶ ἀφηνιάζουν καὶ μὲ ἀχαλίνωτον ἀκολασίαν ρίπτονται εἰς τὴν βίαν καὶ τὴν διαρπαγὴν. Ἀπὸ τὰ παλάτια, ἀπὸ τὰς πλουσίας καὶ πτωχὰς οἰκίας, ἰδίως ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, ἀπὸ παντοῦ γίνεται ἀνηλεὲς λαφυραγωγία. «Καὶ ἦσαν τόσον μεγάλα τὰ κέρδη, λέγει ὁ ἰδικὸς τῶν χρονογράφος, ὥστε κανεῖς δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶπη τὸ πλῆθος τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ τῶν πολυτίμων λίθων καὶ τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων καὶ τῶν γουναρικῶν καὶ τῶν τόσων τιμαλφῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια ποτὲ δὲν εὐρέθησαν εἰς τὴν γῆν. Ἀπὸ τότε ποῦ ἐγινεν ὁ κόσμος δὲν συνελέχθησαν ποτὲ τόσα πολλὰ λάφυρα εἰς καμμίαν πόλιν» (Βιλλαρδουῖνος).

Εἰς μάτην οἱ κάτοικοι ἐπικαλοῦνται τὸ ἔλεος τῶν ἐπιδρομέων, τὴν φιланθρωπίαν τῶν βαρῶνων. Οὐδεμία φωνὴ οἴκτου! Τὰ θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ πάθη συνδυάζονται τώρα μὲ τὴν μέθην τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων. Ὅσοι ἐπιζοῦν εἶναι δυστυχέστεροι ἀπὸ τοὺς φονευομένους, διότι δὲν ἀπογυμνώνονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζονται εἰς τὰ ἱερώτερά των αἰσθήματα. Οὔτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας ἐσεβάσθησαν οἱ Χριστιανοὶ κατακτηταί, οὔτε θρησκεῖαν, οὔτε ἱερά. Φρικιαστικά δὲ ἦσαν αἱ ἀκολασίαι, τὰς ὁποίας διέπραξαν ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μέγα ἱερὸν τῆς Ὁρθοδοξίας, εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὡς νὰ μὴ ἦσαν Χριστιανοί, ἀλλὰ κακοποιοὶ εἰδωολάτραι. Ἡ Ἀγία Τράπεζα κατακερματίζεται, ὁ ἀναρίθμητος πλοῦτος καὶ τὰ πολύτιμα ἱερά σκεύη συντρίβονται καὶ διαρπάζονται, χύνουν οἱ σταυροφόροι τὸ θεῖον αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὰ Ἅγια ποτήρια καὶ πίνουν οἶνον, διεφθαρμένα γύναια χορεύουν καὶ τραγωδοῦν ἄσεμνα ἄσματα, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς ὁδοὺς ὁ ἀήρ ἀντηχεῖ ἀπὸ ὀδυρμούς γυναικῶν, παιδίων, γερόντων. Αὐτόπτης Βυζαντινὸς ἱστορικὸς λέγει: «Τοιαύτας παρανομίας ἔκαμαν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἔβαλαν εἰς τὸν ὄμον τὸν Σταυρὸν καὶ οἱ ὅποιοι εἶχον ὀρκισθῆ νὰ διέλθουν ἀπὸ τὰς πόλεις τῶν

Χριστιανῶν χωρὶς νὰ χύσουν αἷμα, οὔτε ἄλλο κακὸν οὐδὲν νὰ διαπράξουν, διότι εἶχεν τάξει τοὺς ἑαυτοὺς των εἰς τὸν Θεόν καὶ ἐβάδιζον τὴν πορείαν αὐτοῦ». (Νικητὰς Χωνιάτης).

Ἡ καταστροφή.

Ἡ Δ' Σταυροφορία εἶχε καταστρέψει διὰ παντὸς τὴν λαμπρότητα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων εἶχαν αποφασίσει νὰ ματαιώσουν κάθε ἀντίστασιν τῶν πολιορκουμένων μὲ ἓνα ἀκατανίκητον σύμμαχον, τὸ ἀνηλεὲς πῦρ, καὶ εἶχον πυρπολήσει τὴν Πόλιν. Τρεῖς φοβεραὶ πυρκαϊαὶ εἶχον καταφάγει ὀλοκλήρους συνοικίας, καὶ ὁ παλαιὸς χρονογράφος αὐτῶν, ὁ Γάλλος Βιλλαρδουῖνος, λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν περισσότεραι οἰκίαι ἀπὸ ὅσας ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰς τρεῖς ὁμοῦ μεγαλυτέρας πόλεις τοῦ βασιλείου τῆς Γαλλίας».

Ἐπὶ ἑννέα αἰῶνας στρατὸς βαρβάρων δὲν εἶχε πατήσῃ τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον περιέκλειον τὰ μεγάλα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ 900 ἔτη ἡ βασιλίς των πόλεων εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὸν περίβολον τῶν τειχῶν τῆς τῆς πλούτη ὅλου τοῦ κόσμου, τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῆς τέχνης καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, δηλαδή ὀλοκλήρου τοῦ ὑπάρχοντος πολιτισμοῦ. Εἰς τρεῖς ἡμέρας τὰ πάντα διηρπάγησαν καὶ κατεστράφησαν. Ἀπαράμιλλα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀγάλματα, ἔφιπποι ἀνδριάντες, τὰ ὁποῖα ἐπὶ αἰῶνας συνήθριζον οἱ Αὐτοκράτορες διὰ νὰ στολίζουν τὴν πρωτεύουσάν των, μὲ κτηνώδη ἀπειροκαλίαν κατεκερματίσθησαν. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κειμήλια ἐκεῖνα ἦσαν ἔργα ἀθανάτων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Φειδίου, τοῦ Πραξιτέλους. Μεγαλυτέραν δὲ ἀκόμη ζημίαν ὑπέστη ὁ πνευματικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν συγγραμμάτων τῆς ἀρχαιότητος. Πόσα πολῦτιμα πνευματικὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος ἐχάθησαν ἀπὸ τὰς τρεῖς ἐκεῖνας πυρκαϊὰς. Ἡ καταστροφή αὕτη τῶν ἔργων τῆς τέχνης καὶ τῶν χειρογράφων εἶναι πολὺ θλιβερά διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Βυζαντινή διακόσμησης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

~~Ἡ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ~~

Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐγκαθίστανται μετὰ τὴν Δ' Σταυροφορίαν οἱ Λαοὶ τῆς Δύσεως, οἱ ~~Φράγκοι~~ ἢ οἱ Λατῖνοι, ὅπως συνήθως ὠνομάζοντο. Οἱ νικηταὶ κατακερματίζουν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν, ὃ ἰδιόρρυθμος φεουδαλικὸς βίος τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης μεταφυτεύεται εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Συγχρόνως ὅμως ἰδρύονται καὶ Ἑλληνικὰ κράτη, καὶ οὕτως ὁ Ἑλληνισμὸς ἀναλαμβάνει δυνάμεις. Ἡ πολυσήμαντος αὕτη ἐποχὴ ὠνομάσθη Φραγκοκρατία, εἰς οὐδεμίαν δὲ ἄλλην ἐποχὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἐμφανίζεται τόσον ποικίλον θέαμα πολυειδῶν λαῶν καὶ οὐδεμία ἄλλη ἱστορικὴ περίοδος ὑπῆρξε τόσον πολυτάραχος καὶ διεγείρει τόσον ζωηρὸν καὶ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον.

Ἡ διανομὴ τοῦ Κράτους.

Ἡ βασιλεὺς τῶν πόλεων εἶχε καταστροφῇ ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν τῆς Δ' Σταυροφορίας, τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἔκαμε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς ἕως τὴν ἀκροτάτην Δύσιν καὶ ἥλλαξεν ἐντελῶς τὴν ὄψιν τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου.

Μετὰ τὴν νίκην οἱ μαχηταὶ τοῦ Σταυροῦ προέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τοῦ Κράτους (ἢ συνθήκη τῆς διανομῆς ὠνομάσθη *partitio Imperii*). Δύο ἦσαν οἱ κύριοι ὅμιλοι τῶν νικητῶν. Ἐξ ἑνός, μόνοι οἱ Βενετοὶ, ἐξ ἐτέρου ὅλοι οἱ ἄλλοι πολεμισταὶ τῆς Δύσεως. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔμειναν

σύμφωνοι ὅτι ἀπὸ τὸν ἓνα ὄμιλον θὰ ἐξελέγετο ὁ αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τὸν ἄλλον ὁ πατριάρχης. Ὁ ἰσχυρότατος πάντων, ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἑνετίας Ἑρρίκος ὁ Δάνδολος, δὲν ἠθελε τὸν θρόνον, ἤρκουν εἰς αὐτὸν τὰ ἐμπορικὰ ὠφελήματα. Διὰ τοῦτο ὑπεστήριξε τὸν κόμιτα τῆς Φλανδρας (τοῦ Βελγίου) Βαλδουῖνον, ὁ ὁποῖος καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν κατὰ τὴν παλαιὰν τάξιν. Ὁ ἄλλος ἐπιφανὴς ἡγεμὼν τῶν Σταυροφόρων, ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὴν συμφωνίαν οἱ Βενετοὶ ἐξέλεξαν ἰδικὸν τῶν πατριάρχην. Ἡ κατάκτησις ἐπέφερε καὶ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τόσῃ ἀγαλλίασιν ἠσθάνθη ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ', ὥστε οἱ Σταυροφόροι ἔλαβον ἄφεισιν δι' ὅλα τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, αἱ λεηλασίαι, οἱ φόνοι καὶ αἱ ἱεροσυλίαι τῶν ἐσυγχωρήθησαν.

Ἡ φεουδαλικὴ Ἑλλάς.

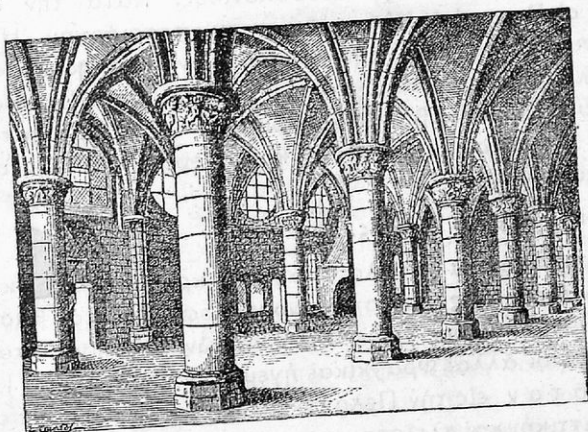
Δύο ἦσαν τὰ μεγάλα Φραγκικὰ κράτη, ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῶν ἰδρύθησαν καὶ πολυάριθμοι ἄλλαι Φραγκικαὶ ἡγεμονίαι, ἰδρύθη ἔν Πριγκιπᾶτον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔν Δουκάτον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ πλεῖσται κομιτεῖαι, αὐθεντεῖαι, βαρωνίαι. Ἐκαστον ἀπὸ τὰ κρατίδια αὐτὰ ὠφείλεν ἀναγνωρίζῃ ὡς ἐπικυρίαρχον τὸ ἱεραρχικῶς ἀνώτερον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰσῆχθη εἰς τὰς παλαιὰς κλασσικὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ εἰς τὴν Συρίαν, τὸ Φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Δύσεως. Ἡ δὲ Βενετία ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ δημοκρατία ἐχρειάζετο τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν.

Συγχρόνως ὅμως μὲ τὴν ἵδρυσιν Φραγκικῶν ἰδρύθησαν καὶ Ἑλληνικὰ κράτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα ἦσαν δύο Αὐτοκρατορίαι, αἱ ὁποῖαι εἶχον πρωτεύουσας ἢ μίαν τὴν Νίκαιαν, καὶ ἡ ἄλλη τὴν Τραπεζοῦντα. Ἀλλὰ μικρότερα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν εἰς ἄλλας χώρας, εἰς τὴν Ἡπειρον, ἔπειτα εἰς τὴν Πελοπόννησον ὠνο-

μάσθησαν Δεσποτάτα, ἤτοι ἡγεμονία. Τὰ Ἑλληνικά Κράτη ἔγιναν ταχέως ἰσχυρά, καθ' ὃν χρόνον τὰ Φραγκικὰ ταχέως κατέπεσαν.

Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία.

Ἡ Φραγκικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἂν καὶ ὠνομάζετο Ρωμανία, ὅπως ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ, ἦτο ὅμως μία σκιά κράτους. Ὁ Βαλδουῖνος δὲν κατεῖχε παρὰ μόνον τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἓν μέρος τῆς Θράκης, περιῆλθε δὲ ταχέως εἰς πόλεμον μετὰ τὸν βασιλέα

Αἴθουσα Γοτθικοῦ μοναστηρίου.

τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιον. Κατόπιν συνεβίβασαν οὗτοι τὰς διενέξεις των καὶ ἐξεστράτευσαν διὰ νὰ κατακτήσουν τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν διανομήν. Δὲν ἔμειναν ὅμως ἥσυχοι οἱ Φράγκοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ κατακτήσουν τὴν χώραν. Ὁ αἰμοδιψὴς Τσάρος τῶν Βλαχοβουλγάρων Ἰωαννίτης ἐπετέθη ἐναντίον τῶν Φράγκων καὶ εἶχε τώρα τοὺς Ἑλληνας συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ συνητήθησαν πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερής.

Μόλις παρήλθον δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς των καὶ

ἤρχισαν νὰ παρακμάζουν τὰ Φραγκικὰ Κράτη τῆς βορείου Ἑλλάδος. Διότι καὶ ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης περιέπεσαν εἰς ἀτελειώτους ἐσωτερικὰς διχονοίας. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀριθμὸς τῶν Φράγκων πολεμιστῶν εἶχεν ἐλαττωθῆ πολὺ, ἄλλοι εἶχον φονευθῆ εἰς τὰς μάχας, ἄλλοι εἶχον ἐπιστρέφει εἰς τὰς πατρίδας των, οἱ δὲ μεγάλοι ἡγεμόνες τῆς τετάρτης Σταυροφορίας, ὁ Βαλδουῖνος, ὁ Βονιφάτιος, ὁ Δάνδολος καὶ οἱ ἄλλοι εἶχον ἀποθάνει.

Τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.

Σπουδαιότερα ἦσαν τὰ φεουδαλικά κράτη, τὰ ὁποῖα ἵδρυσαν οἱ Σταυροφόροι πρὸς τὸν Νότον τῶν Θερμοπυλῶν, εἰς τὰς ἐνδόξους χώρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Μέγα ἐνδιαφέρον παρέχει τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, λαμπρότατον δὲ φεουδαλικὸν κράτος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔγινε τὸ Πριγκηπατον τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς Γάλλος αὐθέντης, ὁ Ὅθων Δελαρώς, ἔλαβεν ὡς φέουδον τὴν χώραν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θεβῶν. Ὁ Λέων ὁ Σγουρός, ὁ Ἑλλην ἄρχων τοῦ Ἀργους καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἐπροσπάθησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλ' ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν Φράγκων. Καὶ τότε αἱ Θῆβαι, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκὶς ἐδέχθησαν τοὺς νικητὰς ἐπὶ τῇ βάσει συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξησφάλιζον εἰς τοὺς κατοίκους τὰς ἰδιοκτησίας, τὰ προνόμια καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας των. Μεγάλῃ ὁμῶς ὑπῆρξεν ἡ ἀπογοήτευσις τῶν Ἀθηναίων, ὅταν εἶδον νὰ δημεύωνται τὰ μοναστηριακά των κτήματα, νὰ πιέζωνται οἱ ἱερεῖς αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, εἰς τὸν Παρθενῶνα, ν' ἀντηχοῦν οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ Γαλλικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν ἔφθασεν εἰς ἀρκετὴν ἀκμὴν καὶ ἡ χώρα ἐφαίνετο ὅτι διήλθεν ἡμέρας εὐτυχίας. Ἀλλὰ τὴν εὐημερίαν των κατέστρεψαν ἄγριοι τυχοδιῶκται ἐξ Ἰσπανίας, οἱ Καταλανοί, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ κατέστρεψαν τὰς Βορείους Ἑλληνικὰς Χώρας κατήλθον καὶ πρὸς Νότον. Ὁ δούξ τῶν Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ βαδίσῃ ἐναντίον αὐτῶν, εἰς τὴν αἵματηρὰν μάχην τῆς Κωπαΐδος (1311) ἔπεσε τὸ ἄνθος τῆς ἐν Ἑλλάδι Γαλλικῆς ἱπ-

ποτοσύνης, καὶ τὴν θέσιν τοῦ Γαλλικοῦ κατέλαβεν Ἰσπανικὸν Δουκάτον τῆς Ἀττικῆς.

Τὸ πριγκηπάτον τοῦ Μορέως.

Περίφημον Φραγκικὸν κράτος ὑπῆρξε τὸ Πριγκηπάτον τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μορέως, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ Πελοπόννησος. Ἰδρυταὶ αὐτοῦ ἦσαν οἱ Γάλλοι εὐπατρίδαι Βιλλαρδουῖνοι. Εἰς διάστημα τριῶν ἐτῶν οἱ ἱππῶται εἶχον κατακτήσει τὸ ἥμισυ τῆς Χερσονήσου, μόνον ὁ Λέων ὁ Σγουρὸς ἐκρατήθη περισσότερον χρόνον εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον. Οἱ Γάλλοι διηκόλυναν τὴν κατάκτησίν των διότι ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ ἄφισαν εἰς τὰς πόλεις τὰς ἐλευθερίας των.

Ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ Πριγκηπάτου ἦτο ὁ πρίγκηψ μετ' αὐτὸν δὲ ἦρχοντο οἱ βαρῶνοι καὶ ἔπειτα οἱ καβαλλάριοι. Οἱ ἐγγῶριοι ἄρχοντες «οἱ δυνατοί», δὲν παρημελήθησαν, ἔλαβον καὶ αὐτοὶ μέρος εἰς τὴν φεουδαλικὴν ἱεραρχίαν. Ἡ κατακτηθεῖσα χώρα διηρέθη εἰς δώδεκα βαρωνίας, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ βαρωνίαι τῆς Πάτρας, τῆς Ἀκοβας (εἰς τὴν Ἀρκαδίαν), τῆς Καρυταίνης, τῆς Καλαμάτας. Ὁ πρίγκηψ μὲ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ἤδρευεν εἰς Ἀνδραβίβαν, εἶχε δὲ καὶ ἄλλας πρωτευούσας, τὴν Γλαρέντσαν, τὴν Λακεδαιμονίαν, εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, τὴν Καλαμάταν. Ἡ δικαιοσύνη ἐλειτούργει αὐστηρῶς ἐπὶ τῇ βάσει «Βιβλίου τῶν νόμων», καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ πρίγκηψ ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀκολουθῇ τοὺς φεουδαλικούς νόμους καὶ νὰ σέβεται «τὰ συνήθεια τοῦ τόπου». Ὁ λαμπρότερος ἀπὸ τοὺς πρίγκηπας τοῦ Μορέως ὑπῆρξεν ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Καλαμάταν, ἦτο πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς ὑπηκόους του, ὠμίλει καλῶς «τὰ Ρωμαϊκά», καὶ οἱ ἰθαγενεῖς τὸν ἐθεώρουν ὡς ἰδικόν των. Ἡ αὐλὴ αὐτοῦ «ὠμοίαζε μὲ τὴν αὐλὴν ἑνὸς μεγάλου βασιλέως».

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος.

Πολὺ σπαιδιαίτερα ἀπὸ τὰ ἐφῆμερα Φραγκικὰ κράτη ἦσαν τὰ Ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἄρχοντας. Διότι συνεκέντρωσαν ταῦτα τὰς Ἑλληνι-

κας δυνάμεις καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ζωογονηθῇ πάλιν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἕως τὸν Καύκασον. Εἰς ἐκ τῶν Κομνηνῶν ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν Αὐτοκράτορα εἰς τὴν Τραπεζοῦντα (1204). Ἡ χώρα τὸν ὑπεδέχθη μὲ ἐνθουσιασμόν, διότι ἦτο ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του. Πολὺ γρήγορα τὸ Ἑλληνικὸν ἐκεῖνο Κράτος ἐμεγάλωσε, καὶ ἔγινε πολὺ πλούσιον. Οἱ Αὐτοκράτορες αὐτοῦ ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν μεγάλοι Κομνηνοί, διτηρήθησαν δὲ εἰς τὸν θρόνον σχεδὸν δύο αἰῶνας καὶ ἥμισυν. Τὸν ἰδρυτὴν διεδέχθησαν ἕως τὴν καταστροφὴν εἴκοσιν αὐτοκράτορες (1252—1461). Τὸ ἀνθηρότατον ἐμπόριον, τὸ ὅποιον ἔκαμεν ἡ Τραπεζοῦς μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν ἀνέδειξε μίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας ἀγορὰς τοῦ κόσμου. Ἦτο μεγάλη καὶ ὠραία πόλις, φημισμένη εἰς τὴν Ἀνατολήν, «κεφαλὴ καὶ ὀφθαλμὸς ὁλοκλήρου τῆς Ἀσίας». Ἡ Ἑλληνικὴ ζωὴ, ἡ ὁποία ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο τόσον ἔντονος εἰς τὰς χώρας τοῦ Πόντου, ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς μεγάλους Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου.

Ἡ Τραπεζοῦς ὅμως ἦτο πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὰς κυρίας Ἑλληνικὰς χώρας. Διὰ τοῦτο ἀκόμη μεγαλυτέραν σημασίαν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, εἶχεν ἡ προσπάθεια, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς ἀπὸ τοὺς Ἀγγέλους εἰς τὴν Ἡπειρον πρὸς ἵδρυσιν Ἑλληνικοῦ κράτους. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς ὀρεινοὺς, τοὺς καθυπέβαλεν εἰς πειθαρχίαν, καὶ ὅπῃ τοὺς κλέφτας τῶν βουνῶν, ἔκαμεν ἄρματα πολέου καὶ στρατιώτας, καὶ οὕτω κατῴρθωσεν νὰ σχηματίσῃ ἀξιολογώτατον στρατόν. Ἦτο περισσότερον μετρίδφρων ἀπὸ τοὺς μεγάλους Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸν τίτλον Δεσπότης, τὸ δὲ κράτος του, τὸ ὅποιον εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν, ὠνομάσθη Δεσποτᾶτον (ἡγεμονία) τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἔβαλε τὰ θεμέλια, ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος ἐμεγάλωσε τὸ Δεσποτᾶτον. Ὁ Θεόδωρος κατέστρεψε τὸν στρατόν τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς

Ἡ Αὐτοκρατορία 1) ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, 2) ἐπὶ Βασιλείου Β', 3) ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ.

Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔπειτα ἤρχισεν ἀκατασχέτως τὰς κατακτήσεις ἀνακτῶν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους. Κατέκτησε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, τέλος κατῴρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ νὰ στεφθῇ αὐτοκράτωρ (1222). Εἰς μίαν ὁμως μάχην πρὸς τοὺς Βλαχοβουλγάρους ἡττήθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος, ἀπὸ τότε ἀρχίζει τὸ Δεσποτᾶτον νὰ παρακμάζῃ καὶ νὰ διαμελίζεται εἰς διάφορα κρατίδια.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.

Φεύγων ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἀπὸ τὴν πυρπολουμένην ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων Κωνσταντινούπολιν εἶχε συνοδοὺς τὸν πατριάρχην, τὸν κληρὸν καὶ ἄλλους ἄρχοντας. Οἱ ἀνεξάρτητοι Ἕλληνες ἡγεμόνες τῆς Ἀσίας τὸν ἀνεγνώριζον ὡς κυρίαρχον. Ὅλοι οἱ φυγάδες εὐγενεῖς καὶ ἄπλοι στρατιῶται ἔτρεξαν εἰς τὴν Νίκαιαν νὰ ἐνισχύσουν αὐτόν, καὶ μὲ τὰς εὐλογίας ἀνακηρύσσεται ὁ Λάσκαρις «Αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων».

Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ὁ πρῶτος Αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας (1204—1222), ἔβαλε στερεὰ θεμέλια εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ. Ἐνίκησε τοὺς Λατίνους, τοὺς Τούρκους Σελτζούκους καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸν Λάσκαριν διεδέχθη ὁ γαμβρός του Ἰωάννης ὁ Βατάτσης (1222—1255), ἐπίσης δεξιὸς κυβερνήτης καὶ γενναῖος πολεμιστής, νικήσας εἰς πολλὰς μάχας τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ἐνετούς. Τέλος ὁ Βατάτσης κατῴρθωσε νὰ διέλθῃ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκυρίευσε σχεδὸν ὅλην τὴν Θράκην ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους.

Ἄν ἦσαν ἡνωμένα τὰ δύο μεγάλα Ἑλληνικὰ κράτη, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανιδρυθῇ ταχέως ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ ἀντιζῆλια ὁμως αὐτῶν καὶ ἡ ἄμιλλα ποῖον πρῶτον, τὸ Ἀνατολικὸν ἢ τὸ Δυτικὸν Ἑλληνικὸν κράτος, θ' ἀνέκτα τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέτριψε τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις. Ἐπὶ τέλους ὁ Βατάτσης κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ κατέστρεψε τὴν δύναμιν τοῦ μεγάλου Ἡπειρωτικοῦ κράτους.

Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοὺς καρποὺς τῶν κόπων τοῦ Βατάτση δὲν ἔμελλε νὰ συγκομίσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ σφετεριστὴς τοῦ θρόνου, ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγος. Ὅταν κατάρθωσεν οὗτος νὰ γίνῃ Αὐτοκράτωρ ἔδειξεν ὅτι τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ προτερήματα αὐτοῦ ἐδικαίω-
νον τὴν φιλοδοξίαν του. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐφήρμωσε πολιτικὴν ἀληθῶς ἐθνικὴν παρήγγειλεν ἀμέ-
σως εἰς τοὺς Γάλλους τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅτι «ἂν θέλουν νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ κατοικοῦν τὴν Κων-
σταντινούπολιν ὀφείλουν νὰ πληρώνουν φόρον».

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ ὁ Β' ἔκαμεν ἰσχυρὰν συμμαχίαν ἐναντίον τῆς Νικαίας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τοῦ πρίγκηπος τοῦ Μορέως Γουλιέλμου Βι-
λαρδουΐνου. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐπετέθη ἐναντίον τῶν συμμάχων καὶ τοὺς κατετρόπωσεν εἰς τὴν Πελαγονίαν τῆς Μακεδονίας (1259). Διὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς νίκης ὁ Μι-
χαὴλ Παλαιολόγος ἔθραυσε τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἡπείρου καὶ τῶν Γάλλων τῆς Πελο-
ποννήσου καὶ περιώρισε τὴν Λατινικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετ' ὀλίγον ὁ στρατη-
γὸς αὐτοῦ Στρατηγόπουλος εὗρεν εὐκαιρίαν καὶ κατάρ-
θωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὸν στρα-
τόν, ὁ ὁποῖος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν μετὰ τὰς ἐπευφημίας:
«Νίκη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ».

Γενικὴ ἄποψις τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλή-
νων (1261) ὑπῆρξε γεγονὸς μεγάλης λάμπσεως. Ἀλλὰ τὴν
θέσιν ἑνὸς ἀδυνάτου Λατινικοῦ κράτους ἔλαβεν ἐπίσης ἕν
ἀσθενὲς Ἑλληνικὸν κράτος. Αἱ χῶραι αὐτοῦ ἦσαν εἰς τὴν
Ἀσίαν ἢ Νίκαια καὶ μερικαὶ ἄλλαι πόλεις, εἰς δὲ τὴν Εὐ-
ρώπῃ ἢ Θράκῃ, μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Πελοπον-
νήσου. Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἐξηκολούθει νὰ ὑφί-
σταται, ἀλλ' ἦτο πολὺ μικρὸν, εἰς δὲ τὰς Βορείους ἀκτὰς
τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἤκμαζε πάντοτε ἡ Αὐτοκρατορία τῆς
Τραπεζοῦδος.

Τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὸν 14 αἰῶνα δὲν κατεῖχε τίποτε πλέον· οἱ Τοῦρκοι εἶχον κυριεύσει ὅλας τὰς χώρας αὐτοῦ. Μόνον εἰς τὴν Κύπρον ἢ Γαλλικὴ δυναστεία τῶν Λουζινιαν ἐβασίλευσε πολλοὺς αἰῶνας, καὶ οἱ Λουζινιαν ἐπιτλοφοροῦντο «Βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Κύπρου». Οἱ Λατινικοὶ λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ τὰ Φραγκικὰ κράτη εὕρισκοντο εἰς διαρκεῖς ἀγῶνας ἀναμεταξύ των ἢ πρὸς τοὺς ἐγχωρίους,

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ἄλλοτε ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο στενόχωρον δι' αὐτήν, εὕρισκόμεν κατὰ τὸν 14 αἰῶνα ἐγκατεστημένας περὶ τὰς εἴκοσι κυριαρχίας ξένων λαῶν. Τὰ ξένα ταῦτα κράτη ἦσαν ἡ Σερβία, τὸ Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Πριγκιπάτον τοῦ Μορέως, διάφορα Φραγκικὰ καὶ ἰδίως Ἑνετικὰ καὶ Γενοατικὰ κράτη, τὸ Βασίλειον τῆς Κύπρου, δύο Χριστιανικὰ κράτη τῆς Ἀρμενίας καὶ διάφορα Μουσουλμανικὰ (Σελτζουκικὰ) κράτη.

Γάλλοι καὶ Ἴταλοί.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς κατακτήσεως, τὸν 13 αἰῶνα, κυριαρχεῖ εἰς ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν τὸ Γαλλικὸν ἔθνος· οἱ σπουδαιότεροι καὶ περισσότεροι βαρῶνοι ἦσαν Γάλλοι καὶ ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἔθιμα ἐπικρατοῦν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, τὸν 14, τὸ Γαλλικὸν στοιχεῖον παντοῦ σχεδὸν δίδει τὴν θέσιν εἰς τὸ Ἰταλικόν, τὰ Γαλλικὰ ὀνόματα ἀντικαθίστανται διὰ τῶν Ἰταλικῶν. Ἡ σπουδαιότερα Ἰταλικὴ κυριαρχία ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξεν τὸ Ἰταλικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησε τοὺς Καταλανοὺς τυχοδιώκτας. Τὸ Δουκάτον τοῦτο ἱδρυσαν οἱ ἐκ Φλωρεντίας τραπεζίται Ἀτσαγιόλαι, οἱ ὁποῖοι διετήρησαν αὐτὸ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα (1065—1456).

Ἡ Ἑνετοκρατία.

Ἡ διαρκεστέρα ξενικὴ κατοχὴ, ἡ ὁποία ἀφῆκε τὰς περισσότερας ἀναμνήσεις εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ὑπῆρ-

ξεν ἢ τῶν Ἑνετῶν. Τὰ Ἑνετικά Κράτη ἦσαν σκορπισμένα εἰς τὰ Ἑλληνικά παράλια καὶ τὰς νήσους. Ἡ δημοκρατία ἐκράτησε τὰς μεγάλας νήσους, τὴν Εὐβοίαν, τὴν Κρήτην, ἐπίσης καὶ μερικὰς παραλίους πόλεις, ὅπως τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώνην καὶ τὸ Ναύπλιον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐμοίρασε δὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ μεγάλου μεριδίου τῆς εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν αὐτῆς, καὶ τότε αἱ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος κατελήφθησαν ὑπὸ διαφόρων Ἑνετικῶν οἰκῶν. Τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ κρατίδια αὐτὰ ἦτο τὸ Δουκάτον τοῦ Ἀρχιπελάγους εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε δώδεκα νήσους καὶ εἶχε κέντρον τὴν Νάξον. Ἐπίσης καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἀνήκον εἰς τοὺς Ἑνετικοὺς οἰκούς.

Ἡ σπουδαιότερα κτῆσις τῶν Ἑνετῶν ἦτο ἡ Κρήτη, σημαντικὸς σταθμὸς ἐμπορίου, κειμένη εἰς τὸ μέσον τῶν θαλασσιῶν ὁδῶν τῆς Μεσογείου. Ἀλλ' εἰς τὴν Μεγαλόνησον δὲν ὑπῆρξεν εὐκόλος ἡ κυριαρχία τῶν Ἑνετῶν. Ἐπτὰ φορὰς κατὰ τὸν 14 αἰῶνα ἐπανεστάτησαν οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες ὀνομαστοὶ ἔγιναν οἱ Καλλέργαι, οἱ ὁποῖοι ὑπερῆσπύσθησαν γενναίως τὴν πατρίδα των καὶ ἀνεκήρυξαν κύριον τῆς νήσου τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἀργότερα οἱ Κρήτες ἔκαμαν πολλὰς ἡρωϊκὰς ἐξεγέρσεις κατὰ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας.

Τὰ ἔχνη τῆς Φραγκικῆς ἐπιδράσεως.

Οἱ Φράγκοι δὲν κατῴρθωσαν νὰ δημιουργήσουν μόνιμον κράτος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, διότι ἡ ἐθνικὴ ἀντίστασις ὑπῆρξε πολὺ ἰσχυρά. Εἰς τὸν βίον ὅμως ἡ ἐποχὴ τῆς Φραγκοκρατίας ἀφῆκε πολλὰ ἔχνη, ἥρχισε δὲ καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων. Ἀπτὰ δὲ ἔχνη τῆς κατακτιήσεως σώζονται, τὰ ὥραϊα κάστρα, τὰ ὁποῖα ἔκτισαν οἱ Φράγκοι βαρῶνοι καὶ τὰ ὁποῖα στεφανώνουν ἀκόμη καὶ σήμερον τὰς κορυφὰς τῶν Ἑλληνικῶν ὄρεων.

Ἐγινε δὲ καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς ἓν μακρὸν ἱστορικὸν ποίημα, τὸ ὁποῖον λέγεται τὰ Χρονικὰ τοῦ Μορέως, ἐξιστοροῦνται εἰς ἀπλὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν οἱ πόλεμοι

των Φράγκων πρὸς κατάκτησιν τοῦ Μορέως, ἡ διανομὴ τῆς χώρας εἰς τοὺς βαρὼνους καὶ ἡ διοργάνωσις τοῦ Πριγκηπάτου.

Κατὰ τὴν περιπετειώδη δ' ἐκείνην ἐποχὴν ἦσαν πολὺ ἄρεστοι αἱ ἐρωτικά ἱπποτικά διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι πλέκονται ἐπὶ φανταστικοῦ θέματος, καὶ αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ὑπόδειγμα τὸ Ἑλληνικὸν μυθιστόρημα τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Εἰς τοιαύτας φανταστικὰς διηγήσεις, ρωμαντικάς, ὡς λέγομεν συνήθως, ἦτο πλουσία ἡ μεσαιωνικὴ Γαλλικὴ λογοτεχνία. Ἐλέγοντο δὲ ρωμαντικά αἱ διηγήσεις αὗται διότι ἦσαν γραμμέναι εἰς τὴν Ρωμανικὴν, ἥτοι τὴν Νεολατινικὴν γλῶσσαν. Τὰ Γαλλικὰ ταῦτα μυθιστορήματα διεδόθησαν τότε εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἔδωκαν ὕλην πρὸς ἀπομιμήσεις, οὕτω δὲ παρήχθησαν μικρὰ Ἑλληνικὰ μυθιστορήματα εἰς στίχους, ἐπύλλια, πολὺ ἐλκυστικά, γραμμένα μὲ δροσερὰν ἔμπνευσιν καὶ εἰς ἀνθηρὰν ἀπλὴν γλῶσσαν. Τοιαῦτα ἐπύλλια ἦσαν ὁ «Ἱμπερίος καὶ ἡ Μαργαρώνα—ὁ Βέλθανδρος καὶ ἡ Χρυσάντζα» καὶ πολλὰ ἄλλα.

Ἀργότερον ἡ ἐπικράτησις εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους συνετέλεσεν, ὥστε νὰ ἐξασκήσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ ἡ Ἰταλικὴ λογοτεχνία. Ἀπὸ τοιαύτην ἔμπνευσιν προῆλθεν ἀργότερον ὁ περίφημος «Ἐρωτόκριτος», ἔμμετρον μακρὸν μυθιστόρημα τοῦ 16 αἰῶνος. Τὰ χαριτώμενα ἐκεῖνα ἐπύλλια, καὶ ἰδίως ὁ «Ἐρωτόκριτος», ὑπῆρξαν ἀγαπητὸν ἀνάγνωσμα εἰς τοὺς προπάτοράς μας.

Οἱ ἐγχώριοι λαοὶ τῆς Χερσονήσου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας ἔλαβον μεγάλην δύναμιν εἰς τὴν Χερσονήσον τοῦ Αἴμου οἱ Σέρβοι. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Στέφανος Δουσὰν ἱδρυσε περὶ τὰ μέσα τοῦ 14 αἰῶνος μέγα Σερβικὸν κράτος, τὸ ἰσχυρότατον Χριστιανικὸν βασίλειον εἰς τὴν Χερσονήσον τοῦ Αἴμου.

Κατὰ τὸν 14 αἰῶνα ἔλαβον ἐπίδοσιν οἱ Ἀλβανοί, Σκιπιτάρ, ὅπως οὗτοι ὀνομάζουσι ἑαυτούς. Ἡ φυλὴ αὕτη ἦτο αὐτόχθων δὲν ἦλθεν ἀπὸ ἄλλην χώραν, ἀλλὰ πάντοτε κατῴκησε τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται καὶ σή-

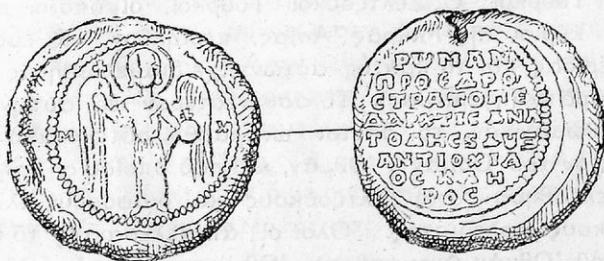
μερον, πρὸς τὰ Β Δ τῆς Μακεδονίας. Εἶναι γενναία φυλή, οὐδέποτε ὅμως οἱ Ἀλβανοὶ κατώρθωσαν νὰ συνενωθοῦν εἰς ἓν κράτος, διότι ἀπετέλουν ἀπειρίαν φυλῶν, τὰς ὁποίας ἐκυβέρνηων κληρονομικοὶ ἀρχηγοί, φύλαρχοι, ὠχυρωμένοι εἰς τὰ ὄρεινὰ αὐτῶν κάστρα. Οἱ Ἀλβανοὶ ἔλαβον μὲ τὸν καιρὸν πολὺ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὰς ἱστορικὰς τύχας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὸν 13 αἰῶνα ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Νοτιωτέραν Ἑλλάδα καὶ εἰς μερικὰς νήσους. Ἡ συγγενὴς αὕτη φυλὴ συνεχωνεύθη ταχέως μὲ τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ ὅσοι Ἀλβανοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Ἑλληνικὰς χώρας ἔγιναν Ἕλληνες, πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν διεκρίθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι

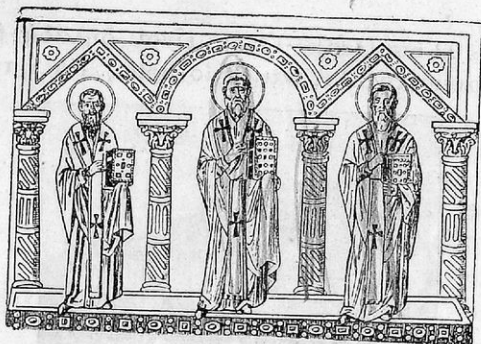
Εἰς τὸν ὠκεανὸν δὲ τοῦτον τῶν λαῶν καὶ κρατῶν ἔρχεται ν' ἀναμειχθῇ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν νέος βάρβαρος λαός, ὁ ὁποῖος ἐγκαθιδρύεται ὀριστικῶς εἰς τὴν Χερσονήσον τοῦ Αἴμου καὶ κατισχύει ὅλων καὶ εἶναι οὗτος οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι. Οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνοι κύριοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, περιήλθον εἰς ἐμφυλίους ἔριδας καὶ τὸ κράτος αὐτῶν εἶχε διαμελισθῇ εἰς πολλὰ ἐμιράτα (ἡγεμονίας), Τὸ ἀσθενέστερον ἐξ αὐτῶν ἦτο τὸ Ὄθωμανικόν. τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν του Ὄσμάν ἢ Ὄθμάν, καὶ τοῦ ὁποίου οἱ ὑπῆκοι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ Σελτζούκους καὶ διαφόρους ἄλλους Τοῦρκους πολεμιστάς. Ὅλοι οἱ ἀποτελέσαντες τὸ κράτος τοῦ Ὄθμάν ὠνομάσθησαν Ὄθωμανοί, μὲ τὴν πολεμοχαρὴ δὲ ὁρμὴν αὐτῶν συνήνωσαν τὸν φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ καὶ ἤρχισαν ἀμέσως τὸν Ἱερὸ πόλεμον. Ταῦτα συνέβαινον καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ πρῶτοι Παλαιολόγοι (περὶ τὸ 1300). Οἱ Ὄθωμανοὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Αἱ κατακτήσεις αὐτῶν ὑπῆρξαν ραγδαῖαι. ὅπως καὶ τῶν Ἀράβων, τῶν παλαιῶν μαχητῶν τοῦ Ἰσλάμ. Τὸ τελευταῖον κατόρθωμα τοῦ Ὄσμάν ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Προύσης (1317), ὁ ὁποία ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ὄσμάν ἐξηκολούθησαν

ὀρμητικοί τὴν προέλασίν των, κατέκταν ἄλληλοδιαδόχως τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τέλος τὴν Νίκαιαν (1330). Τὰ μέσα τοῦ 14 αἰῶνος Ἑλληνικὴ Ἀσία δὲν ὑπάρχει πλέον· οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι παρὰ τὸν Βόσπορον. Μετ' ὀλίγον διέρχονται τὴν θάλασσαν καὶ ξεχύνονται ἀκράτητοι καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον.

Καὶ οὕτω κατὰ τὸν 14 αἰῶνα τρεῖς κυρίως λαοὶ ἀνταγωνίζονται εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου πρὸς ἐπικράτησιν, Ἕλληνες, Σέρβοι καὶ Τούρκοι. Οἱ ἐκ τῆς Δύσεως ἐπιδρομεῖς, οἱ Φράγκοι, ἔχουν ἐξασθενήσει, μετὰ μικρὸν δὲ ἀγῶνα παραμερίζονται καὶ οἱ Σέρβοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀπομένουσι μόνον οἱ Ἕλληνες, τῶν ὁποίων ἡ ἀπελπιστικὴ πάλη ἐναντίον τῶν Τούρκων διαρκεῖ ἕναν ἀκόμη αἰῶνα.

Μολυβδόβουλλον (σφραγίς).--«Ρωμανὸς πρόεδρος
στρατοπεδάρχης τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δεῦξ
Ἀντιοχίας ὁ Σκληρὸς».

Εἰκόνες ἁγίων (μικρογραφία).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξεν γεγονός μεγάλης λάμπσεως καὶ ἐπροξένησε τὸν θαυμασμόν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Δύσιν. Τὸ Ἑλληνικὸν ὄμως κράτος, τὸ ὅποῖον ἐπανίδρυσεν ὁ Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος, δὲν ἦτο ἡ ἄλλοτε ἰσχυρὰ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, διότι τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἦτο κατακερματισμένον εἰς εἴκοσι περίπου κράτη ξένων καὶ ἐγχωρίων λαῶν. Τὸ ἀνιδρυθὲν Ἑλληνικὸν κράτος δὲν ἦτο παρὰ μία ἐπαρχία καὶ αὐτὸ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας· αἱ κτήσεις αὐτοῦ περιορίζονται εἰς χώρας τινὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Θράκην καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας. Τὸ τόσον δὲ περὶωρισμένον τοῦτο κράτος, γνωρίζομεν, ἦτο περικυκλωμένον ὑπὸ ἰσχυρῶν ἐχθρῶν. Ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν οἱ ἐχθροὶ προχωροῦν καὶ ὅλον ἐν περιορίζουν ἀκόμη περισσότερο τὸ ἔδαφος αὐτοῦ.

Ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων ἡ τελευταία δυναστεία τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων ἐκράτησε τὸν Βυζαντινὸν

θρόνον ἐπὶ 192 ἔτη (1261—1453), εἶναι δηλαδή ἡ μακρο-
τέρα δυναστεία τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Καὶ ἡ τελευταία

Βυζαντινὸς μετὰ τοὺς στρατιώτας του
(Βυζαντινὴ μικρογραφία)

αὕτη δυναστεία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνέδειξεν
ἀξιολόγους βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἐπάλαισαν ἀπεγνωσμένον
ἀγῶνα διὰ νὰ σώσουν τὸ Χριστιανικὸν κράτος.

Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Ὁ ἀγὼν τὸν ὅποιον ἀνέλαβεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς δυνατείας
πρὸς ἀναστήλωσιν τοῦ Κράτους, ὑπῆρξε τεράστιος.
Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀφιέρωσε ὅλην τὴν βασιλείαν
αὐτοῦ (1261—1282) εἰς ὑπεράνθρωπον ἀγῶνα διὰ νὰ ἐπα-
ναστήσῃ τὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν παλαιὰν δύναμιν. Μὲ
θάρρος ἐπροχώρησεν εἰς τὸ ἔργον καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ ξί-
φους, ἄλλοτε διὰ τῆς ἰκανωτάτης αὐτοῦ πολιτικῆς, πολλὰ
κατώρθωσε. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε τὸν
ἀγῶνα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Εὐθὺς
ὅπως προσέκρουσε πρὸς τοὺς πολυαρίθμους ἐχθρούς, πρὸς

τούς Ένετούς καί τούς Γενουαίους, πρὸς τούς Σέρβους καί τούς Βουλγάρους. Ἐναντίον ὧν ἀντεπεξέρχεται νικηφόρως καί διαρκῶς ἐπεκτείνεται τὸ κράτος αὐτοῦ.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης μόλις ἔμαθον τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐσκέφθησαν νὰ κάμουν νέαν Σταυροφορίαν πρὸς ἐπανίδρυσιν τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν εἶχεν ἰδρυθῆ Γαλλικὸν βασίλειον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἡγεμόνων ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν ἐπαρχίαν Ἀνζοῦ. Οἱ Ἀνδεγαυοὶ οὗτοι

Ἡ Γέννησις (Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν τοῦ Παλέρμου τῆς Σικελίας).

βασιλεῖς, ὅπως ἐλέγοντο, εἶχον τὰ φιλόδοξα σχέδια τῶν προκατόχων αὐτῶν Νορμανδῶν καί Γερμανῶν πρὸς κατάρτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ὅπως ἐλέγετο τὸ νέον Γαλλικὸν βασίλειον, Κάρολος ὁ Ἀνδεγαυικὸς διωργάνωσεν εὐρυτάτην συμμαχίαν ἐναντίον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

Γενναίως ὁ Αὐτοκράτωρ ἀντιμετώπισεν ὁλόκληρον τὴν Δύσιν καὶ ἀντεπεξῆλθε διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ μόνος ἐναντίον τῶν ἡνωμένων δυνάμεων. Ἰσχυρὸν Φραγκικὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἥπειρον, ἀπο-

Ἄνδρόνικος Β΄ ὁ Παλαιολόγος. «Ἄνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Παλαιολόγος».

δεκατίζει καὶ συλλαμβάνει αἰχμαλώτους ὅλους τοὺς ἀρχηγούς αὐτοῦ (1281). Μετὰ ἐν ἔτος ἀπέθανεν ἔχων τὴν ἐλπίδα ὅτι ἑστερέωσε τὸ ἔργον του.

Οἱ δύο Ἄνδρόνικοι.

Ὁ Μιχαὴλ Ε΄ ὁ Παλαιολόγος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος μέ-

γας πολιτικός καὶ στρατηγὸς τοῦ Βυζαντίου, μετ' αὐτὸν ἀρχίζει ἀναπότρεπτος ἢ κατάπτωσις. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαήλ, ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' ὁ Γέρων (πρεσβύτερος, 1282—1328) καὶ ὁ ἔγγονος τούτου Ἀνδρόνικος Γ' ὁ Νέος (νεώτερος, 1328—1341), εἰργάσθησαν ὅσον ἡδυνήθησαν ἐναντίον τῶν περικυκλούντων τὸ Κράτος πολεμίων. Δὲν εἶχον ὅμως τὴν ἱκανότητα τοῦ Μιχαήλ, ἔχουν δὲ νὰ πα-

Πάνοπλος ἱππότης

λαίσουν πρὸς ἓνα φοβερὸν ἐχθρόν, τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἔρχονται ἤδη ἀκατάσχετοι ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν.

Πρὸς καταπολέμησιν τῶν Τούρκων ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Γέρων προσέλαβεν ἀνδρείους, ἀλλὰ πολὺ σκληροὺς Ἰσπανοὺς μισθοφόρους. Οἱ Καταλανοὶ οὗτοι ἐπολέμησαν γενναίως τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, κατόπιν ὅμως ἐπανεστάτησαν καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ ἤρχισεν ἐναντίον αὐτῶν φοβερὸν πόλεμον, κατὰ τὸν ὅποιον οἱ αἰμοβόροι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ ἠρήμωσαν τὴν χώραν. Τέλος οἱ Καταλανοὶ ἐστράφησαν πρὸς Νότον, καὶ οὗτοι εἶναι οἱ ἰδρύσαντες τὸ Ἰσπανικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' ἐξηγέρθη ὁ ἑγγονός του Ἀνδρόνικος ὁ Νέος καὶ τὸν ἐξεθρόνισεν. Ὁ Ἀνδρόνικος οὗτος ὁ Γ' ἐπολέμησεν γενναίως, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἤδη κατακτήσει ὁλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔχουν φθάσει ἕως τὸν Βόσπορον.

Ἡ αὔξησις τῶν Σέρβων.

Σπουδαιότατον γεγονός κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' εἶναι ἡ αὔξησις τοῦ λαοῦ τῶν Σέρβων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (περὶ τὸ 1350) ὁ μεγαλεπήβολος ἡγεμὼν αὐτῶν Στέφανος Δουσάν ἵδρυσεν μέγα Σερβικὸν κράτος, ἐπωφεληθεὶς ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ ὅποιοι ἐπὶ μακρὸν διάστημα τοῦ 14 αἰῶνος ἐτάρσαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ὁ Δουσάν κατῴρθησε καὶ κατέλαβεν ὅλην σχεδὸν τὴν Μακεδονίαν, ἔπειτα τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔφθασε πρὸς Δ. ἕως τὰ Ἰωάννινα, πρὸς Ν. ἕως τὰ Τρίκκαλα, καὶ οὕτως ἐκτείνει τὸ κράτος του ἀπὸ τὸν Δοῦναβιν ἕως τὸ Αἰγαῖον, ἕως τὴν Ἀδριατικὴν. Ὁ Δουσάν εἶναι ὁ ἰσχυρότατος ἡγεμὼν τῆς Χερσονήσου, ὀνειρεύεται δὲ καὶ αὐτός, ὅπως ἄλλοτε οἱ Βούλγαροι Συμεὼν καὶ Σαμουήλ, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὰς φιλοδοξίας του δεικνύει εἰς τὸν τίτλον, τὸν ὅποιον ἔλαβε «Τσάρος καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων», διωργάνωσε τὸ κράτος αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ ἐμιμεῖτο καθ' ὅλα τὴν Βυζαντινὴν αὐλήν.

Ὁ Ἰωάννης Κατακουζηνός.

Καθ' οὓς χρόνους Σέρβοι καὶ Τούρκοι προχωροῦν καταλαμβάνοντες τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καταστρεπτικώτατος ἐμφύλιος πόλεμος ἐξεργάγη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Νέον ἔχει διαδεχθῇ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος (1341—1391), ἐναντίον τοῦ ὁποῦ ἐγείρει ἐπανάστασιν ὁ μέγας ἄρχων Κατακουζηνός. Ὁ Κατακουζηνός κατῴρθησε νὰ στεφθῇ Αὐτοκράτωρ ὡς Ἰωάννης Γ', σέβεται ὅμως τὴν νόμιμον δυναστείαν καὶ δὲν ἐκθρονίζει τὸν Ἰωάννην Ε' Παλαιολόγον. Ἡ χώρα ὅμως ἔχει ὑποστῇ φοβερὰς καταστροφὰς ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πό-

λεμον. Τὰς καταστροφὰς αὐτὰς συμπληρῶνουν οἱ ποικίλοι ἔχθροι Σέρβοι, Βούλγαροι, οἱ βάρβαροι τοῦ Δουνάβεως, τέλος οἱ διάφοροι Φράγκοι.

Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Γ' Κατακουζηνὸς (1341-1354) ἦτο ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἱκανότητος, ἀλλ' ἄμετρος φιλοδοξία ἐτύφλωνεν αὐτόν. Ἀδιάκοποι ἐμφύλιαι ταραχαὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξύ τῶν Κατακουζηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων ἠυκόλυναν τοὺς Τούρκους νὰ περάσουν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Καλλίπολιν (1354). Πολὺ ἄργα ἐνόησεν ὁ Κατακουζηνὸς τὴν παραφροσύνην, τὴν ὁποίαν εἶχε διαπράξει. Αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως δι' ὅσα κακὰ ἐπροξένησεν εἰς τὴν Πατρίδα του τὸν ἠνάγκασαν νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ θρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον μὲ τόσοις ἀγῶνας εἶχεν ἀναβῇ, καὶ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Διῆλθε δὲ τὸν ὑπόλοιπον βίον του εἰς τὸ μοναστήριόν του, ἀσχολούμενος εἰς θρησκευτικὰς μελέτας καὶ συγγράφων τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων αὐτοῦ.

Ἡ ἀναρχία καὶ σύγχυσις

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν τοῦ Κατακουζηνοῦ (1354) ὁ Ἰωάννης Ε' ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἀκόμῃ (ἕως τὸ 1391). Ἀλλ' ἡ βασιλεία αὐτοῦ ὑπῆρξε πολὺ δυστυχής, διότι εἰς τὸ κράτος του καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλληνικὴν χερσονήσον ἐπικρατεῖ φοβερὰ ἀναρχία καὶ σύγχυσις, ἀληθινὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν χάος.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων εὕρισκόμενος ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' ἐνόησεν ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ σώσῃ τὸ κράτος του διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ ἐπεζήτησεν ἑξωθεν βοήθειαν. Ὁ γέρων βασιλεὺς ἀνέλαβεν ἐπιμονα ταξίδια εἰς τὴν Δύσιν εἰς διαφόρους Χριστιανούς ἡγεμόνας διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν αὐτῶν. Ἐλαβεν μόνον ὑποσχέσεις καὶ ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μὲ πικρίαν ἐτελείωσεν τὸν μακρὸν, ἀλλ' ἄνωφελὴ βίον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Ε' ἀφίνων τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Μανουήλ.

Οἱ Τούρκοι εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἔρχονται ἤδη οἱ μεγάλοι ἐπιδρομεῖς, οἱ ὀριστικοὶ κα-
ταστροφεῖς. Ἀφ' οὗτο οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι ἔβαλον τὸν
πόδα εἰς τὴν Εὐρώπην (1354), ἤρχισαν ραγδαίαν τὴν προ-
έλασιν αὐτῶν εἰς κατάκτησιν τῆς Χερσονήσου. Οἱ ἰσχυροὶ
στρατοὶ των ὠδηγοῦντο ἀπὸ γενναίους ἡγεμόνας. Ὁ ἄν-
δρεῖος πολεμιστὴς Μουράτ Α' κατακτᾷ τὴν Θράκην, κυρι-
εύει τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ μεταφέρει εἰς αὐτὴν τὴν
πρωτεύουσάν του (1360). Ὁ τελευταῖος ἰσχυρὸς ἡγεμὼν
τῆς Χερσονήσου, ὁ Στέφανος Δουσάν ἀπέθανε χωρὶς νὰ
κατορθῶσῃ τὰ μεγάλα σχέδιά του, εἰς τὴν περίφημον δὲ
μάχην, ἣ ὁποία συνήφθη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον (πεδῖον
τῶν κοσσύφων) τῆς Σερβίας, κατεστράφη διὰ παντὸς ἡ
δύναμις τοῦ ἄλλοτε ἐνδόξου Σερβικοῦ κράτους (1389). Οἱ
Τούρκοι καθυποτάσσουσιν ἔπειτα τοὺς Βουλγάρους καὶ
φθάνουν νικηταὶ ἕως τὸν Δούναβιν.

Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι πλέον ἀπομονωμένη καὶ
τριγυρισμένη ἀπὸ τοὺς Τουρκικοὺς στρατοὺς, εἶναι ἀπο-
χωρισμένη ἀπὸ τὰς ἄλλας χώρας τοῦ Κράτους καὶ ἀπὸ
τὰ ἄλλα Χριστιανικὰ κράτη. Οἱ Τούρκοι θεωροῦν ὅτι
εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον αὐτῆς, διότι ἡ
ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς
ὅλων τῶν ἀγώνων αὐτῶν.

Οἱ Τούρκοι καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ὁ ἀρχηγὸς Ὀσμάν εἶχεν ἴδει εἰς ὄνειρον τὴν Κων-
σταντινούπολιν. Ἐνεθυμήθη τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου,
τοῦ Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπεν ὅτι θὰ ἔπιπτεν εἰς
χεῖρας τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ «ἡ μεγάλη πόλις, ἣ
ὁποῖα περιβάλλεται ἐκ δύο μερῶν ὑπὸ θαλάσσης καὶ ἐξ
ἐνὸς μέρους ὑπὸ ξηρᾶς».

Πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν προφητειῶν οἱ Ὀθωμανοὶ
ἐπροχώρησαν μὲ μεγαλυτέραν στρατηγικὴν ἀπὸ τοὺς Ἀ-
ραβας. Δὲν ἐπετέθησαν ἀμέσως ἐναντίον τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως, ἐγνώριζον πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ μεγάλη πό-
λις. Πόσοι Ἀραβικοὶ στρατοὶ καὶ στόλοι εἶχον συντριβῇ

πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς. "Ωρμησαν πρῶτον εἰς κατάκτησιν τῶν χωρῶν τῆς Χερσονήσου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπλησίαζον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἕως ὅτου ἀπεμόνωσαν ἀπὸ ὅλον τὸν ἄλλον κόσμον τὴν μεγάλην πόλιν.

Ἡ δύναμις τῶν Τούρκων.

Ἡ ἀκατάσχετος ἐκείνη ὁρμὴ τοῦ νέου ἐκείνου ἐπιδρομῆς ἐξηγεῖται ἐκ τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκοντο οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλοι Χριστιανικοὶ λαοί. Οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν εὗρον ἐνώπιον αὐτῶν ἓν κράτος καὶ ἓνα λαόν, ἀλλὰ πολλὰ κράτη καὶ πολλοὺς λαούς. Ἐξ ἅλου τοῦ Ὀθωμανικὸν κράτος ὑπῆρξε κράτος στρατιωτικόν, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη ἀπὸ πολεμιστὰς καὶ κυρίαν διοργάνωσιν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν. Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοὶ ἡγεμόνες διοργάνωσαν μόνιμον καὶ ἰσχυρὸν στρατός, μόνος δὲ ὁ παλαιὸς Βυζαντινὸς στρατός θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ. Τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἦτο τὸ τακτικὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τὸ φοβερὸν τάγμα τῶν Γενιτσάρων. Συνεκροτεῖτο δὲ τὸ τάγμα τοῦτο ἀπὸ τοὺς εὐρώστους Χριστιανοὺς παῖδας, τοὺς ὁποίους ἤρπαζον οἱ Τούρκοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ ἀνατροφή τῶν ἀνετίθετο εἰς Μουσουλμάνους ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐνέπνεον τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ. Εἶχον αὐτοὺς συγκεντρωμένους εἰς ἓνα στρατῶνα, ὅπου διαρκὴς ἀσχολία τῶν ἦτο ὁ χειρισμὸς τῶν ὅπλων, τὸ μόνον πάθος αὐτῶν ἦτο ὁ πόλεμος. Τὸ παιδομάζωμα τοῦτο, ὅπως ὠνόμασαν οἱ Ἕλληνες τὴν τοιαύτην στρατολογίαν, ἀφήκε φοβερὰν ἀνάμνησιν εἰς τὸ ἔθνος, διότι ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων ἐσπάρασσε τὰ σπλάγχνα αὐτῆς χάριν τοῦ Ἰσλάμ καὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Διὰ χριστιανικοῦ αἵματος ἐνισχυόμεναι αἱ δυνάμεις τοῦ Ἰσλάμ ὥρμησαν εἰς κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

Ἡ ἐξάντλησις τοῦ κράτους.

Καθ' ὃν χρόνον ἐπροχώρει μὲ ἀκατάσχετον ὁρμὴν ὁ πολεμοχαρὴς λαὸς τῶν Τούρκων, ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία εὗρίσκετο εἰς ἐσχάτην κατάπτωσιν. Τὸ κράτος ἦτο

περιωρισμένον εἰς πολὺ μικρὸν μέρος τῆς Θράκης, τὰ οἰκονομικά του ἦσαν τελείως κατεστραμμένα, διότι οἱ Ἕνετοὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι ἤρπαζον πᾶσαν πρόσοδον αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ στρατιωτικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν εἶχε καταρτίσει ὁ Ἀ΄ Παλαιολόγος, ἔχει τελείως καταπέσει, καὶ οἱ Αὐτοκράτορες ἠναγκάζοντο νὰ στρατολογοῦν μισθοφόρους Φράγκους, Σέρβους, καὶ Τούρκους ἀκόμη, οἱ ὅποιοι, ὅπως οἱ Καταλανοί, ἐπέδιδοντο εἰς λεηλασίαν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Διὰ νὰ κατορθώσῃ ν' ἀντισταθῇ τὸ Κράτος ἐναντίον ὅλων τῶν δεινῶν ἔπρεπε νὰ εἶναι τοῦλάχιστον ἥσυχον καὶ ἡνωμένον. Τρεῖς ὅμως ἀλλεπάλληλοι ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔχουν ἐξαντλήσει καὶ τὰς ὑπολειπομένας δυνάμεις. Ἀλλὰ καὶ τὰ δεινὰ αὐτὰ δὲν ἤρκουν. Θρησκευτικαὶ ἐριδες ἐτάρασσον τότε τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, προερχόμεναι ἀπὸ τὰς προσπάθειας τῶν Αὐτοκρατόρων νὰ προσεγγίσουν πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὴν Δύσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν περιμένουν τὴν σωτηρίαν των.

Ὁ Μανουὴλ Β΄.

Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Μανουὴλ (1391—1425) εἶχε τὴν πικρίαν νὰ ἴδῃ τοὺς Τούρκους νὰ περικυκλώνουν τὴν πρωτεύουσάν, ἡ ὁποία ἦτο σχεδὸν μόνη τὸ Κράτος αὐτοῦ. Διάδοχος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Βαγιαζίτ, γενναῖος καὶ σκληρὸς ἡγεμὼν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναλάβει μὲ μεγαλυτέραν ὁρμὴν τὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐν τῇ συναισθήσει τῶν δυνάμεών του ὁ Βαγιαζίτ φέρεται πρὸς τὸν Ἑλληνα Αὐτοκράτορα ὡς πρὸς ἡγεμόνα ὑποτελεῖ, ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὸ ἰδικόν του κράτος. Ἡ γενναία ψυχὴ τοῦ Μανουὴλ ἠσθάνθη πικρότατα τὸ ὄνειδος τῶν θλιβερῶν ἐκείνων χρόνων. Ἦτο ἀνδρεῖος καὶ ἀξιάγαστος ἀνὴρ, εἰς καλυτέρους δὲ χρόνους θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸ Κράτος, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ σώσῃ αὐτὸ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει.

Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη (1391—1395) εἶναι στενῶς περικυκλωμένη ἡ πόλις. Ὁ Μανουὴλ στρέφεται πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμόνδον καὶ ζητεῖ βοήθειαν, λαμπρὸς δὲ Σταυροφορικὸς στρατὸς συγκροτεῖται,

ὁ ὁποῖος κατέρχεται ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ φθάνει εἰς τὴν Νικόπολιν τοῦ Κάτω Δουνάβεως. Ἐκεῖ σηναντῶνται οἱ δύο στρατοί, ὁ Χριστιανικὸς καὶ ὁ Μωαμεθανικὸς· ἑκάτερος συνίσταται ἀπὸ 100.000 πολεμιστὰς. Ἡρωϊκὴ μάχη συνάπτεται, ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς πανωλεθρίαν τοῦ Χριστιανικοῦ στρατοῦ (1396). Καὶ τότε ἄγρια Τουρκικὰ στίφη χύνονται ὡς χεῖμαρος εἰς τὰς παραδουναβεῖους χώρας, καὶ ὅλα τὰ Χριστιανικὰ Κράτη τῆς Χερσονήσου καθυποτάσσονται. Μόνη ἡ Κωνσταντινούπολις μένει ἀκόμῃ ὀρθία εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀκρατήτου χειμάρρου τῶν Τούρκων.

Ὁ Βαγιαζίτ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν κυριεύσῃ. Τὰ Τουρκικὰ στίφη ῥίπτονται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Πελοπόννησον (1397) καὶ καταστρέφουν αὐτάς. Τότε ὁ Μανουήλ ἀνέλαβεν, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του, μακρὸν ταξίδιον εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας τὸν ἐδέχθησαν μὲ μεγάλας τιμὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ταξίδιον ἀπέβη ἄκαρπον.

Ὁ Βαγιαζίτ καὶ ὁ Ταμερλᾶνος.

Ἡ πρόσκαιρος σωτηρία τοῦ Κράτους δὲν ἔρχεται ἀπὸ τὴν Δύσιν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὰς κεντρικὰς χώρας τῆς Ἀσίας ὁ φοβερὸς Μογγόλος κατακτητὴς Ταμερλᾶνος εἶχε σχηματίσει μέγα βαρβαρικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐκτεινόμενον πρὸς Δυσμὰς προσήγγισε τὰ σύνορα τοῦ Ὀθωμανικοῦ. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὀφείλουν ἤδη ν' ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἰδικὴν τῶν ὑπαρξιν. Ὁ Ταμερλᾶνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ, αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, συναντῶνται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας, ὁ Μογγόλος νικᾷ καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Βαγιαζίτ (1402).

Ἡ μάχη τῆς Ἀγκύρας ἀνακουφίζει τὸν Μανουήλ, ὁ ὁποῖος μάλιστα κατορθώνει καὶ ἀνακτᾷ μερικὰ ἐδάφη. Ἀλλὰ μετὰ εἴκοσιν ἔτη ὁ Μουράτ ὁ Β', ὁ ὁποῖος ἦτο ἡγεμὼν εὐσεβὴς καὶ γενναῖος, ἀνορθώνει τὸ Τουρκικὸν κράτος. Στρατοπεδεύει καὶ οὗτος ἔμπροσθεν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πάλιν ὁμως ἡ ἡρωϊκὴ ἄμυ-

να τῶν Βυζαντινῶν ἀναγκάζει καὶ αὐτὸν νὰ λύσῃ ἀτάκτως τὴν πολιορκίαν (1422).

Τὸ Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρά.

Τὸ Δεσποτάειον τοῦ Μυστρα.
Ἡ βασιλεία τοῦ Μανουίλ Β' συμπίπτει μὲ τὴν ἀκμὴν
ἐνὸς νέου Ἑλληνικοῦ κράτους. Εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰ-
χεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τῶν Κατακουζηνῶν καὶ τῶν Παλαιολό-

Ἡ Πελοπόννησος ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων.
γων ἡγεμονία, Δεσποτᾶτον, μὲ πρωτεύουσαν τὸν Μυσ-
στρᾶν, παρὰ τὴν Σπάρτην, τῆς ὁποίας ἡγεμόνες, Δεσπό-
ται, ἦσαν οἱ υἱοί, εἴτε ἀδελφοὶ τῶν Αὐτοκρατόρων. Ὁ
Μυστρᾶς, ἐκτίσθη κατὰ τὰ τέλη 13 αἰῶνος καὶ τὸ νέον
Ἑλληνικὸν κράτος ἤκμασεν ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα

(1300—1450). Ἡ νέα πόλις, ἡ ὁποία ἰδρύθη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταυγέτου ἔγινε τὸ κέντρον ζωηροτάτης πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, ἔγινε προσέτι ἡ ἐστία τῆς ἐθνικῆς ἀναζωογονήσεως.

Ὁ Μανουὴλ βλέπει μὲ στοργὴν τὰς προόδους τοῦ νεαροῦ ἐκείνου κράτους. Ἔρχεται ὁ ἴδιος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ πηγαίνει εἰς τὸν Μυστράν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν προσπάθειαν τῶν Δεσποτῶν.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ Κράτος διαρκῶς καταπίπτει καὶ περιορίζεται ὁλονὲν εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου εἶναι γεμᾶτον ζωῆν καὶ προοδεύει ταχέως. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἱστορικοῦ κατὰ τοὺς ζοφεροὺς αὐτοὺς χρόνους ἐλκύει περισσότερον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἢ ἐθνικὴ προσπάθεια, ἡ ὁποία γίνεται ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων εἰς τὸν Μυστράν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν παλαιὰν ταύτην ἑνδοξον κοιτίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὰ λείψανα τοῦ κράτους.

Αἱ προσπάθειαι αὗται τῶν Παλαιολόγων ἔχουν ἤδη προσελκύσει τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Ἦδη, ὡς εἶδομεν, ὁ Βαγιαζίτ εἶχε στείλει τοὺς στρατοὺς του νὰ ἐρημώσουν τὴν Πελοπόννησον. Ἐπίσης καὶ ὁ Μουράτ ὁ Β' στέλλει τὸν Τουραχάν καὶ ἡ Πελοπόννησος ὑφίσταται φοβεράς καταστροφάς. Οἱ Τούρκοι ζητοῦν νὰ καταστρέψουν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴν συγκρότησιν τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ βοηθήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τὸν Μανουὴλ Β' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Η' ὁ Παλαιολόγος (1425—1448), ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει πλέον νὰ κυβερνήσῃ κράτος, παρὰ ἐρείπια. Ὁ Αὐτοκράτωρ μοιράζεται μὲ τοὺς ἀδελφούς του, Θεόδωρον, Θωμᾶν καὶ Κωνσταντῖνον τὰ λείψανα τοῦ Κράτους. Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ λαμβάνουν δεσποτᾶτα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ τελευταῖοι δεσπότης τῆς Πελοποννήσου εἰργάσθησαν δραστηρίως πρὸς αὔξησιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ κράτους, καὶ εἰς ὀλίγα ἔτη καταστρέφουν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Φραγκοκρατίας εἰς τὸν Μορέαν (1430). Ὁλόκληρος ἡ Πε-

λοπόννησος, ἔκτος ὀλίγων Ἑνετικῶν κτήσεων, ἀνήκει εἰς τοὺς Παλαιολόγους.

Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Δύσις.

Οἱ Φράγκοι, ὅσοι εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ἀνατολήν, πρῶτοι οἱ Ἑνετοὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι, ἐπωφελοῦντο τὴν ἀδυναμίαν τοῦ κράτους, ἐξεμεταλλεύοντο αὐτὸ καὶ συνετέλουν εἰς τὴν ἐξασθένησίν του. Εἰς δὲ τὴν Δύσιν οὐδεὶς

Ἰωάννης Η΄ Παλαιολόγος

ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων ἐδείκνυε πραγματικὸν ἐνδιαφέρον. Ὁ Ἰωάννης Η΄ ἔκαμε σοβαρὰν προσπάθειαν νὰ προσελκύσῃ τὸν πάπαν. Συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ πολυαρίθμου ἀνωτέρου κλήρου μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατῴρθωσεν εἰς τὴν ἐν Φλωρεντία περιλάλητον σύνοδον ἐξ ἱεραρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μετὰ μακρὰς πεισματώδεις συζητήσεις νὰ γίνῃ ἐπὶ τέλους δεκτὸς ὁ ὅρος τῆς Ἑνώσεως (1439). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, τὸ

τρίτον ταξίδιον Ἑλληνος Αὐτοκράτορος εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἐπέφερεν κανὲν σπουδαῖον ἀποτέλεσμα.

Εἰς μάτην ὁ Ἰωάννης Ἡ' καὶ ὁ διάδοχός του, ὁ τελευταῖος Παλαιολόγος Κωνσταντῖνος ΙΑ', ἐπροσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν διὰ τῆς βίας τὴν Ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Μεγά μέρος τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου ἐθεώρει δυστύχημα τὴν ἐπικοινωνίαν με τοὺς αἰρετικούς, ὅπως ἔλεγον τοὺς καθολικούς, καὶ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τὸν πάπαν. Μὲ μέγαν φανατισμὸν ἀγωνίζονται αἱ δύο μερίδες, οἱ ἐνωτικοὶ καὶ οἱ ἀδιάλλακτοὶ ἐθνικόφρονες, οἱ ὅποιοι δὲν θέλουν ν' ἀκούσουν περὶ ὑποταγῆς εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ κλῆρος ὑποκινεῖ τὸν λαὸν καὶ αἱ ἔριδες καταλήγουν εἰς στάσεις. Τόσον ἐξημμένα εἶναι τὰ πάθη, ὥστε πᾶς Λατινόφρων καταγγέλλεται ὡς προδότης τῆς πατρίδος.

Οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι.

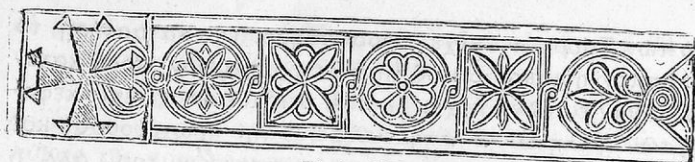
Τρεῖς ἥρωες καλύπτουν με ἀθάνατον λάμψιν τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι οὗτοι πρόμαχοι τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς εἶναι ὁ Οὐγγρος βοεβόδας (ἄρχηγός) Ἰωάννης Οὐνιάδης, ὁ Ἀλβανὸς Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης (ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος) καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος γίνεται στάδιον ἡρωϊκῶν ἀγώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντίον τοῦ Ἰσλάμ.

Τοὺς ἡρωϊκωτάτους ἀγῶνας ἀρχίζει ὁ Οὐνιάδης πρὸς σωτηρίαν τῆς Οὐγγαρίας. Οἱ Χριστιανοὶ Τούρκοι τῆς Εὐρώπης, οἱ Οὐγγροι, συνάπτουν λυσσώδη πάλην πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους Τούρκους τῆς Ἀσίας. Αἱ πρῶται ἐκστρατεῖαι τοῦ Οὐνιάδου, εἶναι κεραυνοβόλοι, τρεῖς στρατοὶ τοῦ Μουράτ κατακερματίζονται, ἀλλ' εἰς τὴν Βάρναν τῆς Βουλγαρίας ἔπαθε πανωλεθρίαν καὶ ὁ Χριστιανικὸς στρατὸς (1444). Γενναία προσπάθεια γίνεται εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἀπὸ τὸν Σκεντέρμπεην (ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον). Κέντρον τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος ἔχει τὴν Κρόϊαν παρὰ τὸ Δυρράχιον, κατακερματίζει τέσσαρας στρατοὺς τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ὁ Μουράτ κατορθώνει πάλιν καὶ ἀνακύπτει. Καὶ τότε στρέφει τὴν προσοχὴν εἰς τὰ τελούμενα πρὸς Νότον.

Ὁ Δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ ν'ἀπελευθερώσῃ Ἑλληνικὰς χώρας, ἐξέρχεται μάλιστα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, καθυποτάσσει τὸ Ἰταλικὸν Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, βαδίζει νικηφόρως πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἑλλάδα. Ἐχει μεγάλα σχέδια, ἐλπίζει νὰ συνενωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην. Μετὰ πολυαρίθμου ὅμως στρατοῦ ὁρμᾷ ὁ Μουράτ αὐτοπροσώπως ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὑπερασπίζεται γενναϊότατα ὁ Κωνσταντῖνος τὸ Ἑξαμίλιον, ἀλλὰ τέλος ἀναγκάζεται νὰ υποχωρήσῃ, καὶ ὁ Μορέας πλημμυρίζει ἀπὸ τὰ στίφη τῶν βαρβάρων. Ἡ ἡρωϊκὴ αὕτη προσπάθεια τοῦ Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ εἶναι ἡ τελευταία πολεμικὴ ὁρμὴ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου (ψηφιδωτὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, παριστάνων Βυζαντινὸν θρόνον).

Εἰκὼν 105
Βυζαντινὸν Κόσμημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΟΟΝ
 Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
 ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος.

Μέγα ἦτο τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ Δε-

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

σπότης τοῦ Μυστρᾶ Κωνσταντῖνος. Βλέπων ὁ ἐνθουσιώ-
 δης ἑκεῖνος ἡγεμὼν, ὅτι κατακλύζεται ἡ Χερσόνησος

ὕπὸ τῶν Τούρκων, εἶχε προσπαθήσει νὰ καταστήσῃ τὸ Πελοποννησιακὸν αὐτοῦ Κράτος ὀρμητήριον πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν. Εἶχεν ἐλπίσει ὅτι τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῇς τῶν Ἑλλήνων θ' ἀπηλευθέρωνε τὴν πρωτεύουσαν καὶ θ' ἀνέκτα τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων του, ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν ἠνάγκασεν ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸν Μυστρᾶν. Μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκει ὁ Ἰωάννης Η' καὶ πρεσβεῖα ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔρχεται νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον. Μὲ ἡρώισμόν μάρτυρος φθάνει ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὸν Μυστρᾶν εἰς τὴν Πόλιν (1449), ἡ ὁποία ὅπως καὶ αἱ πόλεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπετέλει ὁλόκληρον τὸ κράτος αὐτοῦ.

Προετοιμασίαι τοῦ Μωάμεθ.

Ὁ διάδοχος τοῦ Μουράτ ὁ Μωάμεθ ὁ Β', ὁ ἐπονομασθεὶς Κατακτητῆς, δὲν εἶχεν ἄλλην σκέψιν παρὰ τὴν κα-

Μωάμεθ Β' ὁ Κατακτητῆς.

τάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. "Αὐπνος διήρχετο τὰς νύκτας του νὰ κάμνῃ σχέδια τῆς πόλεως καὶ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοὺς λόγους τοῦ Προφῆτου:

«ὁ μεγαλύτερος στρατηλάτης θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ποῦ θὰ κα-
τακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Ὁ Μωάμεθ ἀποκλείει τὰς συγκοινωνίας τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τότε κλείει ἀμέσως τὰς
πύλας τῆς πρωτευούσης, συλλαμβάνει ὅλους τοὺς Τούρ-
κους, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς τὴν πόλιν καὶ μηνύει εἰς
τὸν Μωάμεθ ὅτι ἔχει καταφύγιον τὸν Θεόν. Ὁ Μωάμεθ
κηρύττει τὸν πόλεμον. Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Δεσπότας
τῆς Πελοποννήσου, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν, νὰ ἔλθουν εἰς
βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ των στέλλει τὸν στρατηγὸν Του-
ραχὰν νὰ ἐρημώσῃ καὶ πάλιν τὸν Μορέαν. Εἰς τεχνίτης
Οὐγγρος ἀνέλαβε νὰ τοῦ κατασκευάσῃ κολοσσιαῖα τηλε-
βόλα, τὰ ὅποια θὰ συνέτριβαν τὰ ἰσχυρὰ τεῖχη, τὸ μεγα-
λύτερον ἐστήθῃ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐχρειάσθησαν 100
βόες καὶ 2000 ἄνδρες διὰ νὰ τὸ σύρουν ἕως τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν. Εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως
διὰ πρώτην φοράν ἔγινε χρήσις πυροβολικοῦ καὶ ἀπὸ τὰ
δύο ἐχθρικά μέρη.

Προετοιμασίαι τῶν Ἑλλήνων.

Μόλις ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς Πόλεως ὁ Κωνταντῖνος
εἶδε τριγύρω τὴν ἐρήμωσιν. Οὔτε στρατὸν οὔτε ἄλλους
πόρους εἶχεν, ἡ Εὐρώπη ἦτο ἀδιάφορος, οἱ Ὁρθόδοξοι
Χριστιανοὶ τῆς ὑπαίθρου ἦσαν ὑπόδουλοι. Ὁ ἀφωσιμέ-
νος σύμβουλος ἦτο ὁ φίλος αὐτοῦ Γεώργιος Φραντζῆς, ὁ
ὅποιος κατόπιν ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν θλιβερῶν ἐκείνων
ἡμερῶν.

Πρὸ καιροῦ ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀρχίσει νὰ συνάγῃ
εἰς τὴν πόλιν τρόφιμα καὶ σῖτον στέλλων πλοῖα εἰς τὸ
Αἰγαῖον πρὸς προμήθειαν τροφῶν. Ἐβελτίωσεν ὅσον ἡδύ-
νατο τὴν κατάστασιν τῶν πλοίων, τῶν ὀχυρωμάτων. Πρὸ
καιροῦ ἐπίσης εἶχε στείλει πρέσβεις εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ
νὰ παραστήσουν τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, ἀλλ' εἰς μάτην
ἀνέμενον βοήθειαν οἱ Ἕλληνες.

Αἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων.

Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1453 ὁ Μωάμεθ περιέκυκλωσε τὴν Πόλιν μὲ στρατὸν 250.000 περίπου. Ὡς ἄμμον τῆς θαλάσσης διένειμε τὸν στρατὸν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ χερσαίου τείχους ἀπὸ τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν ἕως τὴν Χρυσὴν πύλην πρὸς Νότον.

Εἰς τὸ κέντρον, ὅπου ἦτο ὁ ἴδιος, ἐμπρὸς εἰς τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ, εἶχε τοποθετήσει τὰ ἰσχυρότερα σώματα. Τουρκικὸς δὲ στόλος (400) πλοίων περιεζώνυε τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδος. Εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μωάμεθ εἶχε συρρεύσει πλῆθος ἱερωμένων, ἱμάμαι καὶ δερβίσαι, οἱ ὅποιοι εἶχον προστρέξει ἐκεῖ εἰς τὸ ἄκουσμα, ὅτι ἐμελλε νὰ κυριευθῇ ἡ Πόλις, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπὸ 800 ἐτῶν εἶχεν ἐστραμμένα μὲ πόθον τὰ βλέμματα ὁλόκληρος ὁ Μωαμεθανικὸς κόσμος.

Τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἰσχυρότατα, ἦσαν ἀκόμη τὰ ἴδια, τὰ ὁποῖα εἶχε πρὸ 1000 ἐτῶν κτίσει ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' καὶ τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνακαινισθῇ κατὰ διαφόρους καιροὺς. Δὲν ὑπῆρχεν ὅμως ἀρκετὴ δύναμις νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ τεῖχη.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξηκριβώσεν ὅτι μὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει ξένους δὲν εἶχε παρὰ μόνον 7.000 περίπου ἄνδρας διὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ ἀπέραντα τεῖχη, ὁ δὲ στόλος συνέκειτο μόνον ἀπὸ 26 πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔμενον προφυλαγμένα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, κλεισμένον μὲ βαρυτάτην σιδηρᾶν ἄλυσιν.

Ἡ πολιορκία.

Τὸ πρῶτον σπουδαῖον γεγονὸς τῆς πολιορκίας ἦτο λαμπρὸν κατόρθωμα τεσσάρων Χριστιανικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα κατετρόπωσαν τὸν ἑκατονταπλάσιον σχεδὸν Ὀθωμανικὸν στόλον. Ἀπὸ τὴν παραλίαν ὁ Μωάμεθ καὶ ἀπὸ τὰ τεῖχη οἱ κάτοικοι ἐβλεπαν τὴν ναυμαχίαν. Ἐν θριάμβῳ εἰσῆλθον τὰ Χριστιανικὰ πλοῖα εἰς τὸν Κεράτιον. Πολὺ γρήγορα ὅμως ἡ ἀγαλλίασις τῶν κατοίκων μετεβλήθη εἰς τρόμον. Ἐπειδὴ τὰ πλοῖα τοῦ Μωάμεθ δὲν ἠδύναντο νὰ

εἰσχωρήσουν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, ἀπεφάσισεν ὁ πα-
ράτολμος ἐκεῖνος ἀνὴρ τὰ περάσῃ τὰ πλοῖα του διὰ ξη-
ρᾶς ἀπὸ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Κεράτιον διὰ τῶν ὑψωμά-
των τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πέραν. Ἐπὶ σανίδων, τὰς ὁποίας
ἤλειψε μὲ λίθος, κατῶρθωσε νὰ ρίψῃ εἰς μίαν μόνον νύκτα
ἀπὸ τὴν ξηρὰν εἰς τὸν κόλπον ἓν μέρος τῶν πλοίων του.

Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἡ πολιορκία περιωρίζετο εἰς μικρο-
συμπλοκάς περὶ τὰ τεῖχη. Ἄλλ' ἀρχίζει ἡ κόπωσης τῶν
πολιορκουμένων, τὰ τρόφιμα γίνονται σπάνια, χρήματα
δὲν ὑπῆρχον. Ὁ Αὐτοκράτωρ λαμβάνει τὰ σκεύη καὶ τὰ
κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο νὰ τὰ ἀπο-
δώσῃ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνη-
νός. Ὁ στρατὸς τῶν πολιορκητῶν αὐξάνει ἀδιακόπως ἀπὸ
τοὺς προστρέχοντας πολεμιστὰς τοῦ Ἰσλάμ, ὁ στρατὸς
τῶν πολιορκουμένων ὀλιγοστεύει διὰ τῶν καθημερινῶν
θανάτων. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β'
περισφίγγουν ὥς εἰς σιδηροὺν κλοιὸν τὴν πόλιν, καὶ αἱ
ἐπιχειρήσεις τῶν πολιορκητῶν δὲν παύουν. Τὰ παντοειδῆ
πολιορκητικὰ μηχανήματα καὶ αἱ ὑπόνομοι καταστρέφον-
ται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὅσον καρτερικῶς ἀγωνίζον-
ται οἱ πολιορκούμενοι, τόσον περισσότερον καταπονοῦν-
ται. Τὰ τεῖχη κρημνίζονται ἀπὸ τὸν ἀκατάπαυστον βομ-
βαρδισμόν, καὶ ἔπειτα ἀρχίζουν μεγάλαι ἐπιθέσεις καὶ
ἔφοδοι. «Τὰ βέλη καὶ αἱ πέτραι πίπτουν ὡς ὑετός, λέγει
ὁ Φρανζῆς. Καὶ ἡ μάχη καὶ ὁ πόλεμος καὶ ἡ συμπλοκή
εἶναι φρικαλέα». Ὅλοι αἱ ἔφοδοι ἀποκρούνται γενναίως
ἀκούραστοι καὶ ἄυπνοι οἱ κάτοικοι ἡμέραν καὶ νύκτα, γυ-
ναῖκες, γέροντες καὶ παιδιὰ βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ ἐπισκευά-
ζονται τὰ τεῖχη· ἐλπίδα βοηθείας ἀπὸ πουθενὰ δὲν εἶχον.

Ἡ παραμονὴ τῆς ἔφοδου.

Πρὶν ἐπιχειρήσῃ τὴν ὀριστικὴν ἔφοδον ὁ Μωάμεθ, κά-
μνει προτάσεις εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, τὸν ἀφίνει ἐλεύθε-
ρον νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλει μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὰ ὑπάρ-
χοντά του, αὐτὸς ἀρκεῖται νὰ παραλάβῃ τὴν πόλιν. Ὁ
βασιλεὺς ἀφοῦ ἔλαβε τὴν γνώμην καὶ τῆς Συγκλήτου,
ἀπήντησε: «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἐστίν,
οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ταύτη. Κοινῇ γὰρ γνώμῃ

πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Τότε ὁ Μωάμεθ ὥρισεν τὴν αὐγὴν τῆς 29 Μαΐου ὡς στιγμὴν τῆς ὀριστικῆς ἐφόδου. Τὴν παραμονὴν ἔκαμε προκηρύξεις εἰς τὸν στρατὸν του· ὁλόκληρος ἡ λεία, αἰχμάλωτοι καὶ θησαυροὶ ἀνήκουν εἰς τοὺς πολεμιστάς. Τρεῖς ἡμέρας θὰ εἶναι ἰδικὴ τῶν ἡ πόλις· ὁ Μωάμεθ δὲν θὰ κρατήσῃ παρὰ μόνον τὰ τείχη καὶ τὰ κτίρια. "Οσοι θ' ἀναβοῦν πρῶτοι εἰς τὰ τείχη, θὰ ἔχουν γαίας καὶ ἀξιώματα, ὅσοι θὰ ὀπισθοχωρήσουν, θὰ εὗρουν τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου. Τὴν νύκτα ὁλόκληρον τὸ στρατόπεδον φωταγωγεῖται λαμπρῶς, μαινόμενοι δὲ ἀπὸ τὴν θρησκοληψίαν δερβίσαι* περιτρέχουν καὶ κηρύττουν τὰς ἀμοιβάς· ὅποιος φονευσθῇ θὰ φάῃ καὶ θὰ πῖνῃ μὲ τὸν Προφήτην τὸ ἴδιον βράδυ ὁλοσώματος εἰς τὸν παράδεισον, ὅποιος ἐπιζήσῃ θὰ ἔχῃ ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς πλουσίας πόλεως. Τὴν νύκτα τὰ τύμπανα κροτοῦν, οἱ πολεμισταὶ ἀλαλάζουν καὶ λαμπρὰ φωταγώγησις ρίπτει τὰς ἀνταυγείας εἰς τὴν πόλιν, εἰς τοὺς λιμένας καὶ μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἡ τελευταία νύξ.

Ἡ πολιορκουμένη πόλις ἦτο βυθυσμένη εἰς τὸ σκότος, εἶχον ἐννοήσει οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὴν τόσῃν κραυγῇ καὶ ἀγαλλίασιν τῶν ἐχθρῶν, ὅτι ἡτοιμάζετο ἡ ἐφοδος. Γνωρίζουν κατὰ τὸν Φρατζὴν, ὅτι τῶρα εἶναι «εἰς πρὸς πεντακοσίους καὶ περισσοτέρους». Ὁ Αὐτοκράτωρ διατάσσει νὰ γίνῃ λιτανεία. Ἱερεῖς, μοναχοί, γυναῖκες καὶ παιδία μὲ δάκρυα περιέρχονται τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ἀνακράζουν τὸ «Κύριε ἐλέησον», καὶ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν «νὰ κάμῃ ἔλεος εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ». Μετὰ τὸ τέλος τῆς λιτανείας ὁ Κωνσταντῖνος ἐκφωνεῖ πρὸς ὅλους τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ ὑπέροχον δημηγορίαν. Προτρέπει αὐτοὺς ν' ἀποθάνουν «ὅ π ἔ ρ τῆς πί σ τ ε ω ς καὶ τῆς πα τ ρ ί δ ο ς καὶ ν' ἀγωνισθοῦν ἐπαξίως τοῦ ἁθλοῦ, δηλαδὴ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἡ ὁποία εἶναι βοηθὸς καὶ σκέπη τῆς πατρίδος καὶ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπίς καὶ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων». Μόλις ἐτελείωσεν, οἱ πάντες ἐξ ἑνὸς στόματος ἀπεκρίναντο μετὰ κλαυθμοῦ

λέγοντες : « ἄ πο θ ἄ ν ω μ ε ν ὑπὲρ τῆς Χ ρ ι σ τ ο ὦ π ἰ σ τ ε ω ς καὶ τῆς πα τ ρ ῖ δ ο ς ἡ μ ῶ ν ». Καὶ τότε ὅλοι τίποτε ἄλλο δὲν ἐσκέπτοντο, «οὔτε τὰ τέκνα οὔτε τὰς γυναῖκας, οὔτε τὸν πλοῦτον, εἰμὴ μόνον τὸ ἀποθανεῖν, ἵ ν α τ ῇ ν πα τ ρ ῖ δ α φυ λ ᾶ ξ ω σ ι » (Φραντζῆς).

Ἐπειτα ὁ βασιλεὺς πηγαίνει τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἐπανίδῃ. Ἐκεῖ ἐν μέσῳ ἀπείρου λαοῦ λαμβάνει τὴν Ἀγίαν μετάληψιν. «Τότε συνέβη μία ἀπὸ τὰς πλέον τραγικὰς σκηνὰς τῆς ἱστορίας. Ἡ Ἀγία Σοφία εἶδεν αἰφνιδίως ἀπειρον λαὸν νὰ πλημμυρίζῃ τὸν μεγαλοπρεπῆ περίβολον αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς, ὁλόκληρος ἡ αὐλή, οἱ μεγιστᾶνες, ὁ Ἑλληνικὸς καὶ Λατινικὸς κληρὸς, οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, ἀπειρον πλῆθος λαοῦ ἐγонуπέτησαν διὰ τελευταίαν φορὰν ὑπὸ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θόλους. Ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ συμπολεμισταὶ αὐτοῦ ἐκοινώνησαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ συνεχώρησαν πρὸς ἀλλήλους τὰ ἁμαρτήματά των. Ἡ ἀγωνία ἐκείνη ἐνὸς τόσον παλαιοῦ καὶ περιδόξου κράτους εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκκλησίαν του εἶναι τόσον μεγάλης ὠραιότητος, ὥστε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δύναται νὰ εἶναι δι' αὐτὴν αἰωνίως ὑπερήφανον. Οἱ τελευταῖοι ἐκεῖνοι ὕμνοι ἱκεσίας καὶ πίστεως, ψαλλόμενοι ἀπὸ ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἐρχομένη αὐγὴ ἔμελλε νὰ φέρῃ τὸν θάνατον, θ' ἀντηχοῦν μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν ψυχὴν» (Σλουμβερζέ).

Ἡ ἄλωσις.

Κατὰ τὰς πρώτας ἀλεκτροφωνίας, πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαΐου 1453, «μέ μεγάλην σπουδὴν καὶ βίαν ἀνάπτει ὁ πόλεμος. Καὶ τὰ ὄργανα τὰ πολεμικά, τύμπανά τε καὶ πᾶν ἕτερον κρούσαντες καὶ φωνὰς ἰσχυρὰς ἀλαλάξαντες» ἐφορμοῦν οἱ ἐχθροί, ὅλοι μαζύ, συγχρόνως διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ μάλλον λυσσώδης προσβολὴ γίνεται παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ, ὅπου τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν, καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται γενναίως ὑπὸ τῶν ἀνδρείων ὑπερασπιστῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτωρ διευθύνει τὴν ἄμυναν. Αἱ κλίμακες θραύονται καὶ οἱ ἐφορμώντες κρημνίζονται. Ἀπὸ δὲ τὰ τεῖχη τῆς

θαλάσσης τὰ Τουρκικὰ πλοῖα καίονται μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ. Ὁ καπνὸς τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν καιομένων πλοίων «ὥσπερ νεφέλη σκοτεινὴ καλύπτει τὸν ἥλιον καὶ τὸν οὐρανόν». Αἱ φωναὶ καὶ ὁ κρότος ἀναβαίνουν ἕως τὸν οὐρανόν». Ἀκόμῃ μίαν φορὰν τὰ τάγματα τῶν Γενιτσάρων κρημνίζονται, τὰ ρωμαλεότερα, τὰ ὁποῖα εἶχε στείλει ὁ Μωάμεθ. Ἐξημέρωνεν ἤδη ἡ 58ῃ ἡμέρα τῆς πολιορκίας.

Εἶχεν ἤδη ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνακράζει ἀγαλλόμενος: «συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἡμῶν ἐστὶν ἡ νίκη, ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμεῖ». Ἄλλ' αἰφνιδίως βλέπει ὅτι περικυκλώνεται, μία μικρὰ πύλη εἶχε λησμονηθῇ ἀνοικτὴ, οἱ Τούρκοι εἰσέρχονται δι' αὐτῆς. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὁρμᾷ εἰς τὸ πυκνότερον στίφος τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀγωνίζεται ὡς ὁ τελευταῖος τῶν στρατιωτῶν, «καὶ τὸ αἷμα ποταμηδὸν ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἔρρεεν». Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, Ἕλληνες καὶ Φράγκοι, πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. «Ἡ πόλις ἀλίσκεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι;» ἀνακράζει ὁ Κωνσταντῖνος. Καὶ ἐφώνασεν ἂν ὑπάρχῃ χριστιανὸς ν' ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν του. Καὶ χριστιανὸς μὲν οὐδεὶς εὐρέθη ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ὤρμησαν καὶ κατέφερον ἐναντίον του κτυπήματα κατὰ πρόσωπον καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ὁ τελευταῖος Χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ πίπτει ἄγνωστος καὶ ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὸν σωρὸν τῶν πτωμάτων.

Ἡ λεηλασία καὶ ἡ καταστροφή.

Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἀρχίζουν νὰ εἰσρροοῦν εἰς τὴν πόλιν ὡς κύματα στίφη ἄγρια, ἀπὸ τὰ χερσαῖα, ἀπὸ τὰ παραθαλάσσια τείχη. Ἡ πολεμικὴ ὁρμὴ τῶν Τούρκων πίπτει, ὅτε εἶδον πόσοι ὀλίγοι ἦσαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς πόλεως, τοὺς ἐνόμιζον 50.000 καὶ τότε ρίπτονται ἀκράτητοι εἰς τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν. Οἱ κάτοικοι συρρέουν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀλλ' ὁρμοῦν ξιφῆρεις οἱ Τούρκοι, καὶ ὁ καθεὶς ἀρχίζει νὰ δεσμεύῃ καὶ νὰ σύρῃ ὅσους αἰχμαλώτους ἐδύνατο. Ἄλλοι στρέφονται εἰς τὰ πολύτιμα σκεύη, τὰ κειμήλια, τὰς Ἀγίας εἰκόνας, σπάζουν, ἀρπάζουν μὲ τόσην ἀπληστίαν, ὥστε εἰς μίαν στιγμὴν ὁ μέγος ναός, «τὸ πάσης γῆς ἀγαλλίαμα, ὁ ὠραῖος

καὶ ὠραίων ὠραιότερος» ἔμεινεν ἔρημος καὶ γυμνὸς ἀπὸ τοὺς περιφήμους θησαυροὺς καὶ τὸν πολίτιμον στολίσμόν του.

Κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰσέρχεται ὁ Μωάμεθ ἔφιππος ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς μεγιστάνας αὐτοῦ. Μόλις ἔφθασεν εἰς τὰς πύλας τῆς Ἀγίας Σοφίας, κατεβαίνει ἀπὸ τὸν ἵππον του καὶ πίπτει νὰ προσκυνήσῃ, λαμβάνει κόβιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ῥίπτει εἰς τὴν κεφαλὴν του. Τὸ ἐξαίσιον θέαμα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τὸν καταπλήττει, διατάσσει τὸν μουεζίνην νὰ καλέσῃ εἰς προσευχὴν τοὺς πιστοὺς, πρῶτος δὲ αὐτὸς ἀναβαίνει εἰς τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν καὶ κάμνει τὴν προσευχὴν του. Ἡ μεγαλοπρεπὴς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ μεγάλη ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν γίνεται τὴν ἡμέραν ἐκείνην τέμενος τοῦ Ἰσλάμ. Ἡ δὲ βασιλισσα τῶν πόλεων 1129 ἔτη, ἀφ' οὗτου ἔκτισεν αὐτὴν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ὑπέστη δύο ἀλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας ὑπὸ παντοίων βαρβάρων, ἔπιπτεν ἤδη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ λεηλασία διοργανώνεται συστηματικῶς. Ὅλα ἀπογυμνώνονται ἀπὸ ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ἀφαιρεθῇ. Εἰς μακρὰς σειρὰς ὡς ποίμνια σύρουν οἱ νικηταὶ δεμένους τοὺς αἰχμαλώτους των. Ἡ ἀπέραντος καὶ πλουσία πόλις εἶχε γίνει εἰς τρεῖς ἡμέρας μία φρικτὴ ἐρημία, δὲν ἔμειναν παρὰ μόνον οἱ λίθοι τῶν οἰκιῶν. Ὅτε εἶδεν ὁ Μωάμεθ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῆς πόλεως, ἐθαύμασεν, ὅτε εἶδε τὴν τρομερὰν καταστροφὴν ἠσθάνθη λύπην διὰ τὴν «ζημίαν καὶ τὸν ὀλεθρον». Ἡ καταστροφὴ ἰδίως τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ θησαυροῦ προκαλεῖ τὰ δάκρυα. Ὅ,τι εἶχον ἀφήσει οἱ Σταυροφόροι τὸ κατέστρεψαν οἱ Τοῦρκοι, αἱ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίαι ἔγιναν τζαμιά καὶ τὰ ψηφιδωτὰ των ἐσκεπάσθησαν δι' ἐπιχρίσματα ἀσβέτου. Μὲ βαθυτάτην ὀδύνην διηγούνται οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ τὴν καταστροφὴν τῆς μεγάλης πόλεως των.

Ἡ κατάλυσις τῶν Ἑλληνικῶν Κρατῶν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Χριστιανικῆς πρωτεύουσας ὁ Μωάμεθ συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Χερσονήσου, τῶν

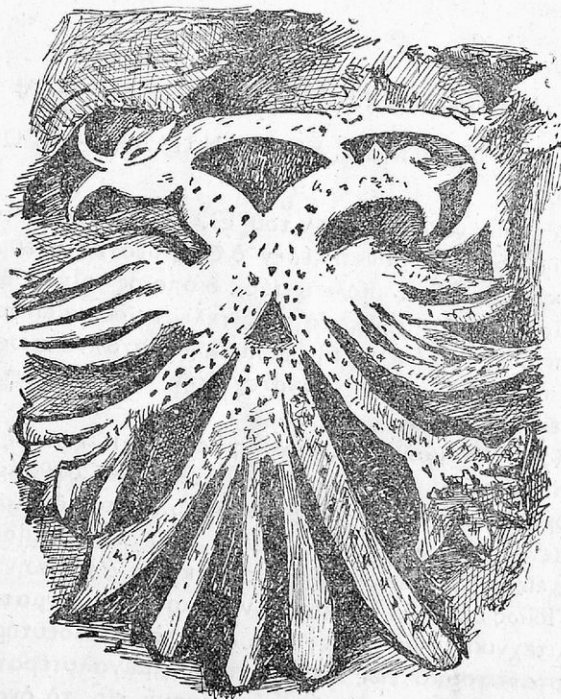
Σερβικῶν καὶ Ἀλβανικῶν χωρῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἐστράφη καὶ πρὸς Νότον, ὁ Τουρκικὸς στρατὸς κατέλαβε τὰς Ἀθήνας καὶ κατέλυσε τὸ Ἰταλικὸν Δουκάτον τῶν Ἀτσαγιολῶν (1456). Ὁ Μωάμεθ ἐπισκέπτεται τὰς Ἀθήνας καὶ θαυμάζει τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἔπειτα πηγαίνει εἰς τὸν Μορέαν (1458). Κυριεύει τὰς πόλεις καὶ τὰ κάστρα, σφάζει πλῆθος κατοίκων καὶ εἰς φρικώδη μαρτύρια ὑποβάλλει τοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι ἀνθίστανται. Οἱ τελευταῖοι δεσπότες τοῦ Μυστρᾶ, ὁ Θωμᾶς καὶ ὁ Δημήτριος, ἀδελφοὶ τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος, ἐκδιώκονται καὶ καταλύεται οὕτῳ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Πελοποννήσου (1461).

Τὸ ἴδιον ἔτος κατελύθη καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι, ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς καθυποτάσσονται ἤδη εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος. Ὀλίγαι νῆσοι μόνον καὶ παράλιαι πόλεις (ἡ Ρόδος, ἡ Κύπρος, Κρήτη, κ.λ.) μένουν ἀκόμη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς χεῖρας ὄχι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τοῦλάχιστον Χριστιανῶν, (τῶν Ἑνετῶν, ἡ Ρόδος τῶν Ἰωαννιτῶν).

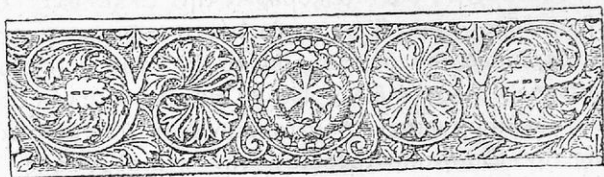
Αἱ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἡρώϊκὴ ἄμυνα τῆς Πόλεως, ἡ τελευταία λειτουργία τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν ἀνεξάλειπτον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Μὲ ὑψηλὴν ἔμπνευσιν ἐθρήνησεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια τὴν πόλιν αὐτοῦ, οὐδεὶς δὲ ποτὲ λαὸς ἐδημιούργησε τόσον ὥραιας τόσον κατανυκτικὰς παραδόσεις, ἀπὸ τὴν τέφραν τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ. Τὴν στιγμὴν, λέγουσιν αἱ παραδόσεις, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι εἰσώρμων εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, οἱ ἱερεῖς διέκοψαν τὴν λειτουργίαν καὶ ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ μίαν κρυφὴν θύραν. Ὄταν δὲ καὶ πάλιν ἀνακτηθῇ ἡ Πόλις θὰ ἐξέλθουν οἱ ἱερεῖς καὶ θὰ συνεχίσουν τὴν διακοπεῖσαν λειτουργίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος λέγουσιν ἄλλαι παραδόσεις, ὁ ὁποῖος ἐκήρυξε τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, δὲν ἀπέθανεν, εἶναι ὁ μαρμαρωμένος βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγερθῇ, ὅταν ἐπιστῇ ἡ ὥρα, καὶ θὰ δώξῃ μακρὰν τοὺς Τούρκους. Ὁ Μωάμεθ Β' ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐκλέ-

ξουν πατριάρχην διὰ νὰ κυβερνᾷ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ κρατῇ τὸ ἔθνος τοῦ ἥσυχον ἀπέναντι τῶν κατακτητῶν. Τοιοῦτοτρόπως κατεστράφη μὲν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωνος, ἀλλὰ τὸ ἔθνος ἔλαβε δικαίωμα ὑπάρξεως καὶ οὕτως ἐδημιούργησε νέον ἱστορικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὁ Δικέφαλος αἰτὸς (γλυπτὸν ἐν Μυστρᾷ).

Ὑπέρθυρον γλυπτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

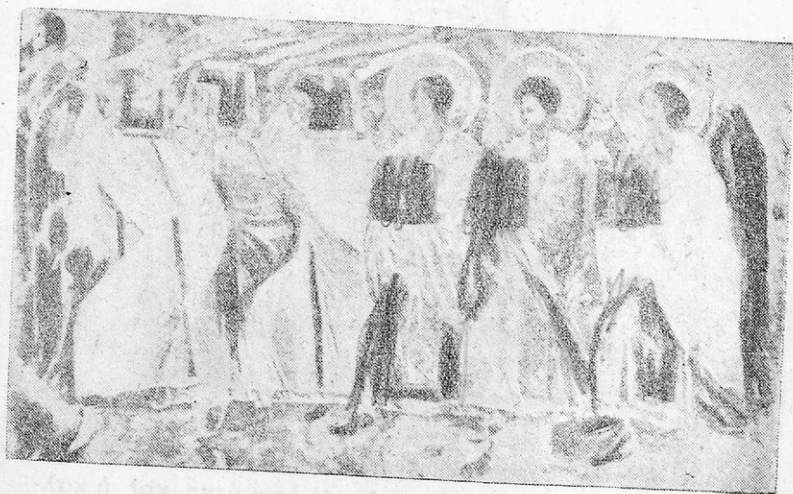
Εἰς τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δουλείας συνετέλεσεν ὁ ζωηρότατος πνευματικὸς βίος, καὶ ἐξαίρετος πολιτισμός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας. Ἀκόμη καὶ ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τῆς πολιτικῆς καταπτώσεως ἐλαμπρύνθη μὲ θαυμασίαν λογοτεχνικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν.

Εἰς τὸν κόσμον τοῦ 14 ἀκόμη καὶ τοῦ 15 αἰῶνος ἡ Κωνσταντινούπολις ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι «ὁ ὀφθαλμὸς τῆς οἰκουμένης», ἡ ὥραία καὶ μεγάλη πόλις, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν. Εἶναι ἀκόμη τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, εἰς τὸ ὁποῖον συρρέουν οἱ ἔμποροι ἀπὸ ὅλην τὴν Δύσιν. Ἰδίως δὲ εἶναι τὸ κέντρον ἐξαιρέτου πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, τὰ ἀνώτερα παιδευτήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρίσκονται εἰς μεγαλυτέραν παρά ποτὲ ἀκμήν, οἱ φοιτηταὶ προστρέχουν εἰς τὸ ὀνομαστόν Πανεπιστήμιον αὐτῆς, ὅπου διδάσκουν ἐπιφανεῖς καθηγηταί. Ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν, ἐξηκολούθει ὁλονὲν ν' αὐξάνεται, διεδόθη δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τόσον εὐρέως, ὥστε νὰ χαρακτηρίζεται ἡ ἐποχὴ αὕτη ὡς Ἀναγέννησις τῶν Παλαιολόγων. Μοναδικὸν εἶναι εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ παράδειγμα

κράτους εύρισκομένου εἰς τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς, τὸ ὁποῖον ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκπέμπῃ λαμπροτάτας ἀκτῖνας πολιτισμοῦ.

Τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων μεγάλη λάμψις παιδείας καὶ σοφίας ἐφώτισεν ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Πολυάριθμοι λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες, θεολόγοι, ἠθικολόγοι, ἱστορικοί, ρήτορες, φιλόσοφοι ἔγραψαν τότε σωρεῖαν βιβλίων. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν σπουδαῖοι φιλόλογοι, κατεγίνοντο δηλαδὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων Ἑλ-

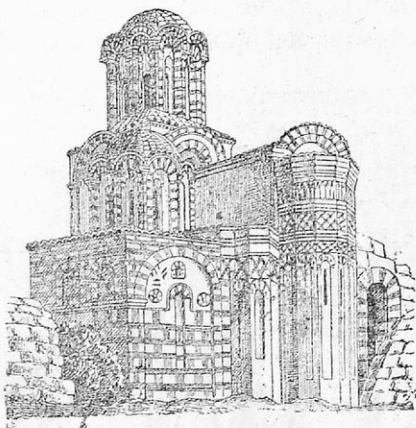

Ἡ Θεία Λειτουργία (περίφημος τοιχογραφία τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρά).

λῆνων συγγραφέων. Οἱ δὲ ἱστορικοὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἐπίσημοι ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν γονότα τῆς ἐποχῆς (ὁ Αὐτοκράτωρ Κατακουζηνός, ὁ πιστὸς φίλος τῶν τελευταίων Παλαιολόγων Γεώργιος Φραντζῆς). Εὐρυμαθέστατοι ἦσαν ὁ Παχυμέρης, ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς. Ἄλλοι διεκρίνοντο εἰς τὰς ἐπιστῆμας καὶ ἐκαλλιέργησαν μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν τὴν γεωγρα-

φίαν, τὰ μαθηματικά, τὴν φυσικὴν, τὴν ἀστρονομίαν. Περιφθίμος δ' ἔγινεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου ὁ Ἀρμενόπουλος, τοῦ ὁποίου τὰ νομικὰ συγγράμματα διεδόθησαν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, ὁ Ἰωάννης ὁ Κατακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ ὁ Β'.

Ἡ παιδεία κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη. Εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν Κρατῶν τῆς Νικαίας, τῆς Τραπε-

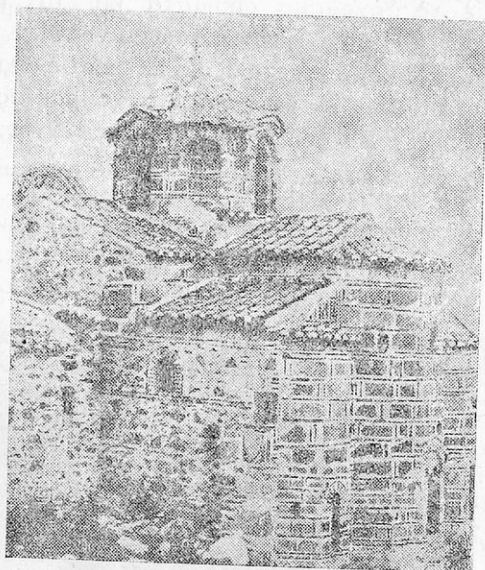

Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης (τοῦ 14 αἰῶνος).

ζοῦντος, τοῦ Μυστρᾶ, διετηρεῖτο ἡ κομψότης καὶ ἡ καλλιέπεια τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι πρῶτον, ὅτι οἱ διαπρεπεῖς ἐκεῖνοι λόγιοι κατέγιναν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῶν μελετῶν, καὶ ἔπειτα, ὅτι κατήγοντο ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. «Ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι δίδουν τὴν συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ φιλολογικὴν ταύτην λαμπρότητα τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς γενικῆς καταστροφῆς ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς συνήθροισε τὰς πνευματικὰς αὐτῆς δυνάμεις διὰ νὰ ρίψῃ μίαν τελευταίαν λάμψιν» (Ραμπώ, Ντίλ).

Ἡ τέχνη.

Συγχρόνως μέ τήν ἐξαιρετικήν ταύτην ἀνθισιν τῶν γραμμάτων ἀνεγεννήθη τότε καί ἡ τέχνη. Ἐπίσης, ὅπως καί εἰς τὰ γράμματα ἡ ἀναγέννησις τῆς τέχνης συνετελέσθη εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικάς χώρας. Ἰδίως εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν καί πολιτικόν κέντρον τοῦ ἀναγεν-

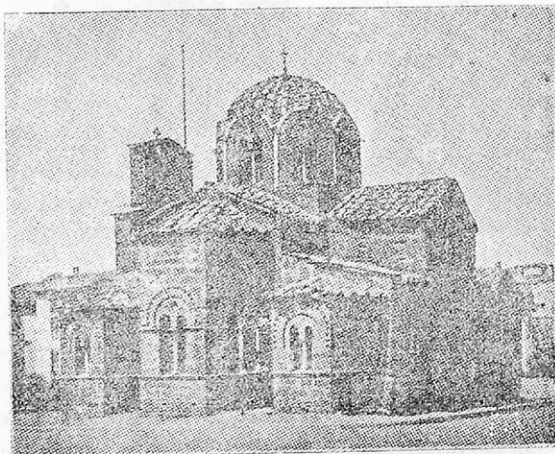
Ἡ Εὐαγγελίστρια (ἐκκλησία τοῦ Μυστρᾶ 14 αἰῶνος).

νώμενου Ἑλληνισμοῦ, ἡ τέχνη ἀφῆκε λαμπρότατα μνημεῖα. Δέν ἤκμασεν ἡ τέχνη μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καί εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, εἰς τὴν Νίκαιαν, εἰς τὴν Ἄρταν, εἰς τὸν Μυστρᾶν. Προσέτι εἰς σπουδαῖα κέντρα μοναχικοῦ βίου, ἰδίως εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος, εἰς τὰ Μετέωρα τῆς Θεσσαλίας. Τόσον δὲ ζωηρὰ ἦτο ἡ καλλιτεχνικὴ αὕτη κίνησις, ὥστε ἀκόμη καί τότε ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπεξετάθη εἰς τοὺς Σέρβους, τοὺς Βουλγάρους, τοὺς Ρωμάνους, τοὺς Ρώσους, εἰς ὅλον τὸν Ἀνατολικὸν κόσμον. Τὰ ἔχνη δὲ τοῦ ἀνθηροῦ ἐκείνου πολιτισμοῦ δυνάμεθα

νὰ τὰ ἴδωμεν μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς μας. Διότι ἐσώθησαν εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πρωτεύουσας πολῦτιμα λείψανα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἰδίως εἰς τὸν Μυστράν, τὴν πρωτεύουσαν τῶν Δεσποτῶν Παλαιολόγων. Εἰς ἓνα ἀπόκρημνον βράχον, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταυγέτου, σώζεται ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Δεσποτῶν μὲ τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους, τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, μὲ τὰ ἀρχοντικὰ οἰκήματα καὶ τὰ παλάτια τῶν Δεσποτῶν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν μνημείων τούτων εἶναι στερεὰ καὶ κομψή, στολίζονται δὲ αἱ ἐκκλησίαι μὲ ὠραῖα γλυπτὰ ἰδίως μὲ θαυμασίας τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν ἀληθινὴν ἀναγέννησιν τῆς τέχνης.

Ἡ Ἀναγέννησις τῆς Εὐρώπης.

Ὀλίγον ἀργότερα ἤρχισε νὰ φωτίζῃ καὶ τὴν Δύσιν ζωηρὰ λάμψις τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης. Ἡ Εὐρώπη, ὡς γνωρίζομεν, εἶχεν ἤδη μετὰ τὰς Σταυροφορίας

Οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι (τῶν Ἀθηνῶν. Τέλειος τύπος Βυζαντινοῦ ναοῦ).

κάμει προόδους εἰς τὸν πολιτισμόν. Ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15 αἰῶνος, ὅτε πολλοὶ λόγιοι Ἕλληνες ἐπῆγαν καὶ ἔμειναν εἰς τὴν Ἰταλίαν,

ἤρχισεν ἀπὸ τὴν χώραν αὐτὴν σπουδαιότατος πνευματικὸς βίος, ὁ ὁποῖος διεδόθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Δύσεως. Ἡ ζωηροτάτη αὕτη πνευματικὴ κίνησις ὀνομάζεται Ἀναγέννησις. Προῆλθε δὲ ἡ μεγάλη Ἀναγέννησις πρωτίστως ἀπὸ τὴν ἄμεσον καὶ βαθεῖαν γνῶσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, τῆς ἀθανάτου ταύτης πηγῆς τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Ἡ ἀφύπνισις αὕτη τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν πνευματικὸν λήθαργον, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο βυθισμένη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, προέρχεται πάλιν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας λογίους τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Ἴδου τί λέγει ὁ διάσημος Ἀγγλος ἱστορικὸς Γίββων: «Τὰ ἀλλεπάλληλα ταξίδια τριῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων εἰς τὴν Εὐρώπην παρήγαγον εὐτυχῆ ἐπακολουθήματα, διότι ἔφεραν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν εἰς τὴν Ἱταλίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐδόθη εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Βορρᾶ. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν κατὰπτωσιν μόνον οἱ ὑπήκοοι τῶν Παλαιολόγων κατεῖχον τὴν χρυσοῦν κλεῖδα τῶν θησαυρῶν τῆς ἀρχαιότητος».

Πολυάριθμοι ἦσαν οἱ σοφοί, οἱ ὁποῖοι μετέβησαν τότε εἰς τὴν Ἱταλίαν (ιδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν). Μεταξὺ πάντων διέπρεπον ὁ Γεώργιος Γεμιστός καὶ ὁ Βησαρίων. Ὁ πρῶτος εἶχεν ιδρύσει Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν εἰς τὴν Σπάρτην (τὸν Μυστράν). Ὁ Βησαρίων ἦτο ὑπέρμαχος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τοῦτο ἔμεινεν εἰς τὴν Ἱταλίαν, ὅπου ἔγινε καρδινάλιος καὶ παρ' ὀλίγον πάπας. Οἱ δύο οὗτοι ἐπιφανέστατοι ἀντιπρόσωποι τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ εἶναι συγχρόνως καὶ οἱ λαμπρότατοι πρόδρομοι τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἔθνους.

Ἀπὸ βαθεῖαν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἤντλουν οἱ Ἕλληνες τοῦ 14 καὶ 15 αἰῶνος τὴν ἀληθινὴν φιλοπατρίαν, διότι πρώτη ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς εἶχε διδάξει εἰς τὸν κόσμον τὴν ιδέαν τῆς πατρίδος καὶ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας. Ὅλοι οἱ λόγιοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Νικαίας, τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ Μυστρά, ὑψώνουν ὡς σύμβολον τῆς φιλοπατρίας τὸ περικλεές ὀνο-

μα τῆς Ἑλλάδος. Ἐφ' ὅσον καταπίπτει τὸ κράτος ὡς πολιτικὴ δύναμις, ἐπὶ τοσοῦτον ἀναγεννᾶται ἀκμαιότερον ἔθνος, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς λαμβάνει ζωηροτέραν συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ὅπως εἰς τοὺς λογίους, ἀναζωογονεῖται καὶ εἰς τὸν ἀπαίδευτον λαὸν τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, διαλάμπει δὲ τοῦτο, συνυφασμένον μὲ τὴν θερμὴν πίστιν εἰς τὰς πολυτίμου παραδόσεις αὐτοῦ. Ὁ συνδυασμὸς δὲ οὗτος τὰς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ παράγει τὴν πολυτιμοτάτην ἐθνικὴν ἔννοιαν, τὸ Γένος. Ὑψηλὸν ἐθνικὸν ἰδεῶδες θερμαίνει τοὺς πατριώτας τοῦ ἐκπνέοντος Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, στηρίζει τὸ Γένος καὶ ρίπτει τὰ σπέρματα τῆς ζωῆς. «Τὰς ἰδίας ἐκείνας στιγμάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ Κωνσταντινούπολις εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου, ἀρχίζει ν' ἀφυπνίζεται τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὅποιον θὰ ἐξέλθῃ τὸν 19 αἰῶνα ἡ ἀναγέννησις τῆς νέας Ἑλλάδος. Εἰς τὸ ἐκπνέον Βυζάντιον βλέπομεν νὰ ἐμφανίζωνται αἰφνιδίως τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Περικλέους, τοῦ Θεμιστοκλέους» κλπ. (Ραμπὼ καὶ Ντίλ).

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ μακροτάτη ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας— ἱστορία 11 αἰώνων—διήλθεν εἰς διαρκεῖς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν ἐπιδρομῶν καὶ συγχρόνως εἰς ἐσωτερικὸν ἀγῶνα πρὸς διαμόρφωσιν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Διὰ τῶν πολέμων ἠμπόδισε τοὺς βαρβάρους νὰ ἐκβαρβαρώσουν τὴν Εὐρώπην, διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς ἔργου ἐμόρφωσε τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν μετέδωκεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Καὶ διὰ τοῦ πολέμου καὶ διὰ τῆς εἰρηνικῆς ἐργασίας τὸ Βυζάντιον εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα.

Τὰ μεγάλα ἐπεισόδια τῆς ἐνδόξου Βυζαντινῆς ἱστορίας εἶναι :

Τὸν 4 καὶ 5 αἰῶνα διαμόρφωσις τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους εἰς Ἑλληνικόν. Θεμέλιον ἀσάλευτον εἶναι ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ Ἑλληνισμός.

Τὸν 6 αἰῶνα ἡ παγκόσμιος πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸν 7 ἡ ἀπόκρουσις τῶν Περσῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ τοῦ Ἰσλάμ, ἥτοι τῶν Ἀράβων ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.

Ἡ μεγάλη κοινωνικὴ ἀνατροπὴ τῆς Εἰκονομαχίας, τὸν 8 καὶ τὸν 9 αἰῶνα. Συνεχίζεται ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ. Ἀναζωογονεῖται ὁ Ἑλληνισμός.

Συνέπεια εἶναι ἡ μεγάλη ἡ δύναμις κατὰ τὸν 10 αἰῶνα ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ἡ δύναμις δ' αὕτη συνεχίζεται καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶνα τὸ κέντρον τῆς ὑψηλίου.

Αἱ Σταυροφορίαι καὶ ἡ Φραγκοκρατία κατὰ τὸν 12 καὶ 13 αἰῶνα.

Ἡ ἀπεγνωσμένη πάλῃ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων κατὰ τῶν Τούρκων, ἡ παρακμὴ τὸν 14 καὶ ἡ πτώσις τὸν 15 αἰῶνα.

Καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία κατεῖχε τὸν μόνον πολιτισμὸν τῆς ἀρχαιότητος. Τὸν Ἑλληνορρωμαϊκὸν τοῦτον πολιτισμὸν, ὁ ὁποῖος ἔγινε Χριστιανικός, ὁ Χριστιανὸς Αὐτοκράτωρ εἶχε καθήκον νὰ διαδίδῃ εἰς τοὺς λαοὺς. Ἡ Μεσαιωνικὴ λοιπὸν Κωνσταντινούπολις κρατεῖ τὴν λαμπάδα, τὴν ὁποίαν εἶχον κρατήσῃ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀλληλοδιαδόχως αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ρώμη, καὶ μεταλαμπαδεύει εἰς τὸν νεώτερον κόσμον τὸ φῶς τῆς ἀρχαιότητος. Συγχρόνως εἰς τοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς βαρβάρους, εἰς τὴν πάλιν τῆς κοινωνίας, λαμβάνει ἐθνικὴν συνειδησιν ὁ Ἑλληνισμός, καὶ, συνδυαζόμενος μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν, παρασκευάζει τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἔθνος.

ΤΕΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΠΙΔΡΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

(ἀπὸ τὸν 11 αἰῶνα)

- 1071 **Λαοὶ τῆς Δύσεως.**— Κατάληψις ὑπὸ Νορμανδῶν τῆς
Κάτω Ἰταλίας. —Οἱ Σελτζοῦκοι εἰς Μ. Ἀσίαν.
- 1081 Ἐπιδρομὴ Νορμανδῶν (Γυσκάρδου) ἐπὶ τοῦ Α' Κομνηνοῦ.
- 1096 Α' **Σταυροφορία.** Κατόπιν Β' καὶ Γ'. Διηλασάει τῶν
Ἑλληνικῶν χωρῶν.
- 1107 Νορμανδικὴ ἐπιδρομὴ Βοημούνδου. —1147 Ρογήρου Β'.
- 1185 Ἀλωσις καὶ καταστροφὴ Θεσσαλονίκης ὑπὸ Νορμανδῶν.
- 1204 Δ' **Σταυροφορία.** Ἀλωσις ΚΠ. —Φραγκοκρατία.
- 1222 Ὁ Θεόδωρος Ἡπείρου Αὐτοκράτωρ τοῦ Δ. Ἑλλ. Κράτους.
- 1261 Ἀνάκτησις ΚΠ. —Μιχαὴλ Η' ὁ Παλαιολόγος.
- 1430 Οἱ Δεσπότες Παλαιολόγοι ἀνακτοῦν τὴν Πελοπόννησον.
- 1122 **Λαοὶ τοῦ Βορρᾶ.**—Ἐξολόθρευσις Πετσενέγκων.
- 1124 Κατατρόπωσις Οὐγγρων. Γίνονται ἐξάρτημα εἰς τὴν πολι-
τικὴν τοῦ Βυζαντίου.
- 1186 **Τὸ Βλαχοβουλγαρικὸν κράτος.**—Φοβεραὶ καταστροφαί.
- 1205 Ὁ τσάρος Ἰωαννίτης. Ἀνηλεεῖς ὁμότητες.
- 1230 Ἡττα Θεοδώρου τῆς Ἡπείρου ὑπὸ Βουλγάρων.
- 1350 Μεγίστη αὔξησις τῶν Σέρβων. **Στέφανος Δουσάν.**
- 1071 **Τούρκοι, Σελτζοῦκοι.**—Ἡττα Ρωμανοῦ.
- 1116 Νίκαι Κομνηνῶν κατὰ Σελτζοῦκων (καὶ τὸ 1120, 1147).
- 1300 Ὀθωμανοὶ. Ἀρχίζουσιν τὴν κατάκτησιν τῆς Μ. Ἀσίας.
- 1326 Κατάληψις τῆς Προύσσης, ἡ ὁποία γίνεται πρωτεύουσά των.
- 1354 Ἐγκαθίστανται εἰς τὴν Καλλίπολιν.
- 1365 Καταλαμβάνουσιν τὴν Θράκην. Ἡ Ἀνδριανούπολις πρωτεύ-
σα τῶν Τούρκων.
- 1396 Νικόπολις. Καθυπόταξις Χριστιανικῶν κρατῶν.
- 1430 Ἀλωσις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Μουράτ Β'.
- 1453 Ἀλωσις ΚΠ. —Ἡ καταστροφὴ.
- 1461 Κατάλυσις τῆς Αὐτοκρατορίας Τραπεζοῦντος, τοῦ τελευ-
ταίου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

- 325 Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ. Κτίσις ΚΠ. Ἡ ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος. Ἀρχὴ τῆς Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας.
- 395 Διαιρέσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 476 Πτώσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 527 Ὁ μέγας Ἰουστινιανός.
- 726 Ἡ μεταρρύθμισις.
- 800 Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία. Ἀρουν—ἄλ—Ρασίτ. Τὸ Φραγκικὸν κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.
- 843 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
- 867 Τὸ σχίσμα. Ὁ Φώτιος. Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων.
- 924 Πολιορκία τῆς Πόλεως ὑπὸ τοῦ Συμεών.
- 961 Ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Φωκά.
- 971 Κατατρόπωσις τῶν Ρώσων ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ.
- 1000 Μεγάλαι νῆκαι εἰς Ἀσίαν καὶ εἰς Ἰταλίαν.
- 1080 Κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Β΄.
- 1025 Ἡ μεγίστη δύναμις τῆς Αὐτοκρατορίας. Πολιτισμός.
- 1050 Ἐμφάνισις τῶν Τούρκων Σελτζούκων καὶ τῶν Νορμανδῶν.
- 1054 Ὅριστικὸν σχίσμα ἐπὶ τοῦ Κηρουλαρίου.
- 1071 Ἡρωϊκὴ ἥττα Ρωμανοῦ.—Ἀπώλεια Μ. Ἀσίας καὶ Κάτω Ἰταλίας, Σελτζούκοι. Νορμανδοί.
- 1081 ἐξ. Ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν (Γουσκάρδου, Βοημούνδου, Ρογήρου Β΄).
- 1096 Ἡ Α΄ Σταυροφορία. Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός.
- 1204 Δ΄ Σταυροφορία. Ἄλωσις τῆς Πόλεως. Διαμελισμός.
- 1220 Ἀκμὴ τῶν Ἑλληνικῶν Κρατῶν Ἡπείρου, Νικαίας, Τραπεζοῦντος.
- 1261 Ἀνάκτησις ΚΠ. ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.
- 1300 Κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων.
- 1350 Στέφανος Δουσάν. Μεγίστη δύναμις τῶν Σέρβων.
- 1400 Ἀκμὴ τοῦ Δεσποτάτου Μυστρᾶ. Ἡ Ἑλλην. Ἀναγέννησις.
- 1402 Ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ μάχη Βαγιαζίτ καὶ Ταμερλάνου.
- 1453 Ἄλωσις τῆς Πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων—Καταστροφή.
- 1461 Καταστροφή τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος.

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελίς 5
ΚΕΦ. 1ον. Τὸ Βυζάντιον καὶ τὰ ἄλλα κράτη κατὰ τὰ μέσα τοῦ Θ'. αἰῶνος.	
ΚΕΦ. 2ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία. Οἱ πρῶτοι Αὐτοκράτορες.	14
ΚΕΦ. 3ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία. Οἱ μεγάλοι κατακτηταί.	21
ΚΕΦ. 4ον. Πρόσκαιρος παρακμή.	28
ΚΕΦ. 5ον. Ἡ Φεουδαλικὴ Εὐρώπη. Πολιτικὴ κατάστασις.	42
ΚΕΦ. 6ον. Ἡ Φεουδαλικὴ Εὐρώπη. Πολιτισμός.	49
ΚΕΦ. 7ον. Ἡ Ἐπίδρασις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.	59
ΚΕΦ. 8ον. Βυζαντινὸς πολιτισμός. Δημόσιος βίος	72
ΚΕΦ. 9ον. Βυζαντινὸς Πολιτισμός. Ἡ Βυζαντινὴ Κοινωνία	93
ΚΕΦ. 10ον. Βυζαντινὸς Πολιτισμός. Αἱ Τέχναι καὶ τὰ Γράμματα.	117
ΚΕΦ. 11ον. Αἱ Σταυροφορίαι.	130
ΚΕΦ. 12ον. Οἱ Κομνηνοί. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' καὶ οἱ Σταυροφόροι	166
ΚΕΦ. 13ον. Ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουήλ. Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν.	174
ΚΕΦ. 14ον. Ἡ ὀριστικὴ παρακμή. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κράτους.	183
ΚΕΦ. 15ον. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.	190
ΚΕΦ. 16ον. Ἡ Φραγκοκρατία.	196
ΚΕΦ. 17ον. Ἡ τέλευταία Δυναστεία. Οἱ Παλαιολόγοι.	202
ΚΕΦ. 18ον. Ἡ ἄλωσις τῆς ΚΠ. ὑπὸ τῶν Τούρκων.	217
ΚΕΦ. 19ον. Ἡ Ἀναγέννησις τῶν Παλαιολόγων.	233
ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.	244
Πίναξ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν πολέμων.	250
Γενικὸς πίναξ.—Συνοπτικὸς Χρονολογικός.	252
Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.	253
Πίναξ τῶν περιεχομένων.	254
	255

— 2 —

